GAS S3 01

অসমীয়া ব্যাকৰণ

তৃতীয় ষাণ্মাসিক

অসমীয়া (ঐচ্ছিক আৰু প্ৰধান)

খণ্ড - ১

কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈ ৰাজ্যিক মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয়

বিষয় বিশেষজ্ঞ মণ্ডলী

ড° শৈলেন ভৰালী, অধ্যাপক (অৱসৰপ্রাপ্ত),গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়
ড° দীপ্তি ফুকন পাটগিৰি, অধ্যাপিকা, গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়
ড° মঞ্জুমালা দাস, সহযোগী অধ্যাপিকা (অৱসৰপ্রাপ্ত), সন্দিকৈ ছোৱালী মহাবিদ্যালয়

সমন্বয়ৰক্ষী ঃ ড° মৃণাল জ্যোতি গোস্বামী, কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈ ৰাজ্যিক মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয়

প্রস্তুতি গোটৰ সদস্য

অধ্যায়	*অৱিহণা যোগাইছে*
১	ড° সেউজী শর্মা গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়
২	চম্পা পাটগিৰি, আর্য বিদ্যাপীঠ মহাবিদ্যালয় ড° মিলন নেওগ, আনন্দৰাম ঢেকিয়াল ফুকন মহাবিদ্যালয়
৩	চম্পা পাটগিৰি, আর্য বিদ্যাপীঠ মহাবিদ্যালয় ড° অপূর্ব কুমাৰ ডেকা, আইডল, গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়
৪, ৫, ৬	গোলাপ সুত, প্রাগজ্যোতিষ মহাবিদ্যালয় ড° মৃণাল জ্যোতি গোস্বামী
৭	ড° স্মৃতিৰেখা ভূঞা গুৱাহাটী মহাবিদ্যালয়
৮	ড° মনালিচা বৰা, শুৱালকুছি বুদৰাম মাধৱ সত্রাধিকাৰ মহাবিদ্যালয় ড° মৃণাল জ্যোতি গোস্বামী

সম্পাদনা ঃ

বিষয়বস্তু আৰু ভাষা সম্পাদনা	ঃ	ড° স্মৃতিৰেখা ভূঞা, গুৱাহাটী মহাবিদ্যালয় ড° মৃণাল জ্যোতি গোস্বামী (কেৱল অধ্যায় ৭)
গাঁথনিক সম্পাদনা	ঃ	ড° মৃণাল জ্যোতি গোস্বামী
আর্হি কাকত	ঃ	ড° জোনমণি গগৈ, গুৱাহাটী

প্রথম প্রকাশ ঃ মে', ২০১৮

This Self Learning Material (SLM) of the Krishna Kanta Handiqui State Open University is made available under a Creative Commons Attribution-Non Commercial-Share Alike 4.0 License (international): http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/

কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈ ৰাজ্যিক মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয়ৰ হৈ পঞ্জীয়কৰ দ্বাৰা মুদ্রিত আৰু প্রকাশিত।

মুখ্য কার্যালয় ঃ পাটগাঁও, ৰাণী গেট, গুৱাহাটী - ৭৮১ ০১৭
উপ-মুখ্য কার্যালয় ঃ হাউচফেড কমপ্লেক্স, দিচপুৰ, গুৱাহাটী - ৭৮১ ০০৬; Web : www.kkhsou.in

এই শিক্ষণ সামগ্রী প্রস্তুতিৰ বাবে আর্থিক অনুদান আগবঢ়োৱা
দূৰ শিক্ষা সংস্থা, বিশ্ববিদ্যালয় অনুদান আয়োগৰ ওচৰত বিশ্ববিদ্যালয় কৃতজ্ঞ।

বিষয়সূচী

পৃষ্ঠা নং

অধ্যায় ১ ঃ **ব্যাকৰণৰ সাধাৰণ পৰিচয়** **৭-২১**

ব্যাকৰণ ঃ ব্যাকৰণৰ বুৎপত্তিগত অর্থ, ব্যাকৰণৰ সংজ্ঞা, পৰম্পৰাগত ব্যাকৰণ আৰু আধুনিক ব্যাকৰণ; ব্যাকৰণ, ভাষাবিজ্ঞান আৰু ভাষাতত্ত্ব; ব্যাকৰণৰ শ্রেণীবিভাগ; ব্যাকৰণৰ উপাদান; অসমীয়া ব্যাকৰণৰ ইতিহাস

অধ্যায় ২ ঃ **ধ্বনিতত্ত্বৰ সাধাৰণ পৰিচয়** **২২-৩৪**

ধ্বনি — সাধাৰণ পৰিচয়; বাগিন্দ্রিয়; স্বৰ আৰু ব্যঞ্জনধ্বনি; বিশিষ্ট ধ্বনি আৰু উপধ্বনি

অধ্যায় ৩ ঃ **অসমীয়া ভাষাৰ ধ্বনিতত্ত্ব** **৩৫-৫১**

অসমীয়া ভাষাৰ বিশিষ্ট ধ্বনি ঃ অসমীয়া ভাষাৰ বিশিষ্ট স্বৰধ্বনি, অসমীয়া ভাষাৰ বিশিষ্ট ব্যঞ্জনধ্বনি; অসমীয়া স্বৰধ্বনি আৰু ব্যঞ্জনধ্বনিৰ উপধ্বনি

অধ্যায় ৪ ঃ **ৰূপতত্ত্ব — সাধাৰণ পৰিচয়** **৫২-৬৩**

ৰূপতত্ত্বৰ সাধাৰণ পৰিচয়

অধ্যায় ৫ ঃ **ৰূপতত্ত্ব আৰু অসমীয়া ভাষাৰ ৰূপতত্ত্ব — ১** **৬৪-৭৬**

ৰূপতত্ত্বৰ কেইটামান দিশ; অসমীয়া ভাষাৰ ৰূপতত্ত্ব

অধ্যায় ৬ ঃ **অসমীয়া ভাষাৰ ৰূপতত্ত্ব — ২** **৭৭-৯৮**

অসমীয়া ভাষাৰ ৰূপতত্ত্বৰ কেইটামান দিশ ঃ বচন, লিংগ, কাৰক, বিশেষণ আৰু বিশেষণৰ তুলনা, সর্বনাম আৰু সর্বনামীয় ৰূপ, ক্রিয়া

অধ্যায় ৭ ঃ **অসমীয়া ভাষাৰ ধ্বনিতত্ত্বৰ সৈতে বাংলা আৰু উড়িয়া ভাষাৰ তুলনা** **৯৯ -১১৭**

অসমীয়া, বাংলা আৰু উড়িয়া ভাষাৰ চমু পৰিচয়; বাংলা ভাষাৰ ধ্বনিতত্ত্ব; উড়িয়া ভাষাৰ ধ্বনিতত্ত্ব; অসমীয়া, বাংলা আৰু উড়িয়া ভাষাৰ ধ্বনিতত্ত্বৰ তুলনামূলক বিচাৰ

অধ্যায় ৮ ঃ **অসমীয়া ভাষাৰ ৰূপতত্ত্বৰ সৈতে বাংলা আৰু উড়িয়া ভাষাৰ তুলনা** **১১৮ -১৩৬**

বাংলা ভাষাৰ ৰূপতত্ত্ব; উড়িয়া ভাষাৰ ৰূপতত্ত্ব; অসমীয়া, বাংলা আৰু উড়িয়া ভাষাৰ ৰূপতত্ত্বৰ তুলনামূলক বিচাৰ

প্রসঙ্গ পুথি **১৩৭-১৩৯**

পাঠ্যবিষয়ৰ পৰিচয় ঃ অসমীয়া ব্যাকৰণ

এই পাঠ্যবিষয়টি ঐচ্ছিক আৰু প্ৰধান অসমীয়াৰ তৃতীয় পাঠ্যবিষয় হিচাপে প্ৰস্তুত কৰা হৈছে। পাঠ্যবিষয়টিত ব্যাকৰণ আৰু অসমীয়া ব্যাকৰণৰ ইতিহাস তথা অসমীয়া ভাষাৰ গাঁথনিক দিশৰ কেইটামান উপাদানৰ বিষয়ে আলোচনা দাঙি ধৰা হৈছে। লগতে দুটা অধ্যায়ত অসমীয়া ভাষাৰ ৰূপতত্ত্ব আৰু ধ্বনিতত্ত্বৰ সৈতে বাংলা আৰু উড়িয়া ভাষাৰ তুলনামূলক আলোচনাও সন্নিৱিষ্ট কৰা গৈছে।

কোনো এটা ভাষা শুদ্ধকৈ লিখিব আৰু ক'বৰ বাবে সেই ভাষাটোৰ গঠন পদ্ধতিৰ প্ৰণালীৱদ্ধ অধ্যয়ন কৰাৰ প্ৰয়োজনীয়তা স্বীকাৰ কৰা হয়। এই প্ৰণালীৱদ্ধ অধ্যয়নৰ ভাষাবৈজ্ঞানিক বৰ্ণনাই হৈছে সেই ভাষাৰ ব্যাকৰণ। অধ্যয়ন পদ্ধতিৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰি ব্যাকৰণ ৰচনা কৰা পদ্ধতিক কেইবাটাও ভাগত ভাগ কৰা হৈছে। বেপ্তিষ্ট মিছনেৰী উইলিয়াম ৰবিন্সনে ১৮৩৯ চনত ৰচনা কৰা *Grammar of the Asamese Language* খনেই হৈছে প্ৰথম অসমীয়া ব্যাকৰণ। ইয়াৰ পাছৰে পৰা বৰ্তমানলৈকে বিভিন্ন পণ্ডিতে বিবিধ পদ্ধতি অৱলম্বন কৰি অসমীয়া ভাষাৰ ব্যাকৰণ ৰচনা কৰিছে। ব্যাকৰণ এখনৰ লগত জড়িত হৈ থাকে ইয়াৰ উপাদানসমূহ, অৰ্থাৎ — ভাষাৰ ধ্বনিতাত্ত্বিক, ৰূপতাত্ত্বিক আৰু বাক্যতাত্ত্বিক উপাদানসমূহ। ভাষা এটাৰ গাঁথনিক দিশৰ জ্ঞান আহৰণৰ বাবে এই বিষয়সমূহ অধ্যয়ন কৰাটো অপৰিহাৰ্য। এই পাঠ্যবিষয়খনত ভাষাৰ ধ্বনিতত্ত্ব, ৰূপতত্ত্ব আৰু বাক্যতত্ত্বৰ সাধাৰণ পৰিচয় দাঙি ধৰাৰ লগতে অসমীয়া ধ্বনিতত্ত্ব, ৰূপতত্ত্ব আৰু বাক্যতত্ত্ব সম্পৰ্কে বহলাই আলোচনা কৰা হৈছে। লগতে অসমীয়া ৰূপতত্ত্বৰ কেইটিমান উল্লেখযোগ্য উপাদান — পদ, বচন, লিঙ্গ, কাৰক, বিভক্তি আৰু প্ৰত্যয় সম্পৰ্কে বিস্তৃত আলোচনা কৰা গৈছে। এই পাঠ্যবিষয়ত ব্যাকৰণ আৰু অসমীয়া ব্যাকৰণৰ ইতিহাস সম্পৰ্কেও আলোচনা সন্নিৱিষ্ট হৈছে।

ইতিমধ্যে পূৰ্বৱৰ্তী ষাণ্মাসিকতে আমি উল্লেখ কৰি আহিছোঁ যে অসমীয়া ভাষা 'ভাৰতীয় আৰ্য' ভাষাৰ অন্তৰ্গত আৰু বাংলা তথা উড়িয়া ভাষাৰ লগত একে গোত্ৰৰ অন্তৰ্ভুক্ত। এই তিনিওটা সমগোত্ৰীয় ভাষা যদিও তাৰ মাজতে প্ৰত্যেকটো ভাষাৰে স্বকীয়তা বিদ্যমান। সেই সম্পৰ্কে ধাৰণা প্ৰদান কৰিবলৈকে দুটা অধ্যায়ত অসমীয়াৰ সৈতে বাংলা আৰু উড়িয়া ভাষাৰ ধ্বনিতত্ত্ব আৰু ৰূপতত্ত্বৰ তুলনামূলক অধ্যয়ন সন্নিৱিষ্ট কৰা হৈছে। এই পাঠ্যবিষয় অধ্যয়ন কৰি আপুনি অসমীয়া ভাষাৰ গঠন প্ৰণালী সম্পৰ্কে সম্যক ধাৰণা লাভ কৰিব।

এই গোটেই কেইটা বিষয়বস্তু সৰ্বমুঠ পোন্ধৰটা অধ্যায়ত সজোৱা হৈছে। আলোচনাৰ সুবিধাৰ্থে এই পাঠ্যবিষয়ক মুঠ দুটা খণ্ডত ভাগ কৰা হৈছে; প্ৰথম খণ্ডত আঠটা অধ্যায় আৰু দ্বিতীয়টো খণ্ডত সাতটা অধ্যায় থাকিব।

খণ্ড পৰিচয় ঃ খণ্ড - ১

ইতিমধ্যে উল্লেখ কৰি অহা হৈছে যে এই পাঠ্যবিষয়টিক সৰ্বমুঠ দুটা খণ্ডত বিভাজন কৰি লোৱা হৈছে আৰু প্ৰথম খণ্ডটোতো আঠটা অধ্যায় আছে। আমি সকলোৱে জানো যে পৃথিৱীৰ প্ৰতিটো ভাষাৰে নিজস্ব এক গঠন প্ৰণালী থাকে। সামগ্ৰিকভাৱে কোনো ভাষাৰ গঠন পদ্ধতিৰ প্ৰণালীৱদ্ধ বিশ্লেষণ আৰু বিৱৰণকে সেই ভাষাৰ ব্যাক�ৰণ বোলে। ব্যাকৰণৰ ব্যুৎপত্তিগত অৰ্থ তথা ব্যাকৰণৰ সংজ্ঞা সম্পৰ্কে বিভিন্ন সময়ত ভিন্ ভিন্ ভাষাবিদে নিজস্ব মত আগবঢ়াইছে। এই পাঠ্যবিষয়ৰ প্ৰথমটো অধ্যায়ত ব্যাকৰণৰ বুৎপত্তিগত অৰ্থ, ব্যাকৰণৰ সংজ্ঞা, পৰম্পৰাগত ব্যাকৰণ আৰু আধুনিক ব্যাকৰণ; ব্যাকৰণ, ভাষাবিজ্ঞান আৰু ভাষাতত্ত্ব; ব্যাকৰণৰ শ্ৰেণীবিভাগ; ব্যাকৰণৰ উপাদান; অসমীয়া ব্যাকৰণৰ ইতিহাস সম্পৰ্কে বহলাই আলোচনা কৰা হৈছে।

ভাষাৰ মূল সামগ্ৰী ধ্বনি। ধ্বনিৰ অধ্যয়নৰ বাবে ধ্বনিবিজ্ঞান, ধ্বনিতত্ত্ব আৰু বিশিষ্ট ধ্বনিবিজ্ঞান বা বৰ্ণবিজ্ঞান আদি কেইবাটাও শাখা আছে। পাঠ্যবিষয়টিৰ দ্বিতীয়টো অধ্যায় — ধ্বনিতত্ত্বৰ সাধাৰণ পৰিচয়ত ধ্বনি মানে কি, ধ্বনিতত্ত্ব মানে কি সেই সম্পৰ্কে আলোচনা কৰাৰ লগতে ধ্বনি সৃষ্টিৰ বিভিন্ন অঙ্গসমূহৰ পৰিচয় দাঙি ধৰি স্বৰধ্বনি, ব্যঞ্জনধ্বনি, বিশিষ্ট ধ্বনি আৰু উপধ্বনিৰ বিষয়ে আলোচনা দাঙি ধৰা হৈছে। তৃতীয়টো অধ্যায় — অসমীয়া ভাষাৰ ধ্বনিতত্ত্বত অসমীয়া ধ্বনিতত্ত্ব অন্তৰ্গত বিশিষ্ট স্বৰধ্বনি, বিশিষ্ট ব্যঞ্জনধ্বনি; অসমীয়া স্বৰধ্বনি আৰু ব্যঞ্জনধ্বনিৰ উপধ্বনি সম্পৰ্কে আলোচনা কৰা গৈছে।

ভাষা বিশ্লেষণৰ আন এটা উপাদান হ'ল — 'ৰূপতত্ত্ব'। ৰূপতত্ত্ব হ'ল শব্দ তথা পদ-গঠনৰ মৌলিক উপাদানবোৰৰ প্ৰণালীবদ্ধ বিৱৰণ। আমাৰ পঢ়াশলীয়া ব্যাকৰণবোৰত শব্দ-গঠন প্ৰক্ৰিয়া সম্বন্ধে যি আলোচনা পোৱা যায়, আধুনিক ভাষাবিজ্ঞানত তেনে বিষয়ৰ বিচাৰ-বিশ্লেষণকে 'ৰূপতত্ত্ব' আখ্যা দিয়া হৈছে। চতুৰ্থ, পঞ্চম আৰু ষষ্ঠ অধ্যায়ত ৰূপতত্ত্বৰ সাধাৰণ পৰিচয় প্ৰদান কৰি অসমীয়া ভাষাৰ ৰূপতত্ত্বৰ কেইবাটাও উল্লেখযোগ্য দিশ — বচন, লিংগ, কাৰক, বিশেষণ আৰু বিশেষণৰ তুলনা, সৰ্বনাম আৰু সৰ্বনামীয় ৰূপ, ক্ৰিয়া — সম্পৰ্কে বহলাই আলোচনা দাঙি ধৰা হৈছে। অধ্যায়কেইটাৰ শিৰোনাম ক্ৰমে — চতুৰ্থ অধ্যায় ঃ ৰূপতত্ত্ব — সাধাৰণ পৰিচয়, পঞ্চম অধ্যায় ঃ ৰূপতত্ত্ব আৰু অসমীয়া ভাষাৰ ৰূপতত্ত্ব — ১, ষষ্ঠ অধ্যায় ঃ অসমীয়া ভাষাৰ ৰূপতত্ত্ব — ২। এই অধ্যায় তিনিটা অধ্যয়ন কৰি আপুনি অসমীয়া ভাষাৰ ৰূপতত্ত্ব সম্পৰ্কে সম্যক ধাৰণা লাভ কৰিবলৈ সক্ষম হ'ব।

সপ্তম অধ্যায়টোৰ শিৰোনাম হ'ল — অসমীয়া ভাষাৰ ধ্বনিতত্ত্বৰ সৈতে বাংলা আৰু উড়িয়া ভাষাৰ তুলনা। অধ্যায়টোৰ শিৰোনামৰ পৰাই আমি ধাৰণা কৰিব পাৰোঁ যে ইয়াত এই তিনিওটা ভাষাৰ ধ্বনিতত্ত্বৰ এক তুলনামূলক অধ্যয়ন প্ৰস্তুত কৰা গৈছে। আলোচনাৰ সুবিধাৰ্থে অধ্যায়টোৰ আৰম্ভণিতে অসমীয়া, বাংলা আৰু উড়িয়া ভাষাৰ চমু পৰিচয় দাঙি ধৰি উল্লেখ কৰা হৈছে যে এই তিনিওটা ভাষা একে গোত্ৰৰ অন্তৰ্গত আৰু এই বিষয়ে বিস্তৃতভাৱে আপুনি দ্বিতীয় ষাণ্মাসিকতে অধ্যয়ন কৰি আহিছে। এইখন পাঠ্যবিষয়ৰ বাবেও আপুনি সেয়া পুনৰ অধ্যয়ন কৰাৰ প্ৰয়োজনীয়তা আছে। তাৰ পাছতেই বাংলা আৰু উড়িয়া ভাষাৰ ধ্বনিতত্ত্বৰ সম্যক পৰিচয় দাঙি ধৰি তিনিওটা ভাষাৰ ধ্বনিতত্ত্বৰ তুলনামূলক বিচাৰ কৰা হৈছে।

এই খণ্ডটোৰ শেষৰটো অৰ্থাৎ পাঠ্যবিষয়ৰ অষ্টমটো অধ্যায় হ'ল —অসমীয়া ভাষাৰ ৰূপতত্ত্বৰ সৈতে বাংলা আৰু উড়িয়া ভাষাৰ তুলনা। ইয়াত পোনতে বাংলা আৰু উড়িয়া ভাষাৰ ৰূপতত্ত্বৰ সাধাৰণ পৰিচয় দাঙি ধৰি অসমীয়া ভাষাৰ সৈতে এই দুয়োটা ভাষাৰ ৰূপতত্ত্বৰ তুলনামূলক বিচাৰ কৰা গৈছে। এই দুয়োটা অধ্যায়ৰ অধ্যয়নে আপোনাক তিনিওটা ভাষা যে গাঁথনিক দিশত ওচৰ চপা সেই কথা বুজি উঠাত সহায় কৰিব।

এই খণ্ডটো অধ্যয়ন কৰোঁতে মূল পাঠৰ সোঁ তথা বাওঁফালে কিছুমান আয়তাকাৰ বাকচ লক্ষ্য কৰিব। এইবোৰত মূল পাঠত থকা নতুন শব্দ আৰু পৰিভাষাসমূহৰ অর্থ সন্নিৱিষ্ট হৈছে। সেইদৰে — 'জানি থোৱা ভাল' বাকচবোৰত মূল পাঠৰ সৈতে জড়িত কিছু গুৰুত্বপূর্ণ তথ্যৰ সম্ভেদ আছে। প্রতিটো অধ্যায়ত থকা 'চিন্তা-চর্চা কৰক'সমূহে অধ্যয়ন অধিক সক্রিয় আৰু ফলপ্রসূ হোৱাত সহায় কৰিব। আকৌ, 'অগ্রগতি নিৰীক্ষণ'যোগে আগবঢ়োৱা প্রশ্নাৱলীয়ে অধ্যয়নৰ অগ্রগতি সম্পর্কে স্ব-পৰীক্ষণৰ সুবিধা দিব। অধ্যয়নৰ লগে লগে উক্ত প্রশ্নাৱলীৰ উত্তৰসমূহ লিখি শেষত দিয়া 'অগ্রগতিৰ খতিয়ান'ৰ সৈতে ৰিজাই চোৱাটো অধিক লাভদায়ক হ'ব। অধ্যায়টিত আলোচিত বিভিন্ন বিষয়সমূহৰ বিস্তৃত অধ্যয়নৰ বাবে 'অধিক জানিবলৈ' শিতানত উল্লেখ থকা গ্রন্থসমূহ সাৰথিস্বৰূপ। অধ্যায়বোৰৰ শেষত 'আৰ্হি প্রশ্ন' হিচাপে কেইটিমান প্রশ্নৰ আৰ্হিও তুলি দিয়া হৈছে। শেষৰ অধ্যায়টিৰ পাছত কেইখনমান 'প্রসঙ্গ পুথি'ৰ নাম উল্লেখ কৰা হৈছে। সেই কেইখন পুথিৰ সহায়েৰেই মূলতঃ এই খণ্ডত উল্লেখ থকা অধ্যায়সমূহ প্রস্তুত কৰা হৈছে। আপোনালোকে বিশদভাৱে কোনো বিষয় জানিবলৈ হ'লে সেইকেইখন পুথি অধ্যয়ন কৰিব পাৰিব।

অধ্যায় ১ ঃ ব্যাকৰণৰ সাধাৰণ পৰিচয়

অধ্যায় গাঁথনি

১.১ উদ্দেশ্য

১.২ পৰিচয়

১.৩ ব্যাকৰণ

১.৩.১ ব্যাকৰণৰ বুৎপত্তিগত অর্থ

১.৩.২ ব্যাকৰণৰ সংজ্ঞা

১.৩.৩ পৰম্পৰাগত ব্যাকৰণ আৰু আধুনিক ব্যাকৰণ

১.৪ ব্যাকৰণ, ভাষাবিজ্ঞান আৰু ভাষাতত্ত্ব

১.৫ ব্যাকৰণৰ শ্রেণীবিভাগ

১.৬ ব্যাকৰণৰ উপাদান

১.৭ অসমীয়া ব্যাকৰণৰ ইতিহাস

১.৮ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

১.৯ অধিক জানিবলৈ

১.১০ অগ্রগতিৰ খতিয়ান

১.১১ আৰ্হি প্রশ্ন

১.১ উদ্দেশ্য

এই অধ্যায়টি অধ্যয়ন কৰি আপুনি —

- ব্যাকৰণৰ ব্যুৎপত্তিগত অর্থ আৰু সংজ্ঞা নিৰূপণ কৰিব পাৰিব
- পৰম্পৰাগত ব্যাকৰণ আৰু আধুনিক ব্যাকৰণৰ পার্থক্য নির্ণয় কৰিব পাৰিব
- 'ব্যাকৰণ', 'ভাষাবিজ্ঞান' আৰু 'ভাষাতত্ত্ব'ৰ লগত পৰিচিত হ'ব
- বিভিন্ন প্রকাৰৰ ব্যাকৰণৰ সূত্র আগবঢ়াব পাৰিব
- ব্যাকৰণৰ বিবিধ উপাদানৰ বিষয়ে চমু আভাস লাভ কৰিব
- অসমীয়া ভাষাৰ ব্যাকৰণৰ ইতিহাসৰ বিষয়ে জানিব পাৰিব।

১.২ পৰিচয়

পৃথিৱীৰ প্রতিটো ভাষাৰে নিজস্ব এক গঠন প্রণালী থাকে। সামগ্রিকভাৱে কোনো ভাষাৰ গঠন পদ্ধতিৰ প্রণালীৱদ্ধ বিশ্লেষণ আৰু বিৱৰণকে সেই ভাষাৰ ব্যাকৰণ বোলে। ব্যাকৰণৰ ব্যুৎপত্তিগত অর্থ তথা ব্যাকৰণৰ সংজ্ঞা সম্পর্কে বিভিন্ন সময়ত ভিন্ ভিন্ ভাষাবিদে নিজস্ব মত

আগবঢ়াইছে। পৰম্পৰাগত আৰু আধুনিক ব্যাকৰণ হৈছে ভাষাৰ বৈজ্ঞানিক বিশ্লেষণৰ দুটা বিশেষ পদ্ধতি। আন ভাষাসমূহৰ দৰে অসমীয়া ভাষাৰো ব্যাকৰণ পোৱা যায়। উইলিয়াম ৰবিন্সন হৈছে অসমীয়া ভাষাৰ ব্যাকৰণ প্ৰণেতাসকলৰ পথ প্ৰদৰ্শক। তেওঁ ইংৰাজী ভাষাৰ মাধ্যমত পোন প্ৰথমবাৰৰ বাবে অসমীয়া ভাষাৰ ব্যাকৰণ পুথি প্ৰণয়ন কৰে। হেমচন্দ্ৰ বৰুৱাৰ দ্বাৰা ৰচিত *অসমীয়া ভাষাৰ ব্যাকৰণ* অসমীয়া ভাষাত ৰচিত প্ৰথম অসমীয়া ব্যাকৰণ। হেমচন্দ্ৰ বৰুৱাৰ পিছত বহুকেইজন অসমীয়া ব্যাকৰণবিদৰ সৰু-বৰ কেইবাখনো ব্যাকৰণ পোৱা যায়। আপুনি এই অধ্যায়টোৰ জৰিয়তে ব্যাকৰণৰ ব্যুৎপত্তিগত অৰ্থ আৰু সংজ্ঞা, ব্যাকৰণৰ শ্ৰেণীবিভাগ, উপাদান আৰু অসমীয়া ব্যাকৰণৰ ইতিহাস — এই বিষয়সমূহৰ পৰিচয় লাভ কৰিব।

১.৩ ব্যাকৰণ

আমি সকলোৱে জানোঁ যে, পৃথিৱীৰ বিভিন্ন ঠাইত বিভিন্ন ভাষাৰ প্ৰচলন আছে। এই ভাষাসমূহৰ প্ৰত্যেকৰে একোটা নিজৰ শৃংখলা আৰু গঠন প্ৰণালী আছে। সেইবাবে কোনো এটা ভাষা শুদ্ধকৈ শিকিবলৈ হ'লে সেই ভাষাৰ নিৰ্দিষ্ট শৃংখলা আৰু গঠন প্ৰণালী সম্পৰ্কে অধ্যয়ন কৰাতো অতীব প্ৰয়োজনীয়। কোনো ভাষাৰ গঠন পদ্ধতিৰ প্ৰণালীৱদ্ধ অধ্যয়নৰ দ্বাৰা প্ৰস্তুত কৰা ভাষাবৈজ্ঞানিক বৰ্ণনাই হৈছে সেই ভাষাৰ ব্যাকৰণ।

১.৩.১ ব্যাকৰণৰ ব্যুৎপত্তিগত অৰ্থ

ভাৰতীয় 'ব্যাকৰণ' অভিধাৰ প্ৰথম উল্লেখ পোৱা যায় বৈদিক যুগৰ 'ব্ৰাহ্মণ্য' সাহিত্যত। সংস্কৃত 'ব্যাকৰণ' শব্দটোৰ ব্যুৎপত্তিগত অৰ্থ হৈছে — বিশেষ আৰু বিতংভাৱে কৰা বিশ্লেষণ (বি - আ - √কৃ + অনট্)। আকৌ, ইংৰাজী Grammar শব্দটোও লেটিনৰ মাজেৰে গ্ৰীক ভাষাৰপৰা আহিছে। গ্ৰীক ভাষাৰ Grammatika বা Grammatiké techné শব্দৰপৰা ইংৰাজী Grammar শব্দটো আহিছে। গ্ৰীক ভাষাত Gramma মানে 'আখৰ', Grammta মানে 'আখৰ জনা তত্ত্ব' আৰু Grammatiké techné-ৰ অৰ্থ হ'ল 'লেখন-কলা' (Art of writing) বা 'লিখা-পঢ়াৰ দক্ষতা' (Skill of reading and writing)। গ্ৰীক Grammatiké-ৰ পৰা উদ্ভূত লেটিন Grammaticus শব্দই ভাষা শুদ্ধকৈ ক'ব আৰু লিখিব জনা মানুহক বুজাইছিল। এই লেটিন শব্দটোৰপৰা ইংৰাজী Grammar শব্দটোৰ সৃষ্টি হয় বুলি আমি ক'ব পাৰোঁ। প্লেটো, এৰিষ্টটল, থ্ৰাস্ক আদি গ্ৰীক দাৰ্শনিকসকলে ব্যাকৰণক দৰ্শন শাস্ত্ৰৰ এক অংগ হিচাপে জ্ঞান কৰিছিল। ভাৰতৰ প্ৰসিদ্ধ ব্যাকৰণবিদ পাণিনিৰ স্থান ব্যাকৰণ চৰ্চাৰ ক্ষেত্ৰত অতি উল্লেখযোগ্য। পাণিনিৰ ব্যাকৰণখন *অষ্টাধ্যায়ী* নামেৰে সুপৰিচিত। লিঅ'নাৰ্ড ব্লুমফিল্ডৰ মতে পাণিনিৰ *অষ্টাধ্যায়ী*খন "মানৱ বুদ্ধিমত্তাৰ মহানতম কীৰ্তিচিহ্ন" (Greatest monument of human intelligence)। পাণিনিৰ লগতে কাত্যায়ন,

পতঞ্জলি, হেমচন্দ্ৰ, বোপদেৱ আদি হ'ল বিখ্যাত ভাৰতীয় ব্যাকৰণবিদ । উল্লেখযোগ্য যে, মধ্যযুগৰ পৰা পণ্ডিতসকলে ব্যাকৰণক ভাষা সম্পৰ্কীয় কিছুমান সূত্ৰ বা নিয়ম (Rules) হিচাপে গণ্য কৰিছিল। কিন্তু বৰ্তমান ভাষাবিজ্ঞানৰ দৃষ্টিভঙ্গীৰে ব্যাকৰণৰ পৃথক সংজ্ঞা নিৰূপণ কৰা হৈছে।

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন নং ১ ঃ ইংৰাজী grammar শব্দটো কোনটো ভাষাৰপৰা আহিছে?

.....

১.৩.২ ব্যাকৰণৰ সংজ্ঞা

অতীতৰপৰা বৰ্তমানলৈকে ব্যাকৰণৰ বিভিন্ন দিশ পৰ্যালোচনা কৰি বিভিন্ন ভাষাবিদ আৰু বাগ্‌বিজ্ঞানীয়ে ব্যাকৰণৰ বিভিন্ন সংজ্ঞা আগবঢ়াইছে। তাৰে কিছুমান উল্লেখযোগ্য সংজ্ঞা হ'ল —

- "কোনো এটা ভাষাৰ গঠন পদ্ধতিৰ বিজ্ঞানসন্মত আৰু যথাসম্ভৱ বিতং বিশ্লেষণেই সেই ভাষাৰ ব্যাকৰণ।" (গোলোকচন্দ্ৰ গোস্বামী)
- "কোনো এটা ভাষাৰ গঠনৰ তন্ন তন্ন বিচাৰ আৰু তাৰ শৃংখলাবদ্ধ বিৱৰণ হ'ল সেই ভাষাটোৰ ব্যাকৰণ।" (উপেন্দ্ৰনাথ গোস্বামী)
- "যি বিদ্যাৰ দ্বাৰা কোনো ভাষাক বিশ্লেষণ কৰি তাৰ স্বৰূপ আলোচনা কৰা হয় আৰু সেই ভাষাৰ পঠন, লিখন আৰু কথোপকথনত তাক শুদ্ধভাৱে প্ৰয়োগ কৰা হয়, সেই বিদ্যাক সেই ভাষাৰ ব্যাকৰণ বোলে।" (সুনীতি কুমাৰ চট্টোপাধ্যায়)
- "The grammar of a language may be regarded as a system of rules which relates stretches of sound (or sequences of marks on a flat surface) with meanings." (*Encyclopaedia Britannica*, Vol. VIII)
- "Grammar in the widest sense of the word is both the science and art of language." (Henry Sweet)

১.৩.৩ পৰম্পৰাগত ব্যাকৰণ আৰু আধুনিক ব্যাকৰণ

ভাষাৰ বিজ্ঞানসন্মত বিচাৰ বিশ্লেষণ আৰম্ভ হোৱাৰ পূৰ্বকালত যি পদ্ধতি অৱলম্বন কৰি ব্যাকৰণ ৰচনা কৰা হৈছিল, তাকে পৰম্পৰাগত ব্যাকৰণ (Traditional Grammar) বোলে। ইউৰোপ মহাদেশৰ গ্ৰীক, লেটিন আৰু নৱজাগৰণৰ সময়ৰ

ব্যাকৰণসমূহক এই শ্ৰেণীত ধৰা হয়। আনহাতে ভাষাৰ প্ৰচলিত অথবা বাস্তৱ ৰূপৰ বিশ্লেষণৰ ক্ষেত্ৰত গ্ৰহণ কৰা পদ্ধতিক আধুনিক ব্যাকৰণ (Modern Grammar) বোলে। পৰম্পৰাগত ব্যাকৰণ আৰু আধুনিক ব্যাকৰণৰ মাজত আমি কিছুমান পাৰ্থক্য দেখিবলৈ পাওঁ। সেইসমূহ হ'ল —

- পৰম্পৰাগত ব্যাকৰণ অষ্টাদশ শতিকাৰ পূৰ্বৰ সৃষ্টি; আনহাতে আধুনিক ব্যাকৰণ প্ৰধানতঃ বিংশ শতিকাৰ বৰঙণি।
- পৰম্পৰাগত ব্যাকৰণ নিদানমূলক বা নিদেৰ্শমূলক আৰু লিখিত ভাষাৰ ভুল আৰু শুদ্ধৰ বিচাৰ ইয়াৰ মূল উপজীব্য। ইয়াৰ বিপৰীতে আধুনিক নতুন ব্যাকৰণে ভাষাৰ যথাযথ ৰূপৰ বিতং বিৱৰণহে দাঙি ধৰে।
- পৰম্পৰাগত ব্যাকৰণ বিশৃংখল, আনহাতে আধুনিক ব্যাকৰণ সুশৃংখল।
- পৰম্পৰাগত ব্যাকৰণত বলিষ্ঠ যুক্তি আৰু সুনিৰ্দিষ্ট পদ্ধতি নাই; আনহাতে আধুনিক ব্যাকৰণ যুক্তি আৰু পদ্ধতিৰ দিশত যথেষ্ট সবল।
- পৰম্পৰাগত ব্যাকৰণ বিষয়নিষ্ঠ, আনহাতে আধুনিক ব্যাকৰণ বস্তুনিষ্ঠ।
- পৰম্পৰাগত ব্যাকৰণ ব্যাখ্যামূলক, আনহাতে আধুনিক ব্যাকৰণ বৰ্ণনাত্মক।
- পৰম্পৰাগত ব্যাকৰণ গ্ৰীক আৰু লেটিন ব্যাকৰণৰ ওপৰত ঘাইকৈ নিৰ্ভৰশীল। আনহাতে আধুনিক ব্যাকৰণ ভাষাৰ বাস্তৱ তথ্যৰ ওপৰত নিৰ্ভৰশীল।
- পৰম্পৰাগত ব্যাকৰণত ভাষাৰ লিখিত ৰূপক (বিশেষকৈ ভাষাৰ সাহিত্যিক ৰূপক) অগ্ৰাধিকাৰ দিয়া হয়; আনহাতে আধুনিক ব্যাকৰণত ভাষাৰ কথিত ৰূপক প্ৰাধান্য দিয়া হয়।

এনেধৰণে পৰম্পৰাগত ব্যাকৰণ আৰু আধুনিক ব্যাকৰণৰ মাজত যথেষ্ট পাৰ্থক্য থকা দেখা যায়।

চিন্তা-চৰ্চা কৰক — ১.১

পৰম্পৰাগত ব্যাকৰণ আৰু আধুনিক ব্যাকৰণৰ পাৰ্থক্য নিৰ্ণয় কৰি এটি প্ৰবন্ধ যুগুত কৰক।

১.৪ ব্যাকৰণ, ভাষাবিজ্ঞান আৰু ভাষাতত্ত্ব

ভাষাৰ বিশ্লেষণ আৰু আলোচনাৰ ক্ষেত্ৰত ব্যাকৰণ, ভাষাবিজ্ঞান আৰু ভাষাতত্ত্ব — এই তিনিওটা শব্দ বহুল প্ৰচলিত। ভাষাতত্ত্ব আৰু ভাষাবিজ্ঞান নতুন, আনহাতে ব্যাকৰণ আপেক্ষিকভাৱে প্ৰাচীন শব্দ। ভাষাতত্ত্ব আৰু ভাষাবিজ্ঞানৰ ইংৰাজী প্ৰতিশব্দ হৈছে ক্ৰমে Philology আৰু Linguistics। ব্যাকৰণ শব্দটো ভাষাতত্ত্ব আৰু ভাষাবিজ্ঞানতকৈ কিছু পৃথক হ'লেও পিছৰ দুটা প্ৰায় সমাৰ্থক হিচাপে প্ৰয়োগ হোৱা দেখা যায়। কিন্তু তত্ত্বগতভাৱে তিনিওটা

শব্দৰ মৌলিক পার্থক্য আছে। আনহাতে, ভাষাৰ অধ্যয়নৰ দৃষ্টিভংগীৰ ক্ষেত্রতো তিনিওটা বিষয়ৰ পার্থক্য পৰিলক্ষিত হয়। গ্রীক ভাষাৰ Philologia > লেটিন Philologia > ফৰাচী Philologia > ইংৰাজী Philology । এই Philology মূলতঃ লিখিত নথিৰ সৈতে জড়িত আৰু ইয়াত ভাষাৰ, বিশেষকৈ শব্দৰ বুৎপত্তিমূলক বিশ্লেষণৰ ওপৰত গুৰুত্ব আৰোপ কৰা হয়। আনহাতে Linguistics শব্দটো লেটিন lingua (মাত, কথা) আৰু istics (তত্ত্ব, জ্ঞান)ৰ সংযোগত গঠিত। ইয়াৰ অর্থ হৈছে ভাষাৰ বিজ্ঞান (Science of Language)। ভাষাৰ কথিত আৰু লিখিত দুয়োটা ৰূপৰ প্রণালীৱদ্ধ বিচাৰ-বিশ্লেষণৰ সৈতে ভাষাবিজ্ঞান জড়িত। বর্তমান সময়ত ভাষাবিজ্ঞান আৰু ব্যাকৰণৰ মাজৰ পার্থক্য কমি আহিছে। কিন্তু তথাপিও বিষয়বস্তুৰ নির্বাচন আৰু উপস্থাপনৰ ক্ষেত্রত কিছু পার্থক্য দেখা যায়।

১.৫ ব্যাকৰণৰ শ্রেণীবিভাগ

ভাষাৰ ব্যাকৰণ নানা প্রকাৰৰ হ'ব পাৰে। অধ্যয়ন পদ্ধতিৰ ওপৰত নির্ভৰ কৰি ব্যাকৰণক ঘাইকৈ তিনিটা ভাগত ভাগ কৰিব পাৰি। সেয়া হ'ল —

- ঐতিহাসিক ব্যাকৰণ (Historical Grammar)
- বর্ণনাত্মক ব্যাকৰণ (Descriptive Grammar)
- তুলনামূলক ব্যাকৰণ (Comparative Grammar)

ইয়াৰ উপৰি আৰু দুবিধ ব্যাকৰণৰ কথা ভাষাবিজ্ঞানীসকলে উল্লেখ কৰিছে। সেই দুবিধ হ'ল —

- বিৰোধাত্মক ব্যাকৰণ (Constructive or Transfer Grammar)
- ৰূপান্তৰসৃজন ব্যাকৰণ (Transformational or Generative Grammar)

- **ঐতিহাসিক ব্যাকৰণ ঃ** কোনো এটা ভাষাই প্রাচীন কালৰ পৰা বিভিন্ন স্তৰৰ বিৱর্তনৰ মাজেৰে কেনেদৰে সাম্প্রতিক স্তৰত উপনীত হ'ল তাৰ বিৱৰণেই হ'ল ভাষাটোৰ ঐতিহাসিক ব্যাকৰণ। এনে ব্যাকৰণত ভাষাৰ বংশানুক্রমিক বিচাৰ-বিশ্লেষণ পোৱা যায়। আন কথাত, ঐতিহাসিক ব্যাকৰণত এটা ভাষাৰ বিভিন্ন কালৰ ৰূপ অর্থাৎ জন্ম আৰু ক্রমবিকাশৰ ঐতিহাসিক পর্যালোচনা সন্নিৱিষ্ট হয়।
- **বর্ণনাত্মক ব্যাকৰণ ঃ** যি ব্যাকৰণত কোনো এটা ভাষাৰ কোনো এক নির্দিষ্ট সময়ৰ গঠন পদ্ধতিৰ প্রণালীবদ্ধ বিচাৰ-বিশ্লেষণ পোৱা যায়, তাকে সেই ভাষাটোৰ বর্ণনাত্মক ব্যাকৰণ বোলে। এই ব্যাকৰণ প্রস্তুত কৰোঁতে সেই ভাষাটোৰ ব্যৱহাৰিক দিশত অধিক গুৰুত্ব দিয়া হয়। বর্ণনাত্মক ব্যাকৰণত আলোচিত ভাষাটোৰ অতীতৰ ৰূপ কি আছিল তালৈ চকু দিয়া নহয় আৰু ভৱিষ্যতত কেনে ৰূপ ল'ৱগৈ সেয়াও আলোচিত নহয়।
- **তুলনামূলক ব্যাকৰণ ঃ** যি ব্যাকৰণত কোনো এটা ভাষাৰ মূল উৎস আৰু তাৰ পৰিৱর্তিত আন আন ৰূপৰ মাজত থকা সম্বন্ধৰ তুলনা কৰা হয়, তাকে তুলনামূলক ব্যাকৰণ বোলে।

একাধিক ভাষাৰ তুলনাত্মক আলোচনা কৰাটো তুলনামূলক ব্যাকৰণৰ উদ্দেশ্য। উদাহৰণস্বৰূপে — একে মূল উৎস সংস্কৃতৰ পৰা পালি-প্ৰাকৃত-অপভ্ৰংশৰ উদ্ভৱ হৈছে। এই পালি-প্ৰাকৃত-অপভ্ৰংশৰ পৰা আধুনিক ভাৰতীয় ভাষাসমূহ; যেনে — অসমীয়া, বঙালী, উড়িয়া, হিন্দী, মাৰাঠী আদি ভাষাৰ জন্ম হৈছে। যদিহে অসমীয়া ভাষাৰ ক্ষেত্ৰত বিজ্ঞানসন্মত অধ্যয়ন চলাই অসমীয়া আৰু এই ভাষাসমূহৰ মাজত থকা সাদৃশ্য বা সম্বন্ধ নিৰূপণ কৰা হয়, তেনেহ'লে আমি তাক অসমীয়া ভাষাৰ তুলনামূলক ব্যাকৰণ বুলি ক'ব পাৰোঁ।

- **বিৰোধাত্মক ব্যাকৰণ ঃ** কোনো দুটা বা তাতোধিক ভাষাৰ বৰ্ণনাত্মক অধ্যয়নৰ জৰিয়তে পোৱা সমলক প্ৰাথমিক আধাৰ হিচাপে লৈ ভাষা দুটা বা ভাষাবোৰৰ মাজত থকা সাদৃশ্য আৰু বৈসাদৃশ্যবোৰক (মিল আৰু অমিলবোৰক) পৃথকীকৰণ কৰিব পাৰি। এনেদৰে কোনো দুটা ভাষাৰ প্ৰথমতে বৰ্ণনাত্মক ব্যাকৰণ ৰচনা কৰি পিছত ভাষা দুটাৰ মাজত থকা বিপৰীত বৈশিষ্ট্যবোৰৰ বিৱৰণ যিখন ব্যাকৰণত সন্নিৱিষ্ট হয় সেই ব্যাকৰণখনৰ নাম হ'ব বিৰোধাত্মক ব্যাকৰণ। এনে ব্যাকৰণৰ দ্বাৰা এটা দ্বিতীয় ভাষা বা বিদেশী ভাষা শিকা আৰু শিকোৱাত সহায় হয়। এটা ভাষাৰ পৰা আন এটা ভাষালৈ অনুবাদ কৰোতে অনুবাদকসকলে বিৰোধাত্মক ব্যাকৰণৰ সহায় ল'ব পাৰে।
- **ৰূপান্তৰসৃজন ব্যাকৰণ ঃ** কেতিয়াবা একোটা ভাষাৰ মূল বাক্যবোৰৰ কিছুমান পৰিৱৰ্তিত ৰূপ থকা আমি দেখিবলৈ পাওঁ। উদাহৰণস্বৰূপে — হাবিখনত বাঘ আছে। — এই বাক্যটো আমি কেইবাটাও বাক্যলৈ ৰূপান্তৰিত কৰিব পাৰো। অৱশ্যে মূল বাক্য আৰু এই ৰূপান্তৰিত বাক্যসমূহৰ মাজত সাধাৰণতে অৰ্থৰ তাৰতম্য ঘটা দেখা যায়। মূল বাক্যটোৰপৰা ৰূপান্তৰিত কৰিব পৰা বাক্যসমূহ হ'ল —

  (ক) হাবিখনত বাঘ আছেনে?

  (খ) হাবিখনত বাঘ নাইনে?

  (গ) হাবিখনত বাঘ নাথাকে?

  (ঘ) হাবিখনত বাঘ নায়েই?

  কেতিয়াবা আকৌ কেইবাটাও পৃথক পৃথক বাক্যক ভাব আৰু অৰ্থৰ সালসলনি নকৰাকৈয়ো মাত্ৰ এটা বাক্যত প্ৰকাশ কৰিব পাৰি। উদাহৰণস্বৰূপে —

  (ক) মানস বুদ্ধিমান ল'ৰা।

  (খ) মানস পৰিশ্ৰমী ল'ৰা।

  (গ) মানস ভাল ল'ৰা।

  এই তিনিওটা বাক্যক আমি এটা বাক্যত প্ৰকাশ কৰিব পাৰো। সেয়া হ'ল — মানস বুদ্ধিমান, পৰিশ্ৰমী আৰু ভাল ল'ৰা।

  এনে ধৰণে ভাষাত ব্যৱহাৰ কৰা বাক্য আৰু অন্যান্য আনুষংগিক পৰিৱৰ্তনৰ ধাৰা আৰু পদ্ধতিৰ বিষয়ে আলোচনা কৰা ব্যাকৰণক ৰূপান্তৰসৃজন ব্যাকৰণ বোলে।

  উল্লেখযোগ্য যে, যোৱা দশক কেইটাত ভাষা বিশ্লেষণ বা ব্যাকৰণতত্ত্বৰ বিভিন্ন দিশ

উন্মোচিত হৈ আহিছে। এনে নতুন দিশবোৰৰ নতুন নতুন নাম দি বহুকেইজন ভাষাবিজ্ঞানীয়ে নানা প্ৰকাৰৰ ব্যাকৰণৰ অৱতাৰণা কৰিছে। সেইবোৰ হ'ল — Stratificational Grammar, Case Grammar, Relational Grammar, Context Sensitive Grammar, Categorial Grammar ইত্যাদি।

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন নং ২ ঃ ঐতিহাসিক ব্যাকৰণ আৰু বৰ্ণনাত্মক ব্যাকৰণৰ পাৰ্থক্য আছেনে ?

.....

১.৬ ব্যাকৰণৰ উপাদান

সাধাৰণভাৱে আমি কোনো ভাষাৰ ব্যাকৰণৰ অন্তৰ্ভুক্ত সকলো বিষয়কে ব্যাকৰণৰ উপাদান বুলি ক'ব পাৰোঁ। স্বৰধ্বনি, ব্যঞ্জনধ্বনি, ৰূপ, প্ৰত্যয়, ধাতু, বিশেষ্য, বিশেষণ, অব্যয়, কাৰক, বিভক্তি, সৰল বাক্য, মিশ্ৰ বাক্য, লিঙ্গ, বচন আদি সকলোবোৰ ব্যাকৰণৰ একো একোটা উপাদান। সাধাৰণতে আমি ব্যাকৰণৰ উপাদানসমূহক তিনিটা ভাগত ভগাব পাৰোঁ। সেয়া হ'ল—

- **ধ্বনিতাত্ত্বিক উপাদান ঃ** ধ্বনিতত্ত্বৰ অন্তৰ্গত ধ্বনি আৰু বৰ্ণসমূহৰ বিষয়ে কৰা আলোচনাক ব্যাকৰণৰ ধ্বনিতাত্ত্বিক উপাদানে সামৰি লয়। স্বৰধ্বনি, ব্যঞ্জনধ্বনি, দ্বিস্বৰধ্বনি আদি বিভিন্ন ধ্বনি আৰু স্বৰবৰ্ণ, ব্যঞ্জনবৰ্ণ আদিৰ বিষয়ে ব্যাকৰণত আলোচনা কৰা হয়। ধ্বনি আৰু বৰ্ণ, বৰ্ণ আৰু আখৰ — এইসমূহৰ বিষয়েও ইয়াত বিচাৰ-বিশ্লেষণ কৰা হয়।
- **ৰূপতাত্ত্বিক উপাদান ঃ** ব্যাকৰণৰ ৰূপতাত্ত্বিক উপাদানসমূহ হ'ল — প্ৰাকৃতি (প্ৰাকৃতি, প্ৰাতিপদিক, ধাতু-প্ৰাকৃতি, নাম-ধাতু প্ৰাকৃতি আদি), সৰ্গ (উপসৰ্গ, অনুসৰ্গ, মধ্যসৰ্গ আদি), প্ৰত্যয় (কৃৎ, তদ্ধিত, স্ত্ৰীপ্ৰত্যয় আদি), বিভক্তি (শূন্য বিভক্তি, ক্ৰিয়াবিভক্তি, প্ৰথম বিভক্তি, দ্বিতীয়া বিভক্তি আদি), শব্দ (মৌলিক শব্দ, যৌগিক শব্দ আদি), বচন (একবচন, দ্বিবচন, বহুবচন, বচন-নিৰপেক্ষ ৰূপ আদি), লিঙ্গ (পুংলিঙ্গ, স্ত্ৰীলিঙ্গ, ক্লীবলিঙ্গ), কাল (অতীত, বৰ্তমান, ভৱিষ্যত), কৃদন্তৰূপ, ধাতুৰ সাধন (নাম ধাতু, পাঁচনী ধাতু), সমাস, পদ আৰু পদৰ শ্ৰেণীবিভাগ (সৰ্বনাম, অব্যয়, বিশেষণ, নামপদ — সাধাৰণ নামপদ, সম্বন্ধবাচক নামপদ, ক্ৰিয়াপদ — সকৰ্মক, অকৰ্মক, সমাপিকা, অসমাপিকা, নঞৰ্থক ক্ৰিয়াপদ আদি)।
- **বাক্যতাত্ত্বিক উপাদান ঃ** কোনো ভাষাৰ বাক্যৰ গঠন সম্পৰ্কীয় আলোচনা বাক্য বিশ্লেষণৰ উপাদানৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰে। বাক্য বিশ্লেষণৰ বিভিন্ন প্ৰণালী আৰু বাক্যৰ বিভিন্ন উপাদান, পদৰ সংগতি আৰু ক্ৰম (উদ্দেশ্য, বিধেয়, কৰ্তা, কৰ্ম আৰু অন্যান্য কাৰকৰ স্থান), বিভিন্ন ধৰণৰ বাক্য (সৰল বাক্য, যৌগিক বাক্য, মিশ্ৰ বাক্য, খণ্ড বাক্য, ক্ৰিয়াযুক্ত বাক্য, ক্ৰিয়ামুক্ত বাক্য আদি), উক্তি (প্ৰত্যক্ষ উক্তি, পৰোক্ষ উক্তি) আদি ব্যাকৰণৰ উপাদানৰ অন্তৰ্ভুক্ত।

ব্যাকৰণৰ উপাদান বুলিলে আমি সামগ্রিকভাৰে ধ্বনিতত্ত্ব, ৰূপতত্ত্ব আৰু বাক্যতত্ত্বৰ উপাদানসমূহক বুজোঁ। এই উপাদানসমূহ প্রত্যেক ভাষাৰ ব্যাকৰণৰ বাবেই প্রয়োজনীয়। কিন্তু এটা কথা আমি মনত ৰাখিব লাগিব যে ভাষাবোৰৰ মাজত বিভিন্নতা আছে। সেয়েহে প্রত্যেক ভাষাৰ ব্যাকৰণৰ উপাদানবোৰৰ মাজত বিভিন্নতা থাকিব পাৰে। পৃথিৱীৰ সকলো ভাষাৰ ক্ষেত্রত প্রযোজ্য হোৱাকৈ ব্যাকৰণৰ কিছুমান সাধাৰণ উপাদান থাকে। কিন্তু প্রত্যেক ভাষাতে ব্যাকৰণৰ প্রতিটো উপাদান নাথাকিবও পাৰে। অৱশ্যে সকলো ভাষাতে কম-বেছি পৰিমাণে এই উপাদানসমূহ থকা দেখা যায়। উদাহৰণস্বৰূপে — অসমীয়া ভাষাত দ্বিবচন নাই। কিন্তু অসমীয়া ভাষাৰ মূল উৎস সংস্কৃত ভাষাৰ ব্যাকৰণত দ্বিবচনৰ প্রয়োগ আছে।

আমি আগতেই উল্লেখ কৰি আহিছোঁ যে ধ্বনিবিজ্ঞান আৰু ধ্বনিতত্ত্বৰ লগত ব্যাকৰণৰ সম্পর্ক আছে। সেয়েহে কোনো ভাষাৰ ধ্বনিবিজ্ঞানৰ আলোচ্য বিষয় কিছুমান সেই ভাষাৰ ব্যাকৰণৰ ভিতৰত সোমাই পৰে। কিন্তু সেইবুলি ভাষাবিজ্ঞানৰ অন্তর্গত সমগ্র ধ্বনিতত্ত্ব আৰু ৰূপতত্ত্বৰ আলোচনা ব্যাকৰণত পোৱা নাযায়। কিন্তু ধ্বনিতত্ত্ব আৰু ৰূপতত্ত্বৰ কিছুমান মৌলিক উপাদান ব্যাকৰণবো উপাদান। বাক্যৰ গঠন পদ্ধতিহে ব্যাকৰণৰ উপাদান। বাক্যৰ গঠনৰ লগত জড়িত উপাদানসমূহ; যিবোৰ ৰূপতত্ত্ব আৰু ধ্বনিতত্ত্বৰ লগতো আংশিকভাবে জড়িত, সেইসমূহেই ব্যাকৰণৰ উপাদান।

১.৭ অসমীয়া ব্যাকৰণৰ ইতিহাস

অসমীয়া ভাষাৰ ব্যাকৰণৰ ইতিহাস বৰ বেছি পুৰণি নহয়। পোন প্রথমে খ্রীষ্টান মিছনেৰীৰ হাততে ইংৰাজী ভাষাত অসমীয়া ভাষাৰ ব্যাকৰণ ৰচিত হয়। তাৰ পিছতহে অসমীয়া লোকসকলে নিজৰ মাতৃভাষাত ব্যাকৰণ ৰচনাৰ প্রয়াস কৰা আমি দেখিবলৈ পাওঁ।

Asamese ঃ ব্যাকৰণ পুথিখনৰ প্রকাশৰ সময়ত Assamese শব্দটি Asamese হিচাপে লিখা হৈছিল বাবে তেনেদৰেই উল্লেখ কৰা হ'ল।

অসমীয়া ভাষাৰ প্রথম ব্যাকৰণখন হৈছে *Grammar of the **Asamese** Language*। আমেৰিকাৰ বেপ্তিষ্ট মিছনেৰী উইলিয়াম ৰবিন্সনে ১৮৩৯ চনত এইখন ব্যাকৰণ ৰচনা কৰে। ব্যাকৰণখন ইংৰাজী ভাষাৰ মাধ্যমত, লেটিন ব্যাকৰণৰ আৰ্হিত ৰচনা হৈছিল আৰু শ্রীৰামপুৰৰ পৰা প্রকাশিত হৈছিল। এই ব্যাকৰণখন ৰচনাৰ মূল উদ্দেশ্য আছিল ইংৰাজ শাসকবর্গৰ অসমীয়া ভাষা শিকিবলৈ সুবিধা কৰি দিয়া। ইয়াৰ ন বছৰৰ পাছত ১৮৪৮ চনত আমেৰিকাৰ বেপ্টিষ্ট মিছনেৰী ডাঃ নাথান ব্রাউনে *Grammatical Notices of the **Asamese** Language* নামেৰে দ্বিতীয়খন অসমীয়া ব্যাকৰণ ৰচনা কৰে। এই ব্যাকৰণখনৰ প্রথম সংস্কৰণত ভাষাটো যেনেদৰে উচ্চাৰিত হয় তেনেদৰেই লিখিত ৰূপো দিয়া হৈছিল। এইখন পূর্ণাংগ ব্যাকৰণ নহয়। কিন্তু অসমীয়া ভাষা শিকিবৰ বাবে প্রয়োজনীয় বিষয়সমূহ ইয়াত চমু আৰু শুদ্ধ ৰূপত প্রকাশ পাইছে।

জানি থোৱা ভাল

ডাঃ নাথান ব্রাউনে ৰচনা কৰা দ্বিতীয়খন অসমীয়া ব্যাকৰণৰ প্রথম সংস্কৰণটিৰ নাম আছিল *Grammatical Notices of the*

Asamese Language। এই পুথিখন ১৮৯৩ চনত P. H. Moore চাহাবে সম্পাদনা কৰি প্ৰকাশ কৰা তৃতীয় সংস্কৰণটিত নামটো সলাই *Grammatical Notes on the Assamese Language* কৰা হয় আৰু তাত পুৰণি বিভিন্ন তথ্য বিকৃত কৰা হৈছিল। পুথিখনৰ দ্বিতীয় সংস্কৰণ কেতিয়া, ক'ৰ পৰা প্ৰকাশ পাইছিল সেই সম্পৰ্কে কোনো তথ্য পোৱা নাযায়। বৰ্তমান ইয়াৰে প্ৰথম সংস্কৰণটোৰ আধাৰত অধ্যাপক নগেন শইকীয়াই সম্পাদনা কৰি কিতাপখন পুনৰ প্ৰকাশ কৰিছে। প্ৰসংগক্ৰমে উল্লেখযোগ্য যে, https://ia600305.us.archive.org/24/items/grammaticalnotic00browrich/grammaticalnotic00browrich.pdf উৎসৰ পৰা পুৰণি সংস্কৰণটোৰে ডিজিটেল ৰূপো আগ্ৰহী শিক্ষাৰ্থীয়ে বিনামূলীয়াকৈ ডাউনলড কৰি ল'ব পাৰিব।

১৮৯৪ চনত অক্সফ'ৰ্ড বিশ্ববিদ্যালয়ত অধ্যাপক জি. এফ. নিকল(G. F. Nicoll)-এ এখন অসমীয়া ব্যাকৰণ ৰচনা কৰে। তেওঁৰ *Manual of the Bengali Language* নামৰ বাংলা ব্যাকৰণখনৰ শেষত Appendix V : *Sketch of Assamese Grammar* খন সংযোজিত কৰে। মাত্ৰ চল্লিশ পৃষ্ঠাৰ (পৃষ্ঠা ৩২৩-৩৬২) ই এখন চমু ব্যাকৰণ। ইয়াত ঠাই বিশেষে বাংলা ভাষাৰ লগত অসমীয়া ভাষাৰ মিল-অমিলবোৰ আঙুলিয়াই যোৱা দেখা যায়।

১৯৪৯ চনত গুৱাহাটীৰ ডনবস্কৰ কেথলিক মিছনৰ ফাদাৰ অ' পাভিয়তিয়ে (Fr. O. Paviotti) *An Assamese Grammar with Vocabulary and Exercises* নামেৰে এখন ব্যাকৰণ ৰচনা কৰে। এই ব্যাকৰণখন ইংৰাজী ভাষাত প্ৰকাশ কৰা হৈছিল। ব্যাকৰণখনৰ আৰম্ভণিতে A Note on the Origin and Development of Assamese Language এই নামৰ এটি ভূমিকা আছে। ইয়াত অসমীয়া ভাষাৰ মূলৰ বিষয়ে লেখকে আলোচনা কৰিছে। এই ব্যাকৰণখন ৰবিন্সন, ব্ৰাউন আৰু নিকলৰ ব্যাকৰণ তিনিখনতকৈ উন্নত। ইয়াক ভাষাটোৰ বৰ্তমান ৰূপৰ লগত কিছু পৰিমাণে খাপ খোৱা বুলি ক'ব পাৰি। এই ব্যাকৰণখনৰ দ্বিতীয় সংস্কৰণ লিখকৰ অনুৰোধক্ৰমে ড° গোলোকচন্দ্ৰ গোস্বামীৰ দ্বাৰা সংশোধিত আৰু পৰিবৰ্ধিত হৈ গুৱাহাটীৰ ডনবস্কৰ পৰা ১৯৮৭ চনত ছপা হৈ ওলাইছে।

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন নং ৩ ঃ অসমীয়া ভাষাৰ প্ৰথম ব্যাকৰণখনৰ নাম কি আৰু এই ব্যাকৰণখন কোনে ৰচনা কৰিছিল?

.....

১৮৫৯ চনত (১৭৮১ শকত) হেমচন্দ্ৰ বৰুৱাই *অসমীয়া ভাষাৰ ব্যাকৰণ* ৰচনা কৰে। এইখনেই অসমীয়া ভাষাত ৰচিত প্ৰথম ব্যাকৰণ। ইয়াত সংস্কৃত ব্যাকৰণৰ আদৰ্শ গ্ৰহণ কৰা হৈছে। সম্ভৱতঃ ঈশ্বৰচন্দ্ৰ বিদ্যাসাগৰৰ *ব্যাকৰণ কৌমুদি*খনৰ প্ৰভাৱো ইয়াত আছে। অসমীয়া

ব্যাকৰণৰ বৰ্ণমালা, আখৰ-জোঁটনি, ণত্ববিধি-ষত্ববিধি, সন্ধি, সমাস আদিৰ বিষয়ে ইয়াত আলোচনা সন্নিৱিষ্ট হৈছে। এই ব্যাকৰণখন ৰচিত হোৱাৰ সময়ত অসমৰ শিক্ষা-ব্যৱস্থা, প্ৰশাসনীয় ব্যৱস্থা সকলোতে অসমীয়া ভাষাৰ পৰিৱৰ্তে বঙলা ভাষাৱহে প্ৰচলন আছিল। মাতৃভাষাৰ এই দুৰ্দিনৰ সময়ত সমাজ-সচেতক হেমচন্দ্ৰ বৰুৱাৰ এনে প্ৰচেষ্টা সঁচাকৈয়ে প্ৰশংসনীয়। আমেৰিকান মিছনেৰীসকলৰ উদ্যোগত আৰু কিছু মুষ্টিমেয় জাতীয়তাবাদী ভাবধাৰাৰ অসমীয়া লোকৰ প্ৰচেষ্টাত অসমীয়া ভাষাই পুনৰ্জীৱন লাভ কৰে। এনে সময়ত হেমচন্দ্ৰ বৰুৱাই ১৮৭৩ চনত সম্পূৰ্ণ সংশোধিত ৰূপত ব্যাকৰণখনৰ দ্বিতীয় সংস্কৰণ প্ৰকাশ কৰে। ১৮৫৯ চনৰ পৰা ১৯৫৯ চনৰ ভিতৰত এই ব্যাকৰণ খনৰ ২৪ টা সংস্কৰণ ছপা হৈছে। ডিব্ৰুগড় বিশ্ববিদ্যালয়ে এক দশক আগতে এই পুথিখন পুনৰ প্ৰকাশ কৰে। *অসমীয়া ভাষাৰ ব্যাকৰণ* এই নামটো যথাসম্ভৱ লিখকৰ জীৱিত কালতে সলাই *অসমীয়া ব্যাকৰণ* কৰা হৈছিল।

হেমচন্দ্ৰ বৰুৱাৰ ব্যাকৰণখন অসমীয়া ভাষাত ৰচিত অসমীয়া ব্যাকৰণৰ ক্ষেত্ৰত এক মাইলৰ খুঁটি। পৰৱৰ্তী কালৰ অৰ্থাৎ কুৰি শতিকাত লিখিত সকলোবোৰ ব্যাকৰণৰ ওপৰত কম-বেছি পৰিমাণে ইয়াৰ প্ৰভাৱ পৰিছে। ১৮৭৩ চনত অসমৰ পঢ়াশালিবোৰত অসমীয়া ভাষাৰ পুনৰ প্ৰচলন হয়। লগে লগে অসমীয়া ভাষাৰ ব্যাকৰণ আৰু পাঠ্যপুথি ৰচনাই প্ৰসাৰ লাভ কৰে। এই সময়ছোৱাত ৰচিত দীনবন্ধু তৰ্কালংকাৰৰ *অসমীয়া ল'ৰাৰ ব্যাকৰণ* (৪৯+২পৃষ্ঠাৰ) খনৰ নাম উল্লেখযোগ্য। ১৮৭৩ চনৰ পৰা ১৮৭৮ চনলৈকে মাত্ৰ পাঁচ বছৰৰ ভিতৰত এই ব্যাকৰণখনৰ ছয়টা সংস্কৰণ ওলায়। সংবৰ্ধিত ষষ্ঠ সংস্কৰণৰ পৃষ্ঠাৰ সংখ্যা আছিল ৫৮+৪। হেমচন্দ্ৰ বৰুৱায়ো ১৮৮২ চনত (১৮০৪ শকত) স্কুলীয়া ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ উদ্দেশ্যে *অসমীয়া ল'ৰাৰ ব্যাকৰণ* নামেৰে এখন চমু ব্যাকৰণ ৰচনা কৰে।

এই প্ৰসংগতে মনত ৰাখিব যে হেমচন্দ্ৰ বৰুৱাৰ প্ৰথম ব্যাকৰণখন ওলোৱাৰ আগতে ব্যাকৰণ নহ'লেও অসমীয়া ভাষাৰ ভালেখিনি তথ্যপূৰ্ণ কথা আনন্দৰাম ঢেকিয়াল ফুকনৰ *A few Remarks on Assamese Language* (১৮৫৫)-ত প্ৰকাশ পাইছিল। সেয়ে অসমীয়া ব্যাকৰণৰ ইতিহাস, আলোচনাত এইখন গ্ৰন্থৰো উল্লেখ কৰিব পাৰি।

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন নং ৪ ঃ অসমীয়া ভাষাত ৰচিত প্ৰথম অসমীয়া ব্যাকৰণখনৰ নাম কি আৰু এইখন ব্যাকৰণ কোনে ৰচনা কৰিছিল?

.....

১৮৮৪ চনত ধৰ্মেশ্বৰ গোস্বামীৰ দ্বাৰা লিখিত *ল'ৰাবোধ ব্যাকৰণ* কলিকতাৰ পৰা প্ৰকাশ পায়। নাৰায়ণ শৰ্মা বিদ্যাভূষণৰ *আশুবোধ ব্যাকৰণ*খন ১৮৮৭ চনৰ ভিতৰত দুবাৰ প্ৰকাশ হৈছিল। এই ব্যাকৰণখনৰ পৃষ্ঠাৰ সংখ্যা ৯৪। কুৰি শতিকাৰ প্ৰাৰম্ভতে ১৯১০ চনত লোকনাথ শৰ্মাৰ *অসমীয়া ব্যাকৰণে* ছপাশালৰ মুখ দেখে। অৱশ্যে পঢ়াশালীৰ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ

উপযুক্ত পাঠ্যপুথি কৰাৰ উদ্দেশ্যে পৰৱৰ্তী সংস্কৰণবোৰত এই ব্যাকৰণখনৰ নানান সংযোজন আৰু সংবৰ্ধন কৰা হৈছিল।

অসমীয়া ব্যাকৰণ চৰ্চাৰ ক্ষেত্ৰত পোন প্ৰথমবাৰৰ বাবে কুৰি শতিকাৰ দ্বিতীয় দশকত দেবানন্দ ভৰালিয়ে এটা নতুন দিশৰ সুচনা কৰে। তেওঁ *Manual of Assamese Grammar* নামেৰে ইংৰাজীত এখন ব্যাকৰণ লিখিছিল বুলি *অসমীয়া ভাষাৰ মৌলিক বিচাৰ* নামৰ গ্ৰন্থখনিত উল্লেখ কৰিছে। *অসমীয়া ভাষাৰ মৌলিক বিচাৰ* গ্ৰন্থত তেওঁ অতি চমু পৰিসৰতে অসমীয়া ভাষাৰ উৎপত্তিৰ বিষয়ে আলোচনা কৰিছে। অসমীয়া ব্যাকৰণৰ মৌলিক সামগ্ৰী (যেনে — অসমীয়া বৰ্ণমালা আৰু তাৰ উচ্চাৰণ, শব্দৰূপ, তদ্ধিত প্ৰত্যয়, সমাস, ক্ৰিয়া, কৃদন্ত, ক্ৰিয়া বিশেষণ, অব্যয় আদি)-সমূহৰো আলোচনা তেওঁ দাঙি ধৰিছে।

১৯২৫ চনত প্ৰকাশিত সত্যনাথ বৰাৰ *বহল ব্যাকৰণে* অসমীয়া ভাষাক এখন সুসংহত ব্যাকৰণ প্ৰদান কৰে। ই অসমীয়া ব্যাকৰণৰ ভেটিটো অধিক সুদৃঢ় কৰি তোলে। সত্যনাথ বৰাৰ এইখন ব্যাকৰণ বহু পৰিমাণে "অসমীয়া ভাষাৰ বিজ্ঞানসন্মত বিশ্লেষণৰ আন্তৰিক প্ৰচেষ্টা।" এইখন অতি উন্নত মানদণ্ডৰ ব্যাকৰণ বুলি স্বীকৃত হৈছে। উল্লেখযোগ্য যে ব্যাকৰণ সম্পৰ্কে সত্যনাথ বৰাৰ দৃষ্টিভংগী আছিল আধুনিক মানৰ। তেওঁৰ মতে — "ব্যাকৰণ ভাষাৰ বিশ্লেষণ বা ভাঙ্গনি। ই ভাষা এটাক খণ্ড খণ্ড কৰি, তাৰ গঠন আৰু গঠন প্ৰণালীটোক ভাঙ্গি-চিঙ্গি ভিন ভিন কৰি দেখুৱাই দিয়ে, আৰু সেই ভিন ভিন খণ্ডবিলাকৰ ভিন ভিন নাম দিয়ে। যথাৰ্থ পক্ষত ব্যাকৰণে ভাষা নিশিকায়, ভাষাটোক ফালি-ছিৰি তাৰ ভিতৰ ডোখৰ কেনেকুৱা তাকে মাথোন দেখুৱাই দিয়ে।" আধুনিক ভাষাবিজ্ঞানীৰ মতেও ব্যাকৰণ নিৰ্দেশাত্মক নহৈ বৰ্ণনাত্মক হ'ব লাগে। ১৯৩৩ চনত শৰৎ চন্দ্ৰ গোস্বামীয়ে *সৰল ব্যাকৰণ* ৰচনা কৰে।

পৰৱৰ্তী পৰ্যায়ত কালিৰাম মেধিৰ *অসমীয়া ভাষাতত্ত্ব আৰু ব্যাকৰণ* ১৯৩৬ চনত প্ৰকাশ পায়। অসমীয়া ভাষাৰ উৎপত্তি আৰু ক্ৰমবিকাশৰ এক বিস্তৃত বিৱৰণ দাঙি ধৰা ইয়াৰ উদ্দেশ্য আছিল। এই উদ্দেশ্যৰ স্পষ্ট ৰূপ ইয়াৰ ইংৰাজী শিৰোনামত পোৱা যায় — Assamese Grammar and Origin of the Assamese Language with an Introduction Containing a Short History of Assamese Literature। সেয়েহে আমি ইয়াক অসমীয়া ভাষাৰ ***ঐতিহাসিক বিৱৰ্তনমূলক ব্যাকৰণ*** (Historical Grammar of the Assamese Language) বুলি ক'ব পাৰো। ১৯৪১ চনত ড° বাণীকান্ত কাকতিৰ — *Assamese : Its Formation and Development* নামৰ গৱেষণা গ্ৰন্থখন প্ৰকাশ পায়। "অসমীয়া ভাষাৰ ইতিহাস, ধ্বনিতত্ত্ব আৰু ৰূপতত্ত্বৰ ই এক পাণ্ডিত্যপূৰ্ণ বিশ্লেষণ।" দৰাচলতে কালিৰাম মেধি আৰু বাণীকান্ত কাকতিৰ উক্ত গ্ৰন্থ দুখন হৈছে অসমীয়া ভাষাৰ ভাষাতাত্ত্বিক আৰু ঐতিহাসিক বিৱৰ্তনৰ আলোচনা।

এই সময়ছোৱাত ৰচিত আন এখন উল্লেখযোগ্য ব্যাকৰণ হৈছে কালীচৰণ পাটোৱাৰীৰ *ল'ৰাবোধ ব্যাকৰণ*। এইখন ১৯৪১ চনত প্ৰকাশ পায়। ১৯৪২ চনত সোনাৰাম চৌধুৰীৰ *অসমীয়া সাহিত্যবোধ ব্যাকৰণ* প্ৰকাশিত হয়। কুৰি শতিকাৰ প্ৰথমাৰ্ধত অসমৰ পঢ়াশালিবোৰৰ ওপৰ

ঐতিহাসিক বিৱৰ্তনমূলক ব্যাকৰণ ঃ কোনো এটা ভাষাই প্ৰাচীন কালৰপৰা বিভিন্ন সময়ৰ মাজেৰে বিৱৰ্তিত বা বিকশিত হৈ কেনেদৰে বৰ্তমানৰ ৰূপটো পালে তাৰ বিৱৰণকে ভাষাটোৰ ঐতিহাসিক বিৱৰ্তনমূলক ব্যাকৰণ বোলে।

মহলাৰ ব্যাকৰণৰ পাঠ্যৰূপে চাৰিখন উল্লেখযোগ্য ব্যাকৰণ প্ৰচলিত হোৱা আমি দেখিবলৈ পাওঁ। সেইসমূহ হ'ল — হেমচন্দ্ৰ বৰুৱাৰ *অসমীয়া ব্যাকৰণ*, সত্যনাথ বৰাৰ *বহল ব্যাকৰণ*, লোকনাথ শৰ্মাৰ *অসমীয়া ব্যাকৰণ* আৰু সোনাৰাম চৌধুৰীৰ *অসমীয়া সাহিত্যবোধ ব্যাকৰণ*।

অসমৰ শিক্ষাবিভাগৰ নিৰ্দেশনামৰ্মে বিদ্যালয়ৰ তলৰ শ্ৰেণীবোৰৰ কাৰণেও নানান সৰু সৰু ব্যাকৰণ ৰচিত হৈছিল। ইয়াৰ ভিতৰত শৰৎ চন্দ্ৰ গোস্বামীৰ *সৰল ব্যাকৰণ* আৰু কালীচৰণ পাটোৱাৰীৰ *ল'ৰাবোধ ব্যাকৰণ* আদিৰ নাম ল'ব পাৰি। ঘনকান্ত শৰ্মাৰ *অসমীয়া ভাষাশিক্ষা ব্যাকৰণ* ১৯৫০ চনত প্ৰকাশ পায়। ১৯৫২ চনত প্ৰকাশিত তাৰানাথ বৰপূজাৰীৰ *অসমীয়া ভাষাবোধ ব্যাকৰণখনো* পঢ়াশালিৰ তলৰ খাপৰ কাৰণে ৰচনা কৰা হৈছিল। উল্লেখযোগ্য যে এই সকলোবোৰ ব্যাকৰণেই নিতান্ত গতানুগতিক ধাৰণাৰে ৰচিত। পঞ্চাশৰ দশকতো কেইবাখনো ডাঙৰ ব্যাকৰণ ৰচিত হৈছিল। তাৰ ভিতৰত ১৯৫৩ চনত প্ৰথম প্ৰকাশিত গিৰিধৰ শৰ্মাৰ *আধুনিক অসমীয়া ভাষাৰ ব্যাকৰণ* উল্লেখনীয়। এই ব্যাকৰণ গ্ৰন্থখনত হেমচন্দ্ৰ বৰুৱা আৰু সত্যনাথ বৰাৰ ব্যাকৰণৰ প্ৰভাৱ পৰা দেখা যায়। ইয়াৰ উপৰি সংস্কৃত ব্যাকৰণৰ প্ৰভাৱো কিছু পৰিলক্ষিত হয়। ডিম্বেশ্বৰ নেওগৰ *শুদ্ধ অসমীয়া* ১৯৫৩ চনত প্ৰকাশ পায়। এইখন ৪১ পৃষ্ঠাযুক্ত এখন সৰু পুথি। ইয়াত অসমীয়া ব্যাকৰণৰ পূৰ্ণাঙ্গ আলোচনা নাই যদিও ই এখন উল্লেখযোগ্য গ্ৰন্থ। আন এখন প্ৰণিধানযোগ্য ব্যাকৰণ হৈছে ড° হৰিচন্দ্ৰ ভট্টাচাৰ্য্যৰ *অসমীয়া ব্যাকৰণৰ জিলিঙনি*। ১৯৫৪ চনত এইখন গ্ৰন্থ প্ৰথম প্ৰকাশ পায়। এইখনতো হেমচন্দ্ৰ বৰুৱা, সত্যনাথ বৰাৰ লগতে সংস্কৃত ব্যাকৰণৰো প্ৰভাৱ লক্ষ্য কৰা যায়।

১৯৭২ চনত কেইবাজনো লেখকৰ অসমীয়া ব্যাকৰণৰ গ্ৰন্থ প্ৰকাশিত হয়। সেইসমূহ হ'ল — বিনন্দ চন্দ্ৰ বৰ্মনৰ *অসমীয়া ভাষাবোধৰ ব্যাকৰণ*, ভূপেন্দ্ৰ নাথ চৌধুৰীৰ *নতুন অসমীয়া ভাষাৰ ব্যাকৰণ*, ড° মুকুন্দ মাধৱ শৰ্মাৰ *ব্যাকৰণ মঞ্জৰী* আৰু ড° গোলোকচন্দ্ৰ গোস্বামীৰ *অসমীয়া গোলোক ব্যাকৰণ, সুবোধ ভাগ আৰু প্ৰবোধ ভাগ*। ইয়াৰে ড° গোলোকচন্দ্ৰ গোস্বামীৰ পুথিখন অসমীয়া ভাষাত ভাষাবৈজ্ঞানিক ভিত্তিত ৰচিত প্ৰথম ব্যাকৰণ বুলি স্বীকৃত হৈছে। ইয়াত ভাষাবৈজ্ঞানিক নীতি আৰু সূত্ৰ অনুসৰি অসমীয়া ভাষাৰ গঠনৰ বিষয়ে আলোচনা কৰা হৈছে। ভূপেন্দ্ৰনাথ চৌধুৰী আৰু বিনন্দচন্দ্ৰ বৰ্মনৰ ব্যাকৰণৰ পুথি দুখন ১৯৭০-৭২ চনলৈ চৰকাৰৰ দ্বাৰা অনুমোদিত হৈ চলি আহিছিল। ভগবান মৰলে ১৯৭৪ চনত *অসমীয়া ব্যাকৰণ জ্যোতি* ৰচনা কৰে। এইখন শিক্ষাবিভাগৰ ওপৰ মহলাৰ নিৰ্ধাৰিত পাঠ্যক্ৰমক ভিত্তি কৰি ৰচিত হৈছে। ড° উপেন্দ্ৰনাথ গোস্বামীয়েও ১৯৮১ চনত *অসমীয়া ভাষাৰ ব্যাকৰণ* পুথি ৰচনা কৰে। এই ব্যাকৰণ পুথিত ভাষাবৈজ্ঞানিক দৃষ্টিভঙ্গী গ্ৰহণ কৰা আমি দেখিবলৈ পাওঁ। ১৯৮৭ চনত ড° গোলোকচন্দ্ৰ গোস্বামীৰ *অসমীয়া ব্যাকৰণৰ মৌলিক বিচাৰ* প্ৰকাশ পায়। ইয়াত অসমীয়া ভাষাৰ বিচাৰ-বিশ্লেষণে প্ৰাধান্য লাভ কৰিছে। অসমীয়া ভাষাৰ ব্যাকৰণ কেনে হোৱা উচিত, ইয়াত কি কি বিষয়ৰ কেনেদৰে বিশ্লেষণ হ'ব লাগে — এই বিষয়ে আলোচনা সন্নিৰিষ্ট হৈছে। প্ৰসঙ্গক্ৰমে মনত ৰাখিব যে অসমীয়া ভাষাৰ ব্যাকৰণ লেখকসকলৰ ভিতৰত নতুন দৃষ্টিভংগীৰ দাবী কৰিব পৰা ব্যক্তি দুগৰাকী হ'ল ড° গোলোকচন্দ্ৰ গোস্বামী আৰু ড° উপেন্দ্ৰনাথ গোস্বামী।

এই দুগৰাকী ভাষাতত্ত্বৰ পণ্ডিতে ৰচনা কৰা ব্যাকৰণ কেইখন হ'ল অসমীয়া ব্যাকৰণ ৰচনাৰ আধুনিক বিজ্ঞানসন্মত প্ৰচেষ্টা।

১৯৮৯ চনত বাপচন্দ্ৰ মহন্তৰ *অসমীয়া ব্যাকৰণৰ ৰূপৰেখা* প্ৰকাশিত হয়। ই নতুন আৰ্হিত অসমীয়া ভাষাৰ বিশ্লেষণাত্মক ব্যাকৰণ। ড° ৰমেশ পাঠকৰ *ব্যাকৰণ আৰু প্ৰাকৃতি বিজ্ঞান* (১৯৮৮) পুথিখনিতো আধুনিক ৰীতিৰে বিশ্লেষণ দাঙি ধৰা হৈছে। এইখন পুথি ঘাইকৈ মহাবিদ্যালয় পৰ্যায়ৰ বাবে লিখা। ড° দীপ্তি ফুকন পাটগিৰীৰ *আধুনিক অসমীয়া ব্যাকৰণ* ১৯৯৮ চনত প্ৰকাশ পায়। মুখ্যতঃ অসমৰ শিক্ষাবিভাগৰ উচ্চ মাধ্যমিক স্তৰৰ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ উদ্দেশ্যে এই ব্যাকৰণ গ্ৰন্থখন ৰচনা কৰা হৈছে। ২০০০ চনত ড° গোলোকচন্দ্ৰ গোস্বামীৰ আন এখন ব্যাকৰণ গ্ৰন্থ প্ৰকাশিত হয়। এইখনৰ নাম হৈছে *অসমীয়া ব্যাকৰণ প্ৰৱেশ*। ইয়াত অসমীয়া ভাষাৰ ব্যাকৰণৰ বিভিন্ন সৰল বৰ্ণনা পোৱা যায়।

১.৮ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

- ব্যাকৰণ সম্বন্ধে বিভিন্ন ভাষাবিদ আৰু বাগ্‌বিজ্ঞানীয়ে আগবঢ়োৱা সংজ্ঞাৰ জৰিয়তে তেওঁলোকৰ দৃষ্টিভঙ্গীৰ পৰিচিতি লাভ কৰিলে।
- পৰম্পৰাগত আৰু আধুনিক ব্যাকৰণৰ বিষয়ে জানিব পাৰিলে।
- ব্যাকৰণৰ লগত ভাষাবিজ্ঞান আৰু ভাষাতত্ত্ব কেনেদৰে জড়িত সেই বিষয়ে উমান পালে।
- ঐতিহাসিক ব্যাকৰণ, বৰ্ণনাত্মক ব্যাকৰণ, তুলনামূলক ব্যাকৰণ, বিৰোধী ব্যাকৰণ আৰু ৰূপান্তৰসৃজন ব্যাকৰণ কাক বোলে সেয়া জ্ঞাত হ'ল।
- ব্যাকৰণৰ লগত যে ধ্বনিতাত্ত্বিক, ৰূপতাত্ত্বিক আৰু বাক্যতাত্ত্বিক উপাদান জড়িত হৈ থাকে সেই বিষয়ে ধাৰণা লভিলে।
- অসমীয়া ব্যাকৰণৰ ইতিহাস সংক্ষিপ্ত ৰূপত অধ্যয়ন কৰিলে।

১.৯ অধিক জানিবলৈ

১) কাকতি, বাণীকান্ত (১৯৯৬); *অসমীয়া ভাষাৰ গঠন আৰু বিকাশ;* (হাজৰিকা, বিশ্বেশ্বৰ অনু.); ৰৰপেটা ঃ বাণীকান্ত কাকতি জন্ম শতবাৰ্ষিকী উদ্‌যাপন সমিতি (প্ৰথম প্ৰকাশ ১৯৪১)।

২) গোস্বামী, উপেন্দ্রনাথ (১৯৯৭); *অসমীয়া ভাষাৰ ব্যাকৰণ;* গুৱাহাটী ঃ মণি-মাণিক প্রকাশ।

৩) গোস্বামী, উপেন্দ্রনাথ (১৯৯৩); *ভাষা-বিজ্ঞান;* গুৱাহাটী ঃ মণি-মাণিক প্রকাশ।

৪) গোস্বামী, গোলোকচন্দ্র (১৯৯৯); *অসমীয়া ব্যাকৰণৰ মৌলিক বিচাৰ;* গুৱাহাটী ঃ বীণা লাইব্রেৰী।

৫) ঠাকুৰ, নগেন আৰু ডেকা, খগেশসেন (সম্পাঃ) (২০০২); *ভাষা-চিন্তা-বিচিত্রা;* গুৱাহাটী ঃ পূবেৰুণ।

৬) ডেকা, খগেশসেন (২০০২); *ব্যাকৰণ ঃ প্রাচ্য আৰু পাশ্চাত্য;* গুৱাহাটী ঃ জ্যোতি প্রকাশন।

৭) দত্ত বৰুৱা, ফণীন্দ্র নাৰায়ণ (২০০৬); *আধুনিক ভাষাবিজ্ঞানৰ পৰিচয়;* গুৱাহাটী ঃ বনলতা।

৮) বৰা, সত্যনাথ (১৯৯৮); *বহল ব্যাকৰণ;* গুৱাহাটী।

৯) বৰুৱা, হেমচন্দ্র (১৯৯৮); *অসমীয়া ব্যাকৰণ;* ডিব্রুগড় ঃ ডিব্রুগড় বিশ্ববিদ্যালয়।

১০) ভৰালী, দেবানন্দ (১৯৯৩); *অসমীয়া ভাষাৰ মৌলিক বিচাৰ;* গুৱাহাটী ঃ লয়ার্ছ বুক ষ্টল।

১১) মেধি, কালিৰাম (১৯৯৯); *অসমীয়া ব্যাকৰণ আৰু ভাষাতত্ত্ব;* গুৱাহাটী ঃ লয়ার্ছ বুক ষ্টল।

১.১০ অগ্রগতিৰ খতিয়ান

১ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ গ্রীক ভাষা।

২ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ আছে।

৩ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ আমেৰিকাৰ বেপ্তিষ্ট মিছনেৰী উইলিয়াম ৰবিন্সনে লিখা *Grammar of the Asamese Language.*

৪ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ হেমচন্দ্র বৰুৱাই লিখা *অসমীয়া ভাষাৰ ব্যাকৰণ* ।

১.১১ আৰ্হি প্রশ্ন

বস্তুধর্মী প্রশ্ন

প্রশ্ন ১ ঃ তলত দিয়া প্রশ্নসমূহৰ উত্তৰ লিখক —

(ক) পাণিনিয়ে ৰচনা কৰা ব্যাকৰণ পুথিখনৰ নাম কি?

(খ) পৰম্পৰাগত ব্যাকৰণ ব্যাখ্যামূলক, আনহাতে আধুনিক ব্যাকৰণ বর্ণনাত্মক — কথাষাৰ শুদ্ধ নে অশুদ্ধ।

(গ) কালিৰাম মেধিয়ে ৰচনা কৰা ব্যাকৰণখনৰ নাম কি আৰু কেতিয়া প্ৰথম প্ৰকাশ পাইছিল?

প্ৰশ্ন ২ ঃ ব্যাকৰণৰ যিকোনো দুটি সংজ্ঞা দিয়ক।

চুটি প্ৰশ্ন (১৫০ টা শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ লিখক)

প্ৰশ্ন ১ ঃ ব্যাকৰণ শব্দৰ ব্যুৎপত্তিগত অৰ্থৰ বিষয়ে চমু আলোচনা আগবঢ়াওক।

প্ৰশ্ন ২ ঃ পৰম্পৰাগত ব্যাকৰণ আৰু আধুনিক ব্যাকৰণ কাক বোলে? দুয়োটাৰে পাৰ্থক্য নিৰ্ণয় কৰক।

প্ৰশ্ন ৩ ঃ ব্যাকৰণ প্ৰধানতঃ কেইপ্ৰকাৰৰ আৰু কি কি? যিকোনো দুই প্ৰকাৰৰ ব্যাকৰণৰ বিষয়ে চমুকৈ আলোচনা কৰক।

ৰচনাধৰ্মী প্ৰশ্ন (৩০০-৫০০ টা শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ লিখক)

প্ৰশ্ন ১ ঃ ব্যাকৰণৰ উপাদান বুলিলে কি বুজা যায়? ব্যাকৰণৰ উপাদানসমূহৰ বিষয়ে এটি প্ৰবন্ধ যুগুত কৰক।

প্ৰশ্ন ২ ঃ অসমীয়া ব্যাকৰণৰ ইতিহাস নিৰ্ণয় কৰক।

প্ৰশ্ন ৩ ঃ ইংৰাজী ভাষাৰ মাধ্যমত লিখা অসমীয়া ভাষাৰ ব্যাকৰণ কেইখনৰ বিষয়ে এটি টোকা লিখক।

*** ***** ***

অধ্যায় ২ ঃ ধ্বনিতত্ত্বৰ সাধাৰণ পৰিচয়

অধ্যায় গাঁথনি

২.১ উদ্দেশ্য
২.২ পৰিচয়
২.৩ ধ্বনি — সাধাৰণ পৰিচয়
২.৪ বাগিন্দ্রিয়
২.৫ স্বৰ আৰু ব্যঞ্জনধ্বনি
২.৬ বিশিষ্ট ধ্বনি আৰু উপধ্বনি
২.৭ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ
২.৮ অধিক জানিবলৈ
২.৯ অগ্রগতিৰ খতিয়ান
২.১০ আৰ্হি প্রশ্ন

২.১ উদ্দেশ্য

এই অধ্যায়টো অধ্যয়ন কৰি আপুনি —

- ধ্বনি মানে কি সেই বিষয়ে অৱগত হ'ব
- আমাৰ শৰীৰৰ ধ্বনি উচ্চাৰণত সহায়ক বিভিন্ন অঙ্গসমূহৰ অর্থাৎ বাগিন্দ্রিয়ৰ পৰিচয় লাভ কৰিব
- ধ্বনিৰ সূত্র নির্ণয় কৰি স্বৰধ্বনি আৰু ব্যঞ্জনধ্বনি কাক বোলে উদাহৰণসহ ব্যাখ্যা কৰিব পাৰিব
- দ্বিস্বৰধ্বনি সম্পর্কে সম্যক ধাৰণা লাভ কৰিব
- বিশিষ্ট ধ্বনি আৰু উপধ্বনিৰ সম্পর্ক আৰু পার্থক্য আলোচনা কৰিব পাৰিব।

২.২ পৰিচয়

ইয়াৰ আগৰ অধ্যায়টোত আমি ব্যাকৰণৰ বুৎপত্তিগত অর্থ, ব্যাকৰণৰ সংজ্ঞা, পৰম্পৰাগত ব্যাকৰণ আৰু আধুনিক ব্যাকৰণ মানে কি সেই বিষয়ে অধ্যয়ন কৰিলোঁ। লগতে ভাষাবিজ্ঞান আৰু ভাষাতত্ত্ব মানে কি সেই বিষয়ে সম্যক ধাৰণা লাভ কৰাৰ লগতে ব্যাকৰণৰ শ্রেণীবিভাগ আৰু ব্যাকৰণৰ উপাদান সম্পর্কেও অধ্যয়ন কৰিলোঁ। প্রসংগক্রমে অসমীয়া ভাষাৰ ব্যাকৰণ চর্চাৰ বিষয়েও কিছু কথা অৱগত হ'লোঁ। এই অধ্যায়টোত আমি ধ্বনিতত্ত্ব সম্পর্কে চমুকৈ অধ্যয়ন কৰিম। ভাষাৰ মূল সামগ্রী ধ্বনি। ধ্বনিৰ অধ্যয়নৰ বাবে ধ্বনিবিজ্ঞান, ধ্বনিতত্ত্ব আৰু বিশিষ্ট

ধ্বনিবিজ্ঞান বা বৰ্ণবিজ্ঞান আদি কেইবাটাও শাখা আছে।

বাক্‌ধ্বনিৰ বিষয়ে য'ত আলোচনা কৰা হয় তাকে ধ্বনিবিজ্ঞান বোলে। বিশিষ্ট ধ্বনিবিজ্ঞানত নির্দিষ্ট ভাষাৰ বাক্‌ধ্বনিসমূহৰ গঠনাত্মক দিশসমূহ আলোচনা কৰা হয়। আনহাতে কোনো ভাষাৰ ধ্বনিবিজ্ঞান আৰু বৰ্ণবিজ্ঞানৰ সমস্ত আলোচনা য'ত থাকে তাকে সেই ভাষাৰ ধ্বনিতত্ত্ব বোলা হয়। এই অধ্যায়ত ধ্বনি মানে কি সেই সম্পর্কে অৱগত হোৱাৰ লগতে ধ্বনি সৃষ্টিৰ বিভিন্ন অঙ্গসমূহৰ অর্থাৎ বাগিন্দ্রিয়ৰ পৰিচয় লাভ কৰিব। লগতে স্বৰ আৰু ব্যঞ্জনধ্বনি, বিশিষ্ট ধ্বনি আৰু উপধ্বনি আদি বিষয়ৰ আলোচনা দাঙি ধৰা হৈছে। আপুনি অধ্যায়টি অধ্যয়ন কৰি ওপৰত উল্লেখ কৰা ধ্বনিতত্ত্বৰ বিষয়সমূহ অনুধাৱন কৰিবলৈ সক্ষম হ'ব।

২.৩ ধ্বনি — সাধাৰণ পৰিচয়

ভাষা মানুহৰ ভাব প্রকাশৰ মাধ্যম। প্রতিটো ভাষাৰে ভাব প্রকাশৰ নিজস্ব বৈশিষ্ট্য থাকে। সেয়েহে জার্মান ভাষী এজন লোকে জার্মান ভাষা নজনা এজন অসমীয়া ভাষীৰ লগত ভাব বিনিময় কৰিব নোৱাৰে, কাৰণ জার্মান ভাষাৰ স্বৰূপ আৰু অসমীয়া ভাষাৰ স্বৰূপ সম্পূর্ণ পৃথক। যিবোৰ বিশেষ নিয়ম বা বৈশিষ্ট্যৰ বাবে অসমীয়া আৰু জার্মান ভাষা পৰস্পৰ পৃথক সেইবোৰ নিয়ম বা বৈশিষ্ট্যৰে এটা প্রধান ভাগ হ'ল ধ্বনিতত্ত্ব।

আপুনি নিশ্চয় জানে যে ইংৰাজী Sound শব্দৰ প্রতিশব্দ হিচাপে অসমীয়াত 'ধ্বনি' শব্দৰ প্রয়োগ কৰা হয়। বহল অর্থত চৰাই-চিৰিকটি, জীৱ-জন্তুৰ মাত, ৰেলৰ উকি, গাড়ী মটৰৰ ঘৰ্‌ ঘৰণি, পেঁপাৰ মাত, হুইচেলৰ মাত আদি সকলোবোৰেই ধ্বনি। কিন্তু ভাষাবিজ্ঞানত একমাত্র মানুহৰ বাগ্‌যন্ত্রৰ সহায়ত অর্থাৎ মুখেৰে উচ্চাৰিত হোৱা ধ্বনিৰহে আলোচনা কৰা হয়।

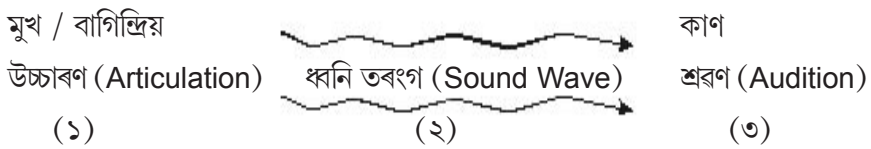
এতিয়া আপুনি প্রশ্ন কৰিব পাৰে, মানুহেনো এই ধ্বনিবোৰ কেনেদৰে সৃষ্টি কৰে? দৰাচলতে হাঁওফাঁওৰ পৰা নির্গত বায়ুপ্রৱাহক বাগ্‌যন্ত্রৰ বিভিন্ন অংগৰ সহায়ত বিভিন্ন ধৰণে নিয়ন্ত্রণ অথবা বাধা প্রদান কৰিলে ধ্বনিৰ সৃষ্টি হয়। অৱশ্যে বাহিৰৰ পৰা মুখেৰে বতাহ শুহি নিও ধ্বনিৰ সৃষ্টি কৰিব পাৰি; কিন্তু এনে ধ্বনিৰ সংখ্যা সীমিত আৰু অসমীয়া ভাষাত এনে বাক্‌ধ্বনি নাই। ধ্বনিৰ সৃষ্টিত বাগ্‌যন্ত্রৰ ভূমিকা অতি গুৰুত্বপূর্ণ। বাগ্‌যন্ত্র বুলিলে মানৱদেহৰ কোনো এটা নির্দিষ্ট যন্ত্রক নুবুজায়। ই মানৱদেহৰ বিভিন্ন অংগৰ সমন্বয়েৰে গঠিত। ইয়াৰ পৰাই আমি ক'ব পাৰোঁ যে, ভাষাৰ ধ্বনি হ'বলৈ সেই ধ্বনি মানুহৰ বাগ্‌যন্ত্র বা বাগিন্দ্রিয়ৰ দ্বাৰা উচ্চাৰিত হ'ব লাগিব। মানুহৰ বাগিন্দ্রিয়ৰ দ্বাৰা উচ্চাৰিত Soundক (Speech Sound) বুজাবলৈ ব্যৱহৃত শব্দটো হ'ল— Phone বা বাগ্‌ধ্বনি। সাধাৰণভাৱে ভাষাৰ ক্ষেত্রত ব্যৱহৃত বাগ্‌ধ্বনি (Phone)-কো 'ধ্বনি' বুলিয়েই কোৱা হয়। মনকৰিবলগীয়া, মানুহৰ বাগ্‌যন্ত্রৰ সহায়ত উচ্চাৰিত সকলো ধ্বনিয়েই ভাষাত ব্যৱহাৰ নহয়। যেনে— উৰুলি, সুহুৰি, শিশুৰ অস্ফুট ধ্বনি, বিকাৰগ্রস্তজনৰ প্রলাপ ইত্যাদি। গতিকে কেৱল মানুহৰ বাগিন্দ্রিয়ৰ দ্বাৰা উচ্চাৰিত আৰু ভাষাত ব্যৱহৃত (অর্থপূর্ণ) ধ্বনিহে ভাষাবিজ্ঞানৰ ভিতৰুৱা।

দৈনন্দিন জীৱনত আমি অনায়াসে বহু কথা কওঁ— ভাব প্রকাশ কৰোঁ। কিন্তু এই কথা কোৱা কামটো আমি বিশেষ এটা পদ্ধতি মতেহে কৰো। মাতৃভাষী এজনৰ বাবে এয়া স্বতঃস্ফূর্ত সাংস্কৃতিক কার্য। আমি কোৱা কথাবোৰ আচলতে কিছুমান ধ্বনিৰ প্রণালীবদ্ধ সাজোন (arrangement)। যেনে — 'তুমি কি কৰিছা?' —এই বাক্যটোত তিনিটা খণ্ড আছে— তুমি/ কি/কৰিছা? —প্রতিটো খণ্ডক ক্রমে ত+উ+ম+ই /ক+ই /ক+অ+ৰ+ই+ছ+আ এইদৰে ভগাব পাৰি। অর্থাৎ ত, উ, ম, ই আদি ধ্বনিবোৰ বিশেষ ক্রমত সজাই আমি এটা সম্পূর্ণ ভাব প্রকাশ কৰিব পাৰিলোঁ। কিন্তু ধ্বনিবোৰৰ ক্রমগত সজ্জাটোৱেই শেষ কথা নহয়, তাৰ লগত আন কথা কিছুমানো জড়িত হৈ থাকে। তুমি খালা? আৰু তুমি খালা। এই বাক্য দুটাত একে কেইটা ধ্বনিয়ে একেটা ক্রমত সজোৱা হ'লেও দুয়োটা বাক্য কওঁতে এটা স্পষ্ট পার্থক্য আমাৰ কাণত ধৰা পৰে। এই পার্থক্যটো হ'ল সুৰৰ। সুৰটো ধ্বনিবোৰৰ উচ্চাৰণৰ মাজতে নিহিত থাকে।

আকৌ মন কৰক, ওপৰত যদিও আমি ধ্বনিবোৰ ত, উ, ম, ই আদিকৈ লিখিছোঁ, আচলতে ধ্বনিক দেখা নাযায়— শুনাহে যায়। বাগিন্দ্রিয়ৰ দ্বাৰা উচ্চাৰিত ধ্বনিবোৰ ভৌতিক আৰু জৈৱিক প্রক্রিয়াৰে আমাৰ কাণত পৰে আৰু আমি শুনো, শুনি বুজি পাওঁ। এই যে উচ্চাৰণ কৰাৰ পৰা শুনি বুজালৈকে গোটেই প্রক্রিয়াটো দেখাত তেনেই সহজ যদিও স্বৰূপার্থত অতি সূক্ষ্ম আৰু জটিল। ধৰা হওক — শব্দ, কুশ, শ্লীল — এই তিনিটা শব্দত ব্যৱহৃত 'শ' ধ্বনিটো উচ্চাৰণ কৰোতে তিনিওটা শব্দৰ 'শ' ধ্বনিটো বেলেগ বেলেগ ৰূপত আমাৰ কাণত বাজে। অথচ তিনিটা শব্দত ব্যৱহৃত 'শ' তিনিটা আমি এটা 'শ' ধ্বনি বুলিয়েই কৈছোঁ। একেদৰে 'লাভ' আৰু 'ভাল' শব্দ দুটাৰ ভ ধ্বনি দুটাৰ উচ্চাৰণ মন কৰক— একে নহয়। গতিকে শব্দ, কুশ, শ্লীল ৰ 'শ' ধ্বনি তিনিটাক একেটা ধ্বনি বুলি ভবাৰ কাৰণ হ'ল এই ধ্বনি তিনিটাৰ প্রকৃতিগত লক্ষণ। আনহাতে, তিনিওটাৰ উচ্চাৰণৰ যি ভিন্নতা আমাৰ কাণত পৰিছে সেয়া প্রায়োগিক ক্ষেত্রৰ কথা। 'শব্দ'ৰ 'শ'টো আদিস্থান, 'কুশ'ৰ 'শ'টো শেষস্থানত আৰু 'শ্লীল'ৰ 'শ' টো ল-ৰ লগত যুক্তৰূপত। তিনিওটা 'শ' আচলতে এটা মূল 'শ' ধ্বনিৰে উচ্চাৰণ বৈচিত্র্য। এই মূল 'শ' ধ্বনিটোক ভাষাবিজ্ঞানৰ নিয়মত কোৱা হয় বিশিষ্টধ্বনি (Phoneme) আৰু উচ্চাৰণ-বৈচিত্র্যগত ৰূপ তিনিটা মূল ধ্বনিৰে উপধ্বনি (Allophone)। এই তিনিটা বিষয় ক্রমে Phone (ধ্বনি) Phoneme (বিশিষ্টধ্বনি) আৰু Allophone (উপধ্বনি)ৰ আলোচনাই ধ্বনিবিষয়ক দুটা শাখাৰ সৃষ্টি কৰিছে— ধ্বনিবিজ্ঞান (Phoneme) আৰু বিশিষ্টধ্বনি বিজ্ঞান বা বর্ণবিজ্ঞান (Phonemics)।

- **ধ্বনিবিজ্ঞান (Phonemics) ঃ** বাগ্‌ধ্বনি উচ্চাৰণ হয় বাগিন্দ্রিয়ৰ দ্বাৰা। হাওঁফাওঁৰ পৰা প্রৱাহিত বায়ুৰে মুখবিবৰ, নাসিকাবিবৰ আদিৰে কিদৰে কেতিয়াবা মুক্তভাৱে, কেতিয়াবা বাধাৰ মাজেৰে ওলাই বায়ুত নানা তৰংগৰ সৃষ্টি কৰে, সেই তৰংগ কিদৰে বতাহত ভাহি কাণত পৰে, কাণৰ পৰা তাৰ বার্তা মগজুলৈ গৈ তাৰ অর্থ উদ্‌ঘাটন হয়— এই গোটেই প্রক্রিয়াটো ধ্বনিবিজ্ঞানৰ আলোচ্য বিষয়। কথাখিনি তলৰ ৰেখা চিত্রৰ পৰা আপুনি নিশ্চয় পৰিষ্কাৰকৈ বুজিব পাৰিব—

চিত্ৰ নং ২.১

ওপৰৰ ৰেখাচিত্ৰৰ (১) (২) (৩) স্তৰ অনুসৰি ধ্বনিবিজ্ঞানৰ তিনিওটা শাখা—

ক) উচ্চাৰণাত্মক ধ্বনিবিজ্ঞান (Articulatory Phonetics)

খ) ধ্বনিতৰংগ বিজ্ঞান (Acoustics) বা ভৌতিক ধ্বনিবিজ্ঞান

গ) শ্ৰুতিমূলক ধ্বনিবিজ্ঞান (Auditory Phonetics)

- **বিশিষ্ট ধ্বনিবিজ্ঞান (Phonemics)** ঃ কথা কওঁতে শুনা সকলোবোৰ ধ্বনি যে বিশিষ্ট ধ্বনি নহয়, ওপৰত কৈ অহা হৈছে। কোনো এটা ভাষাৰ কোনবোৰ বিশিষ্ট ধ্বনিৰ কি কি উচ্চাৰণ বৈচিত্ৰ্য আছে, ইত্যাদিৰ আলোচনা বিশিষ্ট ধ্বনিবিজ্ঞানৰ ভিতৰুৱা।
- **ধ্বনিতত্ত্ব (Phonology)** ঃ ভাষাত বিশিষ্ট ধ্বনিৰ ভূমিকা (function), এটা বিশিষ্ট ধ্বনিৰ সৈতে আন বিশিষ্ট ধ্বনিৰ সংযোগৰ নিয়ম তথা শব্দৰ আদি-মধ্য-অন্ত্যস্থানত অৱস্থানৰ নিয়ম বিশ্লেষণ আৰু সূত্ৰবদ্ধ কৰা ধ্বনিতত্ত্বৰ প্ৰধান বিষয়। এই ক্ষেত্ৰত প্ৰত্যেক ভাষাৰ নিজস্ব নিয়ম আছে। গতিকে প্ৰত্যেক ভাষাৰ ধ্বনিতত্ত্ব সেই ভাষাৰ নিজস্ব বৈশিষ্ট্য। ধ্বনিবিজ্ঞান (Phonetics) ভাষা বিশেষৰো হ'ব পাৰে বা ভাষাৰ সাধাৰণ ধ্বনিবিজ্ঞানো (General Phonetics) হ'ব পাৰে। কিন্তু বিশিষ্ট ধ্বনিবিজ্ঞান (Phonemics) আৰু ধ্বনিতত্ত্ব (Phonology)-অত কিছু সাধাৰণ প্ৰশ্ন আলোচিত হ'লেও ধ্বনিতত্ত্বৰ এই দুই শাখা প্ৰধানত ভাষাবিশেষক কেন্দ্ৰ কৰিয়েই সমৃদ্ধ হয়।

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন নং ১ ঃ ধ্বনি মানে কি?

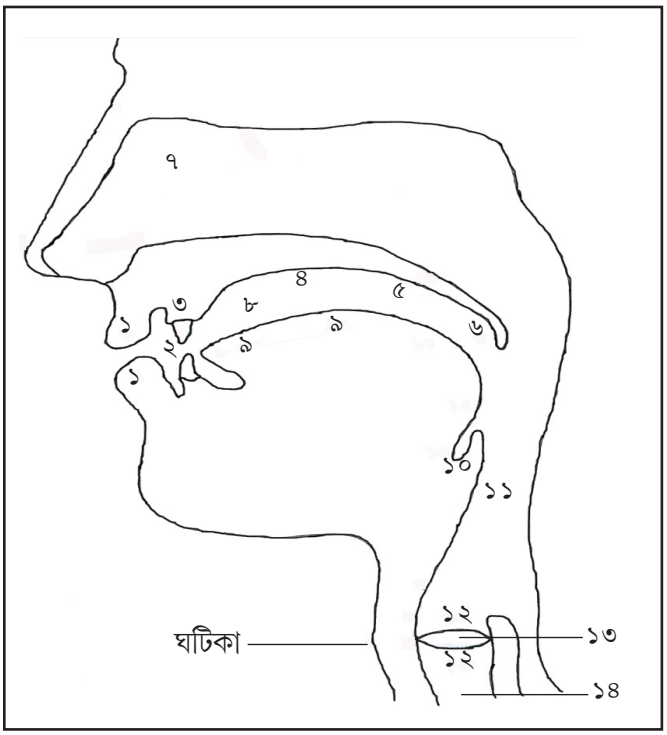
.....

২.৪ বাগিন্দ্রিয়

ধ্বনি উচ্চাৰণত ব্যৱহৃত মানৱ-শৰীৰৰ অংগ-প্ৰত্যঙ্গসমূহক বাগিন্দ্রিয় বোলা হয়। প্ৰকৃততে এই অংগ-প্ৰত্যঙ্গসমূহৰ প্ৰাথমিক কাম (primary function) ধ্বনি সৃষ্টি নহয়; খাদ্য গ্ৰহণ, শ্বাস-প্ৰশ্বাস আদি জৈৱিক কামহে। আচলতে যিবোৰ অংগ-প্ৰত্যঙ্গক আমি বাগিন্দ্রিয় বুলি কওঁ জীৱন প্ৰক্ৰিয়াৰ আপেক্ষিক গুৰুত্ব বিচাৰত ধ্বনি-উচ্চাৰণ সেইবোৰৰ গৌণ ক্ৰিয়াহে (Secondary function)। সিপিঠিত মানুহৰ বাগিন্দ্রিয়ৰ এটি চিত্ৰ সংলগ্ন কৰা হ'ল আৰু তাতেই ধ্বনিসৃষ্টিৰ অংগসমূহ চিহ্নিত কৰি দিয়া হৈছে।

চিত্ৰ ২.২ ঃ বাগিন্দ্ৰিয়ৰ চিত্ৰ

১) ওঁঠ
২) দাঁত
৩) দন্তমূল
৪) কঠিন তালু
৫) কোমল তালু
৬) আলজিভা
৭) নাসিকা বিবৰ
৮) মুখ বিবৰ
৯) জিভা
১০) উপজিহ্বা
১১) গলকোষ
১২) স্বৰতন্ত্ৰী
১৩) কণ্ঠ
১৪) শ্বাসনলী

- **বাগ্‌যন্ত্ৰৰ বিভিন্ন অংগৰ বিৱৰণ ঃ** ধ্বনিৰ উচ্চাৰণত হাঁওফাঁওৰ ভূমিকা গুৰুত্বপূৰ্ণ। হাঁওফাঁওৰ সহায়ত মানুহে উশাহ-নিশাহ লৈ জীৱন ধাৰণ কৰে। হাঁওফাঁওৰ পৰা নিৰ্গত হোৱা বহির্গামী বায়ুপ্ৰৱাহে বাগিন্দ্ৰিয়ৰ বিভিন্ন স্থানত আংশিক বা সম্পূৰ্ণৰূপে বাধাপ্ৰাপ্ত হৈ ধ্বনিৰ সৃষ্টি কৰে। সেয়ে হাঁওফাঁওক বাগ্‌যন্ত্ৰৰ অন্যতম অংগ হিচাপে ধৰাত একো বাধা থাকিব নোৱাৰে। হাওঁফাওঁক বহুতে বাগিন্দ্ৰিয়ৰ ভিতৰত নধৰে। হাওঁফাওঁএ নিজে কোনো ধ্বনি উচ্চাৰণ নকৰে যদিও ধ্বনি সৃষ্টিত অপৰিহাৰ্য বায়ুপ্ৰবাহৰ ক্ষেত্ৰত হাওঁফাওঁৰ গুৰুত্বপূৰ্ণ ভূমিকা থাকে। সেয়ে নোয়েল আৰ্মফিল্ড নামৰ ধ্বনিবিজ্ঞানী গৰাকীয়ে হাওঁফাওঁক বাগিন্দ্ৰিয়ৰ ভিতৰত স্থান দিছে। হাঁওফাঁওৰ পৰা মুখ আৰু নাসিকা বিবৰেদি বতাহ ওলাই অহা আৰু সোমাই যোৱা যিডাল নলী আছে সেইডালেই হ'ল শ্বাসনলী (wind pipe)। ইয়াৰ তলৰ অংশ হাঁওফাঁওৰে সৈতে যুক্ত আৰু ওপৰৰ অংশ মুখ আৰু নাসিকা বিবৰৰ লগত মিলি গৈছে।

শ্বাসনলীৰ ওপৰৰ ফালে, গলকোষৰ ঠিক তলত যিটো স্ফীত অংশ আছে তাকে ঘটিকা বোলা হয়। শ্বাসনলীৰ এই অংশটোৰ ভিতৰ ভাগ তুলনামূলকভাৱে বেছি ফোপোলা আৰু ইয়াকে স্বৰযন্ত্ৰ বোলে। স্বৰযন্ত্ৰৰ মাজত জিভাৰ দৰে দুচটা কোমল আৰু পাতল মাংসপেশী আছে। ইয়াক স্বৰতন্ত্ৰী বা কণ্ঠতন্ত্ৰী (Vocal Chords) বোলে। হাঁওফাঁওৰ পৰা ওলাই অহা বায়ুপ্ৰৱাহক স্বৰতন্ত্ৰী দুখনে বিভিন্ন ধৰণে নিয়ন্ত্ৰণ কৰি থাকে। স্বৰতন্ত্ৰী দুচটা ডিঙিৰ সন্মুখৰ ফালে পৰস্পৰ লগ লগা আৰু পিছৰ ফালে বিচ্ছিন্ন। স্বৰতন্ত্ৰী দুচটাক বহলাই দিবও পাৰি আৰু কোঁচাই নিবও পাৰি। স্বৰতন্ত্ৰী কোঁচাই নিলে বতাহ অহা-যোৱা কৰিবৰ বাবে মাজত যিটো পথ

ওলায় তাক স্বৰপথ (glottis) বোলে। কোনো কোনো ভাষাবিদে ইয়াক কণ্ঠ বুলি কৈছে। স্বৰতন্ত্রী দুচটা পৰস্পৰৰ পৰা যেতিয়া আঁতৰি থাকে তেতিয়া স্বৰপথেৰে হাঁওফাঁওৰ পৰা কোনো বাধা নোপোৱাকৈ বতাহ ওলাই আহে। এনে ক্ষেত্রত বতাহে স্বৰতন্ত্রীত কঁপনি তুলিব নোৱাৰে। এই অৱস্থাত মানুহে যিবোৰ ধ্বনি উচ্চাৰণ কৰে সেইবোৰক অঘোষ ধ্বনি (Voiceless sound) বোলে। যেনে — অসমীয়া ভাষাৰ ক, খ, ত, থ আদি অঘোষ ধ্বনি। সংস্কৃত ভাষাৰ বৰ্গৰ প্রথম আৰু দ্বিতীয় ধ্বনি সমূহো অঘোষ। আকৌ স্বৰতন্ত্রী দুচটা ওচৰ চপাই আনি যেতিয়া স্বৰপথটোক ঠেক কৰা হয়, তেতিয়া সেই পথেদি ওলাই অহা বতাহে স্বৰতন্ত্রী দুচটাক ঠেলি দিয়ে। ইয়াৰ ফলত স্বৰতন্ত্রী দুচটাত কম্পনৰ সৃষ্টি হয় আৰু সেই কম্পনে এটা সুৰ উৎপাদন কৰে। এই সুৰকেই নাদ বা ঘোষ (Voice) বোলে। এনে অৱস্থাত যি ধ্বনি উচ্চাৰিত হয় তাক ঘোষ ধ্বনি (Voiced sound) বোলে। অসমীয়া ভাষাৰ গ, ঘ, দ, ধ আদি ঘোষ ধ্বনি।

জানি থোৱা ভাল

যি ধ্বনি উচ্চাৰণ কৰোঁতে কণ্ঠতন্ত্রীৰ কম্পন উঠে তাক ঘোষ ধ্বনি আৰু যি ধ্বনি উচ্চাৰণ কৰোঁতে কণ্ঠতন্ত্রীৰ কম্পন নুঠে তাক অঘোষ ধ্বনি বোলে। সাধাৰণতে স্বৰধ্বনিবোৰ ঘোষ ধ্বনি। কোনো কোনো ভাষাত অঘোষ স্বৰধ্বনিও পোৱা যায়। ব্যঞ্জনধ্বনিবোৰ ঘোষ-অঘোষ দুয়ো প্রকাৰৰ হ'ব পাৰে।

শ্বাসনলী আৰু খাদ্যনলী সমান্তৰালভাৱে ওপৰলৈ ওলাই আহি ডিঙিৰ ভিতৰৰ যি ঠাইত মিলিত হৈ এটা নলীত পৰিণত হৈছে, সেই মিলন স্থানকেই গলকোষ (Pharynx) বোলে। গলকোষ হৈছে মুখ আৰু নাসিকা বিবৰৰ শেষ সীমা। অর্থাৎ ওপৰৰ ফালে ই মুখ আৰু নাসিকা বিবৰৰ লগত যুক্ত। গলকোষৰ ঘর্ষণৰ ফলত যি ধ্বনিৰ সৃষ্টি হয় তাক কণ্ঠনালীয় ধ্বনি বা গলকোষীয় ধ্বনি (Pharyngeal sound) বোলে। অসমীয়া ভাষাৰ 'হ' কণ্ঠনালীয় ধ্বনি।

শ্বাসনলীৰ ওপৰৰ মূৰত জিভাৰ দৰে আন এচটা সৰু মাংসপেশী আছে। ইয়াৰ এটা মূৰ জিহ্বামূলৰ ভিতৰ ফালৰ লগত যুক্ত। ইয়াক উপজিহ্বা (Pharynx)বোলে। এই উপজিহ্বাৰ আচল কাম কি সঠিকভাৱে ক'ব পৰা নাযায়।

উপজিহ্বা আৰু গলকোষৰ পিছতেই বাগ্‌যন্ত্রৰ উল্লেখনীয় অংগ হ'ল মুখ, জিহ্বা আৰু নাসিকা। হাঁওফাঁওৰ পৰা নির্গত বতাহ শ্বাসনলীৰ আহি গলকোষ এৰাৰ পিছত মুখবিবৰ আৰু নাসিকা বিবৰেৰে বাহিৰলৈ ওলায় যায়। সাধাৰণতে উশাহ-নিশাহ লওঁতে বতাহ, নাসিকা বিবৰেদি চলাচল কৰে। নাসিকা বিবৰেদি ওলাই অহা বতাহে যেতিয়া তাৰ চাৰিওফালৰ বেৰত খুন্দিয়ায় তেতিয়া এটা অনুনাসিক নাদ (Nasal Resonance)ৰ সৃষ্টি হয়। এনে নাদৰ ফলত যি ধ্বনি উচ্চাৰিত হয় তাকেই কোৱা হয় নাসিক্য ধ্বনি (Nasal sound)। অসমীয়া ভাষাৰ ঙ, ন, ম ধ্বনি নাসিক্য ধ্বনি। নাসিকা আৰু মুখবিবৰ খোলা থাকিলে আৰু

দুয়ো ফালেদি বতাহ ওলাই আহিলে যি ধ্বনিৰ সৃষ্টি হয় তাক অনুনাসিক ধ্বনি বোলে। অনুনাসিক ধ্বনি সূচিত কৰিবলৈ ‘ঁ’ (চন্দ্রবিন্দু) ব্যৱহাৰ কৰা হয়। কাঁহ ,বাঁহ আদি শব্দৰ অনুনাসিক উচ্চাৰণ হয়।

নাসিকা আৰু মুখবিবৰক যিখন বেৰে পৃথক কৰিছে সেইখনক তালু (Palate) বোলে। তালুখনৰ ওপৰৰ ফালে নাসিকা বিবৰ আৰু তলৰ ফালে মুখবিবৰ। নাসিকা বিবৰত বতাহৰ প্ৰৱাহক বাধা দিবলৈ লৰচৰ কৰিব পৰা কোনো অঙ্গ নাই। মুখবিবৰৰ লগত যুক্ত বাগ্‌যন্ত্ৰৰ বিভিন্ন অংগবোৰ হ’ল — ওঁঠ, দাঁত, তালু আৰু জিহ্বা। এইবোৰ ভিতৰত ওপৰৰ ওঁঠ, ওপৰৰ দাঁত আৰু তালুক উৰ্ধস্থ উচ্চাৰক (Upper Articulator) বোলে। আনহাতে, অতি সহজে সঞ্চালন কৰিব পৰা অঙ্গ (বিশেষকৈ তলৰ ওঁঠ আৰু জিভাখন) কেইটাক উচ্চাৰণ কৰণ (Articulator) বোলে।

২.৫ স্বৰ আৰু ব্যঞ্জনধ্বনি

হাঁওফাঁওৰ পৰা নিৰ্গত হোৱা বহির্গামী বায়ু প্ৰৱাহে বাগিন্দ্রিয়ৰ বিভিন্ন স্থানত (বাগিন্দ্রিয়ৰ চিত্ৰ দ্ৰষ্টব্য) আংশিক বা সম্পূৰ্ণৰূপে বাধাপ্ৰাপ্ত হৈ এনে ধ্বনিৰ সৃষ্টি কৰে। স্বৰতন্ত্রীৰ পৰা ওঁঠ পৰ্যন্ত কোনো স্থানত যদি বহির্গামী বায়ু বাধাপ্ৰাপ্ত হয়, তেতিয়াই ধ্বনিৰ উৎপত্তি হয়। বাগিন্দ্রিয়ৰ দ্বাৰা উচ্চাৰিত ধ্বনিসমূহক প্ৰধানতঃ দুটা ভাগত বিভক্ত কৰা হৈছে। স্বৰধ্বনি আৰু ব্যঞ্জনধ্বনি।

যিবোৰ ধ্বনি উচ্চাৰণ কৰোঁতে হাঁওফাঁওৰ পৰা বাহিৰলৈ অহা বায়ু প্ৰৱাহে স্বৰতন্ত্রীৰ বাহিৰে মুখবিবৰৰ আন কোনো ঠাইতে বাধাপ্ৰাপ্ত নহয় আৰু জিভাৰ অৱস্থান আৰু ওঁঠৰ আকৃতিৰে বায়ুপ্ৰৱাহ নিয়ন্ত্রণ কৰা হয় সেইবোৰ ধ্বনিকেই স্বৰধ্বনি বোলা হয়। স্বৰধ্বনিসমূহ স্বয়ংসম্পূৰ্ণ অৰ্থাৎ অন্য ধ্বনিৰ আশ্রয় নোলোৱাকৈ উচ্চাৰিত হয়। তদুপৰি স্বৰধ্বনিক একে লেথাৰিয়ে উচ্চাৰণ কৰি থাকিব পাৰি। উদাহৰণস্বৰূপে আমি অ, আ, ই নাইবা উ কৈ বহুত সময় থাকিব পাৰোঁ। স্বৰধ্বনিবোৰ দূৰৰ পৰাই স্পষ্ট ৰূপত শুনা যায়। স্বৰধ্বনিবোৰ ঘোষ ধ্বনি। এনে ধ্বনি উচ্চাৰণ কৰোঁতে স্বৰতন্ত্রীত কম্পনৰ সৃষ্টি হয়। Bernard Block আৰু George L Trager-এ আধুনিক বিচাৰেৰে স্বৰধ্বনিৰ সংজ্ঞা দাঙি ধৰিছে এনেদৰে — “যি ধ্বনিৰ উচ্চাৰণত মুখবিবৰৰ পথটি এনেদৰে বাধামুক্ত হৈ থাকে যে শ্বাসবায়ু, হাওঁফাওঁৰ পৰা প্ৰৱাহিত হৈ ক’তো বাধাগ্রস্ত হৈ বৈ নাযায়, বা ক’তো সংকীৰ্ণ পথেৰে জোৰেৰে পাৰ হ’বলগীয়া নহয়, ক’তো ঘৰ্ষণ নহয় অথবা সৰল পথেৰে পাৰহৈ যাব নোৱাৰি কাষৰীয়া অন্য পথেৰে প্ৰৱাহিত নহয়, কোনো বাগিন্দ্রিয়তে কম্পনৰ সৃষ্টি নকৰে, তেনে ধ্বনিয়েই স্বৰধ্বনি।” এক কথাত স্বৰধ্বনিৰ সৃষ্টিত বায়ুপ্ৰৱাহক বাধা দিয়া নহয়। সেয়ে স্বৰধ্বনিবোৰক অনিয়ত বা প্ৰবাহ ধ্বনি বোলা হয়। স্বৰধ্বনিৰ সৃষ্টিত বিশেষ ভূমিকা লোৱা কথাকেইটা হ’ল— (ক) জিহ্বাৰ অৱস্থান, (খ) মুখবিবৰৰ বিস্তৃতিৰ পৰিমাপ, (গ) ওঁঠৰ আকৃতি।

হাওঁফাওঁৰ পৰা ওলাই অহা বায়ু মুখবিবৰ পোৱাৰ পিছত জিভাখনৰ বিভিন্ন অংশ উঠা-নমা কৰিলে, ওঁঠ দুটাৰ অৱস্থান কিছু লৰচৰ কৰিলে বা মুখগহ্বৰৰ বিস্তৃতি কম-বেছি কৰিলে বায়ুপ্রবাহ কলিত হয় আৰু ধ্বনিবৈচিত্র্যৰ সৃষ্টি হয়। ইয়াৰ আধাৰতেই স্বৰধ্বনিক শ্রেণীবিভাজনো কৰা যায়।

উশাহৰ একেটা টানতে দুটা স্বৰধ্বনি একেলগে উচ্চাৰণ কৰোঁতে যদি এটা অক্ষৰত পৰিণত হয়, তেতিয়া তাক দ্বিস্বৰধ্বনি বোলে। অসমীয়াত থকা দ্বিস্বৰধ্বনি কেইটামান এনেকুৱা — আই, আউ, ইউ, উই, এ'ই, এ'উ অ'ই, অ'উ। দ্বিস্বৰধ্বনি প্রয়োগ হোৱা কেইটামান শব্দ হ'ল — ভাই, বাই, ঘিউ, জিউ, হাইতাল, সেই, নেউল, নৈ, মৌ, জুই ইত্যাদি। নামনি অসমৰ উপভাষাত ত্রিস্বৰধ্বনিও পোৱা যায়। যেনে — কেউইলা, দেউইলা আদি। কামৰূপী উপভাষাত চতুঃ স্বৰৰো প্রয়োগ আছে। যেনে — অউআই।

বাগিন্দ্রিয়ৰ দ্বাৰা উচ্চাৰিত ধ্বনিসমূহৰ আনটো ভাগ হ'ল ব্যঞ্জনধ্বনি। হাঁওফাঁওৰ পৰা অহা বতাহ মুখৰ ভিতৰত সম্পূর্ণ বা আংশিক ৰূপে বাধা পাই উচ্চাৰিত হোৱা ধ্বনিয়েই ব্যঞ্জনধ্বনি। ব্যঞ্জনধ্বনিক স্বৰধ্বনিৰ নিচিনাকৈ একে লেথাৰিয়ে উচ্চাৰণ কৰিব নোৱাৰি। উদাহৰণস্বৰূপে — ক, ত, প, নাইবা ব বুলি বহুত সময় উচ্চাৰণ কৰি থাকিব নোৱাৰি। অৱশ্যে ঘঁহনি খাই হোৱা ব্যঞ্জনধ্বনিক বহুত সময় উচ্চাৰণ কৰি থাকিব পৰা যায়। যেনে— অসমীয়া ভাষাৰ চ, জ, স, হ ধ্বনি। ব্যঞ্জনধ্বনি স্বৰধ্বনি অবিহনে উচ্চাৰণ কৰিব নোৱাৰি। কিছুমান ব্যঞ্জনধ্বনি দূৰৰ পৰা স্পষ্ট ৰূপত শুনা নাযায়। Bernard Block আৰু George L Trager-এ আধুনিক বিচাৰেৰে ব্যঞ্জনধ্বনিৰ সংজ্ঞা দাঙি ধৰিছে এনেদৰে — "যি ধ্বনি উচ্চাৰণত শ্বাসবায়ু স্বৰপথ (glottis) বা মুখবিবৰৰ কোনো অংশত বাধা পাই কিছু ক্ষণৰ বাবে সংকীর্ণ পথেৰে জোৰকৈ পাৰহৈ যায় — পাৰহৈ যাওঁতে ঘর্ষণৰ সৃষ্টি কৰে, অথবা মুখেৰে ওলাই যাবলৈ সম্মুখত বাধা থকাত কাষৰীয়া অন্য পথেৰে প্রৰাহিত হয়, অথবা স্বৰতন্ত্রীৰ ওপৰভাগৰ (supraglottal) অন্য কোনো বাগিন্দ্রিয়ত কম্পনৰ সৃষ্টি কৰে, তেনে ধ্বনিক ব্যঞ্জনধ্বনি বোলা হয়।" কিন্তু সকলো ব্যঞ্জনধ্বনিৰ ক্ষেত্রত বাধাৰ স্বৰূপ আৰু মাত্রা একে নহয়। ব্যঞ্জনধ্বনিৰ বৈশিষ্ট্য দুটা কথাৰ ওপৰত নির্ভৰ কৰে— ১) উচ্চাৰণ স্থান (Points/places of Articulation) আৰু ২) উচ্চাৰণ প্রকৃতি (Nature of Articulation)ৰ ওপৰত।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ২ ঃ স্বৰধ্বনি কাক বোলে?

.....

প্রশ্ন নং ৩ ঃ অসমীয়াত দ্বিস্বৰধ্বনি আছে নে? আছে যদি কেইটামান উদাহৰণ উল্লেখ কৰক।

.....

২.৬ বিশিষ্ট ধ্বনি আৰু উপধ্বনি

যিবোৰ ধ্বনিৰ উচ্চাৰণ স্পষ্ট; বক্তা আৰু শ্ৰোতাৰ কাণত বাজি উঠে সেইবোৰক বিশিষ্ট ধ্বনি বোলে। বিশিষ্ট ধ্বনিবোৰ একোটা গোট (Unit); এনে ধ্বনিগোটত এটা বা একাধিক ধ্বনি সন্নিৱিষ্ট হৈ বা লুকাই থাকে। বিশিষ্ট ধ্বনিৰ শব্দ পৃথক কৰিব পৰা ক্ষমতা থাকে। দুটা ধ্বনিৰ প্ৰয়োগত যদি বিৰোধ ঘটে অৰ্থাৎ অভিন্ন পৰিৱেশত এটাৰ ঠাইত আনটো বহুৱালে যদি অৰ্থৰ পৰিৱৰ্তন ঘটে তেনেহ'লে সেইবোৰ বিশিষ্ট ধ্বনি। যেনে —

কাল — ক - আ - ল

খাল — খ - আ - ল

ইয়াত আদ্যস্থানত থকা ক ধ্বনিৰ সলনি খ ধ্বনি ব্যৱহাৰ কৰা হৈছে অভিন্ন পৰিৱেশত। ফলত যি দুটা শব্দ পোৱা গ'ল সেয়া সম্পূৰ্ণ পৃথক অৰ্থযুক্ত শব্দ। সেয়ে অসমীয়াৰ ক আৰু খ বিশিষ্ট ধ্বনি।

বিশিষ্ট ধ্বনিৰে অন্য নাম বৰ্ণ। গোলোক চন্দ্ৰ গোস্বামীয়ে বিশিষ্ট ধ্বনি বুজাবলৈ 'বৰ্ণ' শব্দৰ প্ৰয়োগ কৰে আৰু 'বৰ্ণ' আৰু 'আখৰ'ৰ মাজত ভেদ প্ৰতিষ্ঠা কৰিবলৈ যত্ন কৰে। আখৰ হ'ল বৰ্ণ বা বিশিষ্ট ধ্বনিৰ দৃশ্যমান প্ৰতীক। আখৰ আৰু বৰ্ণ সমাৰ্থক নহয়। অসমীয়া ভাষাৰ স্ৱৰবৰ্ণ আৰু ব্যঞ্জনবৰ্ণত থকা আখৰৰ তুলনাত বৰ্ণ বা বিশিষ্ট ধ্বনিৰ সংখ্যা আপেক্ষিকভাৱে কম।

জানি থোৱা ভাল

ইংৰাজী Phoneme শব্দটোৰ পৰিভাষা হিচাপে অসমীয়াত 'বিশিষ্ট ধ্বনি' শব্দটো ব্যৱহাৰ কৰা হয়। এই শব্দটো ১৮৭৬ খ্ৰীষ্টাব্দত ফৰাচী ভাষাতত্ত্ববিদ লুই আভে (Lauis Havet)ই আৱিষ্কাৰ কৰে । তেওঁ অৱশ্যে 'বাগধ্বনি' অৰ্থতেই শব্দটো ব্যৱহাৰ কৰিছিল। সুস্পষ্টভাৱে বিশিষ্ট ধ্বনিৰ অৰ্থত শব্দটোৰ প্ৰথম ব্যৱহাৰ কৰে পোলিচ ভাষাবিজ্ঞানী বোদুআঁ দি কুৰ্ত্যনে (Jan Baudouin de courtenay)।

এতিয়া আন এটা উদাহৰণ গ্ৰহণ কৰা যাওক —

১) ভাল — ভ +আ +ল

২) লাভ — ল +আ +ভ

প্ৰথম শব্দটোত 'ভ' ধ্বনিৰ উচ্চাৰণ যেনেদৰে হৈছে দ্বিতীয়টোত কিন্তু তেনেদৰে হোৱা নাই বা নোৱাৰি। অৰ্থাৎ প্ৰথম শব্দৰ ভ-ৰ উচ্চাৰণ সদায় শব্দৰ আদি স্থানত আৰু দ্বিতীয় শব্দৰ ভ-ৰ উচ্চাৰণ শব্দৰ অন্ত্যস্থানতহে হয়। এটাৰ ঠাইত আনটো বহুৱাব নোৱাৰি। সেয়ে দুয়োটা 'ভ' ধ্বনিৰ মাজত বিৰোধৰ প্ৰশ্নই নাহে। গতিকে দুয়োটা পৃথক বিশিষ্ট ধ্বনি নহয়। এনে প্ৰয়োগক

পৰিপূৰক প্ৰয়োগ বোলে। পৰিপূৰক প্ৰয়োগ হোৱা ধ্বনিবোৰক এটা বিশিষ্ট ধ্বনিৰে উপধ্বনি বোলা হয়। ধ্বনি এটাৰ আগে পাছে কি ধ্বনি আছে, সেয়েই ধ্বনিটোৰ পৰিৱেশ। পৰিপূৰক প্ৰয়োগৰ ক্ষেত্ৰত এই পৰিৱেশৰ গুৰুত্ব সৰ্বাধিক। কোনো ধ্বনি (উপধ্বনি) শব্দৰ শেষত/বা আদিত/বা মধ্যত বহে। কোনো ধ্বনি (উপধ্বনি)আকৌ 'ৰ'-ৰ পিছতহে উচ্চাৰিত হয়, ইত্যাদি। বিশিষ্ট ধ্বনি বুজাবলৈ //চিন আৰু উপধ্বনি বুজাবলৈ [ ] চিন ব্যৱহাৰ কৰা হয়।

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন নং ৪ ঃ বিশিষ্ট ধ্বনি হিচাপে চিহ্নিত হোৱাৰ মূল চৰ্তটো কি?

.....

২.৭ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

- ধ্বনি মানে কি সেই বিষয়ে অৱগত হোৱাৰ লগতে ধ্বনিবিজ্ঞান, বিশিষ্ট ধ্বনিবিজ্ঞান আৰু ধ্বনিতত্ত্ব সম্পৰ্কে সম্যক ধাৰণা লাভ কৰিলে।
- মানুহৰ বাগিন্দ্ৰিয়ৰ বিভিন্ন অংগসমূহৰ পৰিচিতি লাভ কৰাৰ লগতে ধ্বনি সৃষ্টিত প্ৰত্যেকটো অংগৰ কামৰ বিষয়ে ধাৰণা লাভ কৰিলে।
- স্বৰধ্বনি আৰু ব্যঞ্জনধ্বনি কাক বোলে সেই বিষয়ে অৱগত হ'ল।
- অভিন্ন পৰিৱেশত এটা ধ্বনিৰ ঠাইত আন এটা ধ্বনি বহুৱালে যদি অৰ্থৰ পৰিৱৰ্তন ঘটে তেনেহ'লে সেইবোৰ ধ্বনিকে বিশিষ্ট ধ্বনি বোলা হয়। আনহাতে কেতিয়াবা একোটা বিশিষ্ট ধ্বনিৰ পৰিপূৰক প্ৰয়োগ ঘটে আৰু তেনে ধ্বনিবোৰক এটা বিশিষ্ট ধ্বনিৰে উপধ্বনি বোলে।

২.৮ অধিক জানিবলৈ

অসমীয়া গ্ৰন্থ ঃ

১) কাকতি, বাণীকান্ত (১৯৯৬); *অসমীয়া ভাষাৰ গঠন আৰু বিকাশ;* (হাজৰিকা, বিশ্বেশ্বৰ অনুঃ); বৰপেটা ঃ বাণীকান্ত কাকতি জন্ম শতবাৰ্ষিকী উদ্‌যাপন সমিতি (প্ৰথম প্ৰকাশ ১৯৪১)।

২) কোঁৱৰ, অৰ্পণা (২০০৮); *ভাষাবিজ্ঞান উপক্ৰমণিকা;* গুৱাহাটী ঃ বনলতা।

৩) গোস্বামী, উপেন্দ্রনাথ (২০০০); *অসমীয়া ভাষাৰ উদ্ভৱ, সমৃদ্ধি আৰু বিকাশ;* গুৱাহাটী ঃ বৰুৱা এজেঞ্চি।

৪) গোস্বামী, উপেন্দ্রনাথ (১৯৯৭); *অসমীয়া ভাষাৰ ব্যাকৰণ;* গুৱাহাটী ঃ মণি-মাণিক প্রকাশ।

৫) গোস্বামী, উপেন্দ্রনাথ (১৯৯৩); *ভাষা-বিজ্ঞান;* গুৱাহাটী ঃ মণি-মাণিক প্রকাশ।

৬) গোস্বামী, গোলোকচন্দ্র (১৯৯৯); *অসমীয়া ব্যাকৰণৰ মৌলিক বিচাৰ;* গুৱাহাটী ঃ বীণা লাইব্রেৰী।

৭) গোস্বামী, গোলোকচন্দ্র (১৯৯৬); *অসমীয়া বর্ণপ্রকাশ,* গুৱাহাটী ঃ বীণা লাইব্রেৰী।

৮) গোস্বামী, গোলোকচন্দ্র (২০০৮); *ধ্বনিবিজ্ঞানৰ ভূমিকা;* গুৱাহাটী ঃ বীণা লাইব্রেৰী।

৯) দত্ত বৰুৱা, ফণীন্দ্র নাৰায়ণ (২০০৬); *আধুনিক ভাষাবিজ্ঞানৰ পৰিচয়;* গুৱাহাটী ঃ বনলতা।

১০) দত্ত বৰুৱা, ফণীন্দ্র নাৰায়ণ (২০০৬); *প্রয়োগ ভাষাবিজ্ঞানৰ ৰূপৰেখা;* গুৱাহাটী ঃ বনলতা।

১১) পাঠক, ৰমেশ (১৯৯১); *ভাষাবিজ্ঞানৰ ভূমিকা;* গুৱাহাটী ঃ অশোকৰ বুক ষ্টল।

১২) পাদুন, নাহেন্দ্র (সম্পাঃ)(১৯৯৩); *ভাষাৰ তত্ত্বকথা;* গুৱাহাটী ঃ বাণী মন্দিৰ।

১৩) পাটগিৰি, দীপ্তি ফুকন (১৯৯১); *ভাষাতত্ত্ব;* গুৱাহাটী ঃ বনলতা।

১৪) পাটগিৰি, দীপ্তি ফুকন (২০০৯); *ভাষা-সাহিত্য-জিজ্ঞাসা;* গুৱাহাটী ঃ পূর্বাঞ্চল প্রকাশ।

১৫) বৰা, লীলাৱতী শইকীয়া আৰু পাটগিৰি, দীপ্তি ফুকন (সম্পাঃ) (২০০৩); *ভাষা-জিজ্ঞাসা;* গুৱাহাটী ঃ বনলতা।

১৬) বৰুৱা, বিৰিঞ্চি কুমাৰ (২০০১); *অসমীয়া ভাষা আৰু সংস্কৃতি;* নলবাৰী ঃ জার্ণল এম্প'ৰিয়াম।

১৭) ভৰালী, দেবানন্দ (১৯৯৩); *অসমীয়া ভাষাৰ মৌলিক বিচাৰ;* গুৱাহাটী ঃ লয়ার্ছ বুক ষ্টল।

১৮) মেধি, কালিৰাম (১৯৯৯); *অসমীয়া ব্যাকৰণ আৰু ভাষাতত্ত্ব;* গুৱাহাটী ঃ লয়ার্ছ বুক ষ্টল।

১৯) মৰল, ভগৱান (১৯৯৮); *আধুনিক ভাষাবিজ্ঞান;* গুৱাহাটী ঃ পঞ্চজ্যোতি প্রকাশ।

ইংৰাজী গ্রন্থ ঃ

২০) Anozie, C. C. (2007). *General Linguistics : An Introduction*. Enugu: Tashiwa Network Ltd.

২১) Bally, C. & Sechehaye, A. (ed.)(1959). *Course in General Linguistics.* New York: Philosophical Library.

২২) Bloomfield, L. (1994). *Language*. Delhi: Motilal Banarasidass.

২৩) Crystal, D. (1997). *The Encyclopedia of Language*. Cambridge: CUP.

২৪) Goswami, G. (1982). *Structure of Assamese.* Guwahati: Gauhati University.

২৫) Kakati, B. (2007). *Assamese : Its Formation and Development.* Guwahati: Lawyers Book Stall.

২৬) Taraporewalla. I. J. S. (1962). *Elements of the Science of Language.* Calcutta: Calcutta University.

২.৯ অগ্রগতিৰ খতিয়ান

১ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ ভাষাবিজ্ঞানত একমাত্ৰ মানুহৰ বাগ্‌যন্ত্ৰৰ সহায়ত অৰ্থাৎ মুখেৰে উচ্চাৰিত হোৱা শ্ৰুয়মান নাদক ধ্বনি বোলা হয়।

২ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ যিবোৰ ধ্বনি উচ্চাৰণ কৰোঁতে হাঁওফাঁওৰ পৰা বাহিৰলৈ অহা বায়ু প্ৰৱাহে স্বৰতন্ত্ৰীৰ বাহিৰে মুখবিবৰৰ আন কোনো ঠাইতে বাধাপ্ৰাপ্ত নহয় আৰু জিভাৰ অৱস্থান আৰু ওঁঠৰ আকৃতিৰে বায়ুপ্ৰৱাহ নিয়ন্ত্ৰণ কৰা হয় সেইবোৰ ধ্বনিকেই স্বৰধ্বনি বোলা হয়।

৩ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ আছে, যেনে— আই, আউ, ইউ, উই, এ'ই, এ'উ অ'ই, অ'উ ইত্যাদি।

৪ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ বিশিষ্ট ধ্বনি হিচাপে চিহ্নিত হোৱাৰ মূল চৰ্তটো হ'ল ধ্বনিৰ প্ৰয়োগত বিৰোধ থাকিব লাগে; অৰ্থাৎ অভিন্ন পৰিৱেশত এটাৰ ঠাইত আন এটা ধ্বনি বহুৱালে যদি অৰ্থৰ পৰিৱৰ্তন ঘটে তেনেহ'লে সেইবোৰ বিশিষ্ট ধ্বনি।

২.১০ আৰ্হি প্ৰশ্ন

বস্তুধৰ্মী প্ৰশ্ন

প্ৰশ্ন ১ ঃ তলত দিয়া প্ৰশ্নসমূহৰ উত্তৰ লিখক—

ক) ধ্বনি বুলিলে কি বুজে?

খ) ধ্বনিৰ কেনেকৈ সৃষ্টি হয়?

গ) বিশিষ্ট ধ্বনি কাক বোলে?

প্ৰশ্ন ২ ঃ দ্বিস্বৰধ্বনি বুলিলে কি বুজে?

চুটি প্ৰশ্ন (১৫০ টা শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ লিখক)

প্ৰশ্ন ১ ঃ স্বৰধ্বনি আৰু ব্যঞ্জনধ্বনি কাক বোলে?

প্ৰশ্ন ২ ঃ চমুটোকা লিখক — দ্বিস্বৰধ্বনি, বিশিষ্ট ধ্বনি

ৰচনাধর্মী প্রশ্ন (৩০০-৫০০ টা শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ লিখক)

প্রশ্ন ১ ঃ বাগিন্দ্রিয় বুলিলে কি বুজে ? ছবি আঁকি ধ্বনি সৃষ্টিৰ অংশসমূহ চিহ্নিত কৰি শব্দ উচ্চাৰণৰ প্রক্রিয়া সম্পর্কে বহলাই লিখক।

প্রশ্ন ২ ঃ ধ্বনিৰ বিৰোধী প্রয়োগ আৰু পৰিপূৰক প্রয়োগ বুলিলে কি বুজে উদাহৰণসহ বুজাই লিখক।

প্রশ্ন ৩ ঃ স্বৰধ্বনি আৰু ব্যঞ্জনধ্বনিৰ পার্থক্য কেনেধৰণৰ আলোচনা কৰক।

*** ***** ***

অধ্যায় ৩ ঃ অসমীয়া ভাষাৰ ধ্বনিতত্ত্ব

অধ্যায় গাঁথনি

৩.১ উদ্দেশ্য

৩.২ পৰিচয়

৩.৩ অসমীয়া ভাষাৰ বিশিষ্ট ধ্বনি

৩.৩.১ অসমীয়া ভাষাৰ বিশিষ্ট স্বৰধ্বনি

৩.৩.২ অসমীয়া ভাষাৰ বিশিষ্ট ব্যঞ্জনধ্বনি

৩.৪ অসমীয়া স্বৰধ্বনি আৰু ব্যঞ্জনধ্বনিৰ উপধ্বনি

৩.৫ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

৩.৬ অধিক জানিবলৈ

৩.৭ অগ্রগতিৰ খতিয়ান

৩.৮ আৰ্হি প্রশ্ন

৩.১ উদ্দেশ্য

এই অধ্যায়টো অধ্যয়ন কৰি আপুনি —

- বিশিষ্ট ধ্বনিৰ সূত্র নির্ণয় কৰি অসমীয়া ভাষাৰ বিশিষ্ট স্বৰধ্বনি আৰু ব্যঞ্জনধ্বনিবোৰক ভাগ ভাগ কৰি দেখুৱাব পাৰিব
- উচ্চাৰণৰ স্থান আৰু ধৰণ অনুযায়ী অসমীয়া ভাষাৰ ধ্বনিসমূহক তালিকাভুক্ত কৰিব পাৰিব।
- অসমীয়া স্বৰধ্বনি আৰু ব্যঞ্জনধ্বনিৰ উপধ্বনি যে আছে সেই সম্পর্কে অৱগত হ'ব।

৩.২ পৰিচয়

ইয়াৰ আগৰ অধ্যায়টোত আপুনি ধ্বনি, ধ্বনিতত্ত্ব, স্বৰধ্বনি, ব্যঞ্জনধ্বনি আৰু উপধ্বনি মানে কি সেই সম্পর্কে অৱগত হ'ল। লগতে কেনেদৰে বাগিন্দ্রিয়ৰ জৰিয়তে ধ্বনিৰ সৃষ্টি হয় সেই বিষয়েও বহলাই অধ্যয়ন কৰিলে। এই অধ্যায়টোত অসমীয়া ভাষাৰ ধ্বনিতত্ত্ব সম্পর্কে আপুনি বহলাই অধ্যয়ন কৰিব। ধ্বনিবিজ্ঞান তথা বর্ণবিজ্ঞানৰ সিদ্ধান্তৰ আধাৰত অসমীয়া ভাষাৰ ধ্বনিৰ স্বৰূপ, বর্গীকৰণ আদিয়েই হ'ল অসমীয়া ভাষাৰ ধ্বনিতত্ত্ব।

এই অধ্যায়টোত অসমীয়া ভাষাৰ বিশিষ্ট স্বৰধ্বনি আৰু ব্যঞ্জনধ্বনি আৰু ইহঁতৰ উচ্চাৰণৰ স্থান, ধৰণ, অসমীয়া আখৰ আদি বিষয়ৰ আলোচনা দাঙি ধৰা হৈছে। আপুনি অধ্যায়টি অধ্যয়ন কৰি ওপৰত উল্লেখ কৰা অসমীয়া ধ্বনিতত্ত্বৰ এই দিশসমূহৰ বিষয়ে সামগ্রিকভাৱে অনুধাৱন কৰিবলৈ সক্ষম হ'ব।

৩.৩ অসমীয়া ভাষাৰ বিশিষ্ট ধ্বনি

আপুনি ইতিমধ্যে ইয়াৰ পূৰ্বৱৰ্তী অধ্যায়টোত অধ্যয়ন কৰি আহিছে যে অভিন্ন পৰিৱেশত কোনো এটা স্থানত যদি দুটা ধ্বনিৰ সালসলনি কৰা হয় আৰু তাৰ ফলস্বৰূপে যদি শব্দ দুটাৰ অৰ্থৰ পৰিৱৰ্তন হয় তেনেহ'লে ধ্বনি দুটিক বিশিষ্ট ধ্বনি বোলা হয়। অসমীয়া স্বৰ আৰু ব্যঞ্জন ধ্বনিসমূহৰ প্ৰয়োগৰ ক্ষেত্ৰত কেতবোৰ বিশেষ বৈশিষ্ট্য পৰিলক্ষিত হয়। প্ৰতিটো স্বৰ আৰু ব্যঞ্জন ধ্বনিৰে একাধিক উপধ্বনিও পোৱা যায়। উপধ্বনি হ'ল ধ্বনিগত সাদৃশ্য থকা কেতবোৰ ধ্বনিৰ সমষ্টি। স্বৰ আৰু ব্যঞ্জনৰ যুক্ত ৰূপৰ প্ৰয়োগ অসমীয়া ধ্বনিতত্ত্বৰ এটা উল্লেখযোগ্য বৈশিষ্ট্য। তলত অসমীয়া ভাষাৰ ধ্বনিতত্ত্বৰ সকলো দিশ ফঁহিয়াই যাবলৈ যত্ন কৰা হ'ব।

আমি আগতে পাই আহিছো যে হাওঁফাওঁৰ পৰা ওলাই অহা বায়ুপ্ৰবাহ মুখবিৱৰ অথবা কেতিয়াবা নাসিকাবিৱৰেৰে ওলাই গৈ ধ্বনিৰ সৃষ্টি কৰে। হাওঁফাওঁৰ পৰা ওলাই অহা বায়ুপ্ৰবাহক মুখবিবৰৰ বিভিন্ন স্থানত বিভিন্ন অংগই বাধা প্ৰদান কৰাৰ ফলতে ব্যঞ্জনধ্বনিৰ সৃষ্টি হয়। আনহাতে, হাওঁফাওঁৰ পৰা ওলাই অহা বায়ুপ্ৰবাহৰ পথত কোনো স্থানতে বাধাপ্ৰাপ্ত নোহোৱাকৈ স্বৰধ্বনিৰ সৃষ্টি হয়। এই ধ্বনি উচ্চাৰণত হাওঁফাওঁৰ পৰা ওলাই অহা বায়ু প্ৰবাহে স্বৰতন্ত্ৰীৰ কম্পন ঘটাই অবিৰত গতিত বহির্গামী হৈ থাকে।

অসমীয়া ভাষাত ৮টা বিশিষ্ট স্বৰধ্বনি আৰু ২১টা ব্যঞ্জনধ্বনি পোৱা যায়। 'ৱ' আৰু 'য়' দুটা অৰ্ধ স্বৰক ধৰি ব্যঞ্জনধ্বনিৰ সংখ্যা ২৩টা। এই দুই শ্ৰেণীৰ বিশিষ্ট ধ্বনিৰ উপৰিও সন্ধি, শ্বাসাঘাত আৰু চন্দ্ৰবিন্দু (অনুনাসিকতা) লয়যুক্ত ধ্বনি পোৱা যায়।

৩.৩.১ অসমীয়া ভাষাৰ বিশিষ্ট স্বৰধ্বনি

অসমীয়া ভাষাত আঠোটা বিশিষ্ট স্বৰধ্বনি আছে। সেই কেইটা হ'ল — অ, আ, ই, উ, এ , ঐ, অ', ও। স্বৰধ্বনিৰ উচ্চাৰণত মুখবিবৰৰ জিভা আৰু ওঁঠ দুয়োটাৰে সংকোচন আৰু প্ৰসাৰণ ঘটে। জিভাৰ অংশ অনুযায়ী সিহঁতক সন্মুখ, কেন্দ্ৰীয়, আৰু পশ্চ — এই তিনিটা ভাগত ভগাব পাৰি। জিভাৰ আগভাগ ওপৰলৈ উঠাৰ ফলত সৃষ্টি হোৱা ধ্বনিক সন্মুখ স্বৰধ্বনি, জিভাৰ মাজ অংশ ওপৰলৈ উঠাৰ ফলত সৃষ্টি হোৱা ধ্বনিক কেন্দ্ৰীয় স্বৰধ্বনি আৰু জিভাৰ পিছ অংশ ওপৰলৈ দাং খোৱাৰ ফলত সৃষ্টি হোৱা ধ্বনিক পশ্চ স্বৰধ্বনি বোলা হয়।

জিভাৰ উচ্চতা অনুযায়ী স্বৰধ্বনিক উচ্চ, উচ্চমধ্য, নিম্নমধ্য আৰু নিম্ন — এই চাৰিটা ভাগত ভগাব পাৰি। আকৌ ওঁঠ দুটাৰ আকৃতিৰ সংকোচন আৰু প্ৰসাৰণ অনুসৰি স্বৰধ্বনিৰ ভাগ দুটা — বিবৃতৌষ্ঠ্য আৰু সংবৃতৌষ্ঠ্য। সন্মুখ আৰু কেন্দ্ৰীয় স্বৰৰ উচ্চাৰণত ওঁঠ দুটা মেল খায় বাবে ইহঁতক বিবৃতৌষ্ঠ্য আৰু পশ্চ স্বৰধ্বনিৰ উচ্চাৰণত ওঁঠ দুটা গোলাকাৰ হয় বাবে ইয়াক সংবৃতৌষ্ঠ্য ধ্বনি বোলা হয়।

পশ্চ স্বৰধ্বনিবোৰ ***কুঞ্চিত*** আৰু সন্মুখ আৰু কেন্দ্রীয় স্বৰধ্বনিবোৰ ***প্রসৃত***। স্বৰৰ অনুনাসিকতাও অসমীয়াত বিশিষ্ট ধ্বনি। কাৰণ একে ধ্বনি সমষ্টিৰ স্বৰধ্বনিটো অনুনাসিক হ'লে অর্থটোৰ পার্থক্যই দেখা দিয়ে। যেনে — কাহ (কাহ উঠা); কাঁহ (কাঁহৰ বাচন)।

অসমীয়া বিশিষ্ট স্বৰধ্বনিবোৰৰ ব্যৱহাৰ তলৰ উদাহৰণৰ পৰা বুজা যাব —

/ অ / তল, মল
/ আ/ তাল, মাল
/ ই / তিল, মিল
/ উ / বুল, (বাট বুল)
/ এ'/ বে'ল, (স্কুল বা কলেজৰ)
/ এ / বেল, (গছৰ ফল)
/ অ' / ব'ল,
/ ও / বোল, (মাত-বোল, বং দিয়া)

কুঞ্চিত ঃ যিবিলাক স্বৰ ধ্বনি উচ্চাৰণৰ সময়ত ওঁঠ দুটা ঘোৰ খায়, সেই বোৰক কুঞ্চিত স্বৰধ্বনি বোলা হয়। যেনে — উ, ও, অ', অ।

প্রসৃত ঃ যিবিলাক স্বৰধ্বনি উচ্চাৰণৰ সময়ত ওঁঠ দুটা বহল হৈ উচ্চাৰিত হয় তাক প্রসৃত স্বৰধ্বনি বোলা হয়। যেনে— ই, এ', এ, আ।

জিভাৰ অংশ, জিভাৰ উচ্চতা আৰু ওঁঠৰ আকৃতি অনুসৰি বিশিষ্ট স্বৰধ্বনিসমূহ স্পষ্টভাৱে জানিবৰ বাবে তলত এখন তালিকা প্রস্তুত কৰা হ'ল —

তালিকা ৩.১ ঃ জিভাৰ অংশ, জিভাৰ উচ্চতা আৰু ওঁঠৰ আকৃতি অনুসৰি বিশিষ্ট স্বৰধ্বনিসমূহ

	ওঁঠৰ আকৃতি অনুসৰি	বিবৃতৌষ্ঠ্য		সংবৃতৌষ্ঠ্য
	জিভাৰ অংশ অনুসৰি	সন্মুখ / প্রান্তীয়	কেন্দ্রীয়	পশ্চ/মূলীয়
জিভাৰ	উচ্চ	ই		উ
উচ্চতা	উচ্চমধ্য বা মধ্যসম	এ'		ও
অনুসৰি	নিম্নমধ্য বা মধ্যভাগ	এ		অ'
	নিম্ন		আ	অ

লিখোঁতে সংস্কৃতৰ বর্ণমালাৰ অনুকৰণত অসমীয়াত বহুতো আখৰ ব্যৱহাৰ কৰা হয় যদিও সেই আটাইবোৰৰ ধ্বনি গুণ অসমীয়াত নাই। উদাহৰণস্বৰূপে — সংস্কৃতৰ 'ঋ' ধ্বনি অসমীয়াত 'ৰি' ৰূপেহে উচ্চাৰিত হয়। যেনে — সংস্কৃতৰ 'ঋষি' অসমীয়াত 'ৰিসি' ৰূপে উচ্চাৰিত হয়। অসমীয়াত 'ই' আৰু 'ঈ', 'উ' আৰু 'ঊ' ৰ হ্রস্ব আৰু দীর্ঘ উচ্চাৰণো নাই। ইয়াৰ বিপৰীতে অসমীয়াত অ' আৰু এ' এই বিশিষ্ট ধ্বনি দুটা বুজাবলৈ বেলেগ আখৰ নাই। সেয়ে অ-ৰ পৰা অ'-ক আৰু এ-ৰ পৰা এ'-ক বেলেগ দেখুৱাবলৈ সাধাৰণতে ওপৰত উর্ধকমা (') এটা দি বুজোৱা হয়। যেনে — বল/ ব'ল, বেল/ বে'ল ইত্যাদি।

➢ *অসমীয়া বিশিষ্ট স্বৰধ্বনিৰ উচ্চাৰণৰ বৈশিষ্ট্য ঃ*

- / ই / ঃ সন্মুখ, বিবৃতৌষ্ঠ্য, উচ্চ, সঘোষ, বিশিষ্ট স্বৰধ্বনি। এই ধ্বনিটো উচ্চাৰণ কৰোঁতে জিভাৰ আগভাগ আটাইতকৈ ওপৰলৈ উঠি মুখবিবৰৰ বায়ুপ্ৰৱাহৰ পথ সংকীর্ণ কৰে। ওঁঠ দুটাৰ আকৃতি কিছু পৰিমাণে চেপেটা হয়। জিভাৰ আগভাগত উচ্চাৰিত হোৱাৰ বাবে এই ধ্বনিক সন্মুখ স্বৰধ্বনি বোলা হয়। 'ই' ৰ উচ্চাৰণ ইংৰাজী nil, pink, pin আদি শব্দৰ দৰে। অসমীয়া ভাষাত তিল, মিল, বিল ইত্যাদি। 'ই' বিশিষ্ট ধ্বনিটোৱে 'ই' আৰু 'ঈ' এই দুয়োটা আখৰৰে প্ৰতিনিধিত্ব কৰে।
- / উ / ঃ পশ্চ, সংবৃতৌষ্ঠ্য, উচ্চ, সঘোষ, বিশিষ্ট স্বৰধ্বনি। এই ধ্বনিৰ উচ্চাৰণত জিভাৰ পশ্চভাগ ওপৰলৈ উঠে আৰু 'ই' ৰ ধ্বনিৰ দৰে মুখবিবৰৰ বায়ুপ্ৰৱাহৰ পথ সংকীর্ণ কৰে। ওঁঠ দুটাৰ আকৃতি গোলাকাৰ হয়। ইয়াৰ উচ্চাৰণ ইংৰাজী bull, pull, cushion,আদি শব্দৰ 'u' ৰ দৰে। অসমীয়া ভাষাত ফুল, ভুল, সুৱ, সুন্দৰ ইত্যাদি। 'উ' বিশিষ্ট স্বৰধ্বনিটোৱে 'ঊ' আখৰৰো প্ৰতিনিধিত্ব কৰে।
- /এ'/ ঃ সন্মুখ, বিবৃতৌষ্ঠ্য, উচ্চমধ্য, সঘোষ, বিশিষ্ট স্বৰধ্বনি। এই ধ্বনি উচ্চাৰণ কালত জিভাৰ আগভাগ 'ই' ধ্বনিৰ উচ্চাৰণ অৱস্থাতকৈ কিছু কেন্দ্ৰৰ ফাললৈ নামে। ওঁঠ দুটা বিবৃত (মেল খোৱা) হৈয়ে থাকে। এ' ধ্বনিটো ইংৰাজী ভাষাৰ pen, head আদি শব্দৰ 'e' ধ্বনিটোৰ দৰে উচ্চাৰণ কৰা হয়। এই ধ্বনি বুজাবলৈ অসমীয়া আখৰমালাত কোনো নির্দিষ্ট আখৰ নাই। বে'ল আদি শব্দত এই ধ্বনি উচ্চাৰিত হয়।
- / ও / ঃ পশ্চ, সংবৃতৌষ্ঠ্য, উচ্চমধ্য, সঘোষ, বিশিষ্ট স্বৰধ্বনি। 'ও' ধ্বনিৰ উচ্চাৰণ কালত জিভাৰ পিছ অংশ 'উ' ধ্বনিৰ উচ্চাৰণ স্থানতকৈ কিছু তললৈ নামে। ওঁঠ দুটাৰ আকৃতি গোলাকাৰ হ'লেও ইষৎ বহল হয়। উদাহৰণস্বৰূপে — বোল (মাত-বোল), মোল (মূল্য, গুণ) গোলাকাৰ ইত্যাদি।
- / এ / ঃ সন্মুখ, বিবৃতৌষ্ঠ্য, নিম্নমধ্য, সঘোষ, বিশিষ্ট স্বৰধ্বনি। এই ধ্বনিৰ উচ্চাৰণত জিভাৰ আগভাগ এ' ধ্বনিৰ উচ্চাৰণ স্থানতকৈ কিঞ্চিৎ তললৈ নামে আৰু কেন্দ্ৰৰ ফালে আকর্ষিত হয়। ওঁঠ দুটা বেছিকৈ মুকলি হয়। 'এ' ধ্বনিটো ইংৰাজীৰ cat, rat, mat আদি শব্দৰ 'a' ধ্বনিটোৰ দৰে উচ্চাৰণ কৰা হয়। অসমীয়াত বেল, তেল, মেল, খেল আদি শব্দত 'এ' ধ্বনিৰ উচ্চাৰণ পোৱা যায়।
- / অ' / ঃ পশ্চ, সংবৃতৌষ্ঠ্য, নিম্নমধ্য, সঘোষ, বিশিষ্ট স্বৰধ্বনি। এই ধ্বনিৰ উচ্চাৰণত জিহ্বামূল তললৈ নামে আৰু ওঁঠ দুটা আপেক্ষিকভাৱে বহল হয়।

অ' ধ্বনি বুজাবলৈ অসমীয়া স্বৰলিপিমালাত কোনো নির্দিষ্ট আখৰ নাই। ব'ল (যাওঁ ব'ল), ল'ৰা, ক'লা, হ'ল, হ'ব আদি শব্দত অ' ধ্বনি পোৱা যায়।

- / অ / ঃ পশ্চ, সংবৃতৌষ্ঠ্য, নিম্ন, সঘোষ, বিশিষ্ট স্বৰধ্বনি। এই ধ্বনিৰ উচ্চাৰণৰ সময়ত জিভাৰ পিছ অংশ একেবাৰে নিম্ন অৱস্থানত ৰয়হি। 'অ' এই বিশিষ্ট ধ্বনিটোৰ অন্ত্য চিন নাই। ই মধ্যৱর্তী সকলো ব্যঞ্জনতে সংযুক্ত হৈ থাকে। তল, মল, ফল, কল আদি শব্দত 'অ' ধ্বনি পোৱা যায়। ইয়াৰ উচ্চাৰণ ইংৰাজী ball, call, tall, mall আদি শব্দৰ 'অ'ৰ দৰে।
- / আ/ ঃ কেন্দ্রীয়, বিবৃতৌষ্ঠ্য, নিম্ন, সঘোষ, বিশিষ্ট স্বৰধ্বনি। এই ধ্বনিৰ উচ্চাৰণ কালত জিভাৰ আগটোৱে তলপাৰিৰ আগদাঁতত স্পর্শ কৰে। ফলত গোটেই জিভাখন চেপেটা হৈ থাকে। জিভাৰ মাজ অংশ যেন সামান্য সঞ্চালিত হয় তেনে ধাৰণা হয়। মুখবিবৰ সম্পূর্ণ বিবৃত অর্থাৎ মেল খায়; দাঁত দুপাৰি আৰু ওঁঠ দুটা যথেষ্ট বহল হয়। 'আ' ধ্বনিৰ উচ্চাৰণ ইংৰাজী car, bar, far, jar আদি শব্দৰ 'আ'ৰ দৰে। অসমীয়াত তাল, মাল, ভাষা ,মা, মাৰ, খাৰ আদি শব্দত 'আ' ধ্বনি পোৱা যায়।

অসমীয়া বিশিষ্ট স্বৰধ্বনিবোৰ বিভিন্ন আখৰেৰে কেনেদৰে বুজোৱা হয় তলত দেখুওৱা হ'ল—

বিশিষ্ট স্বৰধ্বনি	অসমীয়া আখৰ আৰু মাত্রা	
/অ/	অ	
/আ/	আ	(া)
/ ই/	ই, ঈ	(ি, ী)
/ উ/	উ, ঊ	(ু , ূ)
/এ/	এ	(ে-)
/এ'/	এ	(ে-)
/অ'/	অ	(')
/ও/	ও	(ো)

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ১ ঃ অসমীয়া ভাষাৰ বিশিষ্ট স্বৰধ্বনি কেইটা?

.....

প্রশ্ন নং ২ ঃ 'ঋ' অসমীয়াৰ বিশিষ্ট স্বৰধ্বনি হয়নে?

.....

৩.৩.২ অসমীয়া ভাষাৰ বিশিষ্ট ব্যঞ্জনধ্বনি

কোনো কোনো ভাষাবিদে অসমীয়া মান্যভাষাত একৈশটা বিশিষ্ট ব্যঞ্জনধ্বনি আছে বুলি কৈছে। কিন্তু কোনো কোনো ভাষাবিদে আকৌ 'ৱ' আৰু 'য়' কো বিশিষ্ট ব্যঞ্জন বুলি কয়। এই দুটা ধ্বনিক বিশিষ্ট ধ্বনি হিচাপে বিবেচিত কৰিলে মুঠ ২৩ টা বিশিষ্ট ব্যঞ্জনধ্বনি পোৱা যায়। এই বিশিষ্ট ব্যঞ্জনধ্বনিৰ ভিতৰত বাৰটা (১২) স্পর্শ ধ্বনি, তিনিটা নাসিক্য ধ্বনি, এটা পার্শ্বিক ধ্বনি, এটা কম্পিত ধ্বনি, চাৰিটা উষ্ম ধ্বনি আৰু দুটা অন্তঃস্থ ধ্বনি। বিশিষ্ট ব্যঞ্জনধ্বনি কেইটা হ'ল — ক, খ, গ, ঘ, ঙ, চ, জ, ত, থ, দ, ধ, ন, প, ফ, ব, ভ, ম, ৰ, ল, স, হ, ৱ, য়। ইয়াৰে 'ঙ', 'ৱ' আৰু 'য়' এই বর্ণ কেইটা শব্দৰ আদিত ব্যৱহাৰ নহয়। অসমীয়া বিশিষ্ট ব্যঞ্জনধ্বনিসমূহক অসমীয়া বিভিন্ন আখৰেৰে কেনেদৰে বুজোৱা হয় তলত দেখুওৱা হ'ল—

বিশিষ্ট ব্যঞ্জনধ্বনি	প্রতিনিধিত্ব কৰা অসমীয়া আখৰ
/ক/	ক
/খ/	খ, ক্ষ (= ক্‌ষ)
/গ/	গ
/ঘ/	ঘ
/ঙ/	ঙ, ং
/চ/	চ, ছ (শ, ষ, স)
/জ/	জ, ঝ, য, হ্য
/ত/	ত, ট, ৎ
/থ/	থ, ঠ
/দ/	দ, ড
/ধ/	ধ, ঢ
/ন/	ন, ণ
/প/	প
/ফ/	ফ
/ব/	ব
/ভ/	ভ
/ম/	ম
/ৰ/	ৰ
/ল/	ল

/স/	শ, ষ, স
/হ/	হ, ঃ
/ৱ/	ৱ
/য়/	য়

লিখোঁতে সংস্কৃতৰ বৰ্ণমালাৰ অনুকৰণত অসমীয়াত বহুতো আখৰ ব্যৱহাৰ কৰা হয় যদিও সেই আটাইবোৰৰ ধ্বনি গুণ অসমীয়াত নাই। উদাহৰণস্বৰূপে কিছুমান শব্দ অসমীয়াত 'ঢ়' আখৰেৰে লিখা হয়। উচ্চাৰণত হ'লে সেইবোৰক 'ৰ' নাইবা 'ৰ' আৰু 'হ'ক সংযুক্ত কৰি উচ্চাৰণ কৰা শুনা যায়; যেনে 'বুঢ়া' শব্দটো বুৰা বা বুৰ্হা (বুৱ্হা) হৈ উচ্চাৰিত হয়। সেইদৰে ভূঞা, কেঞা আদি কেইটামান শব্দত ব্যৱহাৰ হোৱা 'ঞ'ৰো উচ্চাৰণ 'ইঁ'হে হয়। আন ব্যঞ্জনধ্বনিৰ লগত যুক্ত 'ঞ'টোৱে 'ন'ৰ ৰূপ লয়; যেনে —বাঞ্ছা —শব্দ অসমীয়াত বান্‌চা হৈ উচ্চাৰিত হয়। সংস্কৃতৰ 'য়' ধ্বনিটো অসমীয়া শব্দৰ আৰম্ভণিত 'জ' ৰূপে আৰু আন ঠাইত 'ই' ৰূপে উচ্চাৰিত হয়; যেনে — সংস্কৃতৰ যোগ, জয় আদি শব্দ অসমীয়াত জোগ, জই ৰূপেহে উচ্চাৰিত হয়।

উল্লেখযোগ্য যে অসমীয়া য়, ৱ, ঙ — এই তিনিটাৰ বাহিৰে সকলোবোৰ বৰ্ণৰে আদ্য, মধ্য আৰু অন্ত্য অৱস্থানত বিৰোধ পোৱা যায়। তলত ৱ, য় আৰু ঙ — ভিন্ন সকলোবোৰ ব্যঞ্জনৰ আদ্য অৱস্থানৰ বিৰোধৰ উদাহৰণ দিয়া হ'ল —

প - /প আত/ পাত, পাট
ফ - /ফ আত/ ফাট
ব - /ব আত/ বাট
ভ - /ভ আত/ ভাত,
ত - /ত আক/ তাক
থ - /থ আক/ থাক
দ - /দ আক/ ডাক
ধ - /ধ আক/ ঢাক
ক - /ক আত/ কাট
খ - /খ আত/ খাট
গ - /গ আত/ গাত
ঘ - /ঘ আত/ ঘাট
চ - /চ আত/ চাট, ছাটি
জ - /জ আত/ জাত
স - /স আত/ সাত

হ - /হ আত/ হাট, হাত

ম - /ম আত/ মাত

ন - /ন আত/ নাট

ৰ - /ৰ আখ/ ৰাখ

ল - /ল আখ/ লাখ

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ৩ ঃ অসমীয়াত মুঠতে কেইটা ব্যঞ্জনবর্ণ (বিশিষ্ট ব্যঞ্জন) পোৱা যায়?

.....

উচ্চাৰণৰ স্থান আৰু ধৰণ অনুসৰি অসমীয়া বিশিষ্ট ব্যঞ্জনধ্বনি কেইটা তলত দিয়া ধৰণে তালিকাভুক্ত কৰিব পাৰি —

তালিকা ৩.২ ঃ জিভাৰ অংশ, জিভাৰ উচ্চতা আৰু ওঁঠৰ আকৃতি অনুসৰি বিশিষ্ট ব্যঞ্জনধ্বনিসমূহ

	উচ্চাৰণ স্থান	ওষ্ঠ্য		দন্তমূলীয়া		তালব্য		পশ্চ-তালব্য		কণ্ঠ-নালীয়/ কণ্ঠ্য	
	উচ্চাৰণৰ ধৰণ	অঘোষ	সঘোষ	অঘোষ	সঘোষ	অঘোষ	সঘোষ	অঘোষ	সঘোষ	অঘোষ	সঘোষ
নিয়ত	স্পর্শ ধ্বনি										
	অল্পপ্রাণ	প	ব	ত	দ			ক	গ		
	মহাপ্রাণ	ফ	ভ	থ	ধ			খ	ঘ		
নিয়তা নিয়ত	নাসিক্য		ম		ন				ঙ		
অনিয়ত	পার্শ্বিক			ল							
	কম্পিত			ৰ							
	উষ্মধ্বনি			চ	জ			স(X)			হ
	অন্তঃস্থ বা অর্ধস্বৰ		ৱ				য়				

➢ *উচ্চাৰণৰ স্থান অনুসৰি বিশিষ্ট ব্যঞ্জনধ্বনিবোৰৰ উচ্চাৰণ ঃ*

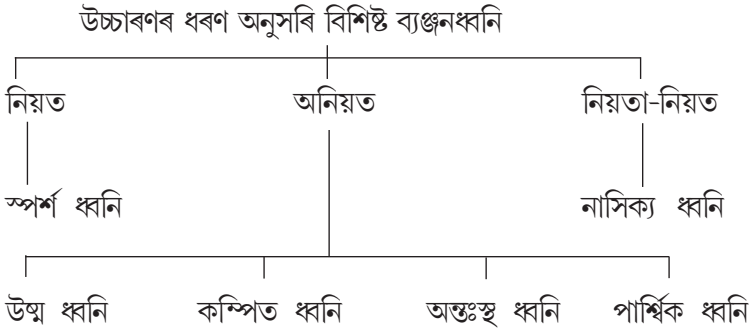
❍ ওষ্ঠ্য ধ্বনি ঃ হাঁওফাঁওৰ পৰা বহির্গামী বায়ুপ্রৱাহৰ গতিক দুয়োটা ওঁঠ লগ

লগাই ক্ষন্তেক ৰোধ কৰি পিছ মুহূর্ততে এৰি দিলেই ওষ্ঠ্য ধ্বনিৰ সৃষ্টি হয়। যেনে — প, ফ, ব, ভ, ম, ৱ আদি বিশিষ্ট ব্যঞ্জনধ্বনি ওষ্ঠ্য ধ্বনিৰ অন্তর্গত।

- দন্তমূলীয় ধ্বনি ঃ জিভাৰ আগটো দাঁতৰ গুৰিত লাগি হাঁওফাঁওৰ পৰা ওলাই অহা বায়ুপ্রৱাহ ক্ষন্তেক ৰোধ কৰি তৎক্ষণাৎ এৰি দিয়াৰ ফলত উচ্চাৰিত হোৱা ধ্বনিক দন্তমূলীয় ধ্বনি বোলে। যেনে — ত, থ, দ, ধ, ল, ৰ, চ, জ এইকেইটা দন্তমূলীয় বিশিষ্ট ব্যঞ্জনধ্বনি।
- তালব্য ধ্বনি ঃ আগ জিভাখনেৰে (Front of the tongue) কঠিন তালু স্পর্শ কৰি হাঁওফাঁওৰ পৰা ওলাই অহা বায়ুপ্রৱাহ ক্ষন্তেক ৰোধ কৰি এৰি দিয়াৰ ফলত উচ্চাৰণ হোৱা ব্যঞ্জনধ্বনিক তালব্য ব্যঞ্জনধ্বনি বোলে। যেনে— সংস্কৃত ভাষাৰ চ, ছ, জ আদি। অসমীয়াত এইকেইটা ধ্বনি দন্তমূলীয় ৰূপেহে উচ্চাৰিত হয়। অসমীয়া ভাষাত তালব্য ধ্বনি মাত্র এটা — 'য়'।
- পশ্চ-তালব্য ধ্বনি ঃ জিভাৰ পিছ অংশৰ দ্বাৰা কোমল তালুত হাঁওফাঁওৰ পৰা ওলাই অহা বায়ুপ্রৱাহ ক্ষন্তেক ৰোধ কৰি তাৎক্ষণিকভাৱে এৰি দিলে পশ্চ-তালব্য ধ্বনি উচ্চাৰিত হয়। যেনে — ক, খ, গ, ঘ, ঙ আদি।
- কণ্ঠ-নালীয় ধ্বনি ঃ হাঁওফাঁওৰ পৰা ওলাই অহা বায়ুপ্রৱাহ কণ্ঠত ৰোধ কৰি সৃষ্টি কৰা ধ্বনিয়েই কণ্ঠ্য ধ্বনি। কণ্ঠতন্ত্রী বিবৰত উচ্চাৰিত ধ্বনিক কণ্ঠনালীয় ধ্বনিও বোলা হয়। এই ধ্বনি উচ্চাৰণত হাঁওফাঁওৰ পৰা নির্গত বায়ু প্রবাহে কণ্ঠতন্ত্রীত বাধাপ্রাপ্ত হৈ ঘর্ষণৰ সৃষ্টি কৰে। অসমীয়া ভাষাৰ কণ্ঠনালীয় বিশিষ্ট ব্যঞ্জনধ্বনিটো হ'ল — 'হ'।

উচ্চাৰণৰ ধৰণ বা প্রকৃতি অনুসৰি বিশিষ্ট ব্যঞ্জনধ্বনিৰ শ্রেণীবিভাগবোৰ তালিকাৰ সহায়ত দেখুওৱা হ'ল —

চিত্র ৩.৩ ঃ উচ্চাৰণৰ ধৰণ অনুসৰি বিশিষ্ট ব্যঞ্জনধ্বনি

➢ *নিয়ত (Stop) ধ্বনি—স্পর্শ ধ্বনি ঃ* হাঁওফাঁওৰ পৰা ওলোৱা বায়ুপ্রৱাহক

ধ্বনিযন্ত্রৰ কোনো স্থানত সম্পূর্ণৰূপে ৰোধ কৰি ক্ষন্তেক পিছতে মুকলি কৰি দিলে যি ধ্বনিৰ সৃষ্টি হয়, তাক নিয়ত ব্যঞ্জনধ্বনি বোলে। ধ্বনিযন্ত্রৰ কোনো বিশেষ স্থানত স্পর্শ কৰাৰ ফলত উচ্চাৰিত হোৱাৰ বাবে স্পর্শ ধ্বনি নাম দিয়া হৈছে। উচ্চাৰণৰ সময়ত স্ফোটনৰ সৃষ্টি হোৱাৰ বাবে স্পর্শ ধ্বনিক প্রস্ফোট ধ্বনিও বোলা হয়। স্পর্শ ধ্বনিৰ দুটা ভাগ — (ক) অল্পপ্রাণ ধ্বনি, আৰু (খ) মহাপ্রাণ ধ্বনি।

প, ব, ত, দ, ক, গ — ধ্বনি অল্পপ্রাণ ধ্বনি আৰু ফ, ভ, থ, ধ, খ, ঘ — মহাপ্রাণ ধ্বনি। প, ফ, ব, ভ — ওষ্ঠ্য ধ্বনি; ত, থ, দ, ধ — দন্তমূলীয় ধ্বনি আৰু ক, খ, গ, ঘ পশ্চ-তালব্য ধ্বনি। তলত স্পর্শ ধ্বনিবোৰৰ উচ্চাৰণ বৈশিষ্ট্যৰ বিষয়ে চমু আলোচনা কৰা হ'ল —

- /প/ (p) ঃ নিয়ত, স্পর্শ, ওষ্ঠ্য, অঘোষ, অল্পপ্রাণ বিশিষ্ট ব্যঞ্জনধ্বনি।
- /ফ/ (p^h) ঃ নিয়ত, স্পর্শ, ওষ্ঠ্য, অঘোষ, মহাপ্রাণ বিশিষ্ট ব্যঞ্জনধ্বনি।
- /ব/ (b) ঃ নিয়ত, স্পর্শ, ওষ্ঠ্য, সঘোষ, অল্পপ্রাণ বিশিষ্ট ব্যঞ্জনধ্বনি।
- /ভ/ (b^h) ঃ নিয়ত, স্পর্শ, ওষ্ঠ্য, সঘোষ, মহাপ্রাণ বিশিষ্ট ব্যঞ্জনধ্বনি।
- /ত/ (t) ঃ নিয়ত, স্পর্শ, দন্তমূলীয়, অঘোষ, অল্পপ্রাণ বিশিষ্ট ব্যঞ্জনধ্বনি। 'ত' বিশিষ্ট ধ্বনিটোৱে ত, ট আৰু ৎ আখৰৰ প্রতিনিধিত্ব কৰে।
- /থ/ (t^h) ঃ নিয়ত, স্পর্শ, দন্তমূলীয়, অঘোষ, মহাপ্রাণ বিশিষ্ট ব্যঞ্জনধ্বনি। 'থ' বিশিষ্ট ধ্বনিটোৱে 'থ' আৰু 'ঠ' ৰ প্রতিনিধিত্ব কৰে।
- /দ/ (d) ঃ নিয়ত, স্পর্শ, দন্তমূলীয়, সঘোষ, অল্পপ্রাণ বিশিষ্ট ব্যঞ্জনধ্বনি। 'দ' ই মূর্ধণ্য 'ড' আখৰৰো প্রতিনিধিত্ব কৰে।
- /ধ/ (d^h) ঃ নিয়ত, স্পর্শ, দন্তমূলীয়, সঘোষ, মহাপ্রাণ বিশিষ্ট ব্যঞ্জনধ্বনি।
- /ক/ (k) ঃ নিয়ত, স্পর্শ, পশ্চ-তালব্য, অঘোষ, অল্পপ্রাণ বিশিষ্ট ব্যঞ্জনধ্বনি।
- /খ/ (k^h) ঃ নিয়ত, স্পর্শ, পশ্চ-তালব্য, অঘোষ, মহাপ্রাণ বিশিষ্ট ব্যঞ্জনধ্বনি।
- /গ/ (g) ঃ নিয়ত, স্পর্শ, পশ্চ-তালব্য, সঘোষ, অল্পপ্রাণ বিশিষ্ট ব্যঞ্জনধ্বনি।
- /ঘ/ (g^h) ঃ নিয়ত, স্পর্শ, পশ্চ-তালব্য, সঘোষ, মহাপ্রাণ বিশিষ্ট ব্যঞ্জনধ্বনি।

➢ *নিয়তা-নিয়ত ধ্বনি (Stopt continuant) নাসিক্য ধ্বনি ঃ* নিয়ত আৰু অনিয়তৰ গুণ থকা ধ্বনিক নিয়তা-নিয়ত (Stopt continuant) বোলে। অসমীয়াৰ ***নাসিক্য ধ্বনি*** তিনিটাৰ উচ্চাৰণত বায়ুপ্রবাহ মুখবিবৰত ৰুদ্ধ হোৱাৰ বাবে ইহঁত নিয়ত (stop) আৰু নাসিক্য বিবৰেদি প্রৱহমান (continuant)

নাসিক্য ধ্বনি ঃ হাঁওফাঁওৰ পৰা ওলাই অহা বতাহৰ প্রৱাহক মুখবিবৰৰ কোনো স্থানত সম্পূর্ণৰূপে ৰোধ কৰি পিছত নাসিকা বিবৰেৰে ওলাই আহিবলৈ দিলে যি ধ্বনিৰ সৃষ্টি হয়, তাক নাসিক্য ধ্বনি বোলে।

হোৱাৰ বাবে অনিয়ত। উল্লেখযোগ্য যে অসমীয়াত নাসিক্য ব্যঞ্জনধ্বনি তিনিটা হ'ল — ম (m), ন (n) আৰু ঙ (ng)

- /ম/ (m) ঃ নাসিক্য, ওষ্ঠ্য, সঘোষ বিশিষ্ট ব্যঞ্জনধ্বনি। এই ধ্বনি উচ্চাৰণৰ সময়ত দুয়োটা ওঁঠ যুক্ত হৈ মুখবিবৰত বায়ুপ্ৰৱাহৰ পথ ৰোধ কৰা হয়। শব্দৰ আদি, মধ্য আৰু অন্ত্যত বিৰোধ হয় — মাক, কমল, সকাম ইত্যাদি।
- /ন/ (n) ঃ নাসিক্য, দন্তমূলীয়, সঘোষ, বিশিষ্ট ব্যঞ্জনধ্বনি। শব্দৰ আদিত, মধ্য, অন্ত্যত ইয়াৰ বিৰোধ হয়। /ন/ধ্বনি উচ্চাৰণ কৰোঁতে জিভাৰ আগ অংশটোৱে ওপৰ পাৰি দাঁতৰ আলুত স্পৰ্শ কৰি বায়ুপ্ৰৱাহৰ সোঁত নাসিকা বিবৰেদি প্ৰৱাহিত কৰোৱা হয়। ইয়াৰ বিৰোধ — নদ, চনদ, বচন ইত্যাদি।
- /ঙ/ (ng) ঃ নাসিক্য ধ্বনি, পশ্চ-তালব্য, সঘোষ, বিশিষ্ট ব্যঞ্জনধ্বনি। 'ঙ' ধ্বনিটো শব্দৰ আদিত উচ্চাৰিত নহয়। /ঙ/ধ্বনিৰ লিখিত ৰূপ ঙ আৰু ং (অনুস্বাৰ)। ই শব্দ বিশেষে 'ং' ৰূপে ব্যৱহৃত হয়। ইয়াৰ বিৰোধ এনে ধৰণৰ — ৰঙা, এঙাৰ, শুঙ, লং, মঙল, দিহিং ইত্যাদি।

➢ *অনিয়ত ধ্বনি (Continuant)* ঃ হাঁওফাঁওৰ পৰা ওলোৱা বায়ুপ্ৰৱাহক মুখবিবৰত আংশিকভাবে বাধা দি অথবা বতাহ ওলাই অহা পথটো সংকীৰ্ণ কৰি যি ধ্বনিৰ সৃষ্টি কৰা হয়, তাক বোলা হয় অনিয়ত ব্যঞ্জনধ্বনি। অসমীয়া অনিয়ত ধ্বনি চাৰি প্ৰকাৰৰ —

- পার্শ্বিক ধ্বনি
- কম্পিত ধ্বনি,
- উষ্ম ধ্বনি,
- অন্তঃস্থ ধ্বনি

- পার্শ্বিক ধ্বনি ঃ পার্শ্ব মানে কাষ। এই ধ্বনিৰ উচ্চাৰণত জিভাৰ আগটোৱে ওপৰ পাৰি দাঁতৰ আলুত স্পৰ্শ কৰে। জিভাখন কিছু পৰিমাণে সংকুচিত হয় আৰু বায়ুপ্ৰৱাহৰ সোঁতটো জিভাৰ কাষেৰে ওলাই যায়। পার্শ্বিক ধ্বনিৰ উচ্চাৰণৰ স্থান দাঁতৰ আলু, আগতালু যেন অনুভৱ হয়। 'ল' অসমীয়া ভাষাৰ পার্শ্বিক ধ্বনি।

  /ল/ (l) ঃ পার্শ্বিক, অনিয়ত, দন্তমূলীয়, সঘোষ, বিশিষ্ট ব্যঞ্জনধ্বনি।
- কম্পিত ধ্বনি ঃ যি ধ্বনি উচ্চাৰণ কৰোঁতে জিভাৰ আগটোত একাধিক বাৰ কম্পনৰ সৃষ্টি হয়, সেই ধ্বনিকেই কম্পিত ধ্বনি বোলা হয়। অসমীয়া ভাষাত একমাত্ৰ কম্পিত ধ্বনিটো হ'ল —'ৰ'। এই 'ৰ' ধ্বনিটো উচ্চাৰণ কৰোঁতে জিভাৰ আগটো আগ-তালুৰ ফালে ঘূৰি গৈ তাৎক্ষণিকভাৱে তলৰ পাৰিৰ আগ-দাঁতৰ কাষ পায়হি।

  /ৰ/ (r) ঃ অনিয়ত, কম্পিত, দন্তমূলীয়, সঘোষ, বিশিষ্ট ব্যঞ্জনধ্বনি।
- উষ্ম ধ্বনি ঃ যিবোৰ ধ্বনি উচ্চাৰণ কৰোঁতে বতাহ অহা পথটো আংশিকভাৱে সংকীৰ্ণ কৰি হাঁওফাঁওৰ পৰা ওলোৱা বায়ুপ্ৰৱাহত ঘর্ষণৰ

সৃষ্টি কৰা হয়, সেইবোৰ ধ্বনিকেই উষ্মধ্বনি বোলা হয়। এই ধ্বনিৰ উচ্চাৰণত ঘৰ্ষণৰ বাবে উত্তাপৰ সৃষ্টি হয়। চ, জ, স আৰু হ এই চাৰিটা অসমীয়া ভাষাৰ বিশিষ্ট উষ্ম ধ্বনি।

/চ/(s) ঃ উষ্ম, অনিয়ত, দন্তমূলীয়, অঘোষ, বিশিষ্ট ব্যঞ্জনধ্বনি। এই ধ্বনিটোৱে চ, ছ, শ, ষ, স আখৰৰ প্রতিনিধিত্ব কৰে।

/জ/(z) ঃ উষ্ম, অনিয়ত, দন্তমূলীয়, সঘোষ, বিশিষ্ট ব্যঞ্জনধ্বনি। এই ধ্বনিটোৱে জ, ঝ, য, হ্য ধ্বনিৰো প্রতিনিধিত্ব কৰে।

/স/(x) ঃ উষ্ম, অনিয়ত, পশ্চ-তালব্য, অঘোষ, বিশিষ্ট ব্যঞ্জনধ্বনি। /স/ ধ্বনিটোৱে শ, ষ, স এই ধ্বনি কেইটাৰ প্রতিনিধিত্ব কৰে।

/হ/(h) ঃ উষ্ম, অনিয়ত, কণ্ঠ-নালীয়, সঘোষ বিশিষ্ট ব্যঞ্জনধ্বনি।

- অন্তঃস্থ ধ্বনি ঃ 'য়' আৰু 'ৱ'-ক অন্তঃস্থ ধ্বনি বোলা হয়। অন্তঃস্থ ধ্বনিবোৰ অনিয়ত। অন্তঃস্থ য় আৰু ৱ-ৰ বৈশিষ্ট্য এয়াই যে ইহঁতৰ উচ্চাৰণ স্বৰধ্বনিৰ দৰে সম্পূর্ণ বাধাহীনো নহয়, নাইবা অন্য ব্যঞ্জনধ্বনিৰ দৰে বৰ বেছি বাধাযুক্তও নহয়। একেবাৰে বাধা নোহোৱা আৰু বাধা হোৱা, এই দুটাৰ মাজতে য় আৰু ৱ-ৰ উচ্চাৰণ হয়; সেয়েই ইহঁত অন্তঃস্থ ধ্বনি।

  অন্তঃস্থ ধ্বনিক শ্রুতি ধ্বনি বুলিও কোৱা হয়। ড° গোলোকচন্দ্র গোস্বামীয়ে উল্লেখ কৰিছে যে "শ্রুতি ধ্বনিৰ পৰা সৃষ্টি হোৱা বিশিষ্ট ধ্বনি বা বর্ণ দুটা — ৱ আৰু য়। প্রথমটো ঔষ্ঠ্য, দ্বিতীয়টো তালব্য; আৰু দুয়োটাই সঘোষ অন্তঃস্থ বর্ণ। ইহঁতৰ গাত স্বৰ আৰু ব্যঞ্জন উভয়ৰে গুণ বর্তমান।" 'ৱ' আৰু 'য়' ৰ প্রয়োগ বিশ্লেষণ কৰিলে দেখা যায়—

  (ক) ৱ আৰু য় শব্দৰ আদিতে বা স্বৰ-পূর্বৱর্তী অৱস্থানত পোৱা নাযায়।

  (খ) পূর্বৱর্তী ব্যঞ্জনৰ লগত সংযুক্ত অৱস্থানত ৱ-অৰ ও, উ আৰু য়-অৰ এ', ই-ৰ লগত বিৰোধ ঘটা দেখা যায়।

জানি থোৱা ভাল

উচ্চাৰণৰ প্রকৃতিৰ প্রতি লক্ষ্য কৰি ব্যঞ্জনধ্বনিসমূহক অল্পপ্রাণ আৰু মহাপ্রাণ এই দুই ভাগতো ভগোৱা হয়। শ্বাসহীন বায়ুপ্রৱাহৰ সহায়ত যিবোৰ ব্যঞ্জনধ্বনিৰ সৃষ্টি কৰা হয় সেইবোৰক অল্পপ্রাণ ধ্বনি আৰু শ্বাসযুক্ত বায়ুপ্রৱাহেৰে উচ্চাৰণ কৰা ধ্বনিক মহাপ্রাণ ধ্বনি বোলা হয়। মহাপ্রাণ ধ্বনিৰ উচ্চাৰণৰ সময়ত বতাহ বেছি পৰিমাণে আৰু জোৰেৰে নির্গত হয়; আনহাতে অল্পপ্রাণ ধ্বনিৰ উচ্চাৰণত বতাহ কম পৰিমাণে আৰু লাহে লাহে নির্গত হয়।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ৪ ঃ অসমীয়াত দন্ত্য আৰু মূর্ধন্য ধ্বনি আছেনে? যদি নাই তেন্তে কি ধ্বনি আছে?

.....

প্রশ্ন নং ৫ ঃ অসমীয়াৰ নাসিক্য ধ্বনিকেইটা কি কি?

.....

৩.৪ অসমীয়া স্বৰ আৰু ব্যঞ্জন ধ্বনিৰ উপধ্বনি

একেটা ধ্বনিয়ে অৱস্থান আৰু পৰিবেশ ভেদে কিছু ধ্বনিগত পৰিৱর্তন হৈ ব্যৱহাৰ হয়। সেই সামান্য পৰিৱর্তিত ৰূপবোৰকে ধ্বনিটোৰ উপধ্বনি বোলা হয়। আন কথাত ক'বলৈ হ'লে কেতিয়াবা এটা বিশিষ্ট ধ্বনিক দুটা বা ততোধিক ধ্বনিয়ে প্রতিনিধিত্ব কৰে। তেতিয়া সেই ধ্বনি ৰূপবোৰক বিশিষ্ট ধ্বনিটোৰ উপধ্বনি বোলা হয়। এই উপধ্বনিবিলাকৰ মাজত ধ্বনিগত সাদৃশ্য থাকে। আৰু উপধ্বনিসমূহৰ মাজত পৰিপূৰক প্রয়োগহে হয়; অর্থাৎ কোনোবাটো উপধ্বনি যদি আদ্য অৱস্থানত প্রয়োগ, আনটো কেৱল মধ্য আৰু অন্ত্য অৱস্থানতহে প্রয়োগ হ'ব। উপধ্বনিসমূহৰ মাজত যিটোৰ প্রয়োগ বিস্তৃত, সেইটোক বিশিষ্ট ধ্বনিৰ মর্যাদা দিয়া হয়। সেয়ে উপধ্বনিবোৰৰ আলোচনাৰ মূল দিশ দুটা— (ক) বর্ণনা আৰু (খ) প্রয়োগ।

অসমীয়া ভাষাৰ বিশিষ্ট ধ্বনিৰ উপধ্বনি সম্পর্কে ভাষাবিদ গোলোকচন্দ্র গোস্বামীয়ে তেওঁ *Structure of Assamese* গ্রন্থখনত বিস্তৃতভাৱে আলোচনা কৰিছে। পৰৱর্তী সময়ত ড° দীপংকৰ মৰলে *ব্যৱহাৰিক ধ্বনি বিজ্ঞান* নামৰ গ্রন্থখনত অসমীয়া ভাষাৰ বিশিষ্ট ধ্বনিৰ উপধ্বনিসমূহৰ বিষয়ে বিস্তৃতভাৱে আলোচনা কৰিছে। মন কৰিবলগীয়া যে এনে প্রয়োগ অসমীয়া ভাষাৰ বিশিষ্ট স্বৰ আৰু ব্যঞ্জন ধ্বনি উভয় ক্ষেত্রতে দেখা যায়। উদাহৰণস্বৰূপে — অসমীয়া ভাষাৰ বিশিষ্ট ব্যঞ্জন ধ্বনি /t/ (ত)-ৰ তিনিটা উপধ্বনি পোৱা যায়। সেই কেইটা হ'ল—

১) ত, ম, ৰ, খ, ক আদি ধ্বনিৰ লগত সংযুক্ত হৈ থাকিলে 'ত' ৰ উচ্চাৰণ অঘোষ দন্তমূলীয় অল্পপ্রাণ মুক্ত ধ্বনি ৰূপে হয়। যেনে— উৎসৱ, আত্মা, পৰিত্রাণ ইত্যাদি।

২) 'ৰ' ৰ পৰৱর্তী স্থানত থকা 'ত' ধ্বনি অঘোষ পশ্চদন্তমূলীয় অল্পপ্রাণ মুক্ত ধ্বনি হিচাপে উচ্চাৰণ হয়। যেনে— কর্তা, বর্তমান ইত্যাদি।

৩) ইয়াৰ বাহিৰে সকলো ক্ষেত্রতে 'ত' ধ্বনি দন্তমূলীয় অল্পপ্রাণ মুক্ত হিচাপেই উচ্চাৰিত হয়।

ঠিক সেইদৰে অসমীয়া বিশিষ্ট স্বৰধ্বনি /o/ (ও)-ৰো তিনিটা উপধ্বনি পোৱা যায় —

১) মূলীয় সংবৃতৌষ্ঠ উচ্চ-মধ্য স্বৰধ্বনি শব্দৰ সকলো স্থানৰ প্রয়োগ পোৱা যায়। যেনে— ওমলা, জনোৱা, খালো।

২) একাক্ষৰী শব্দসমূহত প্ৰয়োগ হয়। যেনে— খোল। k^h[o:]l

৩) আসন্ন পূৰ্ববৰ্ণ নাসিক্য হ'লে প্ৰয়োগ হয়। যেনে— মোমাই।

এই বিষয়ে আপুনি উচ্চতৰ পৰ্যায়তহে বহলাই অধ্যয়ন কৰিব লাগিব। ইয়াত কেৱল সম্যক ধাৰণাহে প্ৰদান কৰি যোৱা হ'ল।

৩.৫ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

- অভিন্ন পৰিৱেশত এটা ধ্বনিৰ ঠাইত আন এটা ধ্বনি বহুৱালে যদি অৰ্থৰ পৰিৱৰ্তন ঘটে তেনেহ'লে সেইবোৰ ধ্বনিকে বিশিষ্ট ধ্বনি বোলা হয়।
- অসমীয়া ভাষাৰ স্বৰ বৰ্ণ আৰু ব্যঞ্জন বৰ্ণত থকা আখৰৰ তুলনাত বৰ্ণ বা বিশিষ্ট ধ্বনিৰ সংখ্যা যে আপেক্ষিকভাৱে কম সেই বিষয়ে অধ্যয়ন কৰিলে।
- অসমীয়া ভাষাত বিশিষ্ট স্বৰধ্বনিৰ সংখ্যা যে আঠোটা সেই বিষয়ে ধাৰণা লাভ কৰিলে। তদুপৰি কোনো কোনো ভাষাবিদে অসমীয়া মান্যভাষাত ঐকৈশটা বিশিষ্ট ব্যঞ্জনধ্বনি আৰু কোনো কোনো ভাষাবিদে আকৌ 'ৱ' আৰু 'য়' কো বিশিষ্ট ব্যঞ্জন বুলি কোৱাত এই দুটা ধ্বনিক লৈ মুঠ ২৩ টা বিশিষ্ট ব্যঞ্জনধ্বনি পোৱা যায় বুলি কৰা মন্তব্যৰ বিষয়ে জ্ঞাত হ'ল।
- ধ্বনিৰ উচ্চাৰণৰ স্থান আৰু ধৰণৰ বিষয়ে ধাৰণা লাভ কৰাৰ লগতে উচ্চাৰণৰ স্থান আৰু ধৰণ অনুযায়ী অসমীয়া ভাষাৰ ধ্বনিসমূহক কেনেকৈ তালিকাভুক্ত কৰা হয় সেই বিষয়ে অধ্যয়ন কৰিলে।
- অসমীয়া স্বৰধ্বনি আৰু ব্যঞ্জনধ্বনিৰ উপধ্বনি যে আছে সেই সম্পৰ্কে অৱগত হ'ল।

৩.৬ অধিক জানিবলৈ

অসমীয়া গ্ৰন্থ ঃ

১) কাকতি, বাণীকান্ত (১৯৯৬); *অসমীয়া ভাষাৰ গঠন আৰু বিকাশ;* (হাজৰিকা, বিশ্বেশ্বৰ অনুঃ); বৰপেটা ঃ বাণীকান্ত কাকতি জন্ম শতবাৰ্ষিকী উদ্‌যাপন সমিতি (প্ৰথম প্ৰকাশ ১৯৪১)।

২) কোঁৱৰ, অৰ্পণা (২০০৮); *ভাষাবিজ্ঞান উপক্ৰমণিকা;* গুৱাহাটী ঃ বনলতা।

৩) গোস্বামী, উপেন্দ্ৰনাথ (২০০০); *অসমীয়া ভাষাৰ উদ্ভৱ, সমৃদ্ধি আৰু বিকাশ;* গুৱাহাটী ঃ বৰুৱা এজেঞ্চি।

৪) গোস্বামী, উপেন্দ্রনাথ (১৯৯৭); *অসমীয়া ভাষাৰ ব্যাকৰণ;* গুৱাহাটী ঃ মণি-মাণিক প্রকাশ।

৫) গোস্বামী, উপেন্দ্রনাথ (১৯৯৩); *ভাষা-বিজ্ঞান;* গুৱাহাটী ঃ মণি-মাণিক প্রকাশ।

৬) গোস্বামী, গোলোকচন্দ্র (১৯৯৯); *অসমীয়া ব্যাকৰণৰ মৌলিক বিচাৰ;* গুৱাহাটী ঃ বীণা লাইব্রেৰী।

৭) গোস্বামী, গোলোকচন্দ্র (১৯৯৬); *অসমীয়া বর্ণপ্রকাশ,* গুৱাহাটী ঃ বীণা লাইব্রেৰী।

৮) গোস্বামী, গোলোকচন্দ্র (২০০৮); *ধ্বনিবিজ্ঞানৰ ভূমিকা;* গুৱাহাটী ঃ বীণা লাইব্রেৰী।

৯) দত্ত বৰুৱা, ফণীন্দ্র নাৰায়ণ (২০০৬); *আধুনিক ভাষাবিজ্ঞানৰ পৰিচয়;* গুৱাহাটী ঃ বনলতা।

১০) দত্ত বৰুৱা, ফণীন্দ্র নাৰায়ণ (২০০৬); *প্রয়োগ ভাষাবিজ্ঞানৰ ৰূপৰেখা;* গুৱাহাটী ঃ বনলতা।

১১) পাঠক, ৰমেশ (১৯৯১); *ভাষাবিজ্ঞানৰ ভূমিকা;* গুৱাহাটী ঃ অশোকৰ বুক ষ্টল।

১২) পাদুন, নাহেন্দ্র (সম্পাঃ)(১৯৯৩); *ভাষাৰ তত্ত্বকথা;* গুৱাহাটী ঃ বাণী মন্দিৰ।

১৩) পাটগিৰি, দীপ্তি ফুকন (১৯৯১); *ভাষাতত্ত্ব;* গুৱাহাটী ঃ বনলতা।

১৪) পাটগিৰি, দীপ্তি ফুকন (২০০৯); *ভাষা-সাহিত্য-জিজ্ঞাসা;* গুৱাহাটী ঃ পূর্বাঞ্চল প্রকাশ।

১৫) বৰা, লীলাৱতী শইকীয়া আৰু পাটগিৰি, দীপ্তি ফুকন (সম্পাঃ) (২০০৩); *ভাষা-জিজ্ঞাসা;* গুৱাহাটী ঃ বনলতা।

১৬) বৰুৱা, বিৰিঞ্চি কুমাৰ (২০০১); *অসমীয়া ভাষা আৰু সংস্কৃতি;* নলবাৰী ঃ জার্ণল এম্প'ৰিয়াম।

১৭) ভৰালী, দেবানন্দ (১৯৯৩); *অসমীয়া ভাষাৰ মৌলিক বিচাৰ;* গুৱাহাটী ঃ লয়ার্ছ বুক ষ্টল।

১৮) মেধি, কালিৰাম (১৯৯৯); *অসমীয়া ব্যাকৰণ আৰু ভাষাতত্ত্ব;* গুৱাহাটী ঃ লয়ার্ছ বুক ষ্টল।

১৯) মৰল, ভগৱান (১৯৯৮); *আধুনিক ভাষাবিজ্ঞান;* গুৱাহাটী ঃ পঞ্চজ্যোতি প্রকাশ।

ইংৰাজী গ্রন্থ ঃ

২০) Anozie, C. C. (2007). *General Linguistics : An Introduction*. Enugu: Tashiwa Network Ltd.

২১) Bally, C. & Sechehaye, A. (ed.)(1959). *Course in General Linguistics.* New York: Philosophical Library.

২২) Bloomfield, L. (1994). *Language*. Delhi: Motilal Banarasidass.

২৩) Crystal, D. (1997). *The Encyclopedia of Language*. Cambridge: CUP.

২৪) Goswami, G. (1982). *Structure of Assamese.* Guwahati: Gauhati University.

২৫) Kakati, B. (2007). *Assamese : Its Formation and Development.* Guwahati: Lawyers Book Stall.

২৬) Taraporewalla. I. J. S. (1962). *Elements of the Science of Language.* Calcutta: Calcutta University.

৩.৭ অগ্রগতিৰ খতিয়ান

১ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ ৮ টা।

২ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ নহয়।

৩ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ অন্তঃস্থ ধ্বনি ৰ আৰু য়-অক ধৰি ২৩টা।

৪ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ নাই। দন্তমূলীয় ধ্বনিহে আছে।

৫ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ ম, ন, ঙ।

৩.৮ আৰ্হি প্রশ্ন

বস্তুধর্মী প্রশ্ন

প্রশ্ন ১ ঃ তলত দিয়া প্রশ্নসমূহৰ উত্তৰ লিখক—

ক) বিশিষ্ট ধ্বনি কাক বোলে?

খ) / আ/ ধ্বনিৰ উচ্চাৰণত জিভাখন কেনেকুৱা হৈ থাকে?

প্রশ্ন ২ ঃ শুদ্ধ নে অশুদ্ধ নির্ণয় কৰক—

ক) অসমীয়া ভাষাৰ কণ্ঠনালীয় বিশিষ্ট ব্যঞ্জনধ্বনিটো হ'ল — 'হ'।

খ) উপধ্বনিবোৰৰ আলোচনাৰ মূল দিশ চাৰিটা।

চুটি প্রশ্ন (১৫০ টা শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ লিখক)

প্রশ্ন ১ ঃ চমুটোকা লিখক — দ্বিস্বৰধ্বনি, অল্পপ্রাণ আৰু মহাপ্রাণ ধ্বনি, স্পর্শ ধ্বনি, নাসিক্য ধ্বনি, পার্শ্বিক ধ্বনি, কম্পিত ধ্বনি, উষ্ম ধ্বনি, ওষ্ঠ্য ধ্বনি, কণ্ঠ্য ধ্বনি, কণ্ঠ্যনালীয় ধ্বনি, দন্তমূলীয় ধ্বনি, শ্রুতি ধ্বনি।

ৰচনাধর্মী প্রশ্ন (৩০০-৫০০ টা শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ লিখক)

প্রশ্ন ১ ঃ অসমীয়া স্বৰধ্বনিৰ তালিকা এখন কৰি সিবোৰৰ সৈতে থকা আখৰৰ পার্থক্যবোৰ ফঁহিয়াই দেখুৱাওক।

প্রশ্ন ২ ঃ অসমীয়া ভাষাৰ বিশিষ্ট স্বৰধ্বনি কেইটা আৰু কি কি? জিভাৰ অংশ, উচ্চতা আৰু ওঁঠৰ আকৃতি অনুযায়ী অসমীয়া বিশিষ্ট স্বৰধ্বনিবোৰৰ এখন তালিকা যুগুত কৰক। এই

বিশিষ্ট স্বৰধ্বনি কেইটা লিখিবলৈ অসমীয়াত কি কি আখৰ ব্যৱহাৰ কৰা হয়, তাক একাদিক্রমে লিখি দেখুৱাওক।

প্রশ্ন ৩ ঃ ব্যঞ্জনধ্বনি কাক বোলে? অসমীয়া বিশিষ্ট ব্যঞ্জনধ্বনি কেইটা আৰু কি কি? উচ্চাৰণৰ স্থান আৰু ধৰণ অনুসাৰে সিবোৰৰ এখন তালিকা প্রস্তুত কৰক। এই বিশিষ্ট ব্যঞ্জন ধ্বনি কেইটা লিখিবলৈ অসমীয়াত কি কি আখৰ ব্যৱহাৰ কৰা হয়, একাদিক্রমে লিখক।

*** ***** ***

অধ্যায় ৪ ঃ ৰূপতত্ত্ব — সাধাৰণ পৰিচয়

অধ্যায় গাঁথনি

৪.১ উদ্দেশ্য
৪.২ পৰিচয়
৪.৩ ৰূপতত্ত্বৰ সাধাৰণ পৰিচয়
৪.৪ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ
৪.৫ অধিক জানিবলৈ
৪.৬ অগ্ৰগতিৰ খতিয়ান
৪.৭ আৰ্হি প্ৰশ্ন

৪.১ উদ্দেশ্য

এই অধ্যায়টি অধ্যয়ন কৰি আপুনি—

- ৰূপতত্ত্ব বুলি ক'লে কি বুজা যায় সেই বিষয়ে অৱগত হ'ব
- ভাষাৰ ৰূপতাত্ত্বিক দিশ — আকৃতি, প্ৰাকৃতি আৰু উপাকৃতিৰ বিশদ পৰিচয় লাভ কৰিব
- শব্দ(word)ৰ শ্ৰেণীবিভাজন সম্পৰ্কে জানিব পাৰিব
- অক্ষৰ(syllable)ৰ অৰ্থ ব্যাখ্যা কৰিব পাৰিব
- ৰূপতত্ত্বৰ অন্তৰ্গত বিষয়বোৰ শ্ৰেণী বিভাজন কৰি দেখুৱাব পাৰিব।

৪.২ পৰিচয়

ইয়াৰ আগৰ অধ্যায়টোত আপুনি অসমীয়া ভাষাৰ ধ্বনিতত্ত্বৰ কিছু দিশ বিশদভাৱে অধ্যয়ন কৰিলে। এই অধ্যায়টোত আমি ভাষাৰ ধ্বনিতত্ত্ব (Phonology) আৰু বাক্যতত্ত্ব (Syntax)ৰ মাজৰ সংযোগ সেতু স্বৰূপ ৰূপতত্ত্ব (Morphology)ৰ সাধাৰণ পৰিচয় দাঙি ধৰাৰ উপৰি অসমীয়া ভাষাৰ ৰূপতাত্ত্বিক বিচাৰ-বিশ্লেষণৰ অত্যাৱশ্যকীয় উপাদানবোৰৰ বিষয়ে এটি চমু আলোচনা উপস্থাপন কৰিম।

ইংৰাজী Morphology শব্দৰ প্ৰতিশব্দৰূপে 'ৰূপতত্ত্ব'- 'প্ৰাকৃতিবিজ্ঞান', 'ৰূপগ্ৰামবিজ্ঞান' আদি শব্দ ব্যৱহাৰ হৈ আহিছে। ব্যৱহাৰৰ আধিক্যলৈ লক্ষ্য কৰি ইয়াত আমি 'ৰূপতত্ত্ব' শব্দটোকে প্ৰাধান্য দিম। 'ৰূপতত্ত্ব' হ'ল শব্দ তথা পদ-গঠনৰ মৌলিক উপাদানবোৰৰ প্ৰণালীবদ্ধ বিৱৰণ। আমাৰ পঢ়াশলীয়া ব্যাকৰণবোৰত শব্দ-গঠন প্ৰক্ৰিয়া সম্বন্ধে যি আলোচনা পোৱা যায়, আধুনিক ভাষাবিজ্ঞানত তেনে বিষয়ৰ বিচাৰ-বিশ্লেষণকে 'ৰূপতত্ত্ব' আখ্যা দিয়া হৈছে।

অসমীয়া ভাষাৰ শব্দ তথা পদ-গঠনৰ সমস্ত প্ৰক্ৰিয়াটোক 'অসমীয়া ভাষাৰ ৰূপতত্ত্ব' বুলিব পাৰি। অসমীয়া ভাষাত ব্যৱহাৰ হৈ থকা বিভিন্ন শব্দ; যেনে — বিশেষ্য, বিশেষণ, সর্বনাম, ক্ৰিয়া, ক্ৰিয়া-বিশেষণ, অব্যয় আদিৰ শ্ৰেণীবিভাজন; কাৰক, বচন, লিঙ্গ, পুৰুষ, কাল, দশা, প্ৰত্যয়, বিভক্তি আদিৰ পুংখানুপংখ বিচাৰ-বিশ্লেষণ 'অসমীয়া ভাষাৰ ৰূপতত্ত্ব'ৰ অন্তৰ্গত। উল্লিখিত এই বিষয়বোৰৰ প্ৰায় প্ৰতিটোৱেই সুকীয়া অধ্যায়ত বহলাই আলোচনা কৰা হ'ব বাবে এই অধ্যায়ত কেৱল 'ৰূপতত্ত্ব'ৰ কেইটামান দিশৰ সাধাৰণ আভাস এটিহে দাঙি ধৰা হ'ব।

৪.৩ ৰূপতত্ত্বৰ সাধাৰণ পৰিচয়

'ৰূপতত্ত্ব' হ'ল ভাষাৰ শব্দ-গঠন-প্ৰক্ৰিয়াৰ শৃঙ্খলাবদ্ধ বিৱৰণ। ই ভাষাবিজ্ঞানৰ অন্তৰ্গত এটি বিশেষ বিষয়। ভাষাৰ ধ্বনিতত্ত্ব আৰু বাক্যতত্ত্বৰ মাজত ই সংযোগ সেতুৰ দৰে কাম কৰে। অসমীয়া ভাষাত 'ৰূপতত্ত্ব' শব্দগুচ্ছ ইংৰাজী Morphology-ৰ প্ৰতিশব্দৰূপে ব্যৱহাৰ হৈ আহিছে। মূলতঃ জীৱবিদ্যাৰ পৰা আহৰিত ইংৰাজী ভাষাৰ এই পাৰিভাষিক শব্দটোৱে ঊনবিংশ শতাব্দীৰ মধ্যভাগৰ পৰা ভাষাৰ শব্দ-গঠন-প্ৰক্ৰিয়াৰ অন্তৰ্গত মৌলিক উপাদানসমূহৰ বিচাৰ-বিশ্লেষণকো বুজাবলৈ লয়। প্ৰাণী বিজ্ঞানত জীৱকোষৰ গঠন বুজাবলৈ Morphology শব্দৰ ব্যৱহাৰ ঊনবিংশ শতিকাৰ প্ৰথম ভাগৰ পৰাই হৈ আহিছে। ১৮৩০ চনৰ *Oxford English Dictionary*-য়ে প্ৰথমে ইয়াক এই অৰ্থতে সামৰিছে। ইয়াৰ কিছু বছৰৰ পাচতহে ভাষা বিজ্ঞানত 'শব্দৰ ৰূপৰ অধ্যয়ন' বুজাবৰ কাৰণে Morphology শব্দৰ ব্যৱহাৰ কৰিবলৈ লোৱা হয়। ইংৰাজী Morphology শব্দটো আকৌ গ্ৰীক ভাষাৰ পৰা অহা আৰু ই জার্মান Formaniehre (the study of forms) শব্দৰ সমান্তৰাল।

'ৰূপ' আৰু 'তত্ত্ব' এই দুটা শব্দৰ সংযোগত 'ৰূপতত্ত্ব' শব্দটো গঠিত হৈছে। ভাষাবিজ্ঞানৰ পৰিসীমাত 'ৰূপ' মানে 'আকাৰ' বা 'আকৃতি' (Form, Morph)। সাধাৰণভাৱে ক'বলৈ গ'লে 'আকৃতি' হ'ল ভাষা একোটাত ব্যৱহৃত আৰু আমাৰ সকলোৰে জ্ঞাত শব্দসমূহ। গতিকে 'ৰূপতত্ত্ব'-ই ভাষা বিশেষৰ শব্দসমূহৰ গঠন-প্ৰণালীক বুজায়। ভাষাবিজ্ঞানৰ আলোচনাত Morph এটা নতুন শব্দ। ধ্বনিতত্ত্বৰ আলোচনাত 'ধ্বনি' যেনেদৰে মূল উপাদান, ৰূপতত্ত্বৰ আলোচনাত তেনেদৰে 'ৰূপ' মূল উপাদান। এই ৰূপৰ গঠন, এটা ৰূপৰ সৈতে আন ৰূপৰ সংযোগ, ৰূপৰ সংযোগৰ ফলত সৃষ্টি হোৱা নতুন শব্দ বা পদৰ আলোচনাই ৰূপতত্ত্বৰ মূল বিষয়। ভাষাবিদ E. A. Nida-ই তেওঁৰ *Morphology* (1957) গ্ৰন্থত ৰূপতত্ত্ব সংজ্ঞা দিছে এনেদৰে— 'Morphology is the study of Morpheme and their arrangement in forming words' ব্লুমফিল্ডৰ মতে, অংগবোৰৰ লগত ব্যৱহাৰ হোৱা বদ্ধৰূপবোৰৰ বিশ্লেষণেই ৰূপতত্ত্ব। ৰূপতত্ত্বত শব্দ গঠনৰ প্ৰত্যয়বোৰৰ লগতে পদৰ লগত সম্পৰ্কিত কিছু কথাও আলোচনা কৰা হয়। বহুতে ৰূপতত্ত্ব আৰু বাক্যতত্ত্বৰ মাজত স্পষ্ট সীমাৰেখা টানিব খোজে। কিন্তু ৰূপতত্ত্বৰ আলোচনাত বাক্যতত্ত্বৰ প্ৰসংগও আহি পৰে। ৰূপতাত্ত্বিক বিশ্লেষণ বিভিন্ন ভাষাবিজ্ঞানীয়ে বিভিন্ন ধৰণে কৰা দেখা যায়। ৰূপসমূহৰ বিস্তৃতি বা প্ৰসাৰ সম্পৰ্কে শব্দত ৰূপসমূহৰ ভিন্নতা, শব্দত ৰূপ সংস্থাপনৰ ভূমিকা,

শব্দ আৰু ৰূপসমূহৰ সম্পৰ্কৰ পৰ্যবেক্ষণ আদি কথাবোৰ ৰূপতাত্ত্বিক বিশ্লেষণে সামৰি লয়।

ৰূপতত্ত্বৰ পৰিসৰ অতি ব্যাপক। ইয়াত আকৃতি, প্ৰাকৃতি আৰু উপাকৃতি সম্পৰ্কে আলোচনা কৰা হয়। তদুপৰি সীমিত সংখ্যক বাগ্‌ধ্বনিৰ পৰা ধ্বনিৰ সংযোগ কৰাই ৰূপৰ গঠন কৰা হয়। এই ৰূপ গঠন প্ৰক্ৰিয়া ভাষা ভেদে বেলেগ বেলেগ আৰু ই জটিল। ভাষা ভেদে বদ্ধৰূপবোৰ মূল ৰূপৰ আগত, পিছত বা মাজত যোগ হয়। কিছুমান ভাষাত আকৌ বদ্ধৰূপবোৰ মূল ৰূপৰ পৰা বিশ্লেষণ কৰি উলিওৱা বৰ জটিল, আনহাতে কিছুমান ভাষাত বদ্ধৰূপবোৰ স্পষ্টভাৱে দেখা পোৱা যায়। এই বদ্ধৰূপবোৰে শব্দ সাধন আৰু পদ সাধনত কেনে কাৰ্য সাধন কৰে সেই কথা ৰূপতত্ত্বত আলোচনা কৰা হয়। আকৌ লিংগ, বচন, পুৰুষ কেনেদৰে নিৰ্ণয় কৰা হয়, এইবোৰে শব্দৰ গঠনত কেনে পৰিৱৰ্তন সাধন কৰে সেই বিষয়েও ৰূপতত্ত্বত আলোচনা কৰা হয়।

পৰম্পৰাগতভাৱে চলি অহা ব্যাকৰণগত আলোচনাত 'শব্দ'-ক 'অৰ্থযুক্ত বৰ্ণ বা বৰ্ণসমষ্টি' বোলা হৈছে আৰু ই ইংৰাজী Word শব্দৰ প্ৰতিনিধিত্ব কৰি আহিছে। এই শব্দবোৰ যেতিয়া বিভক্তিযুক্ত হৈ বাক্যত ব্যৱহাৰ হয় তেতিয়া সিবোৰে 'পদ' নাম পায়। ভাষা এটাত ব্যৱহাৰ হোৱা পদবিলাক ন্যূনতম অৰ্থবিশিষ্ট খণ্ডলৈ ভাঙি উলিয়ালে আমি যিবোৰ উপাদান পাম সেইবিলাককে ভাষাবিজ্ঞানত 'ৰূপ' বা 'আকৃতি' বোলা হয়। আপোনাৰ অধ্যয়নৰ সুবিধাৰ বাবে এই আলোচনাৰ পৰৱৰ্তী অংশত আমি 'ৰূপ' আৰু 'আকৃতি' দুয়োটা শব্দ তেনে অৰ্থত ব্যৱহাৰ কৰিম।

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন নং ১ ঃ ৰূপতত্ত্ব (Morphology) শব্দটো মূলতঃ কোন বিদ্যাৰ পৰা আহৰিত?

.....

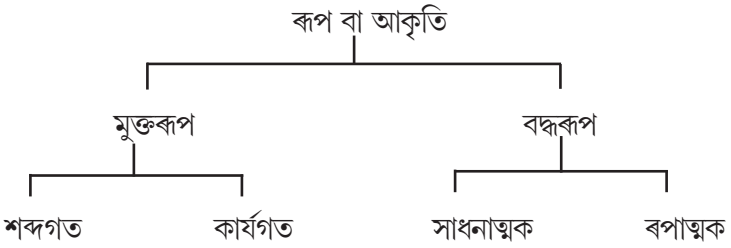
- **ৰূপ বা আকৃতি (Morph) ঃ** ভাষা এটাৰ এক বা একাধিক বৰ্ণৰে গঠিত ক্ষুদ্ৰতম অৰ্থবহ গোটক ৰূপ বা আকৃতি (Morph) বোলা হয়। ৰূপ হ'ল ভাষা এটাৰ ৰূপতত্ত্বৰ মূল আধাৰ। উদাহৰণস্বৰূপে ইংৰাজী ভাষাত 'i' এটা ধ্বনিৰে গঠিত ৰূপ। আকৌ 'the' তিনিটা ধ্বনিৰে গঠিত ৰূপ। দুয়োটাৰে নিজা অৰ্থ আছে। সাধাৰণতে এটাতকৈ অধিক বৰ্ণৰে ৰূপ গঠিত হয়। ৰূপবোৰক দুটা ভাগত ভগাব পাৰি মুক্তৰূপ আৰু বদ্ধৰূপ। যিবোৰ ৰূপ উচ্চাৰণ বা উল্লেখ কৰাৰ লগে লগে সিহঁতৰ নিজস্ব অৰ্থ প্ৰকাশ পায়, সেইবোৰক মুক্তৰূপ (Free Morph) বোলে। যেনে— অসমীয়া ভাষাৰ চৰাই, হাতী, মানুহ, পথ, গাড়ী, জাহাজ, সোণ, ৰূপ, চন্দ্ৰ, তৰা ইত্যাদিবোৰ মুক্তৰূপ। ইহঁতৰ উচ্চাৰণৰ লগে লগে অৰ্থ প্ৰকাশ পায়।

  আন এটা কথা যে মুক্তৰূপবোৰ বাক্যত অকলে প্ৰয়োগ হ'ব পাৰে। আকৌ যিবোৰ ৰূপ অকলে উল্লেখ বা উচ্চাৰণ কৰিলে সিহঁতৰ নিজস্ব অৰ্থ প্ৰকাশ নাপায়, কোনো মুক্তৰূপৰ আগত, পিছত বা মাজত অথবা যি কোনো এটা মুক্ত ৰূপৰ লগত সংযুক্ত হ'লেহে সিহঁতৰ অৰ্থ প্ৰকাশ পায়, তেনেবোৰ ৰূপকে বদ্ধৰূপ (Bound Morph) বোলে। উদাহৰণস্বৰূপে

ইংৰাজী ভাষাৰ Unable, Weekly শব্দক অর্থৰ প্রতি খণ্ডিত কৰিলে পাওঁ Un-able, Week-ly। ইয়াত Un- আৰু -ly হ'ল বদ্ধৰূপ। ইহঁত মূল ৰূপ বা মুক্তৰূপ -able আৰু week-ৰ লগত লগ লাগিহে অর্থ প্রকাশ কৰিছে।

মুক্তৰূপবোৰক আকৌ দুটা ভাগত ভগোৱা হৈছে — শব্দগত (Lexical) আৰু কার্যগত (Functional)। সাধাৰণতে ভাষাৰ বিশেষ্য, বিশেষণ, ক্রিয়া আদিক শব্দগত শ্রেণীৰ আৰু সংযোজক, অব্যয় আদিক কার্যগত শ্রেণীৰ মুক্তৰূপ বুলি ধৰা হয়। একেদৰে বদ্ধৰূপবোৰো দুভাগত বিভক্ত — সাধনাত্মক (Derivational) আৰু ৰূপাত্মক (Inflectional)। সাধনাত্মক বদ্ধৰূপবোৰৰ সহায়ত শব্দমূল বা ধাতুমূলৰ পৰা ভিন্ ভিন্ অর্থসূচক নতুন নতুন শব্দ গঠন কৰিব পাৰি; যেনে— খেত্ + ই = খেতি, খেত্ + ই + অক্ = খেতিয়ক; বাজ্ + অনা = বাজনা ইত্যাদি। ইয়াৰ বিপৰীতে ৰূপাত্মক বদ্ধৰূপবোৰে শব্দৰ ব্যাকৰণগত কার্য নিষ্পন্ন কৰে, বা আন কথাত সাধাৰণভাৰে ব্যৱহাৰ হৈ থকা শব্দসমূহক পদলৈ ৰূপান্তৰিত কৰি বাক্যত সিবোৰৰ স্থান নির্দেশ কৰে। সাধনাত্মক বদ্ধৰূপ বোৰ প্রত্যয় (Derivatives) আৰু ৰূপাত্মক বদ্ধৰূপবোৰ বিভক্তি (Inflectives) ৰূপে জনাজাত। ৰূপ ৰ উল্লিখিত ভাগবোৰ ৰেখাচিত্রৰ সহায়ত এনেদৰে দেখুৱাব পাৰি —

চিত্র ৪.১ ঃ ৰূপ বা আকৃতিৰ ভাগ

পৰম্পৰাগত ব্যাকৰণত মুক্তৰূপক প্রাতিপদিক আৰু ধাতু আৰু বদ্ধৰূপক বিভক্তি আৰু প্রত্যয়ৰূপে আলোচনা কৰা হয়।

ইংৰাজী Morph-ৰ প্রতিশব্দ হ'ল আকৃতি বা ৰূপ। আকৌ Morpheme-ৰ প্রতিশব্দ হ'ল প্রাকৃতি আৰু ৰূপগ্রাম। অসমীয়া 'ৰূপ' বুজাবলৈ Morph আৰু Morpheme ব্যৱহাৰ কৰা হৈছে যদিও দুয়োৰে মাজত পার্থক্য আছে। তেনেদৰে অসমীয়া ৰূপ আৰু প্রাকৃতি শব্দৰ মাজতো পার্থক্য আছে। প্রসিদ্ধ ভাষাবিজ্ঞানীসকলৰ এই ক্ষেত্রত কৰা আলোচনাতো Morpheme শব্দৰে প্রাকৃতি বা ৰূপ দুয়োকে একে অর্থতে প্রয়োগ কৰা দেখা যায়। উদাহৰণস্বৰূপে ৰূপ (প্রাকৃতিৰ) সংজ্ঞা বিভিন্ন ভাষাবিদে দিছে এনেদৰে—

- গ্লীচনৰ মতে, "Morphemes can be usually described as the smallest meaningful units in the structure of the language."
- নিডাৰ মতে, "Morphemes are the minimal meaningful units, which may constitute words or parts of words."

- হকেটৰ মতে, "Morphemes are the smallest individually meaningful elements in the utterances of a language."

উল্লিখিত সংজ্ঞাবোৰে প্ৰাকৃতিৰ প্ৰায় একেই বৈশিষ্ট্য উল্লেখ কৰিছে। অৰ্থাৎ প্ৰাকৃতি হ'ল ভাষা এটাৰ ক্ষুদ্ৰতম অৰ্থবহ একক গোট। প্ৰাকৃতি বা ৰূপ হ'বলৈ হ'লে কেতবোৰ বৈশিষ্ট্য থাকিব লাগিব। সেয়া হ'ল—

- ৰূপৰ এটা অৰ্থ থাকিব লাগিব।
- ৰূপবোৰ এটা বা ততোধিক ধ্বনিৰে গঠিত হ'ব লাগিব।
- ৰূপৰ মৰ্যাদা পোৱা গোটটোৰ লগত অন্য গোটৰ ধ্বনিগত বা অৰ্থগত সাদৃশ্য থাকিব নালাগিব।
- ৰূপবোৰ বাক্যত ব্যৱহাৰ হোৱাৰ ক্ষমতা থাকিব লাগিব।
- ৰূপবোৰ ক্ষুদ্ৰতম গোট হ'ব লাগিব।

উদাহৰণস্বৰূপে — 'আমি খেলোঁ'। এই বাক্যটোত 'আমি' আৰু 'খেলোঁ' দুটা শব্দ পালোঁ। 'আমি' মুক্ত ৰূপ, কিয়নো ই নিজে অৰ্থ প্ৰকাশ কৰিব পাৰিছে। 'খেলোঁ' শব্দক অৰ্থৰ দৃষ্টিৰে ভাগ কৰিলে পাওঁ— খেল্ আৰু ওঁ। খেল্ হ'ল ধাতু আৰু ইয়াৰ নিজা অৰ্থ আছে। -ওঁ-টোৱে বৰ্তমান কালৰ প্ৰথম পুৰুষৰ ব্যক্তিবাচক সৰ্বনাম 'আমি'-ৰ লগত সম্পৰ্ক স্থাপন কৰিছে। -ওঁ-ৰ অৰ্থ আছে। কিন্তু ই অকলে নবহে, ধাতু শব্দৰ লগতহে তাৰ প্ৰয়োগ হয়। আমি, খেল্, ওঁ তিনিওটাই ক্ষুদ্ৰতম গোট আৰু ইহঁতে বাক্য গঠনত প্ৰয়োগ হৈছে। সেয়ে এই তিনিটা একক গোট অৰ্থাৎ ৰূপ।

- **প্ৰাকৃতি (Morpheme) ঃ** প্ৰাকৃতি বা ৰূপ একেই বুলি আগৰ আলোচনাত উল্লেখ কৰি অহা হৈছে। কিন্তু ৰূপ আৰু প্ৰাকৃতিৰ মাজত পাৰ্থক্য বিদ্যমান। আকৃতি বা ৰূপৰ পৰাই প্ৰাকৃতি আৰু উপাকৃতি (allomorph) নিৰ্ণয় কৰা হয়। ভাষা এটাৰ বাক্যত ব্যৱহৃত পদবোৰৰ পৰা বিশ্লেষণৰ বাবে খণ্ডিতকৰণ প্ৰক্ৰিয়াৰে আকৃতি উলিওৱা হয়। তাৰ পিছত একে অৰ্থবাচক ৰূপবোৰ শ্ৰেণীবদ্ধ কৰা হয়। এনেদৰে শ্ৰেণীবদ্ধ ৰূপবোৰৰ মাজত বিৰোধ আছেনে নাই অৰ্থাৎ একে পৰিবেশত ব্যৱহৃত হৈ অৰ্থৰ শ্ৰেণী পৰিৱৰ্তন কৰিব পাৰিছেনে নাই বিশ্লেষণ কৰা হয়। বিৰোধ নথকা বদ্ধৰূপবোৰৰ সামূহিক গোট এটা কৰি তাৰ নাম দিয়া হয় প্ৰাকৃতি। গতিকে প্ৰাকৃতি এটা গোটৰহে নাম। প্ৰাকৃতি হ'ল অৰ্থগতভাৱে একে আৰু প্ৰয়োগৰ বিৰোধ নথকা আকৃতিৰ এটা শ্ৰেণীৰ নাম। (Morpheme is a class of morphs that are semantically similar. –E. A. Nida). উদাহৰণস্বৰূপে ইংৰাজী ভাষাৰ — books, glasses আৰু pens-ক অৰ্থৰ দৃষ্টিৰে খণ্ডিত কৰিলে book –s, glass –es আৰু pen –s পোৱা যায়। ইয়াত –s, –es আৰু –s-ৰ উচ্চাৰণ পৰিৱেশভেদে বেলেগ বেলেগ। ইয়াৰ প্ৰথমটো –s, দ্বিতীয়টো –iz আৰু তৃতীয়টো –z উচ্চাৰণ হয়। একে পৰিৱেশত এটাৰহে উচ্চাৰণ হয়, বাকী দুটাৰ হ'ব নোৱাৰে। গতিকে ইহঁতৰ মাজত বিৰোধ নাই। এই তিনিওটা ইংৰাজী ভাষাৰ বহু বচনৰ বদ্ধৰূপ। ইহঁত একে অৰ্থবোধক আৰু ইহঁতৰ মাজত কোনো ধ্বনিগত সাদৃশ্য নাই। ইহঁত তিনিওটাৰে একেটা পৰিৱেশত এটাৰহে প্ৰয়োগ হ'ব,

আন দুটাৰ প্ৰয়োগ হ'ব নোৱাৰে। এনে প্ৰয়োগক পৰিপূৰক প্ৰয়োগ বোলে।

এই আকৃতি তিনিটাৰ মাজত পৰিপূৰক প্ৰয়োগ ঘটে। ইহঁতক এটা গোট কৰি 'প্ৰাকৃতি' আখ্যা দিয়া হয়। প্ৰাকৃতিৰ অন্তৰ্ভুক্ত হোৱাৰ পিছত –s, –es আৰু –s প্ৰত্যেককে উপাকৃতি বোলা হ'ব। প্ৰাকৃতি বুজাবলৈ '/ /' চিন ব্যৱহাৰ কৰা হয়। উল্লিখিত প্ৰাকৃতিটোক আমি /s/ প্ৰাকৃতি বা /ইংৰাজী বহুবচনৰ প্ৰত্যয়/ নামেৰেও বুজাব পাৰো।

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন নং ২ ঃ প্ৰাকৃতি বা ৰূপৰ বিভাগ দুটা কি কি?

.....

- **শব্দ (Word) ঃ** শব্দ বুলি ক'লে সাধাৰণতে কোনো ধ্বনিৰ (sound) কথাই মনলৈ আহে; যেনে— বতাহৰ শব্দ, ভৰিৰ খোজৰ শব্দ, চলন্ত গাড়ীৰ শব্দ ইত্যাদি। কেতিয়াবা আকৌ শব্দই শব্দমূলক বুজায়। যেনে— খা, যা, পঢ়, লিখ্, পানী, বতাহ, মানুহ, চৰাই ইত্যাদি। ইংৰাজী 'word' শব্দৰ অসমীয়া প্ৰতিশব্দ হ'ল 'শব্দ'। ইংৰাজীত stem আৰু base এই দুটা ৰূপো কেতিয়াবা word বুজাবলৈ ব্যৱহৃত হয়। গতিকে word কেতিয়াবা root আৰু কেতিয়াবা stem বা base হ'বও পাৰে। কিন্তু সেই বুলি root আৰু word একে নহয়। উদাহৰণস্বৰূপে ইংৰাজী ভাষাৰ wall-clock এটা শব্দ। কিন্তু ইয়াৰ root দুটা wall আৰু clock।

  স্বাধীনভাৱে অর্থ প্ৰকাশ কৰা মূল ৰূপ বা প্ৰকৃতিবোৰক বহল অর্থত শব্দ বোলা হয়। সেই হিচাপত নাম প্ৰকৃতি, ধাতু-প্ৰকৃতি আৰু অব্যয় প্ৰকৃতিবোৰৰ প্ৰতিটোৱেই একোটা শব্দ। শব্দৰ অর্থ বুজিবলৈ হ'লে মানুহৰ ভাব-বিনিময় প্ৰক্ৰিয়াটোলৈ মন কৰিব লাগিব। মানুহে কথা কওঁতে মুখৰ অৱয়বৰ জৰিয়তে কিছুমান ধ্বনি উচ্চাৰণ কৰে। এই সকলোবোৰ ধ্বনি একে সময়তে উচ্চাৰণ নকৰে। কিছুমান ধ্বনি মিলাই একোটা গোট বা সমষ্টি গঠন কৰে। কথা পাতোতে প্ৰতিটো গোট বা সমষ্টিৰ পাছত বিৰাম (pause) দি কথা কয়। বিৰাম আকৌ দীর্ঘ বিৰাম আৰু হ্ৰস্ব বিৰাম— দুই শ্ৰেণীত বিভক্ত। উদাহৰণ— বাঘটো/ হাবিত/ সোমাল/। উচ্চাৰণ কৰোতে তিনিটা বিৰাম দিয়া হয়। প্ৰথম দুটাত হ্ৰস্ব বিৰাম আৰু তৃতীয়টো দীর্ঘ বিৰাম। হ্ৰস্ব বিৰামৰ মাজত উচ্চাৰিত ধ্বনি সমষ্টিকে শব্দ (word) বোলা হয়।

  গঠনৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি শব্দক প্ৰধানতঃ দুটা ভাগত ভগাব পাৰি— (ক) মৌলিক শব্দ বা স্বয়ংসিদ্ধ শব্দ (simple word বা root word) আৰু (খ) সাধিত বা যৌগিক (derived বা compound word) শব্দ।

  ➢ *মৌলিক শব্দ ঃ* যিবোৰ শব্দই স্বাধীনভাৱে অর্থপ্ৰকাশ কৰিব পাৰে আৰু যাক অর্থপূর্ণভাৱে খণ্ডিত কৰিব নোৱাৰি তেনেবোৰেই মৌলিক শব্দ। ইংৰাজীত এনেবোৰ শব্দক 'simple stem' বোলা হয়। এনেবোৰ শব্দৰ গঠন প্ৰক্ৰিয়াও মৌলিক। মৌলিক

শব্দৰ গঠনত আন কোনো মৌলিক শব্দ বা সৰ্গৰ ভূমিকা নাই। এইবোৰ স্বয়ংসিদ্ধ। উদাহৰণস্বৰূপে — অসমীয়া ভাষাৰ সকলোবোৰ নাম শব্দই মৌলিক শব্দ।

➢ *যৌগিক শব্দ ঃ* মৌলিক শব্দত বিভিন্ন সৰ্গ বা প্রত্যয় যোগ কৰি অথবা এটা মৌলিক শব্দত এটা মৌলিক বা সাধিত শব্দ সংযোগ কৰি যিবোৰ নতুন শব্দ গঠন কৰা হয়, সেইবোৰেই সাধিত শব্দ। সাধিত শব্দবোৰ অর্থপূর্ণভাৱে খণ্ড খণ্ড কৰিব পাৰি। উদাহৰণস্বৰূপে — তল + সৰা = তলসৰা, নৰক + অসুৰ = নৰকাসুৰ, প্রাক্ + বৈষ্ণৱ = প্রাক্‌বৈষ্ণৱ, শংকৰ + উত্তৰ = শংকৰোত্তৰ ইত্যাদি।

সাধিত শব্দবোৰ মুখ্যতঃ দুটা ভাগত ভগাব পাৰি ঃ প্রত্যয় নিষ্পন্ন (inflected words) আৰু সংযুক্ত বা সমস্ত শব্দ (compounded word)। যিবোৰ শব্দ কৃৎ, তদ্ধিৎ আৰু উপসর্গ যোগত সাধিত হয়, সেইবোৰেই প্রত্যয় নিষ্পন্ন শব্দ। যেনে— খাৱন (খা + অন্), শোৱন (শো + অন্), ধাননি (ধান + অনি) আওমৰণ (আও + মৰণ) ইত্যাদি। সংযুক্ত বা সমস্ত শব্দবোৰ ভিন্ন অর্থবিশিষ্ট দুটা মৌলিক শব্দৰ সংযোগত, এটা বদ্ধ ৰূপৰ লগত আন এটা প্রত্যয় নিষ্পন্ন সাধিত শব্দৰ যোগত অথবা দুটা সাধিত শব্দৰ যোগত সংযুক্ত শব্দবোৰ গঠন কৰা হয়। উদাহৰণ— হাত-লৰ, চকু-চৰহা, পেট-কুলি, কেৰ-মতালি, লেং-পেঙ্গীয়া, এৰা-ধৰা, ঘটং-মটং ইত্যাদি।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ৩ ঃ গঠনৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি শব্দক কেইটা আৰু কি কি ভাগত ভগাব পাৰি?

.....

● **অক্ষৰ (Syllable) ঃ** এটা মাথোন হৃদস্পন্দনত উচ্চাৰিত ধ্বনি বা ধ্বনি সমষ্টিকে অক্ষৰ বোলে। অক্ষৰ শব্দৰ ইংৰাজী প্রতিশব্দ হ'ল syllable। অক্ষৰ হ'ল বর্ণৰ নিচিনাই উচ্চাৰণাত্মক গোট বা একক। উদাহৰণস্বৰূপে — অসমীয়া ব্যঞ্জন বর্ণমালাৰ কথা ক'ব পাৰি। ব্যঞ্জন বর্ণমালাৰ — ক, খ, গ, ঘ — প্রত্যেকেই একোটা অক্ষৰহে (syllable); কিয়নো ইহঁতৰ প্রত্যেকতে অ-স্বৰ যুক্ত হৈ থাকে। অ-স্বৰ যুক্ত হৈ ইহঁতে উচ্চাৰণৰ একক গোট একোটা অক্ষৰৰ সৃষ্টি কৰে। যেনে— ক - ক্অ, খ - খ্অ, গ - গ্অ, ঘ - ঘ্অ ইত্যাদি। অর্থাৎ ব্যঞ্জন বর্ণবোৰৰ আখৰবোৰত দুটাকৈ বর্ণ নিহিত হৈ থাকে। এটা ব্যঞ্জনবর্ণ আৰু আনটো স্বৰবর্ণ। অর্থাৎ ক, খ, গ, ঘ প্রত্যেকেই একোটা অক্ষৰ। অক্ষৰ হ'বলৈ হ'লে তাত এটা স্বৰধ্বনি থাকিবই লাগিব। এটা স্বৰধ্বনি অকলে এটা অক্ষৰ হ'ব পাৰে অথবা স্বৰযুক্ত একাধিক ব্যঞ্জন ধ্বনিয়েও এটা অক্ষৰ গঠন কৰিব পাৰে। অসমীয়া অনুজ্ঞাৰ ক্রিয়াৰূপ 'ধৰ' এটা অক্ষৰ (= ধৰ) মাথোন। কিন্তু 'ধৰা' দুটা অক্ষৰৰ সমষ্টি ঃ 'কৰ্' আৰু 'আ'। এটা শব্দত কিমান অক্ষৰ থাকিব পাৰে তেনে কোনো ধৰা-বন্ধা নিয়ম নাই। এটা অক্ষৰো হ'ব পাৰে অথবা পাঁচ-ছটাও হ'ব পাৰে।

অক্ষৰ দুই প্ৰকাৰৰ— বিবৃত (open) আৰু সংবৃত্ত (close)। কোনোৱে ইয়াক মুক্ত (free) আৰু বাধাপ্ৰাপ্ত (checked) বুলিও কয়। এটা অক্ষৰ যদি স্বৰধ্বনিৰে শেষ হয় তেনে তাক বিবৃত অক্ষৰ (open) syllable) বোলে। আকৌ অক্ষৰ এটাৰ শেষত যদি এটা বা একাধিক ব্যঞ্জনধ্বনি থাকে তেন্তে সি সংবৃত অক্ষৰ।

- **প্ৰাকৃতি বা আকৃতিৰ চিনাক্তকৰণ (Identification of Morpheme) ঃ** প্ৰাকৃতি হ'ল অৰ্থগতভাৱে একে, প্ৰয়োগৰ বিৰোধ নথকা আকৃতিৰ এটা শ্ৰেণী — 'Morpheme is a class of morph that are simantically similar'। ভাষা এটাৰ ৰূপতাত্ত্বিক বিশ্লেষণৰ মৌলিক একক হ'ল প্ৰাকৃতি।

আগেয়ে উল্লেখ কৰা হৈছে যে ভাষাবিজ্ঞানী অধিকাংশই morph আৰু morpheme-অৰ ব্যাখ্যা একে ধৰণে প্ৰদান কৰিছে। অৰ্থাৎ morph-অৰ যি বৈশিষ্ট্য সেয়া Morpheme-অৰ ক্ষেত্ৰতো প্ৰয়োগ কৰিছে। কিন্তু morph আৰু morpheme-অৰ মাজত পাৰ্থক্য বিদ্যমান। ইয়াত প্ৰাকৃতি বা আকৃতি চিনাক্তকৰণৰ ক্ষেত্ৰত, ভাষাবিজ্ঞানীসকলে আগবঢ়োৱা morpheme-অৰ সংজ্ঞাৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি কেতবোৰ বৈশিষ্ট্য আগবঢ়োৱা হ'ল —

- প্ৰাকৃতি এক বা একাধিক বৰ্ণৰে গঠিত।
- প্ৰাকৃতি ৰূপতত্ত্বৰ প্ৰাথমিক একক।
- প্ৰাকৃতিবোৰৰ নিজা অৰ্থ থাকে।
- প্ৰাকৃতিবোৰৰ ইটোৰ লগত সিটোৰ প্ৰণালীবদ্ধভাৱে লগ হোৱাৰ ক্ষমতা থাকে।
- প্ৰাকৃতিবোৰ হ'ল ক্ষুদ্ৰতম একক।

প্ৰাকৃতি নিৰ্ণয় কৰিবৰ বাবে ভাষা এটাৰ এক বা একাধিক বৰ্ণৰে গঠিত আকৃতিসমূহৰ ধ্বনিগত আৰু অৰ্থগত সাদৃশ্য বিশ্লেষণ কৰা হয়। তাৰ পাছত একে ধ্বনিযুক্ত আৰু একে অৰ্থবাহক ৰূপবোৰক শ্ৰেণীবদ্ধ কৰা হয়। শ্ৰেণীবদ্ধ হোৱা ৰূপ বা আকৃতিসমূহৰ প্ৰয়োগ বিশ্লেষণ কৰা হয়। প্ৰয়োগ বিশ্লেষণত এটা কথা মন দিয়া হয় যে ৰূপবোৰক একে পৰিৱেশত ব্যৱহাৰ কৰিলে অৰ্থৰ শ্ৰেণী পৰিবৰ্তন কৰিব পাৰে নে নোৱাৰে; অৰ্থাৎ সিহঁতৰ মাজত বিৰোধ আছেনে নাই। বিৰোধ নথকা ৰূপবোৰক একোটা গোট কৰি প্ৰাকৃতি বুলি চিনাক্ত কৰা হয়। উদাহৰণস্বৰূপে অসমীয়া ভাষাৰ নঞৰ্থক ক্ৰিয়া গঠন কৰা ন-প্ৰাকৃতিটোৰ কথা ক'ব পাৰি। যেনে—

নহয়	ন - হ - য় (ই)
নাখায়	ন - খা - য় (ই)
নেখেলে	ন - খেল - এ
নুশুনে	ন - শুন্ - এ
নোশোৱে	ন - শো - এ
নিদিয়ে	ন - দি - এ

ইয়াত নেতিবাচক বুজাবৰ কাৰণে (ন-, না-, নে-, নু-, নো-, নি-) এই ছটা ভিন্ ভিন্

বদ্ধৰূপ ব্যৱহৃত হৈছে। অৰ্থগতভাৱে ইহঁতৰ একেটাই মাথোন কাম আৰু সেইটো হৈছে নেতিবাচক অৰ্থ কৰা। ইহঁতৰ এটাৰ ঠাইত আনটো বহুৱাব নোৱাৰি। ইহঁত পৰিপূৰক অৱস্থানত থকা বাবে ইহঁতক একোটা গোট কৰি প্ৰাকৃতি হিচাপে ধৰা হয়। এই প্ৰাকৃতিটো নামকৰণ কৰিব পাৰি (অসমীয়া নঞৰ্থক ক্ৰিয়াৰ বদ্ধৰূপ) বা (ন-) প্ৰাকৃতি। এই প্ৰাকৃতিটোৰ অন্তৰ্ভুক্ত বিভিন্ন ভাগসমূহক সেই প্ৰাকৃতিটোৰ উপাকৃতি বোলা হয়।

- **উপাকৃতি (Allomorph)** ঃ উপাকৃতি হ'ল প্ৰাকৃতি এটাৰ অন্তৰ্গত এটা আকৃতি বা ৰূপ। প্ৰাকৃতি নিৰ্ণয়ৰ প্ৰসংগত উপাকৃতিৰ বিষয়ে উল্লেখ কৰি অহা হৈছে। ভাষা এটাত ব্যৱহৃত পদবোৰক প্ৰথমতে খণ্ডিতকৰণ প্ৰক্ৰিয়াৰে আকৃতি বাচি উলিওৱা হয়। আকৃতি নিৰ্ণয়ৰ পাছত ধ্বনিগত আৰু অৰ্থগত সাদৃশ্য বিশ্লেষণ কৰি সিহঁতক একোটা গোটত ভাগ কৰা হয়। এনে একোটা গোটক প্ৰাকৃতি আখ্যা দিয়া হয়। প্ৰাকৃতিৰ অন্তৰ্ভুক্ত হোৱা আকৃতিসমূহক সেই প্ৰাকৃতিটোৰ উপাকৃতি বোলা হয়। উপাকৃতি বুজাবলৈ [-] চিন ব্যৱহাৰ কৰা হয়। উদাহৰণ— সোম, মঙ্গল, বুধ, বৃহস্পতি, শুক্ৰ, শনি, দেও। এইকেইটা সপ্তাহৰ বাৰৰ নাম। ইহঁত প্ৰত্যেকেই একোটা মুক্ত প্ৰাকৃতি। অৰ্থগতভাৱে ইহঁতৰ সাদৃশ্য আছে। ইহঁতৰ মাজত পৰিপূৰক প্ৰয়োগ হয়। ইহঁতক এটা শ্ৰেণীত আৱদ্ধ কৰা হ'ল— (সোম, মঙ্গল, বুধ, বৃহস্পতি, শুক্ৰ, শনি, দেও)। লগে লগে ইহঁতে প্ৰাকৃতি নাম পালে। নতুবা আন নামো দিব পৰা যায়। যেনে— (সপ্তাহৰ বাৰৰ নাম)। এই প্ৰাকৃতিটোৰ অন্তৰ্ভুক্ত প্ৰতিটো আকৃতিয়েই এই প্ৰাকৃতিটোৰ উপাকৃতি। অৰ্থাৎ [সোম], [মঙ্গল], [বুধ], [বৃহস্পতি], [শুক্ৰ], [শনি] আৰু [দেও] প্ৰত্যেকেই একোটা উপাকৃতি।

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন নং ৪ ঃ প্ৰাকৃতিৰ চিনাক্তকৰণ কিদৰে কৰিব পাৰি — চমুকৈ লিখক। (৮০ টা শব্দৰ ভিতৰত)

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

৪.৪ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

- ভাষাৰ 'ৰূপতত্ত্ব' হ'ল শব্দ তথা পদ-গঠনত প্ৰয়োগ হোৱা মৌলিক উপাদানবোৰৰ প্ৰণালীবদ্ধ বিৱৰণ। পাশ্চাত্য দেশৰ এচাম ভাষাতাত্ত্বিকে ৰূপতত্ত্বক ব্যাকৰণ (Grammar) -ৰূপেও অভিহিত কৰিছে।
- ৰূপতত্ত্বৰ আলোচনাত 'ৰূপ' মূল উপাদান। এই ৰূপৰ গঠন, এটা ৰূপৰ সৈতে আন ৰূপৰ সংযোগ, ৰূপৰ সংযোগৰ ফলত সৃষ্টি হোৱা নতুন শব্দ বা পদৰ আলোচনাই ৰূপতত্ত্বৰ মূল বিষয়।
- ৰূপতত্ত্বৰ পৰিসৰ ব্যাপক। ইয়াত আকৃতি, প্ৰাকৃতি আৰু উপাকৃতি সম্পৰ্কে আলোচনা কৰা হয়। তদুপৰি সীমিত সংখ্যক বাগ্‌ধ্বনিৰ পৰা ধ্বনিৰ সংযোগ কৰাই ৰূপৰ গঠন কৰা হয়। এই ৰূপ গঠন প্ৰক্ৰিয়া ভাষা ভেদে বেলেগ বেলেগ আৰু ই জটিল।
- প্ৰাকৃতি বা ৰূপ হ'বলৈ হ'লে কেতবোৰ বৈশিষ্ট্য থাকিব লাগিব। সেই বৈশিষ্ট্যসমূহৰ পৰা ৰূপৰ বিষয়ে স্পষ্ট ধাৰণা আগবঢ়াব পাৰি। অধ্যায়টিত আমি শব্দ, অক্ষৰ, প্ৰকৃতি বা আকৃতিৰ চিনাক্তকৰণ কেনেদৰে কৰা হয় সেই বিষয়েও চমুকৈ আলোচনা কৰিলোঁ। লগতে উপকৃতি সম্পৰ্কে এটি টোকাও উল্লেখ কৰা হ'ল।

৪.৫ অধিক জানিবলৈ

অসমীয়া গ্ৰন্থ ঃ

১) কাকতি, বাণীকান্ত (১৯৯৬); *অসমীয়া ভাষাৰ গঠন আৰু বিকাশ;* (হাজৰিকা, বিশ্বেশ্বৰ অনুঃ); বৰপেটা ঃ বাণীকান্ত কাকতি জন্ম শতবাৰ্ষিকী উদ্‌যাপন সমিতি (প্ৰথম প্ৰকাশ ১৯৪১)।

২) গোস্বামী, উপেন্দ্ৰনাথ (১৯৯৭); *অসমীয়া ভাষাৰ ব্যাকৰণ;* গুৱাহাটী ঃ মণি-মাণিক প্ৰকাশ।

৩) গোস্বামী, উপেন্দ্ৰনাথ (১৯৯৫); *অসমীয়া ভাষাৰ ৰূপ-কথা;* গুৱাহাটী ঃ মণি-মাণিক প্ৰকাশ।

৪) গোস্বামী, গোলোকচন্দ্ৰ (১৯৯৯); *অসমীয়া ব্যাকৰণৰ মৌলিক বিচাৰ;* গুৱাহাটী ঃ বীণা লাইব্ৰেৰী।

৫) গোস্বামী, গোলোকচন্দ্ৰ (২০০৩); *অসমীয়া ব্যাকৰণৰ প্ৰৱেশ;* গুৱাহাটী ঃ বীণা লাইব্ৰেৰী।

৬) গোস্বামী, গোলোকচন্দ্ৰ (১৯৯৬); *অসমীয়া বৰ্ণপ্ৰকাশ,* গুৱাহাটী ঃ বীণা লাইব্ৰেৰী।

৭) দত্ত বৰুৱা, ফণীন্দ্ৰ নাৰায়ণ (২০০৬); *আধুনিক ভাষাবিজ্ঞানৰ পৰিচয়;* গুৱাহাটী ঃ বনলতা।

৮) দত্ত বৰুৱা, ফণীন্দ্র নাৰায়ণ (২০০৬); *প্রয়োগ ভাষাবিজ্ঞানৰ ৰূপৰেখা;* গুৱাহাটী ঃ বনলতা।

৯) পাদুন, নাহেন্দ্র (সম্পাঃ)(১৯৯৩); *ভাষাৰ তত্ত্বকথা;* গুৱাহাটী ঃ বাণী মন্দিৰ।

১০) পাটগিৰি, দীপ্তি ফুকন (১৯৯১); *ভাষাতত্ত্ব;* গুৱাহাটী ঃ বনলতা।

১১) ভৰালী, দেবানন্দ (১৯৯৩); *অসমীয়া ভাষাৰ মৌলিক বিচাৰ;* গুৱাহাটী ঃ লয়ার্ছ বুক ষ্টল।

১২) মেধি, কালিৰাম (১৯৯৯); *অসমীয়া ব্যাকৰণ আৰু ভাষাতত্ত্ব;* গুৱাহাটী ঃ লয়ার্ছ বুক ষ্টল।

১৩) বৰা, লীলাৱতী শইকীয়া (২০১১); *অসমীয়া ভাষাৰ ৰূপতত্ত্ব;* গুৱাহাটী ঃ বনলতা।

ইংৰাজী গ্রন্থ ঃ

১৪) Bloomfield, L. (1994). *Language*. Delhi: Motilal Banarasidass.

১৫) Crystal, D. (1997). *The Encyclopedia of Language*. Cambridge: CUP.

১৬) Dutta Baruah, P. N. (1978). *A Comparative Analysis of the Morphological Aspects of Assamese and Oriya (Ph.D. Thesis).* Guwahati: Gauhati University.

১৭) Gleason (Jr.)(1978). *An Introduction to the Descriptive Linguistics.* Lisbon: Calouste Gulbenkian Foundation.

১৮) Hockett, C. F. (1970). *A Course in Modern Linguistics*. New Delhi: Oxford & IBH Publishing Co. Pvt. Ltd.

১৯) Kakati, B. (2007). *Assamese : Its Formation and Development.* Guwahati: Lawyers Book Stall.

২০) Matthews, P. H. (2002). *Morphology.* Cambridge: CUP.

২১) Yule, G. (1996). *The Study of Language*. Cambridge: CUP.

৪.৬ অগ্রগতিৰ খতিয়ান

১ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ জীৱ বিদ্যাৰ পৰা।

২ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ মুক্তৰূপ আৰু বদ্ধৰূপ।

৩ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ গঠনৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি শব্দক প্রধানতঃ দুটা ভাগত ভগাব পাৰি— (ক) মৌলিক শব্দ আৰু (খ) যৌগিক শব্দ।

৪ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ প্রাকৃতি নির্ণয় কৰিবৰ বাবে ভাষা এটাৰ এক বা একাধিক বর্ণৰে গঠিত আকৃতিসমূহৰ ধ্বনিগত আৰু অর্থগত সাদৃশ্য বিশ্লেষণ কৰা হয়। তাৰ পাছত একে ধ্বনিযুক্ত আৰু একে অর্থবাহক ৰূপবোৰক শ্রেণীবদ্ধ কৰা হয়। শ্রেণীবদ্ধ হোৱা ৰূপ বা আকৃতিসমূহৰ প্রয়োগ বিশ্লেষণ কৰা হয়। প্রয়োগ বিশ্লেষণত এটা কথা মন দিয়া হয় যে

ৰূপবোৰক একে পৰিৱেশত ব্যৱহাৰ কৰিলে অৰ্থৰ শ্ৰেণী পৰিবৰ্তন কৰিব পাৰে নে নোৱাৰে; অৰ্থাৎ সিহঁতৰ মাজত বিৰোধ আছেনে নাই। বিৰোধ নথকা ৰূপবোৰক একোটা গোট কৰি প্ৰাকৃতি বুলি চিনাক্ত কৰা হয়।

৪.৭ আৰ্হি প্ৰশ্ন

বস্তুধৰ্মী প্ৰশ্ন

প্ৰশ্ন ১ ঃ তলত দিয়া প্ৰশ্নসমূহৰ উত্তৰ লিখক—

ক) মুক্তৰূপবোৰক কেইটা আৰু কি কি ভাগত ভগোৱা হৈছে?

খ) বদ্ধৰূপ কাক বোলে?

গ) শব্দ বুলি ক'লে কি বুজে?

প্ৰশ্ন ২ ঃ শুদ্ধ নে অশুদ্ধ নিৰ্ণয় কৰক—

ক) লিংগ, বচন, পুৰুষ কেনেদৰে নিৰ্ণয় কৰা হয়, এইবোৰে শব্দৰ গঠনত কেনে পৰিৱৰ্তন সাধন কৰে সেই বিষয়েও ৰূপতত্ত্বত আলোচনা কৰা হয়।

খ) ৰূপ আৰু প্ৰাকৃতিৰ মাজত কোনো পাৰ্থক্য নাই।

চুটি প্ৰশ্ন (১৫০ টা শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ লিখক)

প্ৰশ্ন ১ ঃ ৰূপ বা আকৃতি সম্পৰ্কে এটি টোকা লিখক।

প্ৰশ্ন ২ ঃ অক্ষৰ মানে কি বুজাই লিখক।

প্ৰশ্ন ৩ ঃ উপাকৃতি সম্পৰ্কে চমুকৈ আলোচনা কৰক।

ৰচনাধৰ্মী প্ৰশ্ন (৩০০-৫০০ টা শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ লিখক)

প্ৰশ্ন ১ ঃ ৰূপতত্ত্ব বুলিলে কি বুজায়? ভাষা একোটাত প্ৰয়োগ হৈ থকা প্ৰাকৃতি বা ৰূপবোৰক কি কি শ্ৰেণীত ভগাব পাৰি বহলাই আলোচনা কৰক।

প্ৰশ্ন ২ ঃ শব্দ মানে কি? শব্দৰ শ্ৰেণীবিভাজন কৰি সেই বিষয়ে বহলাই আলোচনা আগবঢ়াওক।

প্ৰশ্ন ৩ ঃ আকৃতি-প্ৰাকৃতি-উপাকৃতিৰ মাজৰ সম্পৰ্ক কি বুজাই লিখক।

প্ৰশ্ন ৪ ঃ ৰূপতত্ত্বৰ অধ্যয়নৰ পৰিসৰ সম্বন্ধে এটা প্ৰবন্ধ লিখক।

প্ৰশ্ন ৫ ঃ প্ৰাকৃতিৰ বৈশিষ্ট্যসমূহ কি কি? প্ৰাকৃতি কেনেদৰে নিৰ্ণয় কৰা হয় উদাহৰণসহ বুজাই লিখক।

*** ***** ***

অধ্যায় ৫ ঃ ৰূপতত্ত্ব আৰু অসমীয়া ভাষাৰ ৰূপতত্ত্ব — ১

অধ্যায় গাঁথনি

৫.১ উদ্দেশ্য

৫.২ পৰিচয়

৫.৩ ৰূপতত্ত্বৰ কেইটামান দিশ

৫.৪ অসমীয়া ভাষাৰ ৰূপতত্ত্ব

৫.৫ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

৫.৬ অধিক জানিবলৈ

৫.৭ অগ্রগতিৰ খতিয়ান

৫.৮ আৰ্হি প্রশ্ন

৫.১ উদ্দেশ্য

এই অধ্যায়টি অধ্যয়ন কৰি আপুনি—

- ৰূপধ্বনিগত পৰিৱর্তন সম্পর্কে অৱগত হ'ব
- সর্গ আৰু বিভক্তিৰ বিষয়ে আলোচনা আগবঢ়াব পাৰিব
- ব্যাকৰণগত বিষয় মানে কি সেই বিষয়ে সার্বিক জ্ঞান আহৰণ কৰিব
- অসমীয়া ৰূপতত্ত্বৰ সামগ্রিক ধাৰণা লাভ কৰিব
- অসমীয়া ভাষাৰ ৰূপতত্ত্বৰ কেইটামান দিশসম্পর্কে বিশ্লেষণ দাঙি ধৰিবলৈ সমর্থ হ'ব।

৫.২ পৰিচয়

ইয়াৰ আগৰ অধ্যায়টোত আপুনি ৰূপতত্ত্ব মানে ভাষাৰ কোনখিনি বিষয়ক বুজা যায় সেই সম্পর্কে অৱগত হ'ল। সেই আলোচনাত আমি ৰূপ বা আকৃতি, প্রাকৃতি, শব্দ, অক্ষৰ, প্রাকৃতি বা আকৃতিৰ চিনাক্তকৰণৰ উপৰি উপাকৃতি সম্পর্কে চমুকৈ আলোচনা দাঙি ধৰিলোঁ। এইটো অধ্যায়টো আমি ৰূপতত্ত্বৰ অন্তর্গত কেইটামান দিশ আলোচনা কৰি অসমীয়া ৰূপতত্ত্বৰো বৈশিষ্ট্যপূর্ণ দিশ দুটা মান বহলাই আলোচনা কৰিম। সেই দিশসমূহৰ পদ্ধতিগত অধ্যয়নে আপোনাক অসমীয়া ৰূপতত্ত্বৰ বিষয়ে যথাযথ জ্ঞান লাভ কৰাত সহায় কৰিব।

৫.৩ ৰূপতত্ত্বৰ কেইটামান দিশ

ইতিমধ্যে উল্লেখ কৰি অহা হৈছে যে 'ৰূপতত্ত্ব' হ'ল ভাষাৰ শব্দ-গঠন-প্রক্রিয়াৰ শৃঙ্খলাবদ্ধ বিৱৰণ আৰু ই ভাষাবিজ্ঞানৰ অন্তর্গত এটি বিশেষ বিষয়। এই বিষয়ে আলোচনা কৰিবলগীয়া

হ'লে আমি ইয়াৰ লগত সম্পৰ্কিত বিভিন্ন দিশ সম্পৰ্কে বহলাই আলোচনা কৰিব লাগে। তাৰে কেইটামান দিশ আমি ইয়াৰ পূৰ্বৱৰ্তী অধ্যায়ত অধ্যয়ন কৰিলোঁ। ইয়াত আৰু কেইটামান দিশ সম্পৰ্কে বহলাই আলোচনা কৰিম।

- **ৰূপধ্বনিগত পৰিৱৰ্তন (Morphophonemic Change) ঃ** প্ৰাকৃতি বিশ্লেষণত এটি আলোচ্য বিষয় হ'ল ৰূপধ্বনিগত পৰিৱৰ্তন। প্ৰাকৃতি নিৰ্ণয়ৰ ক্ষেত্ৰত উপাকৃতিবোৰৰ মাজৰ এটাক আধাৰ ৰূপ (base-form) বুলি ধৰি লোৱা হয় আৰু বাকীবোৰৰ ৰূপধ্বনিগত পৰিৱৰ্তন হোৱা বুলি কোৱা হয়। যেনে— ইংৰাজী perfect এটা মুক্তৰূপ বা আকৃতি। ইয়াৰ আগত নঞৰ্থক in লগ লাগিলে হয় imperfect, ইয়াত আধাৰ-ৰূপ (base-form) [in] পৰিৱৰ্তিত হৈ [im] হৈছে।

  ৰূপধ্বনিগত পৰিৱৰ্তনৰ উৎকৃষ্ট উদাহৰণ হ'ল সমীভৱন। আধাৰ-ৰূপটোৰ যেতিয়া কাষৰ ধ্বনিৰ প্ৰভাৱত পৰিৱৰ্তন ঘটি প্ৰায় সমানধ্বনিত পৰিণত হয়, তাকে সমীভৱন বোলে। যেনে— ন + শুন > নুশুন। ইয়াত 'শুন' ৰূপত থকা দীৰ্ঘ স্বৰ ধ্বনি 'উ'-ৰ প্ৰভাৱত পূৰ্বৱৰ্তী নঞৰ্থক 'ন'-ত 'উ' লগ লাগিছে। অৰ্থাৎ দুয়োটা প্ৰাকৃতি সম ধ্বনিত পৰিণত হৈছে। অকল সমীভৱনৰ ক্ষেত্ৰতে নহয়, স্বৰ-সংগতি, বিষমীভৱনৰ ফলতো ৰূপধ্বনিগত পৰিৱৰ্তন হয়। স্বৰ-সংগতিৰ (vowel harmony) ফলত হোৱা ৰূপ-ধ্বনিগত পৰিৱৰ্তনৰ উদাহৰণ — খোল + ঈয়া = খুলীয়া; জোল + ঈয়া = জুলীয়া ইত্যাদি। এই উদাহৰণ দুটিত বদ্ধৰূপ 'ঈয়া'-ৰ 'ঈ'-ৰ প্ৰভাৱত খ আৰু জ-ত থকা ও > উ হৈছে।

- **মুক্ত আৰু বদ্ধ প্ৰাকৃতি ঃ** ৰূপ বা আকৃতিৰ আলোচনাত মুক্ত আৰু বদ্ধ প্ৰাকৃতিৰ বিষয়ে ইতিমধ্যে কিছু কথা বিশ্লেষণ কৰি অহা হৈছে।

  - *মুক্ত প্ৰাকৃতি ঃ* যিবোৰ প্ৰাকৃতিয়ে স্বতন্ত্ৰভাৱে অৰ্থ প্ৰকাশ কৰিব পাৰে, সেইবোৰ প্ৰাকৃতিকেই মুক্ত প্ৰাকৃতি বোলা হয়। W. Langacker-এ এনেবোৰ প্ৰাকৃতিক শব্দ বিষয়ক ৰূপ বা প্ৰাকৃতি (Lexical Morpheme) বুলিছে। বিশেষকৈ বিশেষ্য, বিশেষণ, ক্ৰিয়া বিশেষণ, সৰ্বনাম, ক্ৰিয়া বিষয়ক শব্দ আৰু বিবিধ ধাতুসমূহক এই শ্ৰেণীৰ ভিতৰত ধৰা হয়। যেনে— গৰু, ম'হ, হাতী, মানুহ, ভালুক, গাহৰি, কুকুৰ, √পঢ়, √খা, √কৰ ইত্যাদি।
  - *বদ্ধ প্ৰাকৃতি ঃ* যিবোৰ প্ৰাকৃতিয়ে স্বতন্ত্ৰভাৱে অৰ্থ প্ৰকাশ কৰিব নোৱাৰে, মুক্ত প্ৰাকৃতিৰ লগ লাগিলেহে সেইবোৰৰ অৰ্থ স্পষ্ট হয়, তেনেবোৰ প্ৰাকৃতিকে বদ্ধ প্ৰাকৃতি বোলা হয়। W. Langacker-এ এনে প্ৰাকৃতিক ব্যাকৰণগত ৰূপ বা প্ৰাকৃতি (Grammatical Morpheme) আখ্যা দিছে। বিবিধ শব্দ গঠনাত্মক প্ৰত্যয়, বিভক্তিমূলক প্ৰত্যয় আদিক এই শ্ৰেণীত ধৰা হয়। যেনে— -টো, -জন, -জনা, -ডাল, -গৰাকী, -লৈ, -চোন, -হেঁতেন, -ক, ইত্যাদি।

  মুক্ত ৰূপ আৰু বদ্ধ ৰূপবোৰকে আন দুটা ভাগত ভগাব পাৰি— প্ৰকৃতি বা মূল প্ৰাকৃতি (root morpheme) আৰু সৰ্গ (affix)।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ১ ঃ সমীভৱন মানে কি?

.....

প্রশ্ন নং ২ ঃ মুক্ত প্রাকৃতি কাক বোলে?

.....

- **সর্গ আৰু বিভক্তি (Affix and Inflection) ঃ** সাধাৰণতে বদ্ধৰূপসমূহকে সর্গ (affix) বোলে। মুক্তৰূপ বা মূল প্রাকৃতি অর্থাৎ প্রকৃতিক আশ্রয় কৰি যিবোৰ বদ্ধ প্রাকৃতিয়ে ভিন্ ভিন্ অর্থবাচক ৰূপৰ সৃষ্টি কৰে, সেই বদ্ধ প্রাকৃতিবোৰকে সর্গ বোলে। উদাহৰণস্বৰূপে অসমীয়া ভাষাৰ সকলোবোৰ নির্দিষ্টতাবাচক প্রত্যয়ক বদ্ধৰূপ বোলা হয় আৰু এই বদ্ধৰূপবোৰ মূল ৰূপৰ লগত লগ লাগি বিভিন্ন অর্থবাচক ৰূপৰ সৃষ্টি কৰে। গতিকে নির্দিষ্টতাবাচক প্রত্যয়বোৰ হ'ল সর্গ।

  সর্গসমূহৰ প্রয়োগৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি অর্থাৎ মুক্ত ৰূপৰ লগত হোৱা অৱস্থানগত প্রয়োগৰ ওপৰত ভিত্তি সর্গসমূহক তিনিটা ভাগত ভাগ কৰা হয় — উপসর্গ (prefix), পৰসর্গ (suffix), মধ্যসর্গ বা অন্তঃসর্গ (infix) । সর্গ বা বদ্ধৰূপবোৰে ভাষাৰ গাঁথনিক দিশত বিশেষ ভূমিকা পালন কৰি আহিছে। ভাষাৰ গঠনৰ দিশত পালন কৰা ভূমিকা বা কার্যৰ গুণ অনুসৰি বদ্ধ ৰূপবোৰক গুণ বা কার্যৰ বিশেষ সূত্রে দুটা ভাগত ভাগ কৰা হয়। যেনে— প্রত্যয় বা শব্দ সাধনৰ সর্গ বা ব্যুৎপত্তিমূল সর্গ (derivative affix), বিভক্তি বা পদ সাধনৰ সর্গ (inflectional affix)

  বদ্ধৰূপ বা সর্গসমূহক প্রয়োগৰ অৱস্থানৰ প্রতি লক্ষ্য কৰি কৰা বিভাজনেই হ'ল পূর্ব সর্গ, মধ্য সর্গ আৰু অন্ত্য সর্গ। এই আটাইকেইটা বদ্ধৰূপৰ প্রকাৰ পৃথিৱীৰ প্রায়বোৰ ভাষাতেই পোৱা যায়। অসমীয়া ভাষাত এই সর্গকেইটাৰ কেবাটাও সমার্থক শব্দ দেখা যায়।

  - *পূর্ব সর্গ বা উপসর্গ বা পূর্ব প্রত্যয় (prefix)* ঃ যিবোৰ সর্গ মূল ৰূপ বা মুক্ত ৰূপ বা প্রকৃতিৰ আগত বহি ৰূপ সাধন কৰে সেইবোৰকে উপসর্গ বোলে। উপসর্গ যোগ হ'লে মুক্ত ৰূপৰ অর্থৰ সলনি হয়। সংস্কৃত ভাষাত কুৰিটা উপসর্গ পোৱা যায়। অসমীয়া ভাষাতো পূর্ব সর্গ বা পূর্ব প্রত্যয়ৰ ব্যৱহাৰ আছে। যেনে— অনা-অসমীয়া, আও-বাট, বদ-নাম, অনা-বৃষ্টি। ইয়াত অনা-, আও-, বদ- হ'ল- পূর্ব সর্গ বা পূর্ব প্রত্যয়।
  - *মধ্য সর্গ বা মধ্য প্রত্যয় বা অন্ত্য সর্গ (infix)* ঃ যিবোৰ বদ্ধৰূপে মুক্তৰূপ বা প্রকৃতিটোক দুভাগ কৰি তাৰ মাজত সোমাই পৰে আৰু মুক্তৰূপটোৰ পূর্বৰ অর্থৰ সলনি কৰে সেই বদ্ধৰূপকে অন্ত্য সর্গ বোলে। ভাষাবিদ Gleason-এ মধ্য সর্গৰ সংজ্ঞা দিছে এনেদৰে— "An infix is a morpheme which is inserted into the stem with which it is associated." ভাষাবিদ Bloomfield মধ্য সর্গৰ সংজ্ঞা দিছে এনেদৰে—

"Affixes added within the underlying form are called the infixes.'

উদাহৰণস্বৰূপে—

i) ভাষা ঃ Taglog
মূল ৰূপ ঃ gulay (সেউজীয়া শাক-পাচলি)
guin-lay (সেউজী নীলা)
শব্দ-মূল ঃ gulay-ক ভাঙি মাজত -in- সোমাইছে।

ii) ভাষা ঃ Latin
মূল ৰূপ ঃ nigu (দেখা, চোৱা)
ni-ng-gu (দেখুওৱা)

উদাহৰণ দুটিত -in- আৰু -ng- হ'ল মধ্য প্ৰত্যয়। সংস্কৃত, হিব্ৰু, আৰবী আদি ভাষাত মধ্য প্ৰত্যয় পোৱা যায়। অসমীয়া ভাষাত মধ্যসৰ্গ নাই।

➢ *অন্ত্য প্ৰত্যয় বা অন্ত্য সৰ্গ বা পৰসৰ্গ বা অনুসৰ্গ (suffix) ঃ* যিবোৰ বদ্ধৰূপ মুক্তৰূপ বা মূলৰূপ বা প্ৰকৃতিৰ পিছফালে বহি কোনো নতুন ৰূপ সাধন কৰে সেইবোৰকে পৰসৰ্গ বা পৰপ্ৰত্যয় বোলে। পৃথিৱীৰ প্ৰায়বোৰ ভাষাতে পৰসৰ্গৰ প্ৰয়োগ বেছি। অসমীয়া ভাষাতো পৰসৰ্গৰ প্ৰয়োগ উপসৰ্গতকৈ বেছি। অসমীয়া ভাষাত বহু বচনৰ প্ৰত্যয়, নিৰ্দিষ্টতা, অনিৰ্দিষ্টতা, লিংগবাচক, স্বাৰ্থিক প্ৰত্যয়বোৰ হ'ল পৰপ্ৰত্যয়।

যিবোৰ সৰ্গই সব্যয় পদ গঠন কৰে আৰু পদৰ পৰিৱৰ্তন সাধন কৰে তেনেবোৰ সৰ্গকে বিভক্তি বোলে। উদাহৰণস্বৰূপে— -এ, -ক, -ৰে, -লৈ, -ত আদি সৰ্গ মানুহ শব্দত প্ৰয়োগ কৰিলে পাওঁ— মানুহে, মানুহক, মানুহলৈ, মানুহত ইত্যাদি। এই শব্দ বিভক্তিবোৰ লগ হৈ 'মানুহ'-ৰ ৰূপাত্মক পৰিৱৰ্তন সাধন কৰিছে আৰু বাক্যত ব্যৱহাৰৰ উপযোগী কৰিছে। তেনেদৰে ল'ৰাবোৰ, ল'ৰামখা, ল'ৰাজাক, ল'ৰাহঁত আদিত মূল ৰূপ ল'ৰাৰ লগত -বোৰ, -মখা, -জাক, -হঁত আদি যুক্ত হৈ ব্যাকৰণগত অৰ্থ প্ৰকাশ কৰিছে। গুণ বা কাৰ্য অনুসৰি বিভক্তিমূলক সৰ্গও দুবিধ — বাক্য বিন্যাসত কাৰ্যসাধক আৰু ব্যাকৰণগত বিশেষ অৰ্থ প্ৰকাশক সৰ্গ।

চিত্ৰ ৫.১ ঃ বিভক্তিমূলক সৰ্গৰ ভাগ

বিভক্তিমূলক সৰ্গ (inflectives)

বাক্যবিন্যাসগত কাৰ্যসাধক (Syntactical)	ব্যাকৰণগত অৰ্থ প্ৰকাশক (Semantical)
১) শব্দ বিভক্তি	১) বচনবাচক
২) ধাতুবিভক্তি	২) লিংগবাচক
৩) সম্বন্ধবাচক শব্দত যোগ হোৱা পুৰুষবাচক সৰ্গ	৩) নিৰ্দিষ্টতাবাচক সৰ্গ
৪) অসমাপিকা আৰু কৰ্মবাচ্য গঠন কৰা সৰ্গ	৪) অনিৰ্দিষ্টতাবাচক সৰ্গ
	৫) জোৰ বুজোৱা সৰ্গ, ইত্যাদি

➢ *বাক্যবিন্যাসগত কার্যসাধক বিভক্তি ঃ* যিবোৰ সৰ্গই বাক্যত পদৰ লগত পদৰ সম্পৰ্ক স্থাপন কৰে। যিবোৰ সৰ্গ মূল ৰূপৰ পৰা আঁতৰাই আনিলে বাক্যবিন্যাসত আউল লাগে, সেইবোৰকেই বাক্যবিন্যাসগত কার্যসাধক বিভক্তিমূলক সৰ্গ বোলা হয়। যেনে—

মই কৰোঁ।

তই কৰ।

তুমি কৰা।

সি কৰে।

-ইয়াত কৰ্ ধাতুত ক্ৰমে -ওঁ, -অ, -আ আৰু -এ পুৰুষবাচক ক্ৰিয়া বিভক্তি বা ধাতু বিভক্তি লগ লাগি ক্ৰিয়াপদ কেইটি গঠিত হৈছে। এই বিভক্তিকেইটাই পুৰুষৰ লগত ক্ৰিয়াপদৰ সংগতি ৰক্ষা কৰিছে আৰু এইবোৰ আঁতৰাই আনিলে বাক্য গঠনত আউল লাগিব।

➢ *ব্যাকৰণগত বিশেষ অর্থ প্রকাশক বিভক্তি ঃ* যিবোৰ সৰ্গ মূল ৰূপৰ পৰা আঁতৰাই আনিলে বাক্যবিন্যাসত আউল নালাগে কিন্তু প্ৰকাশ কৰিব খোজা অর্থটো প্ৰকাশ নাপায় অথচ যিটো অর্থ প্ৰকাশ কৰিবলৈ বাক্যত যিবোৰৰ প্ৰয়োগ অপৰিহার্য, সেইবোৰেই বিশেষ অর্থ প্ৰকাশক বিভক্তিমূলক সৰ্গ। যেনে— মানুহবিলাক আহিছে। এই বাক্যৰ পৰা 'বিলাক' ৰূপ আঁতৰালে বাক্যটো হ'ব মানুহ আহিছে। তেতিয়াও বাক্যটো শুদ্ধ হৈ থাকিব। কিন্তু বহুত মানুহ অহা কথাটো প্ৰকাশ নাপাব। লগতে নির্দিষ্ট অথবা আগেয়ে পৰিচিত মানুহবিলাকহে যে আহিছে সেই কথাও প্ৰকাশ নাপাব। গতিকে ইয়াত 'বিলাক' অপৰিহার্য। গতিকে 'বিলাক' ব্যাকৰণগত অর্থ প্ৰকাশক বিভক্তিমূলক সৰ্গ।

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন নং ৩ ঃ পৰসৰ্গ বা পৰপ্ৰত্যয় কাক বোলে।

.....

● **ব্যাকৰণগত বিষয় (Grammatical categories) ঃ** ব্যাকৰণগত বিষয় এটা বিশেষ অর্থবাচক পাৰিভাষিক কথা। Grammatical elements (categories) আৰু Gramaticalness এই তিনিওটা প্ৰতিশব্দই ব্যাকৰণগত বিষয়কে বুজায়। ই ব্যাকৰণত আলোচিত সকলো বিষয়ক সামৰি নলয়। ই প্ৰধানতঃ ৰূপতত্ত্বৰ (morphology) কথা। তথাপি ইয়াক বাক্যতত্ত্বৰ (syntax) পৰিপ্ৰেক্ষিততহে বিচাৰ কৰা হয়।

বাক্যৰ গাঁথনিত যিবোৰ প্ৰাকৃতিয়ে বা ৰূপে পদৰ লগত পদৰ সম্পৰ্ক স্থাপন কৰে, যিবোৰ নহ'লে পদেই ৰচিত হ'ব নোৱাৰে; ভাষাৰ তেনেবোৰ প্ৰাকৃতিকে বিভক্তি বোলে আৰু সেই বিভক্তিবোৰে প্ৰকাশ কৰা গাঁথনিক অর্থকে ব্যাকৰণগত বিষয় বা ব্যাকৰণগত সংবর্গ বোলে। উদাহৰণস্বৰূপে — ৰাইজে মন্ত্ৰীজনক কথাটো কৈছে।

ৰাইজে মন্ত্রীজনৰ কথাটো কৈছে।

এই দুটা অসমীয়া ভাষাৰ বাক্য। ইয়াত মন্ত্রী শব্দৰ লগত ক্রমে দ্বিতীয়া '-ক' আৰু ষষ্ঠী '-ৰ' বিভক্তি সংযোগ কৰাত বাক্য দুটাৰ অর্থৰ সলনি ঘটিছে। সেয়ে বিভক্তিবোৰ ব্যাকৰণগত বিষয়সূচক প্রাকৃতি।

ব্যাকৰণগত বিষয় মূলতঃ ৰূপতত্ত্বৰ অন্তর্গত যদিও বাক্য বিন্যাস তত্ত্বৰ (syntax) আধাৰতহে ইয়াৰ পূর্ণাংগ বিচাৰ সম্ভৱ হয়। অর্থাৎ ভাষা এটাৰ ৰূপতত্ত্ব আৰু বাক্যবিন্যাস তত্ত্ব বা বাক্যতত্ত্বৰ সমান্তৰাল আলোচনাৰ জৰিয়তেহে সেই ভাষাৰ ব্যাকৰণগত বিষয়সমূহ নির্ণয় কৰিব পাৰি। গতিকে বুজা যায় যে ব্যাকৰণগত বিষয়ৰ সূত্র ভাষাৰ গঠন বৈশিষ্ট্যৰ ওপৰত নির্ভৰশীল। ভাষা ভেদে গঠন বৈশিষ্ট্য ভিন ভিন হোৱা বাবে ব্যাকৰণগত বিষয়সমূহো ভিন ভিন হয়। এটা ভাষাৰ ব্যাকৰণগত বিষয় হিচাপে চিহ্নিত বিষয় আন এটা ভাষাত ব্যাকৰণগত বিষয় বুলি চিহ্নিত নহ'ব পাৰে। সকলোবোৰ ভাষাতে ব্যাকৰণগত বিষয় হিচাপে আলোচিত হ'ব পৰা বিষয়সমূহ হ'ল— বচন (Number), (Gender), পুৰুষ (Person), কাৰক (Case), ভাব (Mood) আৰু কাল (Tense)। আনহাতে অসমীয়া ভাষাত ব্যাকৰণগত বিষয়কেইটা হ'ল— কাৰক (Case), পুৰুষ (সম্বন্ধবাচক নামপদ আৰু ক্রিয়াপদৰ পুৰুষ), অসমাপিকা ক্রিয়া, কর্মবাচ্য (সীমিত প্রয়োগ)। দুটা এটা সীমিত উদাহৰণেৰে লিঙ্গ-পদ্ধতিকো আংশিকভাৱে ব্যাকৰণগত বিষয়ৰ শ্রেণীৰ ভিতৰত সামৰিব পাৰি যদিও সামগ্রিক বিচাৰত অসমীয়া লিঙ্গ ব্যাকৰণগত নহয়। অধ্যায়টিত আপোনাক ব্যাকৰণগত বিষয় সম্পর্কে সম্যক ধাৰণাহে প্রদান কৰা হ'ল। উচ্চ পর্যায়তহে আপুনি এই বিষয়ে বহলাই অধ্যয়ন কৰিব লাগিব।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ৪ ঃ সর্গক কেইটা আৰু কি কি ভাগত ভাগ কৰিব পৰা যায়?

.....

৫.৪ অসমীয়া ভাষাৰ ৰূপতত্ত্ব

অসমীয়া ভাষা সংস্কৃত মূলীয় হ'লেও অন্যান্য নব্য ভাৰতীয় আর্যভাষাৰ তুলনাত এই ভাষাটো মূলৰ পৰা ভালেখিনি আঁতৰি আহিছে। সেইবাবে অসমীয়া ভাষাৰ ৰূপতত্ত্বৰ গঠনত বৈচিত্র্যৰ সমাহাৰ লক্ষ্য কৰা যায়। ভাষা বিশেষৰ ৰূপ-গঠনত পদ, বচন, লিঙ্গ, কাৰক, প্রত্যয়, বিভক্তি আদি বিভিন্ন বিষয়ৰ আলোচনা অন্তর্ভুক্ত হয়। ভাষা ভেদে এই বিষয়বোৰৰ অন্তর্গত ৰূপ-গঠন প্রক্রিয়া ভিন্ ভিন্ হোৱা দেখিবলৈ পোৱা যায়। অসমীয়া ভাষাও তাৰ ব্যতিক্রম নহয়। অসমীয়া ভাষাৰ অন্তর্গত উল্লিখিত বিষয়বোৰৰ গঠন-প্রণালীৰ প্রণালীবদ্ধ

বিৱৰণেই হ'ল অসমীয়া ভাষাৰ ৰূপতত্ত্ব।

অন্যান্য ভাষাৰ দৰে অসমীয়া ভাষাৰো ৰূপতাত্ত্বিক বিশ্লেষণৰ মৌলিক একক হৈছে প্ৰাকৃতি বা ৰূপ। এই প্ৰাকৃতিৰ পৰা অসমীয়া ভাষাৰ প্ৰকৃতি, সৰ্গ আৰু তাৰ পৰা বিভক্তি আৰু প্ৰত্যয় নিৰ্ণয় কৰি দেখুৱাব পাৰি। প্ৰাকৃতিৰ দুটা ভাগ — মুক্ত প্ৰাকৃতি আৰু বদ্ধ প্ৰাকৃতি (মুক্তৰূপ আৰু বদ্ধৰূপ)। অসমীয়া ভাষাৰ আটাইবোৰ সৰ্গ বদ্ধ প্ৰাকৃতি বা বদ্ধৰূপ; আনহাতে প্ৰাতিপদিক আৰু ধাতুবোৰক মুক্ত আৰু বদ্ধ দুয়োটা ৰূপত পোৱা যায়।

প্ৰকৃতি বা মূল প্ৰাকৃতিক ৰূপগত বৈশিষ্ট্যৰ ভিত্তিত অসমীয়া ভাষাত চাৰিটা ভাগত ভাগ কৰা হয়। যথা —

- **নাম প্ৰকৃতি বা প্ৰাতিপদিক** (Substantive root বা Nominal root) ঃ যিবোৰ প্ৰকৃতিৰ পৰা কেৱল নামশব্দ বা নাম পদহে তৈয়াৰ কৰা হয় সেইবোৰেই নাম প্ৰকৃতি। যেনে— চৰাই, গৰু, হাতী, মানুহ, কাছ, বাঘ, পশু, জাহাজ, বৰফ, বতাহ, জুই ইত্যাদি।
- **ধাতু প্ৰকৃতি** (Verbal root) ঃ যিবোৰ প্ৰকৃতিৰ পৰা কেৱল ধাতুশব্দ, ক্ৰিয়াপদ আৰু কৃদন্ত ৰূপহে পাব পাৰি, সেইবোৰেই ধাতু প্ৰকৃতি। যেনে— লিখ্, পঢ়্, যা, কৰ, ধৰ, ল, হ, মাৰ্, খা ইত্যাদি।
- **নাম-ধাতু প্ৰকৃতি** (Nominal-verbal root) ঃ যিবোৰ প্ৰকৃতিৰ পৰা নামশব্দ, ধাতু শব্দ, ক্ৰিয়াপদ আৰু কৃদন্ত ৰূপ পাব পাৰি সেইবোৰেই নাম-ধাতু প্ৰকৃতি। যেনে— চিন, মাত, মান, খেল, নাচ, ইত্যাদি। উদাহৰণ— এই চিন ডাল মোহাৰি নেপেলাবা, মই তোমাক ভালকৈ চিনিছোঁ। অসমীয়া ভাষাত এনেবোৰ প্ৰকৃতি তাকৰ যদিও বেলেগে ভাগ কৰা হৈছে। কিন্তু কিছুমান ভাষা বিজ্ঞানীয়ে এইবোৰ প্ৰকৃতিক নাম আৰু ধাতু প্ৰকৃতি হিচাপে দুটা ভাগত দেখুৱাব খোজে।
- **অব্যয় প্ৰকৃতি** (Absolute words or indeclinables) ঃ যিবোৰ প্ৰকৃতিৰ পৰা অব্যয় শব্দবোৰ পোৱা যায় সেইবোৰেই অব্যয় প্ৰকৃতি। এনে প্ৰকৃতিবোৰক কেতিয়াও কাৰক অনুযায়ী ৰূপ কৰিব নোৱাৰি। যেনে— আৰু, অথচ, জানোচা, যদি, বা, অথবা, বাৰু, উঃ, ছিঃ, খাতাং ইত্যাদি।
- **মূলাভাস প্ৰকৃতি (Subroot Morpheme)** ঃ মূল প্ৰাকৃতি বা প্ৰকৃতিৰ (root morpheme) আৰু সৰ্গৰ (affix) মাজতে অসমীয়া ভাষাত মূলাভাস প্ৰাকৃতি নামৰ এবিধ প্ৰাকৃতি আছে। এই প্ৰাকৃতিবোৰক কেতিয়াবা প্ৰয়োগ বিশেষে মূল প্ৰাকৃতি বা প্ৰকৃতি হিচাপে, আকৌ কেতিয়াবা সৰ্গ হিচাপে ধৰিব পাৰি। ইহঁত প্ৰকৃতিও নহয় আৰু সৰ্গও নহয়। সেই কাৰণে ইহঁতক মূলাভাস প্ৰাকৃতি বোলা হয়। যেনে— অসমীয়া ভাষাত একবচনবাচক আৰু নিৰ্দিষ্টতাসূচক প্ৰাকৃতিবোৰ আৰু বহুবচনবাচক প্ৰাকৃতি কেতবোৰক এই শ্ৰেণীত ধৰা হয়।

উদাহৰণ—	**সৰ্গ হিচাপে প্ৰয়োগ**	**প্ৰকৃতি হিচাপে প্ৰয়োগ**
	-জন — মানুহজন	জনেপতি।
	-ডাল — গছডাল	ডাল ডাল কৰা।

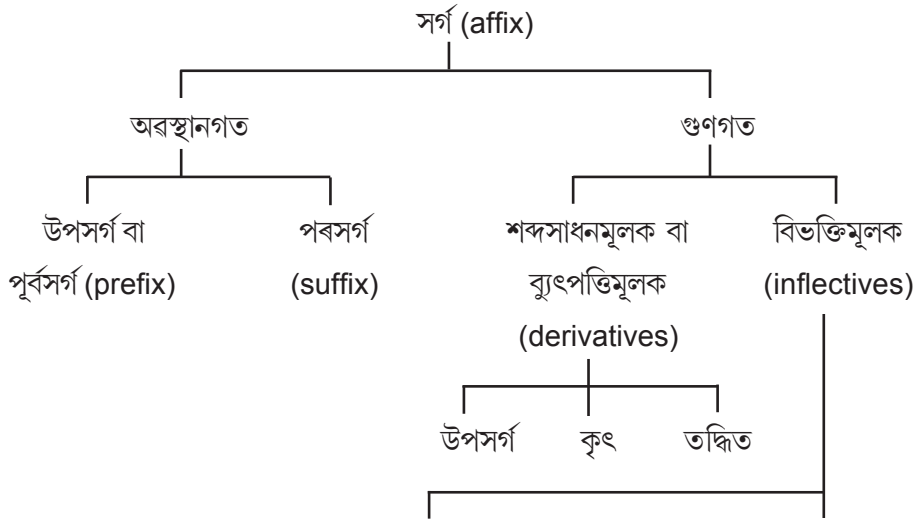
-চপৰা — মাটিচপৰা	চপৰা-চপৰে খহিছে।
-ঘৰ — মানুহঘৰ	ঘৰে প্ৰতি দহটকা দিবা।
-খন — তামোলখন	খনেপতি।
-জাক — চৰাইজাক	জাকে জাকে উৰিছে।
-ঘটি — পানীঘটি	ঘটিটো আনা।
-আখি — কলআখি	আখিটোৰ দাম এশ টকা, ইত্যাদি।

- **সৰ্গ (Affix) ঃ** ইতিমধ্যে কৈ অহা হৈছে যে অসমীয়া ভাষাত বদ্ধৰূপবোৰকে সৰ্গ বা প্ৰত্যয় বোলা হয়। অসমীয়া ভাষাত সংস্কৃতৰ পৰা অহা — প্ৰ-, পৰা-, অপ-, সম- আদি কৰি কুৰিটা উপসৰ্গৰ প্ৰয়োগ আছে। এই উপসৰ্গবোৰ অসমীয়াত বিশেষকৈ তৎসম শব্দত ব্যৱহাৰ হয়। এই কুৰিটা উপসৰ্গৰ বাহিৰেও অসমীয়াত থকা আন উপসৰ্গবোৰ হ'ল— অ-, আ-, আও-, অনা-, উ-, নি, সু-, বে-, গৰ-, কাৰ-, বছ-, বৰ-, ন- ইত্যাদি। উদাহৰণ— আওমৰণ, অনাঅসমীয়া, সুনাম, গৰমিল, বদহজম, নকৰে ইত্যাদি।

অসমীয়া ভাষাত মধ্যসৰ্গ বা অন্তঃসৰ্গ নাই। উল্লেখযোগ্য যে, ভাষাবিদ উপেন্দ্ৰনাথ গোস্বামীয়ে তেওঁৰ *অসমীয়া ভাষাৰ ব্যাকৰণ* গ্ৰন্থত 'মানুহকেইজন' পদৰ মানুহ-কেই-জন হিচাপে দেখুৱাই 'কেই' টোক মধ্যপ্ৰত্যয় হিচাপে ধৰিছে। কিন্তু 'কেই' টোক মধ্যপ্ৰত্যয়ৰ শাৰীত ধৰিব নোৱাৰি। ভাষাবিদ গোলোকচন্দ্ৰ গোস্বামীয়ে তেওঁৰ *অসমীয়া ব্যাকৰণৰ মৌলিক বিচাৰ* গ্ৰন্থত বিশ্লেষণ কৰি দেখুৱাইছে যে 'কেই' মধ্যপ্ৰত্যয় হ'ব নোৱাৰে। কেইখন কিতাপ আছে, কেইটকা দিবা, কেইদিন থাকিবা আদি বাক্যত 'কেই' মধ্যপ্ৰত্যয় হিচাপে ব্যৱহাৰ হোৱা নাই। গতিকে 'কেই' অসমীয়া ভাষাৰ মধ্যপ্ৰত্যয় নহয়।

সামগ্ৰিকভাৱে অসমীয়া ভাষাৰ সৰ্গৰ শ্ৰেণীবিভাজন তলত ৰেখাচিত্ৰৰ সহায়ত দেখুওৱা হ'ল—

চিত্ৰ ৫.৬ ঃ অসমীয়া ভাষাৰ সৰ্গৰ শ্ৰেণীবিভাজন

(ভাগ কেইটা সিপিঠিত উল্লেখ কৰা হ'ল)

বিভক্তিমূলক

বাক্যবিন্যাসগত কার্যসাধক (syntactical)	ব্যাকৰণগতবিশেষ অর্থ প্রকাশক (semantical)
শব্দবিভক্তি	বচনবাকচ সর্গ
ধাতুবিভক্তি	লিংগবাচক সর্গ
পুৰুষবাচক শব্দবিভক্তি	নির্দিষ্টতাবাচক সর্গ
অসমাপিকা সাধনৰ সর্গ	অনির্দিষ্টতাবাচক সর্গ
কর্মবাচ্য গঠনৰ সর্গ	জোৰ বুজোৱা সর্গ

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ৫ ঃ অসমীয়া ভাষাত সংস্কৃতৰ পৰা অহা কেইটা উপসর্গৰ প্রয়োগ আছে।

.....

.....

জানি থোৱা ভাল

অসমীয়া ভাষাৰ বাক্যৰ গাঁথনিত ব্যৱহাৰ হোৱা পদসমূহক বাক্যতাত্ত্বিক আৰু ৰূপতাত্ত্বিক সূত্র অনুসাৰে দুই ধৰণে শ্রেণী বিভাগ কৰি দেখুৱাব পাৰি। বাক্যতাত্ত্বিক সূত্র অনুসাৰে কৰা বিভাজনত প্রধানকৈ বাক্যত এক পদৰ লগত আন এক পদৰ সঙ্গতি আৰু কার্যৰ প্রতি লক্ষ্য ৰখা হয়। আমাৰ আটাইৰে পৰিচিত বিশেষ্য, বিশেষণ, সর্বনাম, ক্রিয়া, ক্রিয়া বিশেষণ, অব্যয় আদি পদ বাক্যতাত্ত্বিক সূত্রৰ আধাৰত পোৱা শ্রেণীবিভাজন। আনহাতে পদৰ গঠনৰ আধাৰত; অর্থাৎ শব্দৰ ৰূপ, বিভক্তি আৰু বিভক্তিৰ সংযোগৰ ভিত্তিত যি শ্রেণীবিভাজন কৰা হয়, সেয়া ৰূপতাত্ত্বিক বিভাজন। অসমীয়া ভাষাত ৰূপতাত্ত্বিক দিশৰ পৰা পদসমূহক প্রধানকৈ দুটা ভাগত ভাগ কৰা হয় — (ক) সব্যয় পদ আৰু (খ) অব্যয় পদ। সব্যয় পদত বিভিন্ন বিভক্তিৰ সংযোগ ঘটে। আনহাতে অব্যয় পদত বিভক্তিৰ সংযোগ নঘটে। এইবোৰৰ কোনো পৰিৱর্তনো নঘটে। মাথো কেতিয়াবা দুটা বা ততোধিক অব্যয়ৰ সংযোগ ঘটিব পাৰে। এই বিষয়ে পৰৱর্তী এটা অধ্যায়ত বহলাই আলোচনা কৰা হ'ব।

৫.৫ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

- প্ৰাকৃতি বিশ্লেষণত এটি আলোচ্য বিষয় হ'ল ৰূপধ্বনিগত পৰিৱৰ্তন। প্ৰাকৃতি নিৰ্ণয়ৰ ক্ষেত্ৰত উপাকৃতিবোৰৰ মাজৰ এটাক আধাৰ ৰূপ (base-form) বুলি ধৰি লোৱা হয় আৰু বাকীবোৰৰ ৰূপধ্বনিগত পৰিৱৰ্তন হোৱা বুলি কোৱা হয়।
- সাধাৰণতে বদ্ধৰূপসমূহকে সৰ্গ (affix) বোলে। মুক্তৰূপ বা মূল প্ৰাকৃতি অৰ্থাৎ প্ৰকৃতিক আশ্ৰয় কৰি যিবোৰ বদ্ধ প্ৰাকৃতিয়ে ভিন্ ভিন্ অৰ্থবাচক ৰূপৰ সৃষ্টি কৰে, সেই বদ্ধ প্ৰাকৃতিবোৰকে সৰ্গ বোলে।
- সৰ্গসমূহৰ প্ৰয়োগৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি তিনিটা ভাগত ভাগ কৰা হয় — উপসৰ্গ (prefix), পৰসৰ্গ (suffix), মধ্যসৰ্গ বা অন্তঃসৰ্গ (infix)। আনহাতে ভাষাৰ গঠনৰ দিশত পালন কৰা ভূমিকা বা কাৰ্যৰ গুণ অনুসৰি বদ্ধৰূপবোৰক গুণ বা কাৰ্যৰ বিশেষ সূত্ৰে দুটা ভাগত ভাগ কৰা হয় — প্ৰত্যয় বা শব্দ সাধনৰ সৰ্গ বা ব্যুৎপত্তিমূল সৰ্গ (derivative affix), বিভক্তি বা পদ সাধনৰ সৰ্গ (inflectional affix)।
- ব্যাকৰণগত বিষয় এটা বিশেষ অৰ্থবাচক পাৰিভাষিক কথা। Grammatical elements (categories) আৰু Gramaticalness এই তিনিওটা প্ৰতিশব্দই ব্যাকৰণগত বিষয়কে বুজায়। ই ব্যাকৰণত আলোচিত সকলো বিষয়ক সামৰি নলয়। ই প্ৰধানতঃ ৰূপতত্ত্বৰ (morphology) কথা। তথাপি ইয়াক বাক্যতত্ত্বৰ (syntax) পৰিপ্ৰেক্ষিততহে বিচাৰ কৰা হয়।
- অসমীয়া ভাষাৰ শব্দ তথা পদ-গঠনৰ সমগ্ৰ প্ৰক্ৰিয়াটোক 'অসমীয়া ভাষাৰ ৰূপতত্ত্ব' বোলা হয়। অসমীয়া ভাষাত ব্যৱহাৰ হৈ থকা বিভিন্ন শব্দ, যেনে — বিশেষ্য, বিশেষণ, সৰ্বনাম, ক্ৰিয়া, ক্ৰিয়াবিশেষণ, অব্যয় আদিৰ শ্ৰেণী বিভাজন; কাৰক, বচন, লিঙ্গ, পুৰুষ, কাল, দশা, প্ৰত্যয় আদিৰ গঠন পদ্ধতিৰ পুংখানুপুংখ বিচাৰ-বিশ্লেষণ 'অসমীয়া ভাষাৰ ৰূপতত্ত্ব'ৰ আলোচ্য বিষয়।
- অধ্যায়টিত প্ৰকৃতি বা মূল প্ৰাকৃতিক ৰূপগত বৈশিষ্ট্যৰ ভিত্তিত যে অসমীয়া ভাষাত চাৰিটা ভাগত ভাগ কৰা হয় সেই কথা উল্লেখ কৰি যোৱা হৈছে। লগতে মূলাভাস প্ৰাকৃতি আৰু অসমীয়া ভাষাৰ সৰ্গ সম্পৰ্কে চমুকৈ আলোকপাত কৰা হ'ল।

৫.৬ অধিক জানিবলৈ

অসমীয়া গ্ৰন্থ ঃ

১) কাকতি, বাণীকান্ত (১৯৯৬); *অসমীয়া ভাষাৰ গঠন আৰু বিকাশ;* (হাজৰিকা, বিশ্বেশ্বৰ অনুঃ); বৰপেটা ঃ বাণীকান্ত কাকতি জন্ম শতবাৰ্ষিকী উদ্‌যাপন সমিতি (প্ৰথম প্ৰকাশ ১৯৪১)।

২) গোস্বামী, উপেন্দ্ৰনাথ (১৯৯৭); *অসমীয়া ভাষাৰ ব্যাকৰণ;* গুৱাহাটী ঃ মণি-মাণিক প্ৰকাশ।

৩) গোস্বামী, উপেন্দ্ৰনাথ (১৯৯৫); *অসমীয়া ভাষাৰ ৰূপ-কথা;* গুৱাহাটী ঃ মণি-মাণিক প্ৰকাশ।

৪) গোস্বামী, গোলোকচন্দ্ৰ (১৯৯৯); *অসমীয়া ব্যাকৰণৰ মৌলিক বিচাৰ;* গুৱাহাটী ঃ বীণা লাইব্ৰেৰী।

৫) গোস্বামী, গোলোকচন্দ্ৰ (২০০৩); *অসমীয়া ব্যাকৰণৰ প্ৰৱেশ;* গুৱাহাটী ঃ বীণা লাইব্ৰেৰী।

৬) গোস্বামী, গোলোকচন্দ্ৰ (১৯৯৬); *অসমীয়া বৰ্ণপ্ৰকাশ,* গুৱাহাটী ঃ বীণা লাইব্ৰেৰী।

৭) দত্ত বৰুৱা, ফণীন্দ্ৰ নাৰায়ণ (২০০৬); *আধুনিক ভাষাবিজ্ঞানৰ পৰিচয়;* গুৱাহাটী ঃ বনলতা।

৮) দত্ত বৰুৱা, ফণীন্দ্ৰ নাৰায়ণ (২০০৬); *প্ৰয়োগ ভাষাবিজ্ঞানৰ ৰূপৰেখা;* গুৱাহাটী ঃ বনলতা।

৯) পাদুন, নাহেন্দ্ৰ (সম্পাঃ)(১৯৯৩); *ভাষাৰ তত্ত্বকথা;* গুৱাহাটী ঃ বাণী মন্দিৰ।

১০) পাটগিৰি, দীপ্তি ফুকন (১৯৯১); *ভাষাতত্ত্ব,* গুৱাহাটী ঃ বনলতা।

১১) ভৰালী, দেবানন্দ (১৯৯৩); *অসমীয়া ভাষাৰ মৌলিক বিচাৰ;* গুৱাহাটী ঃ লয়ার্ছ বুক ষ্টল।

১২) মেধি, কালিৰাম (১৯৯৯); *অসমীয়া ব্যাকৰণ আৰু ভাষাতত্ত্ব;* গুৱাহাটী ঃ লয়ার্ছ বুক ষ্টল।

১৩) বৰা, লীলাৱতী শইকীয়া (২০১১); *অসমীয়া ভাষাৰ ৰূপতত্ত্ব;* গুৱাহাটী ঃ বনলতা।

ইংৰাজী গ্ৰন্থ ঃ

১৪) Bloomfield, L. (1994). *Language*. Delhi: Motilal Banarasidass.

১৫) Crystal, D. (1997). *The Encyclopedia of Language*. Cambridge: CUP.

১৬) Dutta Baruah, P. N. (1978). *A Comparative Analysis of the Morphological Aspects of Assamese and Oriya (Ph.D. Thesis).* Guwahati: Gauhati University.

১৭) Gleason (Jr.)(1978). *An Introduction to the Descriptive Linguistics.* Lisbon: Calouste Gulbenkian Foundation.

১৮) Hockett, C. F. (1970). *A Course in Modern Linguistics*. New Delhi: Oxford & IBH Publishing Co. Pvt. Ltd..

১৯) Kakati, B. (2007). *Assamese : Its Formation and Development.* Guwahati: Lawyers Book Stall.

২০) Matthews, P. H. (2002). *Morphology.* Cambridge: CUP.

২১) Yule, G. (1996). *The Study of Language*. Cambridge: CUP.

৫.৭ অগ্রগতিৰ খতিয়ান

১ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ আধাৰ-ৰূপটোৰ যেতিয়া কাষৰ ধ্বনিৰ প্ৰভাৱত পৰিৱৰ্তন ঘটি প্ৰায় সমানধ্বনিত পৰিণত হয়, তাকে সমীভৱন বোলে।

২ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ যিবোৰ প্ৰাকৃতিয়ে স্বতন্ত্ৰভাৱে অৰ্থ প্ৰকাশ কৰিব পাৰে, সেইবোৰ প্ৰাকৃতিকেই মুক্ত প্ৰাকৃতি বোলা হয়।

৩ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ যিবোৰ বদ্ধৰূপ মুক্তৰূপ বা মূলৰূপ বা প্ৰকৃতিৰ পিছফালে বহি কোনো নতুন ৰূপ সাধন কৰে সেইবোৰকে পৰসৰ্গ বা পৰপ্ৰত্যয় বোলে।

৪ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ সৰ্গক মূলতঃ দুটা ভাগত ভাগ কৰা হয়। যথা— (ক)অৱস্থানগত বিভাগ — পূৰ্বসৰ্গ, অন্তঃ বা মধ্যসৰ্গ আৰু অনুসৰ্গ বা পৰসৰ্গ, (খ) গুণগত বা কাৰ্যগত বিভাগ — প্ৰত্যয় আৰু বিভক্তি।

৫ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ অসমীয়া ভাষাত সংস্কৃতৰ পৰা অহা কুৰিটা উপসৰ্গৰ প্ৰয়োগ আছে।

৫.৮ আৰ্হি প্ৰশ্ন

বস্তুধৰ্মী প্ৰশ্ন

প্ৰশ্ন ১ ঃ তলত দিয়া প্ৰশ্নসমূহৰ উত্তৰ লিখক—

ক) আকৃতি, প্ৰাকৃতি আৰু উপাকৃতি বুলিলে কি বুজে?

খ) অসমীয়া ভাষাৰ ব্যাকৰণগত বিষয়সমূহ কি কি?

গ) প্ৰাকৃতি বুলিলে কি বুজে?

প্ৰশ্ন ২ ঃ শুদ্ধ নে অশুদ্ধ নিৰ্ণয় কৰক—

ক) বিশেষ্য, বিশেষণ, ক্ৰিয়া বিশেষণ, সৰ্বনাম, ক্ৰিয়া বিষয়ক শব্দ আৰু বিবিধ ধাতুসমূহক বদ্ধপ্ৰাকৃতিৰ শ্ৰেণীৰ আলোচনা কৰা হয়।

খ) যিবোৰ বদ্ধৰূপে মুক্তৰূপ বা প্ৰকৃতিটোক দুভাগ কৰি তাৰ মাজত সোমাই পৰে আৰু মুক্তৰূপটোৰ পূৰ্বৰ অৰ্থৰ সলনি কৰে সেই বদ্ধৰূপকে অন্ত্য সৰ্গ বোলে।

চুটি প্ৰশ্ন (১৫০ টা শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ লিখক)

প্ৰশ্ন ১ ঃ ব্যাকৰণগত বিষয় বুলিলে কি বুজে?

প্ৰশ্ন ২ ঃ চমুটোকা লিখক — ৰূপধ্বনিগত পৰিৱৰ্তন, বিভক্তি, পূৰ্ব সৰ্গ, মধ্য সৰ্গ, অন্ত্য সৰ্গ।

প্ৰশ্ন ৩ ঃ মধ্য প্ৰত্যয় বুলিলে কি বুজে? অসমীয়া ভাষাত মধ্য প্ৰত্যয় আছেনে?

ৰচনাধৰ্মী প্ৰশ্ন (৩০০-৫০০ টা শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ লিখক)

প্ৰশ্ন ১ ঃ অসমীয়া ভাষাৰ ৰূপতত্ত্ব সম্পৰ্কে চমুকৈ লিখক।

প্ৰশ্ন ২ ঃ সৰ্গ কাক বোলে? সৰ্গৰ শ্ৰেণীবিভাজন কৰি দেখুৱাওক।

প্ৰশ্ন ৩ ঃ প্ৰকৃতি (root morpheme) বুলিলে কি বুজে? অসমীয়া ভাষাৰ প্ৰকৃতিৰ শ্ৰেণী বিভাজন কৰি দেখুৱাওক।

প্ৰশ্ন ৪ ঃ সৰ্গৰ অৱস্থানগত আৰু গুণগত বিভাজন সম্পৰ্কে উদাহৰণ দি বুজাই লিখক।

*** ***** ***

অধ্যায় ৬ঃ অসমীয়া ভাষাৰ ৰূপতত্ত্ব — ২

অধ্যায় গাঁথনি

৬.১ উদ্দেশ্য

৬.২ পৰিচয়

৬.৩ অসমীয়া ভাষাৰ ৰূপতত্ত্বৰ কেইটামান দিশ

- ৬.৩.১ বচন
- ৬.৩.২ লিংগ
- ৬.৩.৩ কাৰক
- ৬.৩.৪ বিশেষণ আৰু বিশেষণৰ তুলনা
- ৬.৩.৫ সর্বনাম আৰু সর্বনামীয় ৰূপ
- ৬.৩.৬ ক্রিয়া

৬.৪ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

৬.৫ অধিক জানিবলৈ

৬.৬ অগ্রগতিৰ খতিয়ান

৬.৭ আৰ্হি প্রশ্ন

৬.১ উদ্দেশ্য

এই অধ্যায়টি অধ্যয়ন কৰি আপুনি—

- অসমীয়া ভাষাৰ বচন কেইবিধৰ পৰিচয় লাভ কৰিব পাৰিব
- অসমীয়া ভাষাত লিংগ নির্ণয়ৰ পদ্ধতি কেনেকুৱা, সেই বিষয়ে ধাৰণা লাভ কৰিব পাৰিব
- বিশেষণৰ সাধাৰণ পৰিচয় লাভৰ লগতে বিশেষণৰ শ্রেণীবিভাজন সম্বন্ধে আলোচনা কৰিব পাৰিব
- সর্বনাম আৰু সর্বনামীয় ৰূপ সম্বন্ধে ধাৰণা লাভ কৰিব পাৰিব
- অসমীয়া ক্রিয়াৰূপৰ বিষয়ে বিস্তৃত ধাৰণা লাভ কৰিব পাৰিব।

৬.২ পৰিচয়

ইয়াৰ আগৰ অধ্যায় দুটিত আপুনি ৰূপতত্ত্বৰ সাধাৰণ পৰিচয় লাভ কৰাৰ লগতে অসমীয়া ভাষাৰ ৰূপতত্ত্বৰ দুটামান দিশ সম্পর্কে অৱগত হ'ল। এই অধ্যায়টোত আমি অসমীয়া ৰূপতত্ত্বৰ অন্তর্গত আন কেইটামান বিশেষ দিশ সম্পর্কে বহলাই আলোচনা কৰিম। মূলতঃ অসমীয়া ভাষাৰ বচন, লিংগ, কাৰক, বিশেষণ আৰু বিশেষণৰ তুলনা, সর্বনাম আৰু সর্বনামীয় ৰূপ, ক্রিয়া — এই দিশকেইটাৰ বিষয়ে চমুকৈ আলোকপাত কৰিম। প্রসংগক্রমে উল্লেখ কৰি যাওঁ যে পৰৱর্তী

কেইটামান অধ্যায়ত অসমীয়া ভাষাৰ বচন, লিঙ্গ, কাৰক সম্পর্কে বহলাই আলোচনা কৰিব বাবে ইয়াত কেৱল সেই দিশ কেইটা চমুকৈ উল্লেখহে কৰি যোৱা হ'ব। অধ্যায়টোৰ আলোচনাত সন্নিৱিষ্ট হোৱা বিষয়সমূহে অসমীয়া ব্যাকৰণৰ লগত জড়িত নানানটা দিশৰ বিষয়ে সামগ্রিক ধাৰণা লাভ কৰাত আপোনাক সহায় কৰিব।

৬.৩ অসমীয়া ভাষাৰ ৰূপতত্ত্বৰ কেইটামান দিশ

ইতিমধ্যে আমি উল্লেখ কৰি আহিছোঁ যে বচন, লিংগ, কাৰক, বিশেষণ আৰু বিশেষণৰ তুলনা, সর্বনাম আৰু সর্বনামীয় ৰূপ, ক্রিয়া আদি ৰূপতত্ত্বৰ লগত সম্পর্কিত দিশ। তলত অসমীয়া ভাষাৰ এই দিশসমূহৰ বিষয়ে আলোচনা দাঙি ধৰা হ'ল।

৬.৩.১ বচন

ভাষাৰ ৰূপতত্ত্বৰ এটি আলোচ্য বিষয় হ'ল বচন। ভাষাৰ আলোচনাত বচনে পদৰ সংখ্যা বা পৰিমাণ বুজায়। যাৰ দ্বাৰা পদৰ সংখ্যা বা পৰিমাণৰ বোধ জন্মে তাকে বচন বোলে। বচনৰ ইংৰাজী প্রতিশব্দ হ'ল number। উদাহৰণস্বৰূপে—

তুমি এইফালে আহাচোন।
মই আৰু তুমি একেলগে যাম।
তোমালোক কেলেই নাহিলা?

এই বাক্যকেইটাৰ তুমি, মই আৰু তুমি, তোমালোক পদে ক্রমে এজন ব্যক্তি, দুজন ব্যক্তি আৰু বহু ব্যক্তিক বুজাইছে। এনেদৰে এজনক বুজালে একবচন, দুটাক বুজালে দ্বিবচন আৰু বহুতক বুজালে বহুবচন বোলা হয়।

বচন সাধাৰণতে দুটা— একবচন আৰু বহুবচন। কোনো কোনো ভাষাত একবচন আৰু বহুবচনৰ উপৰি দ্বিবচনো পোৱা যায়। দ্বিবচনৰ প্রয়োগ বৈদিক, প্রাচীন গ্রীক আদি ভাষাতো দেখা যায়। আনকি প্রাকৃততো দ্বিবচনৰ প্রয়োগ সীমিত ৰূপত দৃশ্যমান। বৈদিক প্রভৃতি প্রাচীন ভাষাত যুগ্মদেৱতা, চক্ষু প্রভৃতি স্বভাৱজাত যুগ্ম শব্দৰ ক্ষেত্রত বহুবচন প্রযুক্ত হয়। প্রাকৃততো এই ধাৰাটো অব্যাহত। মধ্যভাৰতীয় আর্য ভাষাৰ প্রথম স্তৰতেই (পালি, অশোকৰ অনুশাসন আদিত) দ্বিবচনৰ বিলোপ সাধন লক্ষণীয়। দ্বিবচনৰ চিনৰূপে মাথোন উভো (> উভৌ), দো > দ্বৌ), দুৱে, দুৰি, ৱে (< দ্বে) আদি ৰ'লগৈ। একবচন আৰু বহুবচনৰ পার্থক্য সংস্কৃতৰ পৰা অসমীয়া ভাষালৈ অব্যাহত আছে। অসমীয়াকে আদি কৰি প্রায়বোৰ নব্য ভাৰতীয় আর্য ভাষাত বচন দুটা— একবচন আৰু বহুবচন। এটা বা এজনক বুজালে একবচন আৰু দুটা বা ততোধিক বুজালে বহুবচন হয়। দ্বিবচন বহুবচনৰ লগত যুক্ত হ'ল। কিন্তু দুটা বস্তুক একেলগে বুজাবলৈ অসমীয়া ভাষাত কেইটিমান ৰূপ আছে। সেইবোৰ হৈছে যোৰ/যুৰি, হাল, যুগল আৰু দ্বয়। চাৰিটা বস্তুৰ

একোটা গোট বুজাবলৈ গণ্ডা, অঁৰা আৰু হালি ৰূপ পোৱা যায়। আকৌ সংখ্যাবাচক শব্দ যোগ কৰিও বচন নির্ণয় কৰা হয়। উদাহৰণ— এযোৰ কণী, তামোল গণ্ডা, দুইযোৰ কণী, চকুযুৰি, তামোল অঁৰা, গৰুহাল, পদযুগল, দুই অঁৰা তামোল, ইত্যাদি।আকৌ, কুৰি আৰু গুছি শব্দই একুৰি বা বিশ সংখ্যা বুজায়। যেনে— পাণ একুৰি, পাণ এগুছি। তেনেদৰে পোন শব্দই আশী সংখ্যা বুজায়। যেনে— এপোন তামোল।

নব্য ভাৰতীয় আর্য ভাষাবোৰত বাক্যত কিছুমান পদ পোৱা যায়, যিবোৰে ব্যক্তি, প্রাণী বা বস্তুৰ কোনো সংখ্যা বা পৰিমাণৰ ধাৰণা নিদিয়ে। তেনেবোৰক বচন নিৰপেক্ষ ৰূপ বোলা হয়। অসমীয়া ভাষাৰ উদাহৰণেৰে কথাটো দেখুওৱা হ'ল —

বাৰীত গৰু সোমাল।

মেললৈ মেলুৰৈ আহিছে।

কিনিবলৈ দিয়া কলম কিনিলানে?

প্রথম বাক্যত 'গৰু' শব্দই এটা নে বহুত গৰুক বুজাইছে জানিব পৰা নাযায়। দ্বিতীয় বাক্যত মেললৈ এজন নে বহুত মেলুৰৈ আহিছে জানিব নোৱাৰি। তৃতীয় বাক্যটোতো কলম এটা নে বহুত, সেই কথা জানিব নোৱাৰি। গতিকে ক'ব পৰা যায় যে অসমীয়া ভাষাত বচনৰ তিনিটা ৰূপ আছে। এটা একবচনৰ, এটা বহুবচনৰ আৰু আনটোক বচন নিৰপেক্ষ ৰূপ বোলা হয়।

অসমীয়া ভাষাত বচন ব্যাকৰণগত (Grammatical Category or elements) নহয়। অসমীয়াত বিশেষণ পদৰ পৰা বিশেষ্যৰ বা বিশেষ্য পদৰ পৰা ক্রিয়া পদৰ বা ক্রিয়া পদৰ পৰা বিশেষ্য বা সর্বনাম পদৰ বচন জনাৰ উপায় নাই। উদাহৰণ— ল'ৰাজন আহিছে।

ধুনীয়া ল'ৰাজন আহিছে।

ধুনীয়া ল'ৰাবোৰ আহিছে।

এই বাক্যকেইটাত ক্রিয়াপদ একেই আছে। বচন সলনিৰ লগে লগে ক্রিয়াপদৰ একো সালসলনি ঘটা নাই। আকৌ, বচন সলনিৰ লগে লগে বিশেষণ পদ 'ধুনীয়া'ৰ কোনো পৰিৱর্তন হোৱা নাই বা 'ধুনীয়া' পদৰ বচন সলনি হোৱা নাই।

অসমীয়া ভাষাত বিশেষ্য আৰু সর্বনাম পদৰ বচন পোৱা যায়। বিশেষ্য পদৰ একবচন, বহুবচন আৰু বচন নিৰপেক্ষ ৰূপ পোৱা যায়। যেনে— বাঘ ওলাইছে। (বচন নিৰপেক্ষ), বাঘটো মৰিল। (একবচন), বাঘবোৰ পলাল। (বহুবচন)।

সর্বনাম পদৰ একবচন আৰু বহুবচনৰ ৰূপহে আছে, বচন নিৰপেক্ষ ৰূপ নাই।

যেনে—	**একবচন**	**বহুবচন**
	মই	আমি
	তই	তহঁত
	তুমি	তোমালোক

অসমীয়া ভাষাত বিশেষণৰ একবচন আৰু বহুবচন ৰূপ পোৱা যায়। কিন্তু বিশেষণ পদে বচন বুজালে সি বিশেষ্যলৈ পৰিৱৰ্তন হৈ যায়। যেনে— ক'লাডাল, বগাডাল, ৰূপহীজনী, পুৰণাডাল ইত্যাদি। আকৌ ক্ৰিয়া পদত -হঁক যোগ কৰিলে বহুবচনৰ ধাৰণা জন্মায়। যেনে— তোমালোক যোৱাহঁক, আহাহঁক, খালাহঁকনে? আদিত বহুবচনৰ বোধ হৈছে। অসমীয়া ভাষাত অব্যয় পদৰ বচন পোৱা নাযায়।

অসমীয়া ভাষাত একবচন আৰু বহুবচন কৰাৰ বিশেষ কিছুমান নিয়ম পোৱা যায়। 'অসমীয়া ভাষাৰ বচন আৰু লিঙ্গ' — শীৰ্ষক অধ্যায়টিত এই বিষয়ে বহলাই আলোচনা কৰা হ'ব বাবে ইয়াত উল্লেখ কৰি যোৱা নহ'ল।

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন নং ১ ঃ অসমীয়া ভাষাত দ্বিবচনৰ প্ৰয়োগ আছেনে?

.....

৬.৩.২ লিংগ

লিংগ শব্দৰ অৰ্থ হ'ল চিন। যিহেৰে পুৰুষ আৰু স্ত্ৰী, অৰ্থাৎ মতা নে মাইকী চিনিব পাৰি তাকে লিংগ বোলে। লিংগ নিৰ্ণয়ৰ বাবে যিবোৰ প্ৰত্যয় বা ৰূপ প্ৰয়োগ কৰা হয় সেইবোৰক লিংগবাচক প্ৰত্যয় বোলে। অসমীয়া ভাষাত লিংগ দুবিধ— পুংলিংগ আৰু স্ত্ৰীলিংগ। মতা বুজালে পুংলিংগ আৰু মাইকী বা মহিলা বুজালে স্ত্ৰীলিংগ হয়। উদাহৰণ—

পুংলিংগবাচক শব্দ— পিতা, মামা, ভাই, ভতিজা, মখনা ইত্যাদি।

স্ত্ৰীলিংগবাচক শব্দ— স্ত্ৰী, আইতা, মা, গাই, বৰানী ইত্যাদি।

অসমীয়া ভাষাত নিৰ্জীৱ পদাৰ্থৰ কোনো লিংগ বিচাৰ কৰা নহয়। এইবোৰ লিংগবিহীন।

অসমীয়া ভাষাৰ লিঙ্গ বিচাৰ প্ৰক্ৰিয়াক সম্পূৰ্ণৰূপে ব্যাকৰণগত বিষয় বুলি বিবেচনা কৰা নহয়। বাক্যৰ গাঁথনিত লিংগই গাঁথনিক সংগতি ৰক্ষা নকৰে। বিশেষ্যৰ লিংগ অনুযায়ী বিশেষণ বা ক্ৰিয়াপদৰ ৰূপৰ কোনো পৰিৱৰ্তন নহয়। উদাহৰণ—

ভাল ল'ৰা	ভাল ছোৱালী
ধুনীয়া ল'ৰা	ধুনীয়া ছোৱালী
ল'ৰাই খেলে	ছোৱালীয়ে খেলে।

উল্লিখিত উদাহৰণকেইটিত বিশেষ্যৰ লিংগ অনুযায়ী বিশেষণ আৰু ক্ৰিয়া পদৰ কোনো পৰিৱৰ্তন হোৱা নাই। কিন্তু অসমীয়া ভাষাত প্ৰচলিত কেতবোৰ তৎসম আৰু তদ্ভৱ শব্দত সংস্কৃতৰ দৰে বিশেষ্যৰ লিংগ অনুযায়ী বিশেষণবো লিংগ পৰিৱৰ্তন হয়। এনে

উদাহৰণৰ ভিত্তিত অসমীয়া ভাষাৰ লিঙ্গ বিচাৰ প্ৰক্ৰিয়াৰ এটা অংশক ব্যাকৰণগত বিষয় বুলি ক'ব পৰা যায়। উদাহৰণ—

বিদ্বান পুৰুষ	বিদূষী মহিলা
মহান পুৰুষ	মহীয়সী নাৰী
সুন্দৰ যুৱক	সুন্দৰী যুৱতী।

অসমীয়া ভাষাৰ লিঙ্গ নিৰ্ণয় কৰিবলৈ কিছুমান বিশেষ নিময় মানি চলা হয়। সেই বিষয়ে পৰৱৰ্তী অধ্যায়ত বহলাই আলোচনা কৰা যাব। প্ৰসংগক্ৰমে উল্লেখ কৰি যাওঁ যে, অসমীয়া ভাষাত কেতবোৰ বিশেষ্য আৰু সৰ্বনাম শব্দ আছে, যিবোৰৰ পুংলিংগ আৰু স্ত্ৰীলিংগ উভয়তে প্ৰয়োগ হ'ব পাৰে। অৰ্থাৎ এনেবোৰ শব্দৰ দ্বাৰা পুৰুষ বা স্ত্ৰীৰ ধাৰণা কৰিব নোৱাৰি। যেনে ঃ মানুহ — সভাত বহুত মানুহ গোট খাইছিল।

ইয়াত 'মানুহ' শব্দই মতা অথবা মাইকীৰ ধাৰণা নিদিয়ে। তেনেদৰে— আমি গুৱাহাটীলৈ যাম। এই বাক্যটোতো 'আমি' শব্দই পুৰুষ-স্ত্ৰীৰ ধাৰণা নিদিয়ে। এইবোৰক লিংগ নিৰপেক্ষ ৰূপ বোলা হয়। অসমীয়া ভাষাত লিংগ নিৰপেক্ষ শব্দ কিছুমান হ'ল— সখি, কবি, গল্পকাৰ, গ্ৰন্থকাৰ, বাঘ, ভালুক, মই, তুমি, তোমালোক, তহঁত, এওঁ, তেওঁ, তেওঁলোক, এখেত, তেখেত, তেখেতসকল, এখেতসকল, আপুনি ইত্যাদি।

৬.৩.৩ কাৰক

বাক্যত ক্ৰিয়া পদৰ লগত অন্য পদৰ যি সম্পৰ্ক স্থাপিত হয় সেই সম্পৰ্ককে কাৰক বোলে। 'ক্ৰিয়ান্বয়ী কাৰকম্'-পাণিনি। অৰ্থাৎ ক্ৰিয়াৰ লগত যাৰ অন্বয় হয় তাক কাৰক বোলে। উদাহৰণস্বৰূপে — 'ডাক্তৰে ৰোগীজনক এৰোপ্লেনেৰে গুৱাহাটীৰ পৰা ভেলোৰলৈ নিলে।' এই বাক্যটোত নিলে ক্ৰিয়াপদৰ লগত আন পদবোৰৰ সম্পৰ্ক স্থাপিত হৈছে। এই সম্বন্ধই কাৰক। ডাক্তৰে, ৰোগীজনক, এৰোপ্লেনেৰে, গুৱাহাটীৰ পৰা, ভেলোৰলৈ প্ৰত্যেকেই একো একোটি কাৰক।

কোনে নিলে?	উত্তৰ	— ডাক্তৰে (কৰ্তা-কাৰক)
কাক নিলে?		— ৰোগীজনক (কৰ্ম-কাৰক)
কেনেকৈ নিলে?		— এৰোপ্লেনেৰে (কৰণ-কাৰক)
ক'ৰপৰা নিলে?		— গুৱাহাটীৰ পৰা (অপাদান কাৰক)
ক'লৈ নিলে?		— ভেলোৰলৈ (নিমিত্ত কাৰক)।

এনেদৰে ক্ৰিয়াপদৰ লগত হোৱা সম্বন্ধৰ ভিত্তিত অসমীয়া কাৰকক ছটা ভাগত ভগাব পাৰি — কৰ্তা-কাৰক, কৰ্ম-কাৰক, কৰণ-কাৰক, নিমিত্ত-কাৰক, অপাদান কাৰক আৰু অধিকৰণ-কাৰক।

এতিয়া আন এটা উদাহৰণলৈ মন কৰা হওক — 'এইটো মোৰ ঘৰ'। ইয়াত

ঘৰ শব্দৰ লগত 'মোৰ' এটা সম্বন্ধ স্থাপিত হৈছে। কিন্তু ঘৰ শব্দটো ক্রিয়া পদ নহয়। নামপদহে। কাৰকৰ সূত্র অনুযায়ী ক্রিয়াপদৰ লগত আন পদৰ সম্বন্ধকহে কাৰক বোলে। 'ঘৰ' ক্রিয়াপদ নোহোৱা বাবে এনে সম্বন্ধক সম্বন্ধ পদ বোলা হয়। সম্বন্ধ পদক কাৰক বোলা নহয়। গতিকে অসমীয়া ভাষাত কাৰক ছটাহে। এই বিষয়ে পৰৱর্তী অধ্যায়ত বহলাই আলোচনা দাঙি ধৰা হ'ব।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ২ ঃ লিংগ নিৰপেক্ষ ৰূপ কাক বোলে?

.....

৬.৩.৪ বিশেষণ আৰু বিশেষণৰ তুলনা

বিশেষণ হ'ল নাম পদৰ এটি বিভাগ। বিভক্তি যুক্ত হোৱা আৰু নোহোৱাৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি পদক দুটা ভাগত ভগোৱা হয়— অব্যয় আৰু সব্যয়। অব্যয় পদত বিভক্তি যোগ নহয়। সব্যয় পদক বিভক্তি গ্রহণৰ প্রকাৰ লৈ দুটা ভাগত ভগোৱা হয়— নামপদ আৰু ক্রিয়াপদ। নামপদক ইহঁতৰ প্রয়োগ আৰু স্বকীয় বৈশিষ্ট্যলৈ লক্ষ্য ৰাখি তিনিটা ভাগত ভগোৱা হয় — বিশেষ্য পদ, সর্বনাম পদ আৰু বিশেষণ পদ।

যি পদে আন পদৰ বিষয়ে বিশেষকৈ বুজায় বা বিশেষ কিবা দোষ-গুণ আদি প্রকাশ কৰে, তেনে পদকে বিশেষণ পদ বোলে। উদাহৰণ — বিশুদ্ধ বায়ু স্বাস্থ্যৰ বাবে উপকাৰী, গায়কজনে শুৱলা গীত গাইছে। ইয়াত বিশুদ্ধ, শুৱলা শব্দদুটা বিশেষণ শব্দ। ইহঁতে ক্রমে বায়ু আৰু গীত পদক বিশেষকৈ বুজাইছে।

মন কৰিবলগীয়া কথা যে অসমীয়া ভাষাত বিশেষণ পদৰ ৰূপ নহয়। অর্থাৎ ইহঁত অব্যয় পদৰ দৰে অর্থাৎ বিশেষণ পদত কোনো বিভক্তি লগত নালাগে। উল্লিখিত বাক্যবোৰৰ বিশেষণ পদত কেতিয়াও বিভক্তি যুক্ত নহয়। বিশেষণত নাম বিভক্তি যোগ হ'লে সেইবোৰ নামপদৰ দৰে ব্যৱহাৰ হয়। যেনে— ছোৱালীজনী ভালত পৰিছে, ভাললৈ চাওঁতে কালহে হ'ল। এইবোৰ বিশেষণত বিভক্তি প্রয়োগ হোৱাৰ লগে লগে ইহঁত বিশেষ্য পদৰ দৰে হৈছে।

বাক্যত বিশেষণৰ স্থান আৰু আন পদৰ লগত থকা সম্পর্কৰ দিশলৈ চাই বিশেষণক মুখ্যতঃ চাৰিটা ভাগত ভগাব পাৰি। যথা — বিশেষ্যৰ বিশেষণ, সর্বনামৰ বিশেষণ, বিশেষণীয় বিশেষণ বা বিশেষণৰ বিশেষণ আৰু ক্রিয়া বিশেষণ।

উল্লেখযোগ্য যে ভাষাবিদ গোলোকচন্দ্র গোস্বামীয়ে বিশেষণক তিনিটা ভাগত ভগাইছে। তেওঁ বিশেষ্যৰ বিশেষণ আৰু সর্বনামৰ বিশেষণক একেলগে নাম বিশেষণ বা বিশেষ্য-সর্বনামৰ বিশেষণ হিচাপে আলোচনা কৰিছে।

- *বিশেষ্যৰ বিশেষণ ঃ* যিবোৰ বিশেষণ পদ সাধাৰণতে বিশেষ্য পদৰ আগত বহি ইহঁতৰ গুণ-দোষ, অৱস্থা, পৰিমাণ, সংখ্যা আদি বুজায় সেইবোৰেই বিশেষ্যৰ বিশেষণ। উদাহৰণ— চেঁচা বতাহ, গৰম দিন, বগা কাপোৰ, স্বদেশী কাপোৰ, বিদেশী বস্ত্র ইত্যাদি। ইয়াত বিশেষণ পদবোৰে বিশেষ্য পদটোৰ বিষয়ে কিবা এটা ব্যক্ত কৰিছে। কেতিয়াবা বিশেষ্যৰ বিশেষণ পদটো নাম পদৰ পিছতো বহে। যেনে— কুকুৰ বৰ প্রভুভক্ত প্রাণী, মানুহজনী সাংঘাটিক চুৰুণী। এই বাক্যবোৰত ব্যৱহাৰ হোৱা বিশেষণবোৰ বাক্যত থকা বিশেষ্যৰ পৰা পিছফালে আৰু আঁতৰি বহিছে। এনেকৈ নামপদৰ পৰা আঁতৰি বহা বিশেষণ পদক বিধেয় বিশেষণ বোলে।
- *সর্বনামৰ বিশেষণ ঃ* সর্বনামৰ গুণ, দোষ, অৱস্থা আদি বুজোৱা বিশেষণবোৰেই সর্বনামৰ বিশেষণ। সর্বনামৰ বিশেষণ সাধাৰণতে সর্বনামৰ পিছত বহে। সেই কাৰণে সর্বনামৰ বিশেষণক বিধেয় বিশেষণ বোলে। উদাহৰণস্বৰূপে — আপুনি উদাৰ, তই ভীৰু ইত্যাদি। কেতিয়াবা আবেগত কোৱা কথাত সর্বনামৰ আগতো সর্বনামৰ বিশেষণ বহে। যেনে— মহা বলৱান তেওঁ, অতি সাহসী তোমালোক। আকৌ সমাস হৈ সাধিত হোৱা সমস্ত পদত বিশেষণ পদটো কেতিয়াবা বিশেষ্যৰ পিছতে লগ লাগে। যেনে— নক্ষত্র-বিশেষ, সচিব-প্রধান, সময়-বিশেষ ইত্যাদি।
- *বিশেষণীয় বিশেষণ ঃ* কিছুমান বিশেষণে অন্য বিশেষণৰ গুণ, দোষ, অৱস্থা আদি বুজায়। এনেবোৰ বিশেষণক বিশেষণীয় বিশেষণ বোলা হয়। উদাহৰণ— মানুহজন অতিপাত খঙাল, অতি শান্ত ছোৱালীজনী। এই বাক্যকেইটিত অতিপাত, অতি বিশেষণকেইটাই ক্রমে— খঙাল, শান্ত বিশেষণক বিশেষকৈ বুজাইছে। গতিকে অতিপাত, অতি হ'ল বিশেষণীয় বিশেষণ।

  বিশেষণীয় বিশেষণে ক্রিয়া বিশেষণকো বিশেষকৈ দেখুৱায়। যেনে— মানুহজনে বৰ শুৱলাকৈ ভাষণ দিয়ে। ইয়াত 'বৰ' পদে 'শুৱলাকৈ ভাষণ দিছে' পদক বিশেষকৈ বুজাইছে। কেতিয়াবা একাধিক বিশেষণৰো একেলগে প্রয়োগ হয়। যেনে— বৰ বেছি বুধিয়ক মানুহ, অত্যন্ত সৎসাহসী লোক।
- *ক্রিয়া বিশেষণ ঃ* ক্রিয়াৰ গুণ, লক্ষণ, সময়, ঠাই আদি বুজোৱা শব্দবোৰেই ক্রিয়া বিশেষণ। যেনে— খৰকৈ খোৱা বেয়া, বেগাই খোজ কাঢ়িবা। ইয়াত খৰকৈ, বেগাই বিশেষণে ক্রিয়া পদৰ গুণ, অৱস্থা আদি বুজাইছে। নাম বিশেষণৰ পিছত -এ, -এৰে, -আই যোগ দিলে ক্রিয়া বিশেষণ হয়। যেনে— ভালে আছানে? কুশলে থাকা। উদাহৰণকেইটিত ভাল, কুশলত ক্রমে -এ, -এ যোগ হৈছে। নাম বিশেষণৰ পিছত -কৈ অনুসর্গ যোগ কৰিও ক্রিয়া-বিশেষণ কৰা হয়। যেনে— বেছিকৈ ল'লে, পলমকৈ আহিল, ভুলকৈ ক'লে ইত্যাদি। দ্বিৰুক্তি যোগেও ক্রিয়া-বিশেষণ হয়। যেনে— লাহে লাহে আহা, খৰ খৰকৈ পঢ়া ইত্যাদি।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ৩ ঃ বিশেষণীয় বিশেষণ কাক বোলে?

.....

দুটা বা তাতকৈ অধিক বস্তু বা প্রাণীৰ মাজত তুলনা কৰি এটা আনটোতকৈ বা আন সকলোতকৈ উৎকৃষ্ট বা নিকৃষ্ট বুলি দেখুৱাবলৈ অসমীয়া ভাষাত কেতবোৰ নিয়ম আছে। এই নিয়ম প্রত্যেক ভাষাতে বিদ্যমান। সংস্কৃত ভাষাত বিশেষণ শব্দত -তৰ, -তম, -ইষ্ঠ প্রত্যয় যোগ দি দুটা বা বহুতৰ মাজত তুলনা কৰা হয়। যেনে—

	বিশেষণ দুটাৰ মাজত তুলনা	**বহুতৰ মাজত তুলনা**
বৃহৎ	বৃহত্তৰ	বৃহত্তম
গুৰু	গুৰুতৰ	গুৰুতম/গৰিষ্ঠ
ক্ষুদ্র	ক্ষুদ্রতৰ	ক্ষুদ্রতম ইত্যাদি।

অসমীয়া ভাষাতো যিবোৰ বিশেষণ শব্দ সংস্কৃতৰ পৰা আহিছে সেইবোৰ তৎসম বিশেষণ শব্দৰ সংস্কৃতৰ নিয়মেৰে তুলনা কৰা হয়। অৱশ্যে এই নিয়ম অসমীয়াত বেছি কটকটীয়া নহয়।

অসমীয়া ভাষাত দুটাৰ মাজত তুলনা বুজাবলৈ হ'লে যাৰ লগত তুলনা কৰা হয়, সেই প্রাণীবাচক বা অপ্রাণীবাচক শব্দটোৰ অধিকৰণ কাৰকৰ ৰূপৰ পিছত -কৈ প্রত্যয় যোগ দি তাৰ পিছত বিশেষণটো ব্যৱহাৰ কৰা হয়। যেনে— যাদৱতকৈ প্রকাশ সৰু। কেতিয়াবা এটাতকৈ আনটোত বেছি থকা বুজাবলৈ -কৈ প্রত্যয়ান্ত ৰূপৰ আগত বা পিছত ব্যৱহৃত তুলনীয় নামপদটোত ষষ্ঠী -ৰ বা সপ্তমী -ত প্রত্যয় যোগ হয়। যেনে— গৰুতকৈ ম'হৰ শক্তি বেছি।

কেতিয়াবা ইংৰাজী ভাষাৰ অনুকৰণত আপেক্ষিকভাৱে, তুলনামূলকভাৱে 'তুলনাত' পদেৰেও দুটাৰ মাজত তুলনা বুজোৱা হয়। যেনে— ডিব্রুগড়তকৈ গুৱাহাটী আপেক্ষিকভাৱে আগবঢ়া, তেজপুৰৰ তুলনাত গুৱাহাটী বেছি অপৰিষ্কাৰ।

বিধেয় ৰূপে শেষত বহা বিশেষণৰ আগত অর্থ অনুসৰি বহুত, অনেক, অধিক, অত্যন্ত, বেছি, অলপ, কম, ভালেখিনি ইত্যাদি বিশেষণ ব্যৱহাৰ কৰা হয়। যেনে— কাছতকৈ শহা বহুত বেগী, যদু মধুতকৈ অলপ ওখ।

কেতিয়াবা বহলাই বুজাই দিও তুলনা প্রকাশ কৰা হয়। যেনে— ৰামায়ণ আৰু মহাভাৰতৰ ভিতৰত ৰামায়ণেই বেছি পুৰণি। যদু আৰু মধুৰ ভিতৰত মধু বেছি ভাল।

বহুতৰ মাজত তুলনা বুজাবলৈ 'আটাই' আৰু 'সকলো' শব্দত অধিকৰণ কাৰকৰ -ত যোগ দি তাৰ পিছত -কৈ যোগ দিয়া হয়। যেনে — এইটো আটাইতকৈ বগা বা আটাইতকৈ এইটো বগা।

কেবাটাও বিশেষ্য একেলগে ব্যৱহাৰ কৰি শেষৰটোত ষষ্ঠী বিভক্তি -ৰ ব্যৱহাৰ কৰি তাৰ পিছত 'ভিতৰত', 'মাজত' পদ বহুওৱা হয়। তাৰ পিছত তুলনীয় পদটো বহুওৱা হয়। বিশেষণীয় পদটো একেবাৰে পিছত বহে। যেনে— প্ৰাগজ্যোতিষ কলেজ, গুৱাহাটী কলেজ, কটন কলেজৰ ভিতৰত কটনকলেজেই পুৰণি।

দুটা বিশেষণ পদ একেলগে ব্যৱহাৰ কৰি প্ৰথমটোত ষষ্ঠী -ৰ আৰু -ও প্ৰত্যয়ান্ত কৰি বহুতৰ মাজত তুলনা কৰিব পাৰি। যেনে— ভালৰো ভালখিনি আনিবা।

কেতিয়াবা বিশেষণৰ পিছত -ত বিভক্তি আৰু -কৈও প্ৰত্যয় যোগ দি বহুতৰ মাজত তুলনা কৰা হয়। যেনে— সৰুতকৈয়ো সৰু হৈ কথাখিনি ক'বা।

সাদৃশ্য বা সমান ভাব বুজাবলৈয়ো তুলনা কৰা হয়। যাৰ লগত তুলনা কৰা হয়, তাৰ পিছত ষষ্ঠী -ৰ বিভক্তি যোগ কৰি দৰে, নিচিনা অনুপদ যোগ কৰা হয়। যেনে— সিংহৰ দৰে গোঁজৰণি, চেনিৰ দৰে মিঠা।

কেতিয়াবা 'হেন' অনুপদ বহুওৱা হয়, তেতিয়া ষষ্ঠী -ৰ বিভক্তি নবহে। যেনে— ভীমহেন বলবান, পানীহেন দাম।

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন নং ৪ ঃ খালি ঠাই পূৰণ কৰক—

(ক) অসমীয়া ভাষাত দুটাৰ মাজত তুলনা বুজাবলৈ হ'লে যাৰ লগত তুলনা কৰা হয়, সেই প্ৰাণীবাচক বা অপ্ৰাণীবাচক শব্দটোৰ অধিকৰণ কাৰকৰ ৰূপৰ পিছত ..... যোগ দি তাৰ পিছত বিশেষণটো ব্যৱহাৰ কৰা হয়।

(খ) দুটা বিশেষণ পদ একেলগে ব্যৱহাৰ কৰি প্ৰথমটোত ষষ্ঠী -ৰ আৰু .....কৰি বহুতৰ মাজত তুলনা কৰিব পাৰি।

৬.৩.৫ সৰ্বনাম আৰু সৰ্বনামীয় ৰূপ

সৰ্বনাম হ'ল নাম পদৰ এটি বিভাগ। বিশেষ্যৰ সলনি ব্যৱহাৰ হোৱা পদবোৰেই সৰ্বনাম। সৰ্ব অৰ্থাৎ সকলো নাম বা বিশেষ্যৰ সলনি ব্যৱহৃত হয় কাৰণেই এই নাম পদক সৰ্বনাম বোলা হয়। উদাহৰণ—'গোপীনাথ বৰদলৈ সভালৈ আহিছিল। তেওঁ ভাষণ প্ৰদান কৰিছিল।' ইয়াত দ্বিতীয়টো বাক্যত 'গোপীনাথ বৰদলৈ'ৰ ঠাইত 'তেওঁ' প্ৰয়োগ হৈছে। এইবোৰ সৰ্বনাম।

সৰ্বনাম পদক প্ৰধানকৈ তিনিটা ভাগত ভগাব পাৰি — ব্যক্তিবাচক সৰ্বনাম, সাকল্যবাচক সৰ্বনাম, তদৰ্থক সৰ্বনাম।

➢ *ব্যক্তিবাচক সৰ্বনাম ঃ* যিবোৰ সৰ্বনামে ব্যক্তি অৰ্থাৎ মানুহ অথবা প্ৰাণীক বুজায়

সেইবোৰক ব্যক্তিবাচক সর্বনাম বোলে। ব্যক্তিবাচক সর্বনাম তিনি প্রকাৰৰ — উত্তম পুৰুষৰ (প্রথম পুৰুষ) সর্বনাম, দ্বিতীয় পুৰুষৰ সর্বনাম আৰু নাম পুৰুষৰ (তৃতীয় পুৰুষ) সর্বনাম। ব্যক্তিবাচক সর্বনামবোৰৰ একবচন আৰু বহুবচনৰ ৰূপ পোৱা যায়।

পুৰুষ	**একবচন**	**বহুবচন**
উত্তম পুৰুষ (প্রথম পুৰুষ)	মই	আমি
মধ্যম পুৰুষ (মান্য)	তুমি	তোমালোক
মধ্যম পুৰুষ (তুচ্ছ)	তই	তহঁত

উত্তম পুৰুষ (প্রথম পুৰুষ) আৰু দ্বিতীয় পুৰুষৰ বাহিৰে আন সকলোবোৰ নাম পুৰুষ। যেনে—

একবচন	**বহুবচন**
আপুনি	আপোনালোক, আপোনাসকল
এওঁ	এওঁলোক
তেওঁ	তেওঁলোক, তেওঁবিলাক
কোন	কোনবিলাক, কোনবোৰ

উত্তমপুৰুষ, দ্বিতীয় পুৰুষ আৰু নাম পুৰুষৰ সর্বনামবোৰৰ ভিতৰত মই, তই, তুমি, আপুনি, সি, তাই, তেওঁ, তেখেত, আমি— এই সর্বনামবোৰ কর্তা কাৰকৰ। ইয়াৰ প্রথমা বিভক্তি যোগ নহয়। এইবোৰত শূন্য বিভক্তি যোগ হোৱা বুলি ধৰা হয়। আনহাতে এই ৰূপবোৰৰ তীর্যক ৰূপত কর্তাৰ বাহিৰে সকলো কাৰক বিভক্তি লগ লাগে। যেনে—

কর্ম ঃ মোক, তোক, তোমাক, আপোনাক, তাক।

কৰণ ঃ মোৰ দ্বাৰা, তোৰ দ্বাৰা, তোমাৰ দ্বাৰা, আপোনাৰ দ্বাৰা, তাৰ দ্বাৰা।

নিমিত্ত ঃ মোলৈ, তোলৈ, তোমালৈ, আপোনালৈ, তালৈ।

অপাদান ঃ মোৰ পৰা, তোৰ পৰা, তোমাৰ পৰা, আপোনাৰ পৰা, তাৰ পৰা।

অধিকৰণ ঃ মোত, তোত, তোমাত, আপোনাত, তাত।

সম্বন্ধ ঃ মোৰ, তোৰ, তোমাৰ, আপোনাৰ, তাৰ।

➢ *সাকল্যবাচক সর্বনাম ঃ* সকলো, সমূহ বা সমষ্টি বুজাবলৈ ব্যৱহাৰ হোৱা সর্বনাম পদক সাকল্যবাচক সর্বনাম বোলে। বহুতো প্রাণী বা বস্তুৰ নামৰ সলনি এই সর্বনাম ব্যৱহৃত হয়। অসমীয়াত এনে সর্বনাম সাতটা। সকলো, সমূহ, উভয়, আটাই, গোটেই, সব আৰু সদৌ। এইবোৰ বহুবচন বাচক। তথাপি সকলোবোৰ, সকলোবিলাক, আটাইবোৰ, আটাইবিলাক আদি ৰূপৰো প্রয়োগ হয়। আন উদাহৰণ— উভয়লৈ, উভয়কে, আটায়ে, সমূহকে, গোটেইমখা, গোটেইটো, সবেই, সবাতো, সবাৰো,

সবাতো, সদৌটি, সদৌটিলৈ ইত্যাদি।

➢ *তদর্থক সর্বনাম ঃ* অসমীয়া ভাষাত কিছুমান সর্বনামৰ আদিতে স- বা ত-, য- আৰু ক- থাকি বেলেগ বেলেগ অর্থ প্রকাশ কৰে। স- আৰু ত-ৰ অর্থ দূৰ বা পৰোক্ষ, য-ৰ অর্থ সংগতিসূচক আৰু ক-ৰ অর্থ প্রশ্নবোধক বা অনিশ্চয়ার্থক। সর্বনামটোৰ আদিতে লগ লগা উপসর্গটোৰ অর্থকে প্রকাশ কৰে কাৰণে তদর্থক সর্বনাম বোলা হয়। তদ্ মানে সি বা সেইটো, অর্থাৎ উপসর্গটো। উপসর্গটোৰ অর্থই বলাই নিয়ে কাৰণে এই সর্বনামবোৰৰ এনে নাম দিয়া হৈছে। তদর্থক সর্বনামবোৰ হ'ল —

প্রত্যক্ষ	**পৰোক্ষ**	**সংগতিসূচক**	**প্রশ্নবোধক**	**অনিশ্চয়ার্থ**
	স- বা ত-	**য-**	**ক-**	**-বা**
ই	সি	যি	কি	কিবা
	তিহ	যিহ	কিহ	কিহবা
ইমান	সিমান	যিমান	কিমান	কিছুমান
এই	সেই	যেই	কেই	কেইবা
	সৌ			
এতিয়া	তেতিয়া	যেতিয়া	কেতিয়া	কেতিয়াবা
অথনি	তাহানি	যেতিয়া	কাহানি	কাহানিবা
এতেক	তেতেক	যেতেক	কেতেক	
এনি	তেনি	যেনি	কেনি	কেনিবা
এনে	তেনে	যেনে	কেনে	কেনেবা
এনেকৈ	তেনেকৈ	যেনেকৈ	কেনেকৈ	কেনেবাকৈ
এনেকুৱা	তেনেকুৱা	যেনেকুৱা	কেনেকুৱা	
এনেকুৱাকৈ	তেনেকুৱাকৈ	যেনেকুৱাকৈ	কেনেকুৱাকৈ	

তদর্থক সর্বনামবোৰৰ—

- ই, সি, যি পদে মানুহক বা অচেতন পদার্থক বুজায়।
- ইমান, সিমান, যিমান, কিমান, কিছুমান পদে পৰিমাণ বুজায়।
- এতেকে, তেতেকে, যেতেক, কেতেক সর্বনামেও পৰিমাণ বুজায়।
- এই, সেই, সৌ, যেই, কেই, কেইবা সর্বনামৰ পিছত -টো, -খন, -জন আদি উপশব্দ যোগ হয়। যেনে— এইখন, সৌখন, এইজন ইত্যাদি।
- এতিয়া, তেতিয়া, কেতিয়া, যেতিয়া, কেতিয়াবা, অথনি, তাহানি, কাহানি পদে সময় বা কাল বুজায়।
- এনি, তেনি, যেনি, কেনি, কেনিবা পদে দিশ বুজায়। দিশ বুজোৱা এই সর্বনামবোৰ অব্যয়।

- এনে, তেনে, যেনে, যেন, কেনে, কেনেবা পদে ধৰণ বুজায়।
- এনেকুৱা, এনেকুৱাকৈ, তেনেকুৱা, তেনেকুৱাকৈ, যেনেকুৱা, যেনেকুৱাকৈ, কেনেকুৱা, কেনেকুৱাকৈ আদি পদেও ধৰণকে বুজায়। এই সৰ্বনামবোৰো অব্যয়।

গোলোক চন্দ্ৰ গোস্বামীয়ে তেওঁৰ *অসমীয়া ব্যাকৰণ প্ৰৱেশ* গ্ৰন্থত সৰ্বনামক এই তিনিটা ভাগত ভাগ কৰিছে। আকৌ লীলাৱতী শইকীয়া বৰাই তেওঁৰ *অসমীয়া ভাষাৰ ৰূপতত্ত্ব* গ্ৰন্থত সৰ্বনামক সাতটা ভাগত ভগাইছে। তেওঁ কৰা বিভাজনকেইটা হ'ল— ব্যক্তিবাচক সৰ্বনাম, নিৰ্দেশক সৰ্বনাম, সাকল্যবাচক সৰ্বনাম, সংগতিসূচক সৰ্বনাম, অনিশ্চয় বা অনিৰ্দিষ্টতাবাচক সৰ্বনাম, প্ৰশ্নবাচক সৰ্বনাম আৰু আত্মবাচক সৰ্বনাম। অৱশ্যে এই সাতটা ভাগকে গোলোক চন্দ্ৰ গোস্বামীৰ সৰ্বনামৰ তিনিটা বিভাগে সামৰি লয়।

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন নং ৫ ঃ সাকল্যবাচক সৰ্বনাম কাক বোলে?

.....

৬.৩.৬ ক্ৰিয়া

ক্ৰিয়া হ'ল সব্যয় পদৰ এটি বিভাগ। যিবোৰ পদে কোনো কাৰ্য কৰা, ঘটা, হোৱা, নাইবা কৰি থকা, ঘটি থকা, হৈ থকা, নতুবা এইবোৰৰ নেতিবাচক অৰ্থ বুজায়, সেইবোৰকে ক্ৰিয়াপদ বোলে। উদাহৰণ— মই পঢ়োঁ, মই পঢ়িছোঁ, মই লিখি লিখি পঢ়িম। বাক্যকেইটিত মই সৰ্বনামৰ বাহিৰে বাকীবোৰ ক্ৰিয়াপদ।

ক্ৰিয়াৰ আলোচনাত বা ক্ৰিয়াৰ লগত ৰূপতত্ত্বৰ কেইবাটাও দিশ জড়িত হৈ থাকে। সেইকেইটা হ'ল— ধাতু, পুৰুষ, কাল, ভাব (mood) আৰু বাচ্য। এইকেইটাৰ আলোচনা অবিহনে ক্ৰিয়াৰ আলোচনা সম্পূৰ্ণ নহয়।

সকলো ক্ৰিয়াপদকে ইহঁতৰ ৰূপ আৰু অৰ্থৰ ভিত্তিত দুটা বহল ভাগত ভগাব পাৰি। যেনে— সমাপিকা ক্ৰিয়া আৰু অসমাপিকা ক্ৰিয়া।

➢ *সমাপিকা ক্ৰিয়া ঃ* যিবোৰ ক্ৰিয়াপদে বাক্যৰ গঠন আৰু অৰ্থ সম্পূৰ্ণ কৰিব পাৰে, সেইবোৰকে সমাপিকা ক্ৰিয়া বোলে। যেনে— মই লিখি শেষ কৰিলোঁ। ইয়াত 'কৰিলোঁ' ক্ৰিয়াপদে লিখা কাম সম্পূৰ্ণ হোৱা বুজাইছে। গতিকে ই সমাপিকা ক্ৰিয়া। সমাপিকা ক্ৰিয়াত সদায় পুৰুষবাচক বিভক্তি লগ লাগে। সেয়ে পুৰুষৰ বিভক্তিযুক্ত ক্ৰিয়াপদকে সমাপিকা ক্ৰিয়া বোলে। সমাপিকা ক্ৰিয়াক সাধ্যা ক্ৰিয়াও বোলে। প্ৰসংগক্ৰমে উল্লেখযোগ্য যে কেতিয়াবা সমাপিকা ক্ৰিয়া অসমাপিকা

ক্রিয়া হিচাপেও প্রয়োগ হ'ব পাৰে। যেনে— আপুনি যাওঁ যাওঁ বুলি ইমান দেৰি কৰিলে। এই বাক্যটোত 'যাওঁ যাওঁ' ক্রিয়াটি পুৰুষৰ বিভক্তি লগ লাগিছে বাবে ইহঁত সমাপিকা ক্রিয়া হয় যদিও বাক্য শেষ কৰিব পৰা নাই। বাক্য শেষ কৰিবৰ বাবে অন্য সমাপিকা ক্রিয়াৰ সহায় লোৱা হৈছে।

বাক্য একোটাত ক্রিয়াৰ কর্ম থকা বা নথকা অনুযায়ী সমাপিকা ক্রিয়া দুবিধ — সকর্মক ক্রিয়া আৰু অকর্মক ক্রিয়া।

- সকর্মক ক্রিয়া ঃ যিবিলাক সমাপিকা ক্রিয়াৰ কর্ম থাকে, তাকে সকর্মক ক্রিয়া বোলে। যেনে— 'মই খৰি ফালিছোঁ।' ইয়াত কর্ম হ'ল 'খৰি'। কেতিয়াবা এটা বাক্যত দুটা কর্ম থাকিব পাৰে। তেতিয়া এটা মুখ্য কর্ম, আনটো গৌণ কর্ম হ'ব। 'মন্ত্রীজনাই ৰাইজকৰ বান সমস্যা নিৰাময়ৰ কথা কৈছে' — ইয়াত 'বান সমস্যা নিৰাময়ৰ কথা' মুখ্য কর্ম আৰু 'ৰাইজ' গৌণ কর্ম।
- অকর্মক ক্রিয়া ঃ যিবোৰ সমাপিকা ক্রিয়াৰ কর্ম নাথাকে, তাকে অকর্মক ক্রিয়া বোলে। কিছুমান অকর্মক ধাতুৰ পৰা উদ্ভৱ হোৱা ক্রিয়াৰ কর্ম নাথাকে। চৰ্, মৰ্, বুৰ্, উৰ্, উঠ্, বহ্ আদি অকর্মক ধাতুৰ পৰা চৰিছে, মৰে, বুৰিছে, উৰিছে, উঠিছে, বহিছে ক্রিয়া অকর্মক। অকর্মক ক্রিয়াৰ কর্তাত প্রথমা বিভক্তি যোগ নহয়। যেনে— মানুহ মৰে, চৰাই উৰিছে।

  সাধাৰণতে হঁহা, কন্দা, নচা, ভ্রমণ, গমন, শয়ন, পতন, মৰণ আদি অর্থত ধাতুবোৰ অকর্মক হয়। কিন্তু কেতিয়াবা অকর্মক ক্রিয়াকো সকর্মক কৰা হয়। যেনে— ছোৱালীজনীয়ে ঝুমুৰ নাচ নাচিছে, সি আমাক হঁহুৱালে — ইয়াত নাচিছে আৰু হঁহুৱালে সকর্মক ক্রিয়া।

➢ *অসমাপিকা ক্রিয়া ঃ* যি ক্রিয়াই বাক্য সম্পূর্ণ কৰিব নোৱাৰে আৰু বাক্য সম্পূর্ণ কৰিবৰ বাবে অন্য ক্রিয়াৰ ওপৰত নির্ভৰ কৰিবলগা হয়, তেনে ক্রিয়াই অসমাপিকা ক্রিয়া। অসমাপিকা ক্রিয়াত পুৰুষ বিভক্তি লগ নালাগে। যেনে — চাইকেল চলাই ভাগৰ লাগিছে। এই বাক্যত 'চলাই' অসমাপিকা ক্রিয়া। ই বাক্য সম্পূর্ণ কৰিব পৰা নাই। 'লাগিছে' ক্রিয়াইহে বাক্য সম্পূর্ণ কৰিছে।

অসমাপিকা ক্রিয়া পদৰ গঠনত এটা ৰূপাত্মক সর্গ বা বিভক্তিৰ প্রয়োগ হোৱা দেখা যায়। এই বিভক্তিটো হৈছে -ই। উল্লেখ কৰি অহা অসমাপিকা ক্রিয়াবোৰত এই প্রাকৃতিটো প্রয়োগ হৈছে। ইয়াৰ প্রয়োগ অবিহনে অসমাপিকা ক্রিয়া গঠনত আউল লাগিব। সেয়ে ইয়াৰ প্রয়োগক ব্যাকৰণগত বিষয় বোলা হয়।

অসমাপিকা ক্রিয়াপদ প্রত্যয় যোগতো গঠন কৰিব পাৰি। অতীত কৃদন্ত পদ গঠন কৰা -ইলে বা -লে আৰু -লত বা -ইলত প্রত্যয় কোনো ধাতুৰ পিছত যোগ দিও অসমাপিকা পদ গঠন কৰিব পাৰি। যেনে — মাকে খুৱালে সি খায়, মাক শুলে সিয়ো শোৱে।

তেনেদৰে -ওঁতে আৰু -ওৰাত প্ৰত্যয়ান্ত বৰ্তমান কৃদন্ত ৰূপৰ দ্বাৰাও ক্ৰিয়াৰ অসমাপিকা ৰূপ পাব পাৰি। যেনে— সি শোওঁতে মই নাছিলোঁ, দুৱাৰ ঢকিওৱাত সি দুৱাৰ খুলিলে।

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন নং ৬ ঃ সমাপিকা ক্ৰিয়া কাক বোলে?

.....

ক্ৰিয়াৰ মূলেই হৈছে ধাতু। ক্ৰিয়াপদৰ পৰা পুৰুষবাচক, কালবাচক আৰু ভাববাচক বিভিন্ন বিভক্তি বা চিহ্নবোৰ আঁতৰাই আনিলে যি মূল ৰূপ থাকে, তাকে ধাতু বোলে। যেনে— খালোঁ, খাইছোঁ, খাইছিলোঁ, খাম, খাওঁক। এই ক্ৰিয়াপদকেইটাৰ পৰা -ওঁ, -ইছোঁ, -ইছিলোঁ, -ম, -ওক আঁতৰাই আনিলে তাৰ মূল ৰূপ হ'ব 'খা'। ইয়েই উল্লিখিত ক্ৰিয়াপদকেইটাৰ মূল বা ধাতু।

অসমীয়া ভাষাৰ ধাতুবোৰৰ উৎপত্তি, প্ৰকৃতি আৰু গাঁথনিক দিশ বিচাৰ কৰি তিনিটা ভাগত ভগাব পাৰি। যেনে— মুখ্য বা মৌলিক ধাতু (Primary roots), গৌণ বা সাধিত ধাতু (Secondary roots), যৌগিক ধাতু বা সংযুক্ত ধাতু (Compound roots) ।

যিবোৰ ধাতু স্বয়ংসিদ্ধ, যিবোৰ ধাতুক ভাঙি খণ্ড খণ্ড কৰিব নোৱাৰি, সেইবোৰেই মৌলিক বা মুখ্য ধাতু। মুখ্য ধাতুবোৰৰ কিছুমান সংস্কৃতৰ পৰা প্ৰাকৃতৰ মাজেদি আহিছে, কিছুমান ধাতু সংস্কৃতৰ উপসৰ্গজাত ধাতুৰ পৰা আহিছে আৰু কিছুমান ধাতু সংস্কৃতৰ পাচনি ধাতুৰ পৰা আহিছে। উদাহৰণ— কৰ্, দেখ্, পঢ়্, উজা, ওপজ্, ওলম্, ফাল্, পাৰ্, থ, দা, ওখল্, ক, থ ইত্যাদি।

যিবোৰ ধাতুক অৰ্থপূৰ্ণভাৱে ভাঙি খণ্ড খণ্ডকৈ দেখুৱাব পাৰি, সেইবোৰেই গৌণ বা সাধিত ধাতু। সাধিত ধাতু ভাঙিলে এটা ধাতু বা নাম শব্দ আৰু একাধিক প্ৰত্যয় পোৱা যায়। সাধিত ধাতুৰ তিনিটা ভাগ— পাচনি ধাতু, নাম ধাতু আৰু ধ্বন্যাত্মক ধাতু।

আনক পাচি বা আনৰ হতুৱাই কোনো কাৰ্য কৰা বুজোৱা ধাতুবোৰেই পাচনি ধাতু। পাঁচনী ধাতু গঠন কৰা প্ৰত্যয় হ'ল— -আ, -উৱা আৰু -ওৱা। উদাহৰণ—কোৱা, ধৰা, নিয়া, মৰোৱা, পলুৱা, কামোৰা ইত্যাদি। আনহাতে বিশেষ্য আৰু বিশেষণ পদত প্ৰত্যয় যোগ কৰি এক প্ৰকাৰ সাধিত ধাতু গঠন কৰিব পাৰি। এনে সাধিত ধাতুক নাম ধাতু বোলে। যেনে— চৰা, লঠিয়া, টঙনীয়া, দীঘলা, বহলা, ঘুচিয়া, ভুকুৱা, পিছুৱা, তপতা, কোমলা, চৰিয়া, খীনা ইত্যাদি। এই নাম ধাতুবোৰ গঠন হওঁতে তিনিটা প্ৰত্যয় -আ, -ইয়া আৰু -উৱা যোগ হয়। কোনো ধ্বনিৰ অনুকৰণত সৃষ্টি হোৱা ধ্বন্যাত্মক

শব্দবোৰত -আ প্রত্যয় যোগ কৰি ধ্বন্যাত্মক ধাতু গঠন কৰা হয়। আচলতে ধন্যাত্মক ধাতুবোৰ নামধাতুৱেই। যেয়ে ধাতুৰ আলোচনাত বহু ব্যাকৰণত সাধিত ধাতুৰ কেৱল পাচনি আৰু নাম ধাতুৰহে আলোচনা কৰে। ধ্বন্যাত্মক ধাতুবোৰ সাধাৰণতে এটা অংশ বা দুটা অংশৰে গঠিত। উদাহৰণ— কেঁকা, ফোঁপা, কক্‌বকা, কেৰ্‌কেৰা, ধৰ্‌ফৰা, মেৰ্‌মেৰা, দপ্‌দপা ইত্যাদি।

এটা সাধিত ধাতুৰ লগত এটা মুক্ত প্রাকৃতি লগ লাগি বা এটাতকৈ বেছি মুক্ত প্রাকৃতি লগ লাগি অথবা এটা মুক্ত প্রাকৃতিৰ লগত এটা সাধিত ধাতু লগ লাগি হোৱা ধাতুক যৌগিক ধাতু বোলে। যৌগিক বা সংযুক্ত ধাতুৰ উদাহৰণ— জয় কৰ, ভাল কৰ (মুক্ত প্রাকৃতি + মুক্ত প্রাকৃতি — বিশেষ্য বা বিশেষণ +মৌলিক ধাতু); মৰণা মৰা, পতিয়ন নিয়া (মুক্ত প্রাকৃতি + সাধিত ধাতু); মৰা পৰ, শোৱা কৰ (ক্রিয়াৰ অতীত কৃদন্ত + ধাতু); লই যা, খাই পেলা (অসমাপিকা ক্রিয়া + ধাতু); বাগৰ মাৰ, থেকেচা মাৰ (প্রত্যয়ান্ত ধাতু + আন ধাতু)।

অসমীয়া ভাষাত এনে কিছুমান ধাতু আছে, যিবোৰৰ পিছত ক, চ, ট, ঠ, ৰ, ল আৰু হ এই ব্যঞ্জনকেইটা প্রত্যয় হিচাপে লগ লাগে। এইবোৰ দেখাত মৌলিক ধাতুৰ দৰে। প্রত্যয় যোগ দি ইহঁতৰ পৰা যৌগিক ধাতু গঢ়িবও পাৰি, ক্রিয়া বিশেষণো গঠন কৰিব পাৰি। উদাহৰণ — খলক্‌, গৰক্‌ (-ক প্রত্যয়ান্ত); থেকেচ্‌, খামোচ্‌ (-চ প্রত্যয়ান্ত); ঘোকট, নেওঠ্‌ (-ট, -ঠ প্রত্যয়ান্ত); চেকুৰ্‌, গোজৰ্‌ (-ৰ, প্রত্যয়ান্ত); টহল্‌, লেৰেল্‌ (-ল প্রত্যয়ান্ত); চোহ্‌, থেৰেহ্‌ (-ই প্রত্যয়ান্ত)।

কর্তা অনুসাৰে ক্রিয়াপদৰ পুৰুষ তিনিটা — উত্তম পুৰুষ (1st person), মধ্যম পুৰুষ (2nd person), নাম পুৰুষ (3rd person)। ক্রিয়াৰ যি বক্তা, সিয়েই উত্তম পুৰুষ। মই আৰু আমি উত্তম পুৰুষৰ কর্তা। যাৰ প্রতি লক্ষ্য কৰি কিবা কোৱা হয় সি দ্বিতীয় পুৰুষ (মধ্যম পুৰুষ)। 'তই', 'তুমি', 'আপুনি', 'তহঁত', 'তোমালোক', 'আপোনালোক' দ্বিতীয় পুৰুষৰ কর্তা। যাৰ সম্বন্ধে কিবা কোৱা হয়, সি তৃতীয় পুৰুষ (নাম পুৰুষ)। 'সি', 'তাই', 'তেওঁ', 'তেখেত', 'সিহঁত', 'তেওঁলোক' তৃতীয় পুৰুষ। মধ্যম পুৰুষৰ তুচ্ছ, মান্য আৰু অধিক মান্য এই তিনিটা ভাগ আছে। আপুনি অধিক মান্য। অর্থৰ ফালৰ পৰা ই দ্বিতীয় বা মধ্যম পুৰুষৰ সর্বনাম কিন্তু প্রয়োগৰ দিশৰ পৰা ই নাম পুৰুষৰ সর্বনাম। এই তিনিওটা পুৰুষৰ ক্রিয়াৰ ৰূপ বেলেগ বেলেগ হয়। ক্রিয়াপদৰ এই তিনিওটা পুৰুষ নির্দিষ্টকৈ দেখুৱাবলৈ কিছুমান সর্গ আছে। ইহঁতক পুৰুষ বাচক বিভক্তি বা ক্রিয়া বিভক্তি বোলে। এই বিভক্তিবোৰ এনে ধৰণৰ—

উত্তম পুৰুষ ঃ ওঁ

মধ্যম পুৰুষ

তুচ্চ ঃ অ

মান্য ঃ আ

নাম পুৰুষ	ঃ	-এ, -য় (আ কাৰান্ত ধাতুত)
উদাহৰণ—		
উত্তম পুৰুষ	ঃ	মই খাওঁ আমি খাওঁ
মধ্যম পুৰুষ		
তুচ্চ	ঃ	তই খাৱ তহঁতে খাৱ
মান্য	ঃ	তুমি খোৱা তোমালোকে খোৱা
নাম পুৰুষ	ঃ	সি/তাই খায় সিহঁতে খায়
		আপুনি খায় আপোনালোকে খায়।

এই উদাহৰণবোৰৰ পৰা এটা কথা গম পোৱা যায় যে পুৰুষবাচক বিভক্তি বা ক্রিয়া বিভক্তিবোৰ বচন নিৰপেক্ষ; অর্থাৎ একবচন আৰু বহুবচনত একেই ক্রিয়া বিভক্তি প্রয়োগ হৈছে।

যি প্রক্রিয়াৰে ক্রিয়াপদৰ দ্বাৰা বর্ণিত কার্য সংঘটিত হোৱাৰ ভাব বা ৰীতি বোধ হয়, তাকেই ক্রিয়া পদৰ ভাব (mood) বোলা হয়। কেৱল দ্বিতীয় পুৰুষৰ তুচ্চ আৰু তৃতীয় পুৰুষৰ ক্রিয়াতহে ভাবৰ ভেদ দেখা যায়। অসমীয়াত ক্রিয়াৰ ভাব দুই প্রকাৰৰ— নির্দেশক ভাব (Indicative mood), অনুজ্ঞা ভাব (Imperative mood)

ক্রিয়াৰ সাধাৰণ ভাব প্রকাশৰ উপায়েই হৈছে নির্দেশক ভাব। বর্তমান, অতীত, ভৱিষ্যৎ তিনিও কালতে ক্রিয়াপদ নির্দেশক ভাবৰ হ'ব পাৰে। যেনে — মই পঢ়ো, মই পঢ়িলোঁ, মই পঢ়িম ইত্যাদি।

অনুজ্ঞা ভাবত আদেশ, অনুমতি, অনুৰোধ, আশীর্বাদ, ইচ্ছা আদি প্রকাশিত হয়। অনুজ্ঞা নিত্য বর্তমান কালৰ দ্বিতীয় আৰু তৃতীয় পুৰুষত আৰু ভৱিষ্যত কালৰ দ্বিতীয় পুৰুষত পোৱা যায়। কাল আৰু পুৰুষ অনুযায়ী নির্দেশক আৰু অনুজ্ঞাৰ বিভক্তিৰ প্রয়োগ এনেধৰণৰ—

	দ্বিতীয় পুৰুষ		তৃতীয় পুৰুষ
	তুচ্চ	মান্য	
বর্তমান ঃ	তই ল	তুমি লোৱা	আপুনি লওক
ভৱিষ্যৎ ঃ	তই লবি	তুমি ল'বা	

কেতিয়াবা অনুজ্ঞাৰ দ্বিতীয় পুৰুষৰ ৰূপৰ পিছত 'চোন' আৰু 'দেই' প্রয়োগ কৰি আদেশ, অনুৰোধ স্পষ্টকৈ দেখুওৱা হয়। যেনে— তুমি আহিবা দেই, তুমি আহিবাচোন ইত্যাদি।

বাক্যত ক্রিয়াই ক'বলগীয়া কথাই হ'ল বাচ্য। বাচ্য শব্দৰ অর্থ হ'ল ক'বলগীয়া। বাক্যত ক্রিয়াই কর্তা, কর্ম আৰু ক্রিয়াৰ নিজৰ কথা বর্ণনা কৰে। কর্তাৰ কথা বর্ণিত হ'লে কর্তৃ-বাচ্য, কর্মৰ কথা বর্ণিত হ'লে কর্ম-বাচ্য আৰু ক্রিয়াৰ ৰূপৰ বর্ণনা থকা বাক্য ভাব-বাচ্যৰ। অর্থাৎ বাচ্য তিনিবিধ — কর্তৃ-বাচ্য (active voice), কর্ম-বাচ্য (passive

voice), ভাব-বাচ্য (impersonal voice)।

কর্তৃ-বাচ্যৰ কর্তাত প্রথমা আৰু শূন্য বিভক্তি যোগ হয়। যেনে— চৰাই উৰে। (চৰাই + শূন্য বিভক্তি), দেউতাই মাতিছে। (দেউতা + প্রথমা -ই)।

কর্ম-বাচ্যৰ বাক্যত কর্তাত ষষ্ঠী -ৰ আৰু তৃতীয়াৰ দ্বাৰা অনুপদ যোগ হয়। ইয়াত কর্মটোত শূন্য বিভক্তি যোগ হয়। যেনে — সেনাৰ দ্বাৰা উগ্রপন্থী নিহত হৈছিল।

কেতিয়াবা কর্ম-বাচ্যৰ কর্ম-কাৰকত দ্বিতীয়া বিভক্তি যোগ হয় আৰু কর্তাটো উহ্য থাকে। যেনে— ৰমেনক অহাটো নিষিদ্ধ কৰা হৈছে। পুলিচক মতা হৈছে।

আকৌ প্রতিটো কর্তৃ-বাচ্যৰ বাক্য কর্ম-বাচ্যলৈ আৰু প্রায়বোৰ কর্ম-বাচ্যৰ বাক্যক কর্তৃবাচ্যলৈ ৰূপান্তৰ কৰিব পাৰি। যেনে— বাপেকে পুতেকক গালি পাৰিলে (কর্তৃ-বাচ্য), আপোনাৰ দ্বাৰা কামটো কৰা হ'ল (কর্ম-বাচ্য)।

ভূত কালিক কৃদন্ত ৰূপৰ পিছত 'হ' বা 'যা' ধাতুৰ পৰা উৎপন্ন ক্রিয়াৰ ব্যৱহাৰৰ দ্বাৰা বাক্যত ক্রিয়াৰ নিজৰ কথা বর্ণিত হয়। এয়ে ভাব-বাচ্য। উদাহৰণ— উপন্যাসখন লিখা হ'ল, ঠাইখন চাফ-চিকুণ কৰা হ'ল।

ক্রিয়াৰ সময়কে কাল বোলে। অর্থাৎকোনো ক্রিয়া বা কার্য ঘটা বা সম্পন্ন হোৱাৰ সময়েই হৈছে কাল । ক্রিয়াৰ কাল তিনিটা — বর্তমান কাল (Present Tense), অতীত কাল (Past Tense), ভৱিষ্যৎ কাল (Future Tense)।

ৰূপ (form) আৰু গঠন অনুযায়ী এই তিনিটা কালক দুটা প্রধান ভাগত ভাগ কৰা হয় — ক) সৰল বা মৌলিক কাল (Simple tense), খ) মিশ্র বা যৌগিক কাল (Compound tense)।

ক্রিয়াৰ সময় অনুযায়ী মৌলিক কাল তিনিটা — সাধাৰণ বা নিত্য বর্তমান (Present Indefinite), সাধাৰণ অতীত (Past Indefinite) আৰু সাধাৰণ ভৱিষ্যৎ (Future Indefinite)। যিবোৰ ক্রিয়া পদ ধাতুত পুৰুষবাচক বিভক্তিবোৰ প্রত্যক্ষভাৱে লগ লাগে আৰু যিবোৰ ক্রিয়া পদে নিয়ম, অভ্যাস, চলিত বর্তমান বা সার্বজনীন ভাব প্রকাশ কৰে সেইবোৰেই নিত্য বর্তমান। যেনে— মই কিতাপ পঢ়োঁ, আমি ভাত খাওঁ ইত্যাদি। কেতিয়াবা অতীতত ঘটা ঘটনা বুজাবলৈও নিত্য বর্তমান কালৰ ক্রিয়া পদ বহে। যেনে— ১৯৪৭ চনত ভাৰত স্বাধীন হয়।

যি ক্রিয়াৰ কার্য কোনো অনির্দিষ্ট অতীত কালত শেষ হৈছে, তেনে কালকে সাধাৰণ অতীত কাল বোলে। ইয়াক স্বৰূপ ভূত কাল বুলিও কোৱা হয়। উদাহৰণ— মই কামটো কৰিলোঁ, মানুহজন ঢুকাল।

যি ক্রিয়াৰ কার্য ভৱিষ্যতে হ'ব, তেনে ক্রিয়াৰ কালকে সাধাৰণ ভৱিষ্যৎ কাল বোলা হয়। যেনে— মই পঢ়িম, তুমি পঢ়িবা।

যিবোৰ কালৰ ক্রিয়াপদত দশা বাচক (aspect) আৰু কালবাচক প্রত্যয় যোগ হোৱাৰ পাছতহে ক্রিয়া বিভক্তি লগ লাগে, যি ক্রিয়াপদৰ পিচত সম্ভাব্যসূচক অনুপদ

যোগ হয় আৰু যিবোৰ ক্ৰিয়াপদ অসমাপিকা ক্ৰিয়াৰ সংযোগতহে সম্পূৰ্ণ হয়, তেনেবোৰ ক্ৰিয়াৰ কালেই মিশ্ৰ কাল। গঠন আৰু অৰ্থৰ ভিত্তিত যৌগিক কাল দুবিধ — পূ�ৰাঘটিত কাল (Perfect tense), ঘটমান কাল (Continuous tense)। পূৰাঘটিত কালক পুনৰ দুটা ভাগত ভাগ কৰি আলোচনা কৰা হয় — স্বৰূপ বৰ্তমান আৰু (২) অপূৰ্ণভূত বা অতীত কাল।

যি কাম কিছু সময় আগতে শেষ হৈছে, কিন্তু তাৰ প্ৰভাৱ এতিয়াও চলি আছে, এনে অৰ্থ প্ৰকাশ কৰা ক্ৰিয়াৰ কালক স্বৰূপ বৰ্তমান বোলে। যেনে— কি খেলিছে, সি পঢ়িছে। আকৌ— ৰামায়ণ পঢ়িছানে? মহাভাৰত পঢ়িছানে? হয় পঢ়িছো। এনে বাক্যত ক্ৰিয়াৰ কাল বহু আগেয়ে শেষ হৈছে। কিন্তু তাৰ প্ৰভাৱ এতিয়াও চলি আছে। এনেবোৰ ক্ৰিয়াৰ কাল স্বৰূপ বৰ্তমানৰ। পূৰ্বে বা বাক্যত উল্লিখিত অন্য ঘটনাৰ পূৰ্বে হৈ যোৱা বা দূৰ অতীত বুজোৱা কালেই হৈছে অপূৰ্ণভূত বা পূৰাঘটিত অতীত। উদাহৰণ— ছাদ্দাম হুছেইন ইৰাকৰ ৰাষ্ট্ৰপতি আছিল। (পূৰ্বে সংঘটিত হোৱা বুজাইছে)।

দূৰ অতীতত সদায় ঘটি থকা কাৰ্য বুজাবলৈও অপূৰ্ণভূত কালৰ ক্ৰিয়া পদ বহে। যেনে — মই সদায় ফুৰিবলৈ গৈছিলোঁ।

আনহাতে ক্ৰিয়াৰ অবিচ্ছিন্নতা বুজোৱা কালকে ঘটমান কাল বোলা হয়। ঘটমান কালৰ তিনিটা ভাগ — ঘটমান বৰ্তমান (Present progressive), ঘটমান অতীত (Past progressive), আৰু ঘটমান ভৱিষ্যৎ (Future progressive)।

ক্ৰিয়াৰ কাৰ্য বৰ্তমান সময়ত অবিচ্ছিন্নভাৱে চলি থকা বুজোৱা কালেই ঘটমান বৰ্তমান কাল। উদাহৰণ— মই লিখি আছোঁ, তুমি কি কৰি আছা?

ক্ৰিয়াৰ কাৰ্য আগতেই আৰম্ভ হৈ বহু সময় ধৰি চলি থকা বুজোৱা কালেই ঘটমান অতীত। যেনে— তই শুই আছিলি, সিহঁতে কাম কৰি আছিল।

ক্ৰিয়াৰ কাৰ্য ভৱিষ্যতে আৰম্ভ হৈ অবিচ্ছিন্নভাৱে চলি থকা বুজোৱা কালেই হৈছে ঘটমান ভৱিষ্যৎ। উদাহৰণ— কাইলৈ আমি গৈ থাকিম, পৰহিলৈ মই পাঠদানত ব্যস্ত থাকিম। তই কি কৰি থাকিবি।

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন নং ৭ ঃ ক্ৰিয়া পদৰ ভাব (mood) কাক বোলা হয়?

.....

জানি থোৱা ভাল

ধাতুত পুৰুষ, কাল আৰু ভাব অনুযায়ী বিভিন্ন বিভক্তি যোগ কৰি ক্ৰিয়াৰ বিভিন্ন ৰূপ আৰু ব্যৱহাৰ নিৰ্দেশ কৰাই হৈছে ধাতু ৰূপ। ধাতুত

সাধাৰণতে কালবাচক প্ৰত্যয় আৰু পুৰুষবাচক বিভক্তি যোগ হ'লেহে একোটা সমাপিকা ক্ৰিয়া সম্পন্ন হয়। ধাতুবোৰত বিভক্তি যোগ হোৱাৰ ধৰণলৈ লক্ষ্য কৰি অসমীয়া ধাতু ৰূপকো দুটা ভাগত ভগাব পাৰি— মুখ্য বা মৌলিক ধাতু ৰূপ (Primary Conjunction) আৰু গৌণ বা সাধিত ধাতু ৰূপ (Secondary Conjunction)। যিবোৰ ধাতুত কালবাচক প্ৰত্যয় আৰু পুৰুষবাচক বিভক্তি প্ৰত্যক্ষভাৱে যোগ কৰি বিভিন্ন সমাপিকা ক্ৰিয়া গঠন কৰা হয়, সেইবোৰ ধাতুৰ ৰূপক মুখ্য ধাতু ৰূপ বোলা হয়। গৌণ ধাতু ৰূপত ধাতুত কাল, ভাব আৰু পুৰুষবাচক সৰ্গ যোগ হোৱাৰ আগতে আন কৃৎ প্ৰত্যয় যোগ হয়। পাচনি ধাতু, নাম ধাতু আৰু ধ্বন্যাত্মক ধাতুৰ ৰূপক সাধাৰণতে গৌণ ধাতুৰ ভিতৰত ধৰা হয়।

৬.৪ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

- অসমীয়া ভাষাৰ ৰূপতত্ত্বৰ আলোচনাত বচন, লিংগ, কাৰক, বিশেষণ, সৰ্বনাম আৰু ক্ৰিয়াই গুৰুত্বপূৰ্ণ ভূমিকা গ্ৰহণ কৰে।
- সংস্কৃতৰ পৰা পালি, প্ৰাকৃতৰ মাজেদি বিকাশ লাভ কৰি অসমীয়া ভাষা উদ্ভৱ হৈছে। সংস্কৃতৰ কিছুমান ৰূপতত্ত্বৰ কথা অসমীয়াতো প্ৰযোজ্য হয়। তথাপি ৰূপতত্ত্বৰ উল্লিখিত বিষয়সমূহৰ আলোচনাত দেখা গ'ল যে অসমীয়া ভাষাত অনেক স্বতন্ত্ৰ বৈশিষ্ট্য আছে যিবোৰ সংস্কৃতত পাবলৈ নাই। যেনে— ব্যাকৰণগত বচন সংস্কৃতত আছে কিন্তু অসমীয়া ভাষাত নাই। অসমীয়া ভাষাৰ ৰূপতত্ত্বত আৰ্য ভিন্ন ভাষাৰ প্ৰভাৱ পৰিছে।
- ক্ৰিয়াৰ আলোচনা অতি সংক্ষিপ্তভাৱে কৰা হৈছে। পাঠ্যবিষয়ৰ সীমাবদ্ধতাৰ প্ৰতি লক্ষ্য ৰাখি ক্ৰিয়াৰ আলোচনা হোৱা বাবে সহায়কাৰী ক্ৰিয়া, নঞৰ্থক ক্ৰিয়া, নিমিতাৰ্থক ক্ৰিয়াকে আদি কৰি ক্ৰিয়াৰ বিভিন্ন ৰূপৰ আলোচনা বাদ পৰিছে। বিশেষণ বা সৰ্বনামৰ প্ৰয়োগৰ সকলো দিশ খৰচি মাৰি আলোচনা কৰাৰ পৰিবৰ্তে সীমাবদ্ধতাৰ প্ৰতি লক্ষ্য ৰাখি কিছুমান বিষয় বাদ দিয়া হৈছে। ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে এই অধ্যায়টিত বচন, লিংগ, কাৰক, বিশেষণ, সৰ্বনাম আৰু ক্ৰিয়া সম্পৰ্কে সম্যক জ্ঞান লাভ কৰিব পাৰিব আৰু অসমীয়া ভাষাৰ ব্যাকৰণ তথা গাঁথনিক দিশৰ জ্ঞান লাভ কৰিব পাৰিব।

৬.৫ অধিক জানিবলৈ

অসমীয়া গ্ৰন্থ ঃ

১) কোঁৱৰ, অৰ্পণা (২০০২); *ভাষাবিজ্ঞান উপক্ৰমণিকা;* ডিব্ৰুগড় ঃ বনলতা।

২) গোস্বামী, উপেন্দ্ৰনাথ (১৯৯৫); *ভাষাবিজ্ঞান;* গুৱাহাটী ঃ মণি-মাণিক প্ৰকাশ।

৩) গোস্বামী, উপেন্দ্ৰনাথ (২০০১); *অসমীয়া ভাষাৰ ব্যাকৰণ;* গুৱাহাটী ঃ মণি-মাণিক প্ৰকাশ।

৪) গোস্বামী, গোলোকচন্দ্ৰ (১৯৮৭); *অসমীয়া ব্যাকৰণৰ মৌলিক বিচাৰ;* গুৱাহাটী।

৫) দত্তবৰুৱা, ফণীন্দ্ৰনাৰায়ণ (২০০৬); *আধুনিক ভাষাবিজ্ঞান পৰিচয়;* ডিব্ৰুগড় ঃ বনলতা।

৬) দত্তবৰুৱা, ফণীন্দ্ৰনাৰায়ণ (২০০৬); *প্ৰয়োগ ভাষাবিজ্ঞানৰ ৰূপৰেখা;* ডিব্ৰুগড় ঃ বনলতা।

৭) দেৱী, প্ৰণীতা (২০০৭); *ভাষা বিজ্ঞানৰ জিলিকনি;* নলবাৰী (সৰুনদী) ঃ হীৰেন্দ্ৰনাথ শৰ্মা (প্ৰকাশক)।

৮) পাঠক, ৰমেশ (১৯৯৮); *ব্যাকৰণ আৰু প্ৰাকৃতি বিজ্ঞান;* গুৱাহাটী ঃ বীণা লাইব্ৰেৰী।

৯) পাঠক, ৰমেশ (২০০০); *ভাষা বিজ্ঞানৰ ভূমিকা;* গুৱাহাটী ঃ নেচনেল প্ৰিণ্টাৰ্চ।

১০) ফুকন পাটগিৰি, দীপ্তি (১৯৯১); *ভাষাতত্ত্ব;* গুৱাহাটী ঃ বনলতা।

১১) বৰা, লীলাৱতী শইকীয়া (২০০৬); *অসমীয়া ভাষাৰ ৰূপতত্ত্ব;* গুৱাহাটী ঃ বনলতা।

১২) বৰা, লীলাৱতী শইকীয়া (২০০২); *সংস্কৃত-পালি-প্ৰাকৃত আৰু অসমীয়া ব্যাকৰণ;* গুৱাহাটী ঃ বনলতা।

১৩) মহন্ত, বিপুল কুমাৰ (১৯৯২); *ভাষাবিজ্ঞানৰ পৰিচয়;* ডিব্ৰুগড় ঃ বনলতা।

১৪) হাজৰিকা, লক্ষী (২০০৬); *ভাষাবিজ্ঞান আৰু অসমীয়া ভাষাবিজ্ঞান পৰিচিতি;* গুৱাহাটী ঃ আশা বুক ষ্টল।

ইংৰাজী গ্ৰন্থ ঃ

১৫) Crystal, D. (1985); *Linguistics*; England: Clays Ltd. st. Ives plc.

১৬) Kakati, B. (2007). *Assamese ItsFormation and Development*, Guwahati: Layers' Book Stall.

৬.৬ অগ্ৰগতিৰ খতিয়ান

১ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ নাই।

২ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ অসমীয়া ভাষাত কেতবোৰ বিশেষ্য আৰু সৰ্বনাম শব্দ আছে, যিবোৰ শব্দৰ দ্বাৰা পুৰুষ বা স্ত্ৰীৰ ধাৰণা কৰিব নোৱাৰি, এইবোৰক লিংগ নিৰপেক্ষ ৰূপ বোলা হয়।

৩ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ কিছুমান বিশেষণে অন্য বিশেষণৰ গুণ, দোষ, অৱস্থা আদি বুজায়। এনেবোৰ বিশেষণক বিশেষণীয় বিশেষণ বোলা হয়।

৪ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ (ক) -কৈ প্ৰত্যয়।

(খ) -ও প্ৰত্যয়ান্ত।

৫ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ সকলো, সমূহ বা সমষ্টি বুজাবলৈ ব্যৱহাৰ হোৱা সৰ্বনাম পদক সাকল্যবাচক সৰ্বনাম বোলে।

৬ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ যিবোৰ ক্ৰিয়াপদে বাক্যৰ গঠন আৰু অৰ্থ সম্পূৰ্ণ কৰিব পাৰে, সেইবোৰকে সমাপিকা ক্ৰিয়া বোলে।

৭ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ যি প্ৰক্ৰিয়াৰে ক্ৰিয়াপদৰ দ্বাৰা বৰ্ণিত কাৰ্য সংঘটিত হোৱাৰ ভাব বা ৰীতি বোধ হয়, তাকেই ক্ৰিয়া পদৰ ভাব (mood) বোলা হয়।

৬.৭ আৰ্হি প্ৰশ্ন

বস্তুধৰ্মী প্ৰশ্ন

প্ৰশ্ন ১ ঃ তলত দিয়া প্ৰশ্নসমূহৰ উত্তৰ লিখক—

ক) বচন কাক বোলে?

খ) বচন নিৰপেক্ষ ৰূপ বুলিলে কি বুজে?

গ) লিংগ কাক বোলে?

ঘ) তদৰ্থক সৰ্বনাম কি?

ঙ) অসমীয়া ভাষাত লিংগ ব্যাকৰণগত বিষয় হয়নে?

চুটি প্ৰশ্ন (১৫০ টা শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ লিখক)

প্ৰশ্ন ১ ঃ অসমীয়া ভাষাত বচন নিৰ্ণয় কেনেদৰে কৰা হয়, আলোচনা কৰক।

প্ৰশ্ন ২ ঃ অসমীয়া ভাষাৰ তদৰ্থক সৰ্বনাম সম্পৰ্কে আলোচনা কৰক।

প্ৰশ্ন ৩ ঃ বিশেষণ কাক বোলে? ই কেই প্ৰকাৰৰ আৰু কি কি? উদাহৰণসহ বুজাই লিখক।

প্ৰশ্ন ৪ ঃ অসমীয়া ভাষাত বিশেষণৰ তাৰতম্য কেনেকৈ প্ৰকাশ কৰা হয়, আলোচনা কৰক।

ৰচনাধৰ্মী প্ৰশ্ন (৩০০-৫০০ টা শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ লিখক)

প্ৰশ্ন ১ ঃ সৰ্বনাম কাক বোলে? সৰ্বনাম কেই প্ৰকাৰ আৰু কি কি? উদাহৰণসহ আলোচনা কৰক।

প্ৰশ্ন ২ ঃ সৰ্বনামৰ পুৰুষ কেইপ্ৰকাৰৰ আৰু কি কি? 'আপুনি' সৰ্বনাম পদক নাম পুৰুষৰ পদ বুলি কোৱাৰ কি যুক্তি আছে আলোচনা কৰক।

প্ৰশ্ন ৩ ঃ ক্ৰিয়া কাক বোলে? অসমীয়া ভাষাত ক্ৰিয়াৰ প্ৰকাৰ সম্পৰ্কে আলোচনা কৰক।

প্ৰশ্ন ৪ ঃ অসমীয়া ক্ৰিয়া পদৰ পুৰুষকেইটা আৰু কি কি বহলাই উদাহৰণসহ আলোচনা কৰক।

প্ৰশ্ন ৫ ঃ ক্ৰিয়াৰ কাল কাক বোলে? ক্ৰিয়াৰ কাল কেইটা আৰু কি কি উদাহৰণসহ আলোচনা কৰক।

প্ৰশ্ন ৬ ঃ অনুজ্ঞা মানে কি? অসমীয়া ভাষাত অনুজ্ঞা কেনেদৰে প্ৰকাশ কৰা হয় আলোচনা কৰক।

প্ৰশ্ন ৭ ঃ ধাতু কাক বোলে? অসমীয়া ভাষাৰ ধাতুবোৰক শ্ৰেণী বিভাজন কৰি আলোচনা কৰক।

প্ৰশ্ন ৮ ঃ বাচ্য শব্দৰ অৰ্থ কি? অসমীয়াত বাচ্য কেই প্ৰকাৰৰ আৰু কি কি? উদাহৰণসহ বুজাই লিখক।

প্ৰশ্ন ৯ ঃ ক্ৰিয়াৰ ভাব বুলিলে কি বুজে? ক্ৰিয়াৰ ভাব কেই প্ৰকাৰৰ, আলোচনা কৰক।

*** ***** ***

অধ্যায় ৭ ঃ অসমীয়া ভাষাৰ ধ্বনিতত্ত্বৰ সৈতে বাংলা আৰু উড়িয়া ভাষাৰ তুলনা

অধ্যায় গাঁথনি

৭.১ উদ্দেশ্য

৭.২ পৰিচয়

৭.৩ অসমীয়া, বাংলা আৰু উড়িয়া ভাষাৰ চমু পৰিচয়

৭.৪ বাংলা ভাষাৰ ধ্বনিতত্ত্ব

৭.৫ উড়িয়া ভাষাৰ ধ্বনিতত্ত্ব

৭.৬ অসমীয়া, বাংলা আৰু উড়িয়া ভাষাৰ ধ্বনিতত্ত্বৰ তুলনামূলক বিচাৰ

৭.৭ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

৭.৮ অধিক জানিবলৈ

৭.৯ অগ্রগতিৰ খতিয়ান

৭.১০ আৰ্হি প্রশ্ন

৭.১ উদ্দেশ্য

এই অধ্যায়টি অধ্যয়ন কৰি আপুনি—

- অসমীয়া, বাংলা আৰু উড়িয়া ভাষাৰ উৎপত্তি আৰু মূল সম্পর্কে জানিব পাৰিব
- মাগধীয় ভাষাকেইটাৰ (অসমীয়া, বাংলা, উড়িয়া) স্বৰধ্বনি আৰু ব্যঞ্জনধ্বনিৰ বিষয়ে জ্ঞান আহৰণ কৰিব পাৰিব
- অসমীয়া, বাংলা আৰু উড়িয়া ভাষাৰ ধ্বনিগত পার্থক্য আৰু সাদৃশ্যৰ বিষয়ে অৱগত হ'ব।

৭.২ পৰিচয়

ইয়াৰ পূর্বৱর্তী অধ্যায়টোত আপুনি অসমীয়া ভাষাৰ ৰূপতত্ত্বৰ লগত সম্পর্কীত কেইটামান দিশ সম্পর্কে বহলাই অধ্যয়ন কৰিলে। প্রসংগক্রমে স্মৰণযোগ্য যে আপুনি এইখন পাঠ্যবিষয়ৰে দ্বিতীয় আৰু তৃতীয় অধ্যায়ত ধ্বনিতত্ত্বৰ সাধাৰণ আভাস লাভ কৰাৰ লগতে অসমীয়া ধ্বনিতত্ত্ব আৰু ৰূপধ্বনিগত পৰিবর্তন তথা অসমীয়া ভাষাৰ স্বৰধ্বনি আৰু ব্যঞ্জন ধ্বনিৰ লগত পৰিচিত হ'ল। এই অধ্যায়টোত আমি অসমীয়া ভাষাৰ লগত বাংলা আৰু উড়িয়া ভাষাৰ ধ্বনিতাত্ত্বিক দিশৰ তুলনাত্মক আলোচনা কৰিম।

অসমীয়া, বাংলা আৰু উড়িয়া ভাৰতৰ তিনিটা উল্লেখযোগ্য প্রাদেশিক ভাষা। অসমীয়া

অসমৰ প্ৰধান ভাষা, বাংলা পশ্চিমবঙ্গ আৰু ত্ৰিপুৰাৰ চৰকাৰী ভাষা, উড়িয়া উৰিষ্যাৰ মুখ্য ভাষা। এই তিনিওটা ভাষা ভাৰতীয় সংবিধানৰ অষ্টম অনুসূচীৰ অধীনত স্বীকৃত ভাষা। বৰ্তমান ভিন্ন ঠাইৰ ভিন্ন ভাষা ৰূপে অসমীয়া, বাংলা আৰু উড়িয়া ভাষাৰ প্ৰচলন হ'লেও ইয়াৰ মূল শিপাডাল বিচাৰি পোৱা যায় পৃথিৱীৰ বৃহৎ ভাষা-পৰিয়াল ইণ্ডো-ইউৰোপীয় ভাষা গোষ্ঠীৰ মাজত। একে মূলৰ পৰা উদ্ভৱ হোৱা সগোত্ৰীয় ভাষা হিচাপে ইহঁতৰ মাজত সাদৃশ্য থকাটো নিতান্তই স্বাভাৱিক। এনে ঘনিষ্ঠ সাদৃশ্যৰ বাবেই অসমীয়া ভাষা বাংলাৰ অপভ্ৰংশ ৰূপ বা বাংলাৰ উপভাষা বুলিও এটা সময়ত ভ্ৰান্ত ধাৰণা সৃষ্টি হৈছিল। কিন্তু ভাষাবিদসকলৰ যুক্তিভিত্তিক আলোচনাই সেই ধাৰণা নস্যাৎ কৰিলে আৰু অসমীয়াৰ স্বকীয়তাও প্ৰতিষ্ঠা কৰিলে। অসমীয়া, বাংলা আৰু উড়িয়া ভাষাৰ মাজত ধ্বনিগত-ৰূপগত সাদৃশ্য আৰু পাৰ্থক্য দুয়োটাই বিদ্যমান। এই অধ্যায়ত ভগ্নীভাষা হিচাপে বৰ্তি থকা এই তিনিওটা ভাষাৰ ধ্বনিগত দিশৰ তুলনামূলক আলোচনা দাঙি ধৰা হ'ব।

৭.৩ অসমীয়া, বাংলা আৰু উড়িয়া ভাষাৰ চমু পৰিচয়

যোৱা ষাণ্মাসিক, অৰ্থাৎ দ্বিতীয় ষাণ্মাসিকৰ পাঠ্যবিষয় 'অসমীয়া ভাষা'ত আপুনি অধ্যয়ন কৰি আহিছে যে সমগ্ৰ পৃথিৱীতে বিভিন্ন ভাষাৰ প্ৰচলন আছে। ভাষাবিজ্ঞানীসকলে এই ভাষাসমূহৰ আকৃতি, প্ৰকৃতি, ইতিহাস আদি বিচাৰ কৰি কেইটামান ভাষা পৰিয়ালত বিভক্ত কৰিছে। তেনে ভাষা পৰিয়ালসমূহৰ ভিতৰত এটি উল্লেখযোগ্য ভাষা পৰিয়াল হ'ল ইণ্ডো-ইউৰোপীয় ভাষা পৰিয়াল। এই ইণ্ডো-ইউৰোপীয় ভাষাগোষ্ঠীৰ প্ৰধান শাখা ইণ্ডো-ইৰাণীয় বা আৰ্যৰ উপশাখা হ'ল 'ভাৰতীয় আৰ্য'। খ্ৰীঃ পূঃ পঞ্চদশ শতাব্দীমানৰ পৰাই আমি ভাৰতীয় আৰ্যভাষাৰ প্ৰাচীন সাহিত্যিক নিদৰ্শন দেখিবলৈ পাওঁ। তেতিয়াৰে পৰা কেইবাটাও স্তৰৰ মাজেদি ভাৰতীয় আৰ্যভাষাই ক্ৰমবিকশিত হৈ বৰ্তমান ভাৰতৰ বিভিন্ন অঞ্চলত প্ৰচলিত প্ৰায়খিনি আঞ্চলিক ভাষাৰ জন্ম দিছে। বিভিন্ন সময়ত হোৱা ৰূপগত, ধ্বনিগত আৰু বাক্যগত পৰিৱৰ্তনৰ ভিত্তিত ভাৰতীয় আৰ্যভাষাক তিনিটা প্ৰধান স্তৰত ভাগ কৰা হয়, যথা — (ক) প্ৰাচীন ভাৰতীয় আৰ্যভাষা, (খ) মধ্য ভাৰতীয় আৰ্যভাষা আৰু (গ) নব্য ভাৰতীয় আৰ্যভাষা। দৰাচলতে, প্ৰাচীন ভাৰতীয় আৰ্যৰ পৰা মধ্য ভাৰতীয় আৰ্য আৰু তাৰে পৰা নব্য ভাৰতীয় আৰ্যভাষাবোৰ ওলাইছে। অসমীয়া ভাষাৰ লগতে বাংলা আৰু উড়িয়া ভাষা নব্য ভাৰতীয় আৰ্যভাষাৰে অন্তৰ্গত।

সেই পাঠ্যবিষয়তেই আপুনি অধ্যয়ন কৰি আহিছে যে অসমীয়া, বাংলা আৰু উড়িয়া ভাষাৰ মূল সম্পূৰ্ণ ৰূপে একে। অৱশ্যে অসমীয়া ভাষাৰ এই জন্মক্ৰম সকলো ভাষাবিদে স্বীকাৰ কৰি লোৱা নাই। ভাষাবিদ গ্ৰীয়াৰ্চন, সুনীতি কুমাৰ চট্টোপাধ্যায় আৰু বাণীকান্ত কাকতিৰ মতে মাগধী প্ৰাকৃতৰ পৰাই অসমীয়া ভাষাৰ জন্ম হৈছে। দেবানন্দ ভৰালীৰ মতে অসমীয়া ভাষাৰ মূল কামৰূপী আৰু সৌমাৰ প্ৰাকৃত। বেণী মাধৱ বৰুৱা আৰু ডিম্বেশ্বৰ নেওগৰ মতেও অসমীয়া ভাষা কামৰূপী প্ৰাকৃতৰ পৰাহে জন্ম হৈছে। কালিৰাম মেধিৰ মতে আকৌ শৌৰসেনী আৰু মাগধী প্ৰাকৃতৰ মিশ্ৰণৰ ফলতে অসমীয়া ভাষাৰ জন্ম। কনকলাল বৰুৱাৰ মতে পৈশাচী প্ৰাকৃতেই

অসমীয়া ভাষাৰ মূল। অসমীয়া ভাষাৰ উদ্ভৱৰ ক্ষেত্ৰত এনে ভিন্ন মত থাকিলেও অধিকাংশ পণ্ডিতে অৱশ্যে মাগধী প্ৰাকৃতৰ পৰা অসমীয়াৰ জন্মৰ মতকে স্বীকাৰ কৰিছে। অন্যান্য আধুনিক ভাৰতীয় আৰ্য ভাষাবোৰৰ দৰে অসমীয়া ভাষাইও খ্ৰীঃ দশম শতিকাৰ পৰাই সুকীয়া ৰূপ ল'বলৈ ধৰে যদিও অসমীয়া ভাষাৰ প্ৰথম সাহিত্যিক নিদৰ্শন হ'ল খ্ৰীষ্টাব্দ চতুৰ্দশ শতিকাৰ হেম সৰস্বতীৰ *প্ৰহ্লাদ চৰিত*। সেয়েহে বাণীকান্ত কাকতিয়ে অসমীয়া ভাষাৰ যুগ বিভাজন কৰোঁতে প্ৰাক্ শংকৰী যুগৰ পৰা আৰম্ভ কৰি অসমীয়া ভাষাৰ ইতিহাসক প্ৰাচীন, মধ্য আৰু আধুনিক— এই তিনিটা ভাগত বিভক্ত কৰিছে। কিন্তু ৰমেশ পাঠকে *অসমীয়া ভাষাৰ ইতিহাস*ত উদ্ভৱকালৰ নিদৰ্শন যেনে— তাম্ৰফলি, শিলালিপি, চৰ্যাপদ, শ্ৰীকৃষ্ণ-কীৰ্ত্তন আদিকো সামৰি অসমীয়া ভাষাৰ বিকাশৰ ধাৰাটোক চাৰিটা ভাগত বিভক্ত কৰিছে। তেওঁ কাকতিৰ তিনিটা ভাগৰ উপৰিও সপ্তমৰ পৰা দ্বাদশ শতিকালৈকে সামৰি 'উদ্ভৱ কালৰ অসমীয়া বা প্ৰত্ন অসমীয়া ভাষা' নামৰ এটা যুগ প্ৰথমেই অন্তৰ্ভুক্ত কৰিছে। প্ৰাচীন অসমীয়া ভাষা-সাহিত্যৰ যুগটো খ্ৰীঃ ত্ৰয়োদশৰ পৰা ষোড়শ শতিকালৈ, মধ্য অসমীয়া ভাষা-সাহিত্যৰ যুগটো সোতৰ শতিকাৰ পৰা ঊনবিংশ শতিকাৰ আৰম্ভণিলৈ আৰু আধুনিক অসমীয়া ভাষা-সাহিত্যৰ যুগটো ঊনবিংশ শতিকাৰ পৰা যুদ্ধোত্তৰ স্তৰলৈকে বুলি তেওঁ দেখুৱাইছে। এই সম্পৰ্কে বিস্তৃতভাৱে আপুনি ইতিমধ্যে অধ্যয়ন কৰিয়েই আহিছে। এইটো অধ্যায়ৰ বাবেও আপুনি সেইখন পাঠ্যবিষয় অধ্যয়ন কৰাটো বাধ্যতামূলক।

বাংলা ভাষাৰ ইতিহাসক ইয়াৰ সাহিত্যিক নিদৰ্শনৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰি তিনিটা প্ৰধান ভাগত ভাগ কৰা হৈছে—

- প্ৰাচীন বাংলা (খ্ৰীঃ দশম — খ্ৰীঃ দ্বাদশ শতিকা)
- মধ্য বাংলা (খ্ৰীঃ ত্ৰয়োদশ — খ্ৰীঃ ঊনবিংশ শতিকা)
- আধুনিক বাংলা (খ্ৰীঃ ঊনবিংশ শতিকাৰ পৰা বৰ্তমানলৈকে)

প্ৰাচীন বাংলা ভাষা সাহিত্যৰ যুগটোৰ নিদৰ্শন হিচাপে চৰ্যাপদসমূহক ধৰা হৈছে। অৱশ্যে চৰ্যাপদে কেৱল বাংলা ভাষাৰে প্ৰতিনিধিত্ব নকৰে। ইয়াৰ লগতে এইসমূহ অসমীয়া, উড়িয়া আদি ভাষাৰো প্ৰত্ন ৰূপৰ নিদৰ্শন স্বৰূপ। মধ্য বাংলাৰ দুটা উপস্তৰ দেখুওৱা হৈছে— আদি মধ্য বাংলা আৰু অন্ত মধ্য বাংলা। প্ৰথম স্তৰৰ নিদৰ্শন হিচাপে বড়ু চণ্ডীদাসৰ *শ্ৰীকৃষ্ণ কীৰ্ত্তন*ৰ উপৰি মালাধৰ বসু, বিজয় গুপ্ত আদি সাহিত্যিকৰ ভাষাক দেখুওৱা হৈছে। দ্বিতীয় উপস্তৰৰ নিদৰ্শন হৈছে বৈষ্ণৱ পদাৱলী, মঙ্গল কাব্য আদি। আধুনিক বাংলা ভাষাৰ সময় ঊনবিংশ শতিকাৰ পাৰ দেখুওৱা হৈছে যদিও প্ৰকৃতাৰ্থত অষ্টাদশ শতিকাৰ শেষাৰ্ধৰ পৰাই ইয়াৰ উন্মেষ ঘটে বুলি ক'ব পৰা যায়। বঙ্গিমচন্দ্ৰ, ৰবীন্দ্ৰনাথ, শৰৎ চন্দ্ৰ, বিভূতিভূষণ আদি হ'ল আধুনিক বাংলাৰ প্ৰাণ প্ৰতিষ্ঠাতা। অসমীয়া ভাষাৰ দৰেই বাংলা ভাষাতো উপভাষাৰ অৱস্থিতি লক্ষ্য কৰা যায়। সুনীতি কুমাৰ চট্টোপাধ্যায়ৰ মতে বাংলা ভাষাৰ উপভাষা চাৰিটা—

- ৰাঢ়
- বাৰেন্দ্ৰ
- কামৰূপী
- বঙ্গ

পৰৱৰ্তী সময়ৰ কোনো কোনো ভাষাবিদে এই চাৰিটাৰ সৈতে ঝাৰখণ্ডী নামেৰে আন

এটা উপভাষাকো অন্তর্ভুক্ত কৰি বাংলা ভাষাৰ পাঁচটা উপভাষাৰ কথা ক'ব বিচাৰে।

অসমীয়া আৰু বাংলাৰ দৰেই পূব মাগধী অপভ্রংশৰ পৰা উদ্ভূত উড়িয়া ভাষাটোও যথেষ্ট ঐতিহ্যপূর্ণ আৰু সমৃদ্ধিশালী। ইতিহাস বিচাৰ কৰিলে এই ভাষাৰ সাহিত্যিক ধাৰাবাহিকতা খ্রীষ্টিয় নৱম শতিকাৰ পৰাই আৰম্ভ হোৱা দেখা যায়। পণ্ডিতসকলে উড়িয়া ভাষা-সাহিত্যৰ যুগ বিভাজন তলত দিয়াৰ দৰে দেখুৱাইছে—

- প্রাক্ শাৱলা যুগ (খ্রীঃ নৱম — চতুর্দশ শতিকা)
- শাৱলা যুগ (খ্রীঃ পঞ্চদশ — ষোড়শ শতিকা)
- পঞ্চসখা যুগ (খ্রীঃ ষোড়শ — সপ্তদশ শতিকা)
- ৰীতি যুগ (খ্রীঃ সপ্তদশ — ঊনবিংশ শতিকা)
- আধুনিক যুগ (খ্রীঃ ঊনবিংশৰ পৰা বর্তমানলৈ)

প্রাক্ শাৱলা যুগৰ স্বাক্ষৰ বহনকাৰী সাহিত্য হ'ল চর্যাগীতসমূহ। শাৱলা যুগৰ প্রধান কীর্তিস্তম্ভ হ'ল শাৱলা দাসৰ *মহাভাৰত*। পঞ্চসখা যুগৰ পঞ্চসখা হ'ল— বলৰাম, জগন্নাথ, অচ্যুত, অনন্ত আৰু যশোৱন্ত। এই পাঁচজন প্রখ্যাত সাহিত্যিকৰ সাহিত্যৰাজিয়ে এই যুগৰ উড়িয়া সাহিত্যিক ঐশ্বর্যময় কৰি তুলিছে। ৰীতি যুগত উড়িয়া সাহিত্যই গদ্যৰ ক্ষেত্রত নতুন গতি লাভ কৰে। আমেৰিকান মিছনেৰীৰ উদ্যোগত এই সময়ছোৱাতে ছপাশাল প্রতিষ্ঠা হয় আৰু বিভিন্ন কাকত-আলোচনীয়ে ভাষা-সাহিত্যৰ বিকাশত বিশেষ ভূমিকা গ্রহণ কৰে। আধুনিক উড়িয়া ভাষা কবিতা, চুটি গল্প, উপন্যাস আদি সকলো ফালৰ পৰাই চহকী। ভাষাবিদ ফণীন্দ্র নাৰায়ণ দত্তবৰুৱাই *A Comparative Analysis of the Morphological Aspects of Assamese and Oriya* নামৰ গৱেষণা গ্রন্থখনত দেখুৱাইছে যে উড়িয়া ভাষাৰ উপভাষা প্রধানকৈ চাৰিটা— দক্ষিণ উৰিষ্যাৰ উপভাষা, পশ্চিম উৰিষ্যাৰ উপভাষা, উত্তৰ উৰিষ্যাৰ উপভাষা, মধ্য উৰিষ্যাৰ উপভাষা।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ১ ঃ বাংলা ভাষাৰ ইতিহাসক ইয়াৰ সাহিত্যিক নিদর্শনৰ ওপৰত নির্ভৰ কৰি প্রধানতঃ কেইটা আৰু কি কি ভাগত ভাগ কৰা হৈছে?

.....

.....

প্রশ্ন নং ২ ঃ পণ্ডিতসকলে উড়িয়া ভাষা-সাহিত্যৰ যুগ বিভাজন কেনেদৰে কৰিছে?

.....

.....

৭.৪ বাংলা ভাষাৰ ধ্বনিতত্ত্ব

মাগধী প্রাকৃতৰ পৰা উদ্ভৱ হোৱা অন্যান্য ভাষাৰ দৰেই বাংলা ভাষায়ো ধ্বনিতাত্ত্বিক

দিশত নিজস্ব বৈশিষ্ট্য বহন কৰিছে। স্বৰধ্বনি আৰু ব্যঞ্জনধ্বনি দুয়োটাৰে উচ্চাৰণ আৰু প্ৰয়োগ এই দুয়ো ক্ষেত্ৰতে বাংলাৰ স্বকীয় কিছু দিশ পৰিলক্ষিত হয়।

- **স্বৰধ্বনি ঃ** বাংলা ভাষাৰ স্বৰধ্বনি সাতটা— ই, এ', এ, আ, উ, ও, অ। অসমীয়া ভাষাত উচ্চাৰিত অ' স্বৰধ্বনি বাংলাত পোৱা নাযায়। বাংলা ভাষাত উচ্চাৰিত স্বৰধ্বনি সাতোটা হ'লেও লিপিমালাত আখৰ আছে এঘাৰটা। অ, আ, ই, ঈ, উ, ঊ, ঋ, এ, ঐ, ও, ঔ— এই এঘাৰটা আখৰ সংস্কৃতৰ আৰ্হিত বাংলা ভাষাত প্ৰচলন আছে। আনহাতে আখৰমালাত নথকা এ' স্বৰধ্বনিৰ উচ্চাৰণ আৰু প্ৰয়োগ বাংলাত পোৱা যায়। তদুপৰি সংস্কৃতৰ অনুগামী আখৰৰ ব্যৱহাৰ থাকিলেও ইয়াত সংস্কৃতত থকাৰ দৰে স্তৰৰ হ্ৰস্ব-দীৰ্ঘৰ পাৰ্থক্য নাই। ই, ঈ, দুটা লিখিত ৰূপৰ পৰিৱৰ্তে কেৱল 'ই' আৰু 'উ'হে উচ্চাৰিত হয়। ঋ ধ্বনিৰ উচ্চাৰণ হয় 'ৰি' ৰূপে। ঐ আৰু ঔ ক্ৰমে অ + ই আৰু অ + উ-ৰ সংযুক্ত ৰূপ। বাংলা ভাষাৰ সাতটা বিশিষ্ট স্বৰধ্বনিক জিভাৰ অংশ অনুসৰি সন্মুখ, কেন্দ্ৰীয় আৰু পশ্চ— এই তিনিটা ভাগত বিভক্ত কৰা হৈছে। আনহাতে জিভাৰ উচ্চতা আৰু মুখ বিবৰৰ বিস্তৃতি অনুসৰি এইসমূহক ক্ৰমে উচ্চ আৰু সংবৃত, উচ্চমধ্য আৰু অৰ্দ্ধ সংবৃত, নিম্নমধ্য আৰু অৰ্দ্ধাবিবৃত, নিম্ন আৰু বিবৃত— এই চাৰিটা শ্ৰেণীত অন্তৰ্ভুক্ত কৰা হৈছে। বাংলা ভাষাৰ স্বৰধ্বনিসমূহক তালিকাৰ দ্বাৰা এনেদৰে দেখুৱাব পাৰি—

তালিকা ৭.১ ঃ বাংলা ভাষাৰ স্বৰধ্বনি

	সন্মুখ	কেন্দ্ৰীয়	পশ্চ
উচ্চ আৰু সংবৃত	ই		উ
উচ্চ মধ্য আৰু অৰ্দ্ধ সংবৃত	এ'		ও
নিম্ন মধ্য আৰু অৰ্দ্ধ বিবৃত	এ		অ
নিম্ন আৰু বিবৃত		আ	

বাংলা ভাষাৰ স্বৰবৰ্ণ ভাষাত থকা আখৰসমূহৰ বিপৰীতে একোটা গৌণৰূপ বা স্বতন্ত্ৰ চিন আছে। সেইসমূহ হৈছে—

আখৰ	**গৌণ প্ৰতীক**
অ	চিনৰ ব্যৱহাৰ নাই
আ	া
ই	ি
ঈ	ী
উ	ু
ঊ	ূ
ঋ	ৃ
এ	ে
ঐ	ৈ

ও	ো
ঔ	ৌ

বাংলা ভাষাৰ বিশিষ্ট স্বৰধ্বনিসমূহৰ উচ্চাৰণ বৈশিষ্ট্যৰ বিৱৰণ এনে ধৰণৰ—

/ই/	—	সন্মুখ, উচ্চ, সংবৃত স্বৰধ্বনি
/এ'/	—	সন্মুখ, উচ্চমধ্য, অৰ্দ্ধসংবৃত স্বৰধ্বনি
/এ/	—	সন্মুখ, নিম্নমধ্য, অৰ্দ্ধবিবৃত স্বৰধ্বনি
/উ/	—	পশ্চ, উচ্চ, সংবৃত স্বৰধ্বনি
/ও/	—	পশ্চ, উচ্চমধ্য, অৰ্দ্ধসংবৃত স্বৰধ্বনি
/অ/	—	পশ্চ, নিম্নমধ্য, অৰ্দ্ধসংবৃত স্বৰধ্বনি
/আ/	—	কেন্দ্রীয়, নিম্ন, বিবৃত স্বৰধ্বনি

বাংলা ভাষাৰ এই বিশিষ্ট স্বৰধ্বনিকেইটাৰ আদ্য, মধ্য আৰু অন্ত্য প্রয়োগ উদাহৰণৰ সৈতে দাঙি ধৰা হ'ল—

বিশিষ্ট ধ্বনি	**আদ্য প্রয়োগ**	**মধ্য প্রয়োগ**	**অন্ত্য প্রয়োগ**
/ই/	ইহ	তিনি	ওখানেই
/এ'/	একদা	ফেনিল	নাদে
/এ/	এখন	বলেন	শৈশবে
/আ/	আসন্নতা	তাপ	আকাশটা
/উ/	উল্লেখ	দুটি	তবু
/ও/	ওটিকে	ভোগ	নিজেও
/অ/	অনেক	এসবকে	কেন

বাংলা ভাষাৰ স্বৰবৰ্ণৰাজিৰ ব্যৱহাৰ বৈশিষ্ট্যপূৰ্ণ। শব্দৰ আদি স্থানত ইয়াৰ প্রয়োগ হয়। কিন্তু শব্দৰ মাজত ব্যঞ্জনবৰ্ণৰ পাছত থাকিলে স্বৰৰ ৰূপ সলনি হয় আৰু বিশেষ চিন ৰূপে পূৰ্বৰ ব্যঞ্জনৰ লগত যোগ হয়।

বাংলা ভাষাত দ্বিস্বৰ ধ্বনিৰ ব্যৱহাৰ হোৱা দেখা যায়। সংস্কৃতৰপৰা অহা 'ঐ' আৰু 'ঔ'ৰ উপৰি ইয়াত আন কেইবাটাও দ্বিস্বৰৰ প্রয়োগ আছে। যেনে—

ইআ	—	আসিয়া
এই	—	নেই
এও	—	গেও
জাই	—	খাই
ইও	—	নিও
এউ	—	কেউ
আউ	—	পাউ
উই	—	দুই

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ৩ ঃ বাংলা ভাষাৰ বিশিষ্ট স্বৰধ্বনি আৰু আখৰৰ মাজত কিবা পার্থক্য আছেনে?

.....

- **ব্যঞ্জনধ্বনি ঃ** বাংলা ভাষাৰ ব্যঞ্জন বর্ণমালাত সর্বমুঠ আখৰ আছে ৩৮টা। সংস্কৃতৰ পৰা পোৱা এই আখৰসমূহৰ সমানুপাতে ব্যঞ্জনৰ উচ্চাৰণ পিছে বাংলাত পোৱা নাযায়। বাংলা ভাষাৰ ব্যঞ্জন বর্ণমালাত থকা আখৰসমূহ হৈছে—

ক	খ	গ	ঘ	ঙ
চ	ছ	জ	ঝ	ঞ
ট	ঠ	ড	ঢ	ণ
ত	থ	দ	ধ	ন
প	ফ	ব	ভ	ম
য	র	ল		
শ	ষ	স	হ	
ড়	ঢ়	য়		
ং	ঃ	ঁ		

বাংলা ভাষাত 'ৱ'ৰ প্রয়োগ নাই। কোনো কোনোৱে দুটা 'ব' অন্তর্ভুক্ত কৰি দেখুৱাই যদিও অদ্ধস্বৰ 'ৱ'ৰ স্বতন্ত্র উচ্চাৰণ পোৱা নাযায়। 'ক্ষ' বর্ণটো 'ক+য'ৰ সংযুক্ত ৰূপ।

বাংলা বর্ণলিপিৰ এই আখৰসমূহৰ বিপৰীতে উচ্চাৰিত বিশিষ্ট ব্যঞ্জনৰ সংখ্যা কেৱল সাতাইশটা। এই ভাষাত উচ্চাৰণ স্থান অনুসৰি সাত প্রকাৰৰ আৰু উচ্চাৰণৰ ধৰণ অনুসৰি ছয় প্রকাৰৰ বিশিষ্ট ব্যঞ্জন আছে। বাংলা ভাষাৰ বিশিষ্ট ব্যঞ্জনসমূহৰ এখন তালিকা দাঙি ধৰা হ'ল—

তালিকা ৭.২ ঃ বাংলা ভাষাৰ ব্যঞ্জনধ্বনি

		দৌষ্ঠ		দন্ত্য		দন্তমূলীয়		মূর্দ্ধন্য		দন্তমূলীয়		কণ্ঠ্য		কণ্ঠনলীয়	
স্পর্শ	অল্পপ্রাণ	প	ব	ত	দ			ট	ড			ক	গ		
	মহাপ্রাণ	ফ	ভ	থ	ধ			ঠ	ঢ	ছ	ঝ	খ	ঘ		
ঘৃষ্ট										চ	জ				
উষ্ম										শ					হ
নাসিক্য			ম				ন					ঙ			
কম্পিত							র								
পার্শ্বিক							ল								

তালিকাত অন্তর্ভুক্ত কৰা বিশিষ্ট ব্যঞ্জনসমূহৰ উচ্চাৰণ বৈশিষ্ট্যৰ বিৱৰণ এনে ধৰণৰ—

/প/ — দ্বৌষ্ঠ, স্পর্শ, অল্পপ্রাণ, অঘোষ
/ফ/ — দ্বৌষ্ঠ, স্পর্শ, মহাপ্রাণ, অঘোষ
/ব/ — দ্বৌষ্ঠ, স্পর্শ, অল্পপ্রাণ, সঘোষ
/ভ/ — দ্বৌষ্ঠ, স্পর্শ, মহাপ্রাণ, সঘোষ
/ত/ — দন্ত্য, স্পর্শ, অল্পপ্রাণ, অঘোষ
/থ/ — দন্ত্য, স্পর্শ, মহাপ্রাণ, অঘোষ
/দ/ — দন্ত্য, স্পর্শ, অল্পপ্রাণ, সযেঘাষ
/ধ/ — দন্ত্য, স্পর্শ, মহাপ্রাণ, সঘোষ
/ট/ — মূর্দ্ধন্য, স্পর্শ, অল্পপ্রাণ, অঘোষ
/ঠ/ — মূর্দ্ধন্য, স্পর্শ, মহাপ্রাণ, অঘোষ
/ড/ — মূর্দ্ধন্য, স্পর্শ, অল্পপ্রাণ, সঘোষ
/ঢ/ — মূর্দ্ধন্য, স্পর্শ, মহাপ্রাণ, সঘোষ
/ছ/ — দন্তমূলীয় তালব্য, স্পর্শ মহাপ্রাণ, অঘোষ
/ঝ/ — দন্তমূলীয় তালব্য, স্পর্শ, মহাপ্রাণ, সঘোষ
/ক/ — কণ্ঠ্য, স্পর্শ অল্পপ্রাণ, অঘোষ
/খ / — কণ্ঠ্য, স্পর্শ মহাপ্রাণ, অঘোষ
/গ / — কণ্ঠ্য, স্পর্শ অল্পপ্রাণ, সঘোষ
/ঘ/ — কণ্ঠ্য, স্পর্শ মহাপ্রাণ, সঘোষ
/চ/ — দন্তমূলীয় তালব্য, ঘৃষ্ট, অঘোষ
/জ/ — দন্তমূলীয় তালব্য, ঘৃষ্ট, সঘোষ
/শ / — দন্তমূলীয় তালব্য, উষ্ম, সঘোষ
/হ/ — কণ্ঠনালীয় উষ্ম, সঘোষ
/ম/ — দ্বৌষ্ঠ, নাসিক্য, সঘোষ
/ন / — দন্তমূলীয়, নাসিক্য, সঘোষ
/ভ / — কণ্ঠ্য, নাসিক্য, সঘোষ
/ৰ/ — দন্তমূলীয়, কম্পিত, সঘোষ
/ল / — দন্তমূলীয়, পাৰ্শ্বিক, সঘোষ

বাংলা ভাষাত ‘য়’ অর্দ্ধস্বৰৰ উচ্চাৰণ ‘ইঅ’ৰ দৰে কৰা হয়। শব্দৰ আদিস্থানত ইয়াৰ প্রয়োগ নহয়। ৰ, ড়, ঢ়— এই তিনিওটাৰে উচ্চাৰণ একেই। ং হ’ল ‘ঙ’ৰ বিকল্প ৰূপ, ৎ হ’ল ব্যঞ্জনান্ত ‘ত’ৰ এক ৰূপ। ‘ঃ’ আৰু ‘ঁ’ আন ধ্বনিৰ লগত মিলি উচ্চাৰিত হয়। বাংলা ভাষাৰ বিশিষ্ট ব্যঞ্জনসমূহৰ আদ্য-মধ্য-অন্ত্য প্রয়োগ উদাহৰণসহ তলত দেখুওৱা হ’ল—

বিশিষ্ট ব্যঞ্জন	আদ্য প্রয়োগ	মধ্য প্রয়োগ	অন্ত্য প্রয়োগ
/প/	পর	অপর	বিলাপ
/ফ/	ফেলে	সাফাই	- লাফ্
/ব/	বাউল	আবার	ডাব
/ভ/	ভাল	কভু	লাভ
/ত/	তিন	গতি	অপরাজিত
/থ/	থাম	পথিক	পথ
/দ/	দিক	আলাদা	চাঁদ
/ধ/	ধনী	বাঁধা	বধ
/ট/	টাকা	সেটা	লুট
/ঠ/	ঠাকুরমা	উঠছে	মাঠ
/ড/	ডেকে	কালডা	
/ঢ/	ঢুকে	বর্ণাঢ্য	
/ছ/	ছেলে	বচ্ছর	কাছ
/ঝ/	ঝিনুক	বুঝি	মাঝ
/ক/	কেবল	পাকা	ঠিক
/খ/	খোকা	তখন	অসুখ
/গ/	গাছ	আগু	দাগ
/ঘ/	ঘটনা	ঘাঘু	বাঘ
/চ/	চরিত্র	বিচিত্র	পাঁচ
/জ/	জিনিস	সহজাত	বীজ
/শ/	শুরু	আশা	উনিশ
/হ/	হেথা	যাহা	দেহ
/ম/	মানুষ	তেমনি	চরম
/ন/	নেওয়া	রচনা	নতুন
/ঙ/		রাঙা	সঙ
/র/	রূপরেখা	এরপবে	ঘর
/ল/	লীলা	অনলস	আদল

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ৪ ঃ বাংলা ভাষাৰ 'য়' অৰ্দ্ধস্বৰৰ উচ্চাৰণ কেনে হয়?

.....

৭.৫ উড়িয়া ভাষাৰ ধ্বনিতত্ত্ব

অসমীয়া, বাংলা আদি অন্যান্য মাগধীয় ভাষাসমূহৰ দৰে উড়িয়া ভাষাৰো স্বৰধ্বনি আৰু ব্যঞ্জনধ্বনিৰ নিজস্ব বৈশিষ্ট্য আছে। পূৰ্বৰ সংস্কৃতৰ তুলনাত উড়িয়াৰ ধ্বনিতত্ত্ব যথেষ্ট সৰল হ'ল। উড়িয়া ভাষাৰ স্বৰধ্বনি আৰু ব্যঞ্জনধ্বনিৰ আলোচনা দাঙি ধৰা হ'ল—

- **স্বৰধ্বনি ঃ** সংস্কৃত ভাষাৰ আৰ্হিৰে উড়িয়া ভাষাত মুঠ স্বৰবৰ্ণৰ সংখ্যা হ'ল এঘাৰটা। সেইসমূহ হৈছে— অ, আ, ই, ঈ, উ, ঊ, ঋ (ৰু), এ, ঐ, ও, ঔ। বৰ্ণমালাত এই এঘাৰটা আখৰ থকাৰ বিপৰীতে উড়িয়া ভাষাত উচ্চাৰিত বিশিষ্ট স্বৰধ্বনি হ'ল ছটা— অ, আ, ই, উ, ও আৰু এ। আখৰমালাত থকা 'ই আৰু ঈ' আৰু 'উ আৰু ঊ'ৰ উচ্চাৰণৰ পাৰ্থক্য নাই। ঐ আৰু ঔ ক্ৰমে অ+ই' আৰু 'আ+উ'ৰ সংযুক্ত। 'ঋ' ধ্বনি উড়িয়াত 'ৰু' ৰূপে উচ্চাৰিত হয়। উড়িয়া ভাষাৰ বিশিষ্ট স্বৰধ্বনিকেইটাক জিভাৰ অংশ অনুযায়ী সন্মুখ, কেন্দ্ৰীয় আৰু পশ্চ এই তিনিটা ভাগত ভাগ কৰা হৈছে। জিভাৰ উচ্চতা আৰু মুখবিবৰৰ বিস্তৃতি অনুযায়ী এইসমূহক ক্ৰমে উচ্চ আৰু সংবৃত, উচ্চমধ্য আৰু অৰ্দ্ধসংবৃত, নিম্ন আৰু বিবৃত— এইকেইটা ভাগত ভাগ কৰা হৈছে। উড়িয়া ভাষাৰ বিশিষ্ট স্বৰধ্বনিৰ তালিকাখন দাঙি ধৰা হ'ল—

তালিকা ৭.৩ ঃ উড়িয়া ভাষাৰ স্বৰধ্বনি

	সন্মুখ	কেন্দ্ৰীয়	পশ্চ
উচ্চ আৰু সংবৃত	ই		উ
উচ্চমধ্য আৰু অৰ্দ্ধসংবৃত	এ		ও
নিম্ন আৰু বিবৃত		আ	অ

তালিকাত অন্তৰ্ভুক্ত হোৱা উড়িয়া ভাষাৰ বিশিষ্ট স্বৰধ্বনিসমূহৰ ধ্বনিগত উচ্চাৰণ বৈশিষ্ট্যৰ বিৱৰণ তলত আগবঢ়োৱা হ'ল—

/ই/ — সন্মুখ, উচ্চ, সংবৃত
/এ/ — সন্মুখ, উচ্চ মধ্য, অদ্ধসংবৃত
/আ/ — কেন্দ্ৰীয়, নিম্ন, বিবৃত
/উ/ — পশ্চ, উচ্চ, সংবৃত
/ও/ — পশ্চ, উচ্চমধ্য, অৰ্দ্ধসংবৃত
/অ/ — পশ্চ, নিম্ন, বিবৃত

উড়িয়া ভাষাৰ স্বৰধ্বনিসমূহৰ আদ্য - মধ্য - অন্ত্য— তিনিওটা স্থানতে প্ৰয়োগ হয়। এই ধ্বনিসমূহৰ প্ৰয়োগৰ নিদৰ্শন দাঙি ধৰা হ'ল—

বিশিষ্ট ধ্বনি	আদ্য প্ৰয়োগ	মধ্য প্ৰয়োগ	অন্ত্য প্ৰয়োগ
/ই/	ইটা	খিল	আজি
/এ/	এলা	খেল	কেতে

/আ/	আঠ	খাল	ফটা
/উ/	উঠ	কুল	আলু
/ও/	ওঁঠ	খোল	মো
/অ/	অটা	খল	কাস

ওপৰত উল্লেখ কৰা এই সকলোবোৰ স্বৰধ্বনিৰে নাসিকীভৱন হ'ব পাৰে। কিন্তু 'এ' আৰু 'ও'ৰ নাসিকীভৱন কিছু সীমিতভাৱে হয়। উড়িয়া ভাষাৰ স্বৰমালাত থকা আখৰসমূহৰ বিপৰীতে গৌণ প্ৰতীকৰ ব্যৱহাৰ আছে। সেইসমূহ তলত দেখুওৱা হ'ল—

আখৰ	**গৌণ প্ৰতীক**
অ	গৌণ প্ৰতীক নাই
আ	া
ই	ি
ঈ	ী
উ	ু
ঊ	ূ
ঋ	ৃ
এ	ে
ঐ	ৈ
ও	ো
ঔ	ৌ

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন নং ৫ ঃ উড়িয়া ভাষাৰ /আ/ ধ্বনিটোৰ উচ্চাৰণ কেনে?

.....

- **ব্যঞ্জন ধ্বনি ঃ** উড়িয়া ভাষাৰ আখৰমালাত থকা ব্যঞ্জন বৰ্ণৰ সংখ্যা ৩৯টা। কিন্তু আখৰৰ ৰূপত প্ৰয়োগ হোৱা সকলোবোৰ ব্যঞ্জনৰে উচ্চাৰণ ভাষাটোত পোৱা নাযায়। উড়িয়া ব্যঞ্জন বৰ্ণমালাৰ আখৰসমূহ হ'ল—

ক	খ	গ	ঘ	ঙ
চ	ছ	জ	ঝ	ঞ
ট	ঠ	ড	ঢ	ণ
ত	থ	দ	ধ	ন
প	ফ	ব	ভ	ম

য ৰ ল ৱ ল়

শ ষ স হ ক্ষ

য় ং ঃ ঁ

লিখিত ৰূপৰ এই ব্যঞ্জনসমূহৰ বিপৰীতে উড়িয়া ভাষাত উচ্চাৰিত ব্যঞ্জনৰ সংখ্যা ৩১টা। মূর্দ্ধন্য বর্গৰ ধ্বনিৰ স্পষ্ট উচ্চাৰণ এই ভাষাৰ উল্লেখযোগ্য বৈশিষ্ট্য। এই ভাষাত দুটা 'ল' ধ্বনিৰ উচ্চাৰণ আছে।

উড়িয়া ভাষাৰ ব্যঞ্জন ধ্বনিসমূহৰ উচ্চাৰণৰ স্থান, ধৰণ আৰু ধ্বনিগুণৰ ভিত্তিত যুগুত কৰা এখন তালিকা উল্লেখ কৰা হ'ল—

তালিকা ৭.৪ ঃ উড়িয়া ভাষাৰ ব্যঞ্জনধ্বনি

		দৌষ্ঠ		দন্ত্য		দন্তমূলীয়		মূর্দ্ধন্য		দন্তমূলীয়		কণ্ঠ্য বা পশ্চতালব্য		কণ্ঠনলীয়	
স্পর্শ	অল্পপ্রাণ	প	ব	ত	দ			ট	ড			ক	গ		
	মহাপ্রাণ	ফ	ভ	থ	ধ			ঠ	ঢ	ছ	ঝ	খ	ঘ		
ঘৃষ্ট										চ	জ				
উষ্ম							স								হ
নাসিক্য			ম				ন		ণ				ঙ		
কম্পিত							ৰ								
পার্শ্বিক							ল		ল়						
অর্দ্ধস্বৰ			ৱ								য়				

তালিকাত অন্তর্ভুক্ত উড়িয়া ভাষাৰ ব্যঞ্জন ধ্বনিসমূহৰ উচ্চাৰণ বৈশিষ্ট্যৰ বিৱৰণ তলত আগবঢ়োৱা হ'ল—

/শ/ — দ্বৌষ্ঠ, স্পর্শ, অল্পপ্রাণ, অঘোষ

/ফ/ — দ্বৌষ্ঠ, স্পর্শ, মহাপ্রাণ, অঘোষ

/ব/ — দ্বৌষ্ঠ, স্পর্শ, অল্পপ্রাণ, সঘোষ

/ভ/ — দ্বৌষ্ঠ, স্পর্শ, মহাপ্রাণ, সঘোষ

/ত/ — দন্ত্য, স্পর্শ, অল্পপ্রাণ, অঘোষ

/থ/ — দন্ত্য, স্পর্শ, মহাপ্রাণ, অঘোষ

/দ/ — দন্ত্য, স্পর্শ, অল্পপ্রাণ, সঘোষ

/ধ/ — দন্ত্য, স্পর্শ, মহাপ্রাণ, সঘোষ

/ট/ — মূর্দ্ধন্য, স্পর্শ, অল্পপ্রাণ, অঘোষ

/ঠ/ — মূর্দ্ধন্য, স্পর্শ, মহাপ্রাণ, অঘোষ

/ড/ — মূর্দ্ধন্য, স্পর্শ, অল্পপ্রাণ, সঘোষ

/চ/ — মূর্দ্ধন্য, স্পর্শ, মহাপ্রাণ, সঘোষ
/ছ/ — তালব্য, স্পর্শ, মহাপ্রাণ, অঘোষ
/চ/ — তালব্য, ঘৃষ্ট, অঘোষ
/ঝ/ — তালব্য, স্পর্শ, মহাপ্রাণ, সঘোষ
/জ/ — তালব্য, ঘৃষ্ট, সঘোষ
/ক/ — কণ্ঠ্য, স্পর্শ , অল্পপ্রাণ, অঘোষ
/খ/ — কণ্ঠ্য, স্পর্শ , মহাপ্রাণ, অঘোষ
/গ/ — কণ্ঠ্য, স্পর্শ , অল্পপ্রাণ, সঘোষ
/ঘ/ — কণ্ঠ্য, স্পর্শ , মহাপ্রাণ, সঘোষ
/স/ — দন্তমূলীয়, উষ্ম, সঘোষ
/হ/ — কণ্ঠনালীয়, উষ্ম, সঘোষ
/ম/ — দ্বৌষ্ঠ, নাসিক্য, সঘোষ
/ন/ — দন্তমূলীয়, নাসিক্য, সঘোষ
/ণ/ — মূর্দ্ধন্য, নাসিক্য, সঘোষ
/ঙ/ — কণ্ঠ্য, নাসিক্য, সঘোষ
/ৰ/ — দন্তমূলীয় , কম্পিত , সঘোষ
/ল/ — দন্তমূলীয়, পার্শ্বিক, সঘোষ
/ল়/ — মূর্দ্ধন্য , পার্শ্বিক, সঘোষ
/ৱ/ — দ্বৌষ্ঠ, অর্দ্ধস্বৰ, সঘোষ
/য়/ — তালব্য , অর্দ্ধস্বৰ, সঘোষ

উড়িয়া ভাষাৰ অর্দ্ধস্বৰ 'ৱ' আৰু 'য়' কেৱল মধ্য অৱস্থানতহে প্রয়োগ হয়। আদ্য আৰু অন্ত্য স্থানত ইহঁতৰ প্রয়োগ নাই। অৱশ্যে ধ্বনি ৰূপে ব্যৱহাৰ আছে যদিও 'ৱ'ৰ স্পষ্ট উচ্চাৰণ পোৱা নাযায়। দন্তমূলীয় আৰু মূর্দ্ধন্য দুই ধৰণে 'ল' ধ্বনিৰ উচ্চাৰণ কৰাটো উড়িয়া ভাষাৰ এক স্বতন্ত্র বৈশিষ্ট্য। ঙ, ণ আৰু ল় ধ্বনি শব্দৰ আদিত প্রয়োগ নহয়। তদুপৰি এই ভাষাৰ প্রায়বোৰ শব্দই স্বৰান্ত। ধাৰ কৰা শব্দৰ বাহিৰে আন শব্দৰ অন্ত্যস্থানত ব্যঞ্জন ধ্বনিৰ প্রয়োগ নহয়। উড়িয়া ভাষাৰ ব্যঞ্জনৰ প্রয়োগৰ নিদর্শন তলত দাঙি ধৰা হ'ল—

বিশিষ্ট ব্যঞ্জন বর্ণ	**আদ্য প্রয়োগ**	**মধ্য প্রয়োগ**
/প/	পইড়	বিপদ
/ফ/	ফল	চফা
/ব/	বিলুআ	জীব
/ভ/	ভটা	জিভা
/ত/	তালি	বতক
/থ/	থালি	পথিক

/দ/	দৰিদ্র	গদা
/ধ/	ধৰণী	অধম
/ট/	টকা	কটক
/ঠ/	ঠক	কাঠুৰিআ
/ড/	ডাল	পড়িব
/ঢ/	ঢম	পঢ়িব
/ছ/	ছটা	মাছি
/ঝ/	ঝগড়া	মাঝি
/ক/	কমলা	সকল
/খ/	খণ্ডা	আখি
/গ/	গছ	বাগ
/ঘ/	ঘৰ	অঘৰী
/চ/	চক	নাচি
/জ/	জট	আজি
/স/	সকুৰী	চাস
/হ/	হর্ষ	মহত
/ম/	মাছ	কমলা
/ন/	নাক	জনক
/ণ/		কণা
/ঙ/		মঙল
/ৰ/	ৰথ	ধৰণী
/ল/	লঙল	বিলুআ
/ল়/		কমলা়
/ৱ/		চৱা
/য়/		বয়স

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ৬ঃ উড়িয়া ভাষাৰ অর্দ্ধস্বৰ 'ৱ' আৰু 'য়' কোন অৱস্থানত প্রয়োগ হয়?

.....

.....

৭.৬ অসমীয়া, বাংলা আৰু উড়িয়া ভাষাৰ ধ্বনিতত্ত্বৰ তুলনামূলকবিচাৰ

অসমীয়া, বাংলা আৰু উড়িয়া ভাষাৰ ধ্বনিতাত্ত্বিক বিচাৰ কৰিলে দেখা যায় যে এই তিনিওটা ভাষাৰ মাজতে অনেক সাদৃশ্যও আছে, বৈসাদৃশ্যও আছে। তিনিওটা ভাষাৰ সাদৃশ্যসমূহ এনে ধৰণৰ—

- তিনিওটা ভাষাৰে ব্যঞ্জন বর্ণমালাৰ আখৰসমূহ সংস্কৃতৰ আৰ্হিত অন্তর্ভুক্ত হৈছে। কিন্তু উচ্চাৰণত সেই সকলোবোৰ ব্যঞ্জন পোৱা নাযায়। সেয়েহে, অসমীয়া, বাংলা আৰু উড়িয়া তিনিওটা ভাষাৰে ব্যঞ্জন বর্ণমালাৰ আখৰ আৰু বিশিষ্ট ব্যঞ্জনধ্বনিৰ মাজত পার্থক্য সৃষ্টি হ'ল।
- তিনিওটা ভাষাতে সংস্কৃত বর্ণমালাত থকা এঘাৰটা স্বৰবর্ণ লিখিত ৰূপত ব্যৱহাৰ হয়।
- তিনিওটা ভাষাৰে উচ্চাৰিত স্বৰধ্বনি আৰু লিখিত ৰূপ বর্ণমালাৰ মাজত যথেষ্ট পার্থক্য আছে।
- তিনিওটা ভাষাৰে স্বৰধ্বনিৰ উচ্চাৰণৰ ক্ষেত্রত হ্রস্ব-দীর্ঘৰ পার্থক্য ৰক্ষিত হোৱা নাই।
- তিনিওটা ভাষাৰে স্বৰধ্বনিয়ে অনুনাসিকতা বহন কৰে আৰু অনুনাসিকতাই তিনিওটা ভাষাতে শব্দৰ অর্থ পৰিৱর্তন ঘটাব পাৰে।
- তিনিওটা ভাষাৰে বিশিষ্ট স্বৰধ্বনিসমূহক — উচ্চতা অনুসৰি উচ্চ, উচ্চ-মধ্য, নিম্ন-মধ্য আৰু নিম্ন এনেদৰে ভাগ কৰা হৈছে। অৱশ্যে উড়িয়া ভাষাত নিম্নমধ্য স্বৰধ্বনি নাই।
- অসমীয়া ভাষাৰ বিশিষ্ট স্বৰধ্বনি আঠোটা, বাংলা ভাষাৰ সাতোটা আৰু উড়িয়া ভাষাৰ ছটা। অসমীয়া ভাষাৰ বৈশিষ্ট্যসূচক এ' আৰু অ' ধ্বনি উড়িয়া ভাষাত নাই। বাংলাত কেৱল এ' -হে আছে, অ' অনুপস্থিত।
- তিনিওটা ভাষাত স্বৰবর্ণৰ বিপৰীতে গৌণ প্রতীকৰ প্রচলন আছে।
- সংস্কৃতৰ ঋ, ৯ আৰু ৯ বর্ণকেইটা তিনিওটা ভাষাৰে বর্ণলিপিৰ লুপ্ত হ'ল আৰু বাকীসমূহ স্বৰ লিখিত ৰূপত প্রচলিত হৈ থাকিল।
- 'অ' ধ্বনিটো অসমীয়া আৰু উড়িয়া ভাষাত নিম্নধ্বনি। কিন্তু বাংলাত ই নিম্নমধ্য ধ্বনি। অসমীয়া, বাংলা, উড়িয়া ভাষাৰ ব্যঞ্জন ধ্বনিসমূহৰ মাজতো স্বৰধ্বনিৰ বাবে অনেক সাদৃশ্য আৰু বৈসাদৃশ্য দেখা যায়।

অসমীয়া, বাংলা আৰু উড়িয়া ভাষাৰ পার্থক্যসমূহ তলত উল্লেখ কৰা হ'ল—

- সংস্কৃতৰ দন্ত্য আৰু মূর্দ্ধন্য ধ্বনিৰ উচ্চাৰণ অসমীয়াত নাই। ইয়াৰ পৰিৱর্তে অসমীয়া ভাষাত পোৱা যায় দন্তমূলীয় ধ্বনি। কিন্তু বাংলা আৰু উড়িয়া ভাষাত দন্ত্য আৰু মূর্দ্ধন্য ধ্বনি উচ্চাৰিত হয়।
- অসমীয়া ভাষাত ঘৃষ্ট ধ্বনিৰ উচ্চাৰণ নাই। চ, জ উষ্ম ৰূপেহে উচ্চাৰিত হয়। বাংলা আৰু উড়িয়া ভাষাত চ, জ ধ্বনিৰ উচ্চাৰণ ঘৃষ্ট।
- মূর্দ্ধন্য 'ণ' ধ্বনিৰ উচ্চাৰণ অসমীয়া আৰু বাংলা ভাষাত নাই। উড়িয়া ভাষাত এই ধ্বনি পোৱা যায়।

- পার্শ্বিক 'ল' ধ্বনিৰ দন্তমূলীয় উচ্চাৰণ অসমীয়া আৰু বাংলা ভাষাত পোৱা যায়। কিন্তু উড়িয়া ভাষাত এই দন্তমূলীয় 'ল'ৰ উপৰিও মূর্দ্ধন্য উচ্চাৰণৰ 'ল' ধ্বনি পোৱা যায়।
- বাংলা ভাষাত 'ছ' ধ্বনি দন্তমূলীয় তালব্য ৰূপে আৰু উড়িয়া ভাষাত তালব্য ৰূপে উচ্চাৰিত হয়। অসমীয়া ভাষাত ছ ধ্বনিৰ এনে উচ্চাৰণ নাই।
- অসমীয়া আৰু বাংলা ভাষাত ব্যঞ্জন ধ্বনিসমূহ শব্দৰ আদি, মধ্য, অন্ত্য তিনিওটা অৱস্থানতে প্রয়োগ হয়। কিন্তু উড়িয়া ভাষাত ধাৰ কৰা শব্দৰ বাহিৰে আনসমূহত অন্ত্য অৱস্থানত ব্যঞ্জন উচ্চাৰিত নহয়। কেৱল আদি আৰু মধ্য অৱস্থানতহে ব্যঞ্জন উচ্চাৰিত হয়।
- অসমীয়া ভাষাত শ, ষ, স— এই তিনিটা বর্ণৰ উচ্চাৰণৰ পার্থক্য নাই। কেৱল পশ্চতালব্য, অঘোষ উষ্ম স (x) ধ্বনিহে এই ভাষাত পোৱা যায়। উড়িয়া ভাষাত 'স'ৰ উচ্চাৰণ দন্তমূলীয় উষ্ম। আনহাতে বাংলা ভাষাত শ উচ্চাৰিত হয় দন্তমূলীয় তালব্য উষ্ম ৰূপে।
- অসমীয়া, বাংলা, উড়িয়া তিনিওটা ভাষাতে 'য' ধ্বনি বর্ণমালাত পোৱা যায়। কিন্তু উচ্চাৰণত 'য' অনুপস্থিত। অসমীয়াত কেৱল 'জ', বাংলাত জ, ঝ আৰু উড়িয়া ভাষাতো জ, ঝ উচ্চাৰিত হয়।
- অর্দ্ধস্বৰ 'ৱ' অসমীয়া ভাষাত স্পষ্টৰূপত পোৱা যায়। বাংলাত ই 'ব' ৰূপে উচ্চাৰিত হয়। উড়িয়া ভাষাত 'ৱ'ৰ প্রয়োগ আছে যদিও উচ্চাৰণত পোৱা নাযায়।

অসমীয়া, বাংলা আৰু উড়িয়া ভাষাৰ মূল একে মাগধী প্রাকৃত হোৱা বাবে তিনিওটা ভাষাৰে ধ্বনিতাত্ত্বিক বিচাৰ কৰিলে স্বৰ আৰু ব্যঞ্জনৰ উচ্চাৰণ তথা প্রয়োগত ভালেমান সাদৃশ্য দেখা পোৱা যায়। কিন্তু ভাষাকেইটাৰ প্রচলন ক্ষেত্র চৌপাশৰ চুবুৰীয়া ভাষা বা অন্যান্য প্রভাৱৰ ফলত ইয়াত কিছু স্বতন্ত্র বৈশিষ্ট্য গঢ় লোৱাটো নিতান্তই স্বাভাৱিক। উদাহৰণস্বৰূপে অসমত ব্যাপকভাৱে প্রচলন থকা আর্যভিন্ন ভাষাৰ প্রভাৱত অসমীয়া ভাষাৰ আন মাগধীয় ভাষাত নথকা বহুকেইটা বৈশিষ্ট্য বিৰাজমান। এনে কাৰণৰ বাবেই একে মূল হোৱা সত্ত্বেও অসমীয়া, বাংলা আৰু উড়িয়া ভাষাৰ ধ্বনিৰ উচ্চাৰণ আৰু প্রয়োগৰ ক্ষেত্রত অনেক পার্থক্যও পৰিলক্ষিত হয়। অর্থাৎ তিনিওটা ভাষাৰ ধ্বনিতত্ত্বত সমধর্মী গুণ আৰু বিষমধর্মী গুণ দুয়োটাই বিৰাজমান।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ৬ ঃ অসমীয়া ভাষাত ঘৃষ্ট ধ্বনিৰ উচ্চাৰণ আছেনে?

.....

.....

৭.৭ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

- অসমীয়া, বাংলা আৰু উড়িয়া ভাষা যে একে মূলৰ পৰা উদ্ভৱ হোৱা ভাষা সেয়া আমি এই পাঠটিৰ পৰা গম পালোঁ।
- বাংলা আৰু উড়িয়া ভাষাৰ পৰিচয়মূলক টোকা আৰু বিকাশৰ ইতিহাস সম্পৰ্কে চমুকৈ আলোচনা কৰি প্ৰত্যেকটো ভাষাতে কেনেদৰে যুগ বিভাজন কৰা হয় সেই বিষয়ে সম্যক ধাৰণা লাভ কৰিলে।
- বাংলা, উড়িয়া ভাষাৰ স্বৰধ্বনি আৰু ব্যঞ্জনধ্বনিৰ বৈশিষ্ট্য তথা প্ৰয়োগ সম্পৰ্কে বিস্তৃত বিশ্লেষণ আগবঢ়োৱা হৈছে। ইয়াৰ সহায়েৰে আপুনি অসমীয়াৰ সমগোত্ৰীয় এই ভাষা দুটাৰ ধ্বনিতত্ত্ব সম্পৰ্কে ধাৰণা লাভ কৰিবলৈ সক্ষম হ'ল।
- অসমীয়া, বাংলা আৰু উড়িয়া ভাষাৰ ধ্বনিতত্ত্বৰ তুলনামূলক বিশ্লেষণৰ জৰিয়তে সাদৃশ্য-বৈসাদৃশ্যসমূহ অধ্যায়টিত ফঁহিয়াই দেখুওৱা হৈছে।

৭.৮ অধিক জানিবলৈ

অসমীয়া গ্ৰন্থ ঃ

১) গোস্বামী, উপেন্দ্ৰনাথ (১৯৯৩); *ভাষা-বিজ্ঞান;* গুৱাহাটী ঃ মণি-মানিক প্ৰকাশ।

২) গোস্বামী, উপেন্দ্ৰনাথ (২০০০); *অসমীয়া ভাষাৰ উদ্ভৱ সমৃদ্ধি আৰু বিকাশ;* গুৱাহাটী ঃ বৰুৱা এজেন্সি।

৩) গোস্বামী, গোলোকচন্দ্ৰ (১৯৯৬); *অসমীয়া বৰ্ণ প্ৰকাশ;* গুৱাহাটী ঃ বীণা লাইব্ৰেৰী।

৪) গোস্বামী, গোলোকচন্দ্ৰ (১৯৮৭);*অসমীয়া ব্যাকৰণৰ মৌলিক বিচাৰ;* গুৱাহাটী ঃ বীণা লাইব্ৰেৰী।

৫) ঠাকুৰ, নগেন (১৯৯৭); *পৃথিৱীৰ বিভিন্ন ভাষা;* গুৱাহাটী ঃ জ্যোতি প্ৰকাশন।

৬) পাটগিৰি, দীপ্তি ফুকন (২০০৪); *অসমীয়া, বাংলা আৰু উড়িয়া ভাষা (তুলনামূলক অধ্যয়ন);* গুৱাহাটী ঃ বনলতা।

৭) পাঠক, ৰমেশ (২০০০); *অসমীয়া ভাষাৰ ইতিহাস;* গুৱাহাটী ঃ অসম একাডেমিক চেণ্টাৰ।

বাংলা গ্রন্থ ঃ

৮) চট্টোপাধ্যায়, সুনীতি কুমাৰ (১৯৯৬); *বাংলা ভাষাতত্ত্বের ভূমিকা;* কলকাতা ঃ কলকাতা বিশ্ববিদ্যালয়।

৯) মজুমদার, পরেশ চন্দ্র (১৯৯৩); *বাঙলা ভাষা পরিক্রমা (দ্বিতীয় খণ্ড);* কলকাতা ঃ দে'জ পাব্‌লিশিং।

ইংৰাজী গ্রন্থ ঃ

১০) Chatterji, S. K. (1979). *The Origin and Development of the Bengali Language.* London: Georege Allen & Unwin.

১১) Dutta Baruah, P. N. (1978). *A Comparative Analysis of the Morphological Aspects of Assamese and Oriya (Ph.D. Thesis).* Guwahati: Gauhati University.

১২) Kakati, B. (2007). *Assamese its Formation and Development.* Guwahati: Lawyer's Book Stall.

৭.৯ অগ্রগতিৰ খতিয়ান

১ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ বাংলা ভাষাৰ ইতিহাসক ইয়াৰ সাহিত্যিক নিদর্শনৰ ওপৰত নির্ভৰ কৰি তিনিটা প্রধান ভাগত ভাগ কৰা হৈছে— প্রাচীন বাংলা (খ্রীঃ দশম — খ্রীঃ দ্বাদশ শতিকা), মধ্য বাংলা (খ্রীঃ ত্রয়োদশ — খ্রীঃ ঊনবিংশ শতিকা) আৰু আধুনিক বাংলা (খ্রীঃ ঊনবিংশ শতিকাৰ পৰা বর্তমানলৈকে)।

২ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ পণ্ডিতসকলে উড়িয়া ভাষা-সাহিত্যৰ যুগ বিভাজন তলত দিয়াৰ দৰে দেখুৱাইছে— প্রাক্ শাৱলা যুগ (খ্রীঃ নৱম — চতুর্দশ শতিকা), শাৱলা যুগ (খ্রীঃ পঞ্চদশ — ষোড়শ শতিকা), পঞ্চসখা যুগ (খ্রীঃ ষোড়শ — সপ্তদশ শতিকা), ৰীতি যুগ (খ্রীঃ সপ্তদশ — ঊনবিংশ শতিকা) আৰু আধুনিক যুগ (খ্রীঃ ঊনবিংশৰ পৰা বর্তমানলৈ)।

৩ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ বাংলা ভাষাৰ বিশিষ্ট স্বৰধ্বনি আৰু আখৰৰ মাজত পার্থক্য আছে। স্বৰধ্বনি সাতটা— ই, এ', এ, আ, উ, ও, অ; কিন্তু লিপিমালাত আখৰ আছে এঘাৰটা — অ, আ, ই, ঈ, উ, ঊ, ঋ, এ, ঐ, ও, ঔ।

৪ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ বাংলা ভাষাত 'য়' অর্দ্ধস্বৰৰ উচ্চাৰণ 'ইঅ'ৰ দৰে কৰা হয়।

৫ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ উড়িয়া ভাষাৰ /আ/ ধ্বনিটোৰ উচ্চাৰণ কেন্দ্রীয়, নিম্ন, বিবৃত।

৬ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ উড়িয়া ভাষাৰ অৰ্দ্ধস্বৰ 'ৱ' আৰু 'য়' কেৱল মধ্য অৱস্থানতহে প্ৰয়োগ হয়।

৭ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ নাই।

৭.১০ আৰ্হি প্ৰশ্ন

বস্তুধৰ্মী প্ৰশ্ন

প্ৰশ্ন ১ ঃ তলত দিয়া প্ৰশ্নসমূহৰ উত্তৰ লিখক—

ক) অসমীয়া, বাংলা আৰু উড়িয়া ভাষাৰ মূল কি?

খ) কোন সময়ৰ পৰা অসমীয়া, বাংলা আৰু উড়িয়া ভাষাই স্বকীয় ৰূপ ল'বলৈ আৰম্ভ কৰে?

গ) বাংলা ভাষাত 'য়' অৰ্দ্ধস্বৰৰ উচ্চাৰণ কেনেকুৱা?

ঘ) উড়িয়া ভাষাৰ অৰ্দ্ধস্বৰ 'ৱ' আৰু 'য়' কোন অৱস্থানত প্ৰয়োগ হয়?

চুটি প্ৰশ্ন (১৫০ টা শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ লিখক)

প্ৰশ্ন ১ ঃ অসমীয়া, বাংলা আৰু উড়িয়া ভাষাৰ দ্বিস্বৰ পোৱা যায়নে? আছে যদি দেখুৱাওক।

প্ৰশ্ন ২ ঃ চমুটোকা লিখক — বাংলা ভাষাৰ স্বৰধ্বনি, উড়িয়া ভাষাৰ স্বৰধ্বনি।

প্ৰশ্ন ৩ ঃ উড়িয়া ভাষাৰ ব্যঞ্জন ধ্বনিসমূহৰ উচ্চাৰণ বৈশিষ্ট্যসমূহ আলোচনা কৰক।

ৰচনাধৰ্মী প্ৰশ্ন (৩০০-৫০০ টা শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ লিখক)

প্ৰশ্ন ১ ঃ অসমীয়া, বাংলা আৰু উড়িয়া ভাষাত উচ্চাৰিত ধ্বনি আৰু লিখিত ৰূপত ব্যৱহৃত বৰ্ণমালাৰ মাজত কিয় পাৰ্থক্য সৃষ্টি হ'ল আলোচনা কৰক।

প্ৰশ্ন ২ ঃ অসমীয়া, বাংলা আৰু উড়িয়া ভাষাৰ পৰিচয়মূলক টোকা লিখি তিনিওটাৰে উদ্ভৱৰ ইতিহাস আলোচনা কৰক।

প্ৰশ্ন ৩ ঃ অসমীয়া, বাংলা আৰু উড়িয়া ভাষাৰ স্বৰধ্বনিসমূহৰ বৰ্ণনা আগবঢ়াই তুলনামূলক আলোচনা যুগুত কৰক।

প্ৰশ্ন ৪ ঃ অসমীয়া, বাংলা আৰু উড়িয়া ভাষাৰ ব্যঞ্জনধ্বনিসমূহৰ তালিকাকেইখন উল্লেখ কৰি তুলনামূলক বিচাৰ আগবঢ়াওক।

প্ৰশ্ন ৫ ঃ অসমীয়া, বাংলা আৰু উড়িয়া ভাষাৰ স্বৰ আৰু ব্যঞ্জনৰ প্ৰয়োগ কেনেদৰে হয় দেখুওৱাক।

*** ***** ***

অধ্যায় ৮ ঃ অসমীয়া ভাষাৰ ৰূপতত্ত্বৰ সৈতে বাংলা আৰু উড়িয়া ভাষাৰ তুলনা

অধ্যায় গাঁথনি

৮.১ উদ্দেশ্য

৮.২ পৰিচয়

৮.৩ বাংলা ভাষাৰ ৰূপতত্ত্ব

৮.৪ উড়িয়া ভাষাৰ ৰূপতত্ত্ব

৮.৫ অসমীয়া, বাংলা আৰু উড়িয়া ভাষাৰ ৰূপতত্ত্বৰ তুলনামূলক বিচাৰ

৮.৬ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

৮.৭ অধিক জানিবলৈ

৮.৮ অগ্রগতিৰ খতিয়ান

৮.৯ আৰ্হি প্রশ্ন

৮.১ উদ্দেশ্য

এই অধ্যায়টি অধ্যয়ন কৰি আপুনি—

- বাংলা ভাষাৰ ৰূপতত্ত্বৰ বিভিন্ন দিশ, যেনে— বচন, লিংগ, প্রত্যয়, কাৰক, বিশেষণ আৰু বিশেষণৰ তুলনা, সর্বনাম, ক্রিয়া আদিৰ বিষয়ে জানিব পাৰিব
- উড়িয়া ভাষাৰ ৰূপতত্ত্বৰ বিভিন্ন বিভিন্ন দিশ, যেনে— বচন, লিংগ, প্রত্যয়, কাৰক, বিশেষণ আৰু বিশেষণৰ তুলনা, সর্বনাম, ক্রিয়া আদিৰ বিষয়ে এক সম্যক ধাৰণা লাভ কৰিব পাৰিব
- অসমীয়া, বাংলা আৰু উড়িয়া ভাষাৰ মাজত থকা ৰূপগত সাদৃশ্য আৰু পার্থক্যসমূহ আলোচনা কৰিব পাৰিব

৮.২ পৰিচয়

ইয়াৰ আগৰ অধ্যায়টোত আপুনি অসমীয়া ভাষাৰ ধ্বনিতত্ত্বৰ সৈতে বাংলা আৰু উড়িয়া ভাষাৰ ধ্বনিতত্ত্বৰ তুলনামূলক অধ্যয়ন কৰিলে। সেই আলোচনাৰ প্রসংগত আপুনি অৱগত হ'ল যে অসমীয়া ভাষাৰ সৈতে এই দুয়োটা ভাষা একে গোত্রৰ অন্তর্গত। এইটো অধ্যায়ত অসমীয়া ভাষাৰ ৰূপতত্ত্বৰ সৈতে বাংলা আৰু উড়িয়া ভাষাৰ ৰূপতত্ত্বৰ তুলনামূলক অধ্যয়ন কৰিব।

ইতিমধ্যে এইখন পাঠ্যবিষয়ৰ চতুর্থ, পঞ্চম আৰু ষষ্ঠ অধ্যায়ত আপুনি ৰূপতত্ত্বৰ সাধাৰণ পৰিচিতি লাভ কৰাৰ লগতে অসমীয়া ভাষাৰ ৰূপতত্ত্ব সম্পর্কেও বহলাই অধ্যয়ন কৰি আহিছে।

সেই অধ্যয়নৰ আধাৰতেই আমি এইটো অধ্যায়ত বাংলা আৰু উড়িয়া ভাষাৰ ৰূপতত্ত্বৰ সৈতে অসমীয়া ভাষাৰ ৰূপতত্ত্বৰ তুলনামূলক অধ্যয়নৰ চমু পৰিচয় দাঙি ধৰিবলৈ যত্ন কৰিম। ৰূপতত্ত্বৰ লগত সম্পৰ্কীত সকলোখিনি কথা এটা অধ্যায়ত অন্তৰ্ভুক্ত কৰি আলোচনা কৰাটো সম্ভৱ নহয়। সেয়ে সামগ্রিকভাৱেহে ইয়াত সেই বিষয়ে আলোচনা সন্নিৱিষ্ট কৰা হ'ব। দুয়োটা ভাষাৰে ৰূপতত্ত্বৰ বিভিন্ন দিশৰ আলোচনা তথা অসমীয়া ভাষাৰ লগত বাংলা আৰু উড়িয়া ভাষাৰ ৰূপতত্ত্বৰ তুলনামূলক অধ্যয়নে অসমীয়া ভাষাৰ লগত দুয়ো ভাষাৰ সম্পর্ক বিচাৰ কৰাত আপোনাক সহায় কৰিব।

৮.৩ বাংলা ভাষাৰ ৰূপতত্ত্ব

ৰূপতাত্ত্বিক দিশত বা ৰূপ সংযোগ প্রণালীৰ ক্ষেত্রত অসমীয়া ভাষাৰ দৰে বাংলা ভাষাৰো কিছুমান নিজস্ব বৈশিষ্ট্য আছে। প্রত্যেক ভাষাৰে ৰূপ সংযোগৰ একোটা নির্দিষ্ট প্রণালী আছে। ভাষাভেদে ৰূপবোৰ বেলেগ বেলেগ আৰু সেয়ে প্রত্যেক ভাষাৰে ৰূপ সংযোগ ৰীতিও সুকীয়া সুকীয়া। তলত বাংলা ভাষাৰ ৰূপতত্ত্বৰ কেইটিমান বিশেষ দিশ সম্পর্কে আলোচনা কৰা হ'ল—

- **বচন ঃ** আধুনিক ভাৰতীয় আর্য ভাষাৰ অন্যতম বাংলা ভাষাতো বচন দুটা— একবচন আৰু বহুবচন। বাংলা ভাষাত এই দুয়োবিধ বচন বুজোৱা উপায়বোৰ বেলেগ বেলেগ।

  বাংলা ভাষাত শব্দৰ মূল ৰূপটোৱেই অকলে একবচনৰ অর্থ প্রকাশ কৰে, যেনে— দাদাকে। কেতিয়াবা এক যোগ কৰি, যেনে— এক ছিল ৰাজা; নির্দিষ্টতাবাচক প্রত্যয় (টা, টি, খানি, খানা, গাছি ইত্যাদি) যোগ কৰিও একবচনৰ ৰূপ কৰা হয়, যেনে— মানুষটা, মেয়েটি। প্রধানতঃ এইকেইটা উপায়ৰ দ্বাৰা বাংলা ভাষাত একবচন বুজোৱা হয়।

  বাংলা ভাষাত বিশেষ্য বা সর্বনাম শব্দত -ৰা, -এৰা, -গুলি, -গুলো, -দেৰ, -দিগকে ইত্যাদি বহুবচনাত্মক প্রত্যয় যোগ কৰি বহুবচনৰ অর্থ প্রকাশ কৰা হয়; যেনে — তাৰা, পাগলেৰা, বইগুলি, গাছগুলো, ছেলেদের, আমাদিগ ইত্যাদি। ঠিক সেইদৰে প্রাণীবাচক আৰু অপ্রাণীবাচক তৎসম শব্দৰ পাছত সমষ্টিবাচক শব্দৰ সংযোগ কৰি বহুবচনৰ অর্থ প্রকাশ কৰিব পাৰিব। এই শব্দ বা প্রত্যয়সমূহৰ কিছুমান সংস্কৃত আৰু কিছুমান অনা-সংস্কৃত। বাংলা ভাষাত এনে সমষ্টিবাচক শব্দ যথেষ্ট পোৱা যায়। যেনে — ৰচনাৱলী (আৱলী), তাৰাদল (দল), শব্দগুচ্ছ (গুচ্ছ), গুণীমহল (মহল), গুণগ্রাম (গ্রাম), নক্ষত্রমণ্ডলী (মণ্ডলী) ইত্যাদি।

  'অনেক', 'সব' আদি বহুবচনবাচক শব্দৰ যোগ্যতো বহুবচনৰ অর্থ প্রকাশ কৰিব পাৰি। যেনে— অনেক কাজ পড়ে আছে, সব বই কিনেছ? শব্দৰ দ্বিত্ব প্রয়োগৰ দ্বাৰাও বাংলা ভাষাত ভাষাত বহুবচনৰ অর্থ প্রকাশ কৰা হয়। অর্থাৎ বিশেষ্য, বিশেষণ, সর্বনাম ইত্যাদি পদৰ ওচৰা-উচৰিকৈ দুবাৰ প্রয়োগ কৰি বহুবচনৰ ৰূপ কৰিব পাৰি। যেনে— মেঘে মেঘে বৃষ্টি নাই, এমন কচি কচি আম, কেউ কেউ একথা বলেন, ছোট ছোট লোক ইত্যাদি। উল্লেখযোগ্য যে কেতিয়াবা বিনয়ৰ ক্ষেত্রতো বহুবচনৰ প্রয়োগ হোৱা দেখা যায়। বাংলা

ভাষাত দ্বিবচন পোৱা নাযায় যদিও দুটা বুজোৱা শব্দৰ যোগত দ্বিবচনৰ ৰূপ কৰা হয়। যেনে— দুই ঘৰে, দুজন মানুষ, দুই পক্ষী, দুই চকা ইত্যাদি।

- **লিংগ ঃ** ভাষাবিদ সুনীতি কুমাৰ চেটার্জীয়ে বাংলা ভাষাৰ তিনিবিধ লিংগৰ কথা উল্লেখ কৰিছে— পুংলিংগ, স্ত্রীলিংগ আৰু ক্লীৱলিংগ। পুৰুষ বা মতা অর্থ প্রকাশ কৰিলে পুংলিংগ, স্ত্রী বা মাইকী অর্থ প্রকাশ কৰিলে তাক স্ত্রীলিংগ আৰু পুৰুষ-স্ত্রীৰ ধাৰণা দিব নোৱাৰা অপ্রাণীবাচক ৰূপবোৰক ক্লীবলিংগ বোলা হয়। অন্যান্য আধুনিক ভাৰতীয় আর্যভাষাৰ দৰে বাংলাতো পুংলিংগ আৰু ক্লীৱলিংগ একাকাৰ হৈ গৈছে।

  বাংলা ভাষাত প্রাণীবাচক শব্দসমূহৰ ক্ষেত্রত মতা-মাইকীৰ লিংগ ভেদ কৰা হয়। অর্থাৎ বাংলা ভাষাত শব্দৰ অর্থৰ ওপৰত নির্ভৰ কৰি লিংগ নির্ণয় কৰা হয়। পুৰুষ আৰু স্ত্রীবাচক পৃথক পৃথক শব্দ প্রয়োগ কৰি বাংলা ভাষাত লিংগ নিৰূপণ কৰা হয়। নিদর্শন স্বৰূপে ঃ ভাই —বোন, শ্বশুৰ — শাশুড়ী। পুংলিংগবাচক শব্দৰ পিছত বিভিন্ন স্ত্রী প্রত্যয় সংযোগ কৰি বাংলা ভাষাত স্ত্রীলিংগৰ ৰূপ সাধন কৰা হয়। বাংলা ভাষাত মূল স্ত্রী প্রত্যয় দুটা— ই/ঈ আৰ ন। 'ন' প্রত্যয়ৰ কেইবাটাও প্রসাৰিত ৰূপ আছে। সেইবোৰ হ'ল— নী, নি, আনী, ইনি, উনি আদি। চলিত বাংলা ভাষাত ই, নী, অনি, আনী, ইনি, উনি আদি কেইবাটাও স্ত্রী প্রত্যয় পোৱা যায়। ঠিক সেইদৰে বাংলা ভাষাত লিংগ নিৰপেক্ষ ৰূপৰ আগত বেটা/পুৰুষ/মাদ্দা আদি পুংলিংগবাচক শব্দ আৰু মহিলা/মেয়ে/মাদি আদি স্ত্রীলিংগবাচক ভিন্ ভিন্ শব্দ প্রয়োগ কৰি লিংগ নির্ণয় কৰা হয়। যেনে ঃ পুৰুষ যাত্রী — মহিলা যাত্রী।

  বাংলা ভাষাত এনে কিছুমান শব্দৰ প্রয়োগ আছে যিবোৰ শব্দ নিত্য পুংলিংগবাচক আৰু নিত্য স্ত্রীলিংগবাচক। এনে ধৰণৰ শব্দৰ প্রয়োগৰ দ্বাৰাও বাংলা ভাষাত লিংগ নিৰূপণ কৰিব পাৰি। এনে শব্দৰ নিদর্শন হ'ল— কবিৰাজ, কুস্তিগিৰি, বিপত্নীক (নিত্য পুংলিংগবাচক); সতিন, ৰূপসী, ধাই, বিধৱা (নিত্য স্ত্রীলিংগবাচক)।

  লিংগৰ ক্ষেত্রত বাংলা ভাষাত উদাসিনতা পৰিলক্ষিত হয়। বিশেষকৈ কথিত ভাষাৰ ক্ষেত্রত এই কথা লক্ষ্য কৰা যায়। তথাপি সংস্কৃতৰ অনুকৰণত বহু সময়ত স্ত্রীলিংগ বিশেষণ প্রয়োগ কৰা দেখা যায়। বাংলা ভাষাৰ স্ত্রীলিংগ বিশেষণৰ দুটামান ৰূপ হ'ল— সবলা নাৰী, মহিয়সী মহিলা, বিদূষী নাৰী, বুদ্ধিমতী মেয়ে, বিপুলা পৃথিৱী, কনিষ্ঠা কন্যা ইত্যাদি। গতিকে বাংলা ভাষাৰ লিংগ প্রকৰণৰ ক্ষেত্রত কিছুমান নিজস্ব বৈশিষ্ট্য দেখা যায়।

- **নির্দিষ্টতাবাচক প্রত্যয় ঃ** যিবোৰ প্রত্যয়ে বিশেষ্য, বিশেষণ, সর্বনাম আৰু সংখ্যাবাচক শব্দৰ পিছত যোগ হৈ কোনো বস্তুৰ আকৃতি, প্রকৃতি, পৰিমাণ, সংখ্যা ইত্যাদি নির্দিষ্টকৈ দেখুৱাই দিয়ে তেনেবোৰ প্রত্যয়ক নির্দিষ্টতাবাচক প্রত্যয় বোলা হয়। আধুনিক ভাৰতীয় আর্য ভাষাবোৰত কম-বেছি পৰিমাণে নির্দিষ্টতাবাচক প্রত্যয়ৰ প্রয়োগ দেখিবলৈ পোৱা যায়। বাংলা ভাষাত নির্দিষ্টতাবাচক প্রত্যয়ৰ সংখ্যা যথেষ্ট সীমিত। বিশেষ্য বা বিশেষণক বিশেষভাৱে নির্দেশ কৰাৰ বাবে কেইটামান শব্দ বা শব্দাংশ বাংলা ভাষাত প্রত্যয়ৰ দৰে ব্যৱহাৰ হয়। মূলতঃ অধিকাংশ ক্ষেত্রত 'টা' আৰু 'টি' প্রত্যয় সংযোগ কৰা হয় যদিও — টু,

খান,খানি, খানা, টুক, টুকু, গাছ, গাছি, গাছা, গোটা, গোটি, টুকুন, থান, জন আদি নিদিষ্টতাবাচক প্রত্যয় ব্যৱহাৰ কৰা হয়।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ১ ঃ বাংলা ভাষাত শব্দৰ মূল ৰূপটোৱেই অকলে একবচনৰ অর্থ প্রকাশ কৰেনে?

.....

প্রশ্ন নং ২ ঃ বাংলা ভাষাৰ চাৰিটা নির্দিষ্টতাবাচক প্রত্যয় উল্লেখ কৰক।

.....

- **বিশেষণ আৰু বিশেষণৰ তুলনা ঃ** বাংলা ভাষাৰ বিশেষণবোৰক দুটা ভাগত ভাগ কৰিব পাৰি— নাম বিশেষণ আৰু ক্রিয়া বিশেষণ। বিশেষ্য, বিশেষণ আৰু সর্বনাম পদক একেলগে নামপদ বুলি কোৱা হয় আৰু সেই অনুযায়ী বাংলা ভাষাত নামবিশেষণ তিনি প্রকাৰৰ। এই কেইবিধ হ'ল— বিশেষ্যৰ বিশেষণ, বিশেষণীয় বিশেষণ আৰু সর্বনামীয় বিশেষণ।

  বাংলাৰ বিশেষ্যৰ বিশেষণ— গুণবাচক, অৱস্থাবাচক, সংখ্যাবাচক, পৰিমাণবাচক, বর্ণবাচক ইত্যাদি বিভিন্ন প্রকাৰৰ হোৱা দেখা যায়। ঠিক সেইদৰে ক্রিয়া বিশেষণবোৰক — অৱস্থাবাচক, কালবাচক, স্থানবাচক ইত্যাদি বিভিন্ন ভাগত ভগাব পাৰি। বাংলা ভাষাত এই আটাইকেইবিধ বিশেষণৰ উপৰি— সম্বন্ধ বিশেষণ, অব্যয় বিশেষণ, ধ্বন্যাত্মক বিশেষণ, বিধেয় বিশেষণ ইত্যাদি বিশেষণ শব্দ পোৱা যায়।

  বাংলা ভাষাত দুই ধৰণে বিশেষণৰ তুলনা বুজোৱা হয়। এটা হ'ল সংস্কৃতীয়া আৰু আনটো হ'ল খাটী বাংলা। সংস্কৃতত দুটাৰ মাজত তুলনা কৰি বিশেষণৰ তাৰতম্য বুজাবলৈ 'তৰ' আৰু 'ঈয়স' প্রত্যয় যোগ কৰা হয় আৰু বহুতৰ মাজত তুলনা কৰি তাৰতম্য বুজাবৰ বাবে 'তম' আৰু 'ইষ্ঠ' প্রত্যয় যোগ কৰা হয়। সংস্কৃতত বিশেষণ শব্দৰ পাছত লগ লগা এই প্রত্যয়কেইটা বাংলা ভাষাতো লগ লগাই বিশেষণৰ তুলনা কৰা হয়। যেনে —

  গুৰু — গুৰুতৰ/গৰীয়ান — গুৰুতম/গৰিষ্ঠ

  লঘু — লঘুতৰ/লঘীয়ান — লঘুতম/লঘিষ্ঠ

  খাটী বাংলা ভাষাত বিশেষণৰ তাৰতম্য বুজাবৰ বাবে কোনো প্রত্যয় যোগ নহয়। সেইবাবে বাংলা নিয়ম অনুযায়ী বিশেষণৰ তাৰতম্য প্রকাশ কৰিলে বিশেষণ পদটি অবিকৃত হৈ থাকে। বাংলা ভাষাত দুটাৰ মাজত তুলনা কৰিবলৈ হ'লে তুলনা কৰা ব্যক্তি, বস্তু বা বিষয়ৰ পাছত অপেক্ষা, চেয়ে, থেকে, হতে, হইতে, চাইতে, চাহিতে ইত্যাদি অনুসর্গ সংযোগ কৰা হয়। নিদর্শন স্বৰূপে— দিল্লী অপেক্ষা কলিকাতাৰ জনসংখ্যা বেশী। তেনেদৰে — দুই এৰ মধ্যে, সবাৰ মধ্যে, তুলনায় ইত্যাদি পদৰ সংযোগেৰেও বিশেষণৰ তাৰতম্য বুজোৱা হয়, যেনে — গোৰু এবং কুকুৰ এই দুইয়েৰ মধ্যে গোৰু উপকাৰী। বহুতৰ মাজত তুলনা কৰি এটাৰ উৎকর্ষ-

অপকর্ষ বুজাবলৈ বিশেষণৰ আগত সবচেয়ে, সবথেকে, সর্বাপেক্ষা, সকলেৰ থেকে ইত্যাদি শব্দ প্রয়োগ কৰা হয়। নিদর্শন স্বৰূপে— এই গাছৰ আম সবচেয়ে মিষ্টি।

আনহাতে তুলনাৰ ক্ষেত্রত উৎকর্ষ-অপকর্ষৰ মাত্রা বেছি বুজালে, পার্থক্য বা ব্যৱধান অধিক হ'লে বিশেষণৰ আগত অর্থ অনুযায়ী অধিক, অনেক, অত্যন্ত, বেশী, অল্প, একটু, অনেকটা আদি বিশেষণ শব্দ প্রয়োগ কৰা হয়। নিদর্শন স্বৰূপে— অর্থৰ চেয়ে বিদ্যা অধিক কাম্য।

- **কাৰক আৰু শব্দবিভক্তি ঃ** বাংলা ভাষাৰ ৰূপতত্ত্বৰ এক অন্যতম দিশ কাৰক আৰু শব্দবিভক্তি। বাংলা ভাষাত ক্রিয়াপদে আন পদৰ লগত ছয় ধৰণে সম্পর্ক স্থাপন কৰে আৰু তাৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি বাংলা ভাষাত কাৰক ৬ বিধ। ইয়াৰ উপৰি সম্বন্ধপদ নামৰ আন এবিধ পদ পোৱা যায়। গতিকে সম্বন্ধ পদক ধৰি বাংলা ভাষাত কাৰক ৭ বিধ— কর্তা কাৰক, কর্ম কাৰক, কৰণ কাৰক, সম্প্রদান কাৰক, অপাদান কাৰক, সম্বন্ধ পদ আৰু অধিকৰণ কাৰক।

সেইদৰে প্রতিটো পদৰ লগত ক্রিয়াপদৰ সম্বন্ধ হওতে সম্বন্ধটো যাৰ দ্বাৰা নির্ণয় কৰা হয় তাক শব্দবিভক্তি বোলা হয়। বাংলা ভাষাত (সম্বন্ধ পদক ধৰি) ৭ বিধ শব্দবিভক্তি পোৱা যায়। সেইকেইবিধ হ'ল— প্রথমা বিভক্তি, দ্বিতীয় বিভক্তি, তৃতীয়া বিভক্তি, চতুর্থী বিভক্তি, পঞ্চমী বিভক্তি, ষষ্ঠী বিভক্তি আৰু সপ্তমী বিভক্তি। বাংলা ভাষাৰ কাৰক আৰু শব্দ বিভক্তিৰ তালিকাখন এনে ধৰণৰ—

কাৰক	শব্দবিভক্তি	বিভক্তিৰ চিন/অনুসর্গ
কর্তা কাৰক	প্রথমা	ϕ, এ, তে, এতে
কর্ম কাৰক	দ্বিতীয়া	ϕ, কে, এ, য়
কৰণ কাৰক	তৃতীয়া	এ, তে, দ্বাৰা, দিয়া, কৰে, কৰিয়া
সম্প্রদান/নিমিত্ত কাৰক	চতুর্থী	এ, কে, ৰে, জন্যে, লাগি, থেকে, হতে
অপাদান কাৰক	পঞ্চমী	এ, কে, তে, হতে, থেকে, দিয়া
অধিকৰণ কাৰক	সপ্তমী	ϕ, এ, তে, য়, কে
সম্বন্ধ পদ	ষষ্ঠী	ৰ, এৰ

অৱশ্যে — দ্বাৰা, দিয়া, কৰিয়া, কৰে আদি অনুসর্গ যোগ কৰণ কাৰক; জন্যে, লাগি, থেকে, হতে আদি অনুসর্গ যোগ কৰি সম্প্রদান বা নিমিত্ত কাৰক; হতে, থেকে, দিয়া আদি অনুসর্গ যোগ কৰিও অপাদান কাৰক বুজোৱা হয়। এই আলোচনাৰ পৰা গম পোৱা গ'ল যে বাংলা ভাষাত কাৰকৰ অর্থ প্রকাশ কৰিবলৈ দুটা পদ্ধতি অৱলম্বন কৰা হয়। সেই পদ্ধতি দুটা হ'ল— বিভিন্ন পদত শব্দ বিভক্তি সংযোগ কৰি অনুসর্গ সংযোগ কৰি।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ৩ ঃ খাঁটী বাংলা ভাষাত বিশেষণৰ তাৰতম্য বুজাবৰ বাবে কি প্রত্যয় যোগ কৰা হয়?

.....

প্ৰশ্ন নং ৪ ঃ বাংলা ভাষাত সম্বন্ধ পদক ধৰি কেইবিধ শব্দবিভক্তি পোৱা যায়?

.....

- **সৰ্বনাম আৰু সৰ্বনামীয় ৰূপ ঃ** বাংলা ভাষাৰ সৰ্বনামসমূহক কেইবাটাও ভাগত ভগাব পাৰি। এইকেইটা হৈছে— ব্যক্তিবাচক সৰ্বনাম, নিৰ্দেশক সৰ্বনাম, অনিৰ্দেশক সৰ্বনাম, সাকল্যবাচক সৰ্বনাম, সম্বন্ধবাচক সৰ্বনাম, প্ৰশ্নসূচক সৰ্বনাম, আত্মবাচক সৰ্বনাম আৰু ব্যতিহাৰিক সৰ্বনাম।

ব্যক্তিবাচক সৰ্বনামে পুৰুষ অনুযায়ী কোনো ব্যক্তিক বুজায়। বাংলা ভাষাত পুৰুষ তিনিবিধ— প্ৰথম পুৰুষ, দ্বিতীয় পুৰুষ আৰু তৃতীয় পুৰুষ। ব্যক্তিবাচক সৰ্বনামবোৰকো এই তিনিটা পুৰুষ অনুযায়ী ভাগ কৰিব পাৰি। বাংলা ভাষাৰ ব্যক্তিবাচক সৰ্বনামবোৰ হ'ল—

পুৰুষবাচক সৰ্বনাম	**একবচন**	**তিৰ্যক ৰূপ**	**বহুবচন**
প্ৰথম পুৰুষ	আমি	আমা	আম্ৰা
দ্বিতীয় পুৰুষ			
তুচ্চ	তুই	তো	তোৰা
মান্য	তুমি	তোমা	তোম্ৰা
অধিক মান্য	আপ্নি	আপ্না	আপ্নাৰা/আপ্নাদেৰ
	সে	তাহা/তা	তাহাৰা/তাৰা
তৃতীয় পুৰুষ	তিনি	তাঁহা/তাঁ	তাঁহাৰা/তাঁৰা

উল্লেখ্যযোগ্য যে বাংলা ভাষাৰ কিছুমান সৰ্বনাম শব্দৰ পাছত শব্দবিভক্তি যোগ কৰিলে কেতিয়াবা মূল শব্দটোৰ কিছু পৰিবৰ্তন হয়। এই অতিৰিক্ত ৰূপবোৰক তিৰ্যক ৰূপ বোলা হয়। ওপৰৰ তালিকাত উল্লিখিত আমা, তোমা, তো, আপ্না, তাহা, তা আদি ৰূপবোৰ হ'ল সৰ্বনামৰ তিৰ্যক ৰূপ।

যিবোৰ সৰ্বনামে কোনো ব্যক্তি বা বস্তুক নিৰ্দেশ কৰে সেইবোৰ সৰ্বনামক নিৰ্দেশক সৰ্বনাম বোলে। বাংলা ভাষাৰ নিৰ্দেশক সৰ্বনামবোৰ দুটা ভাগত বিভক্তি— সামীপ্যবাচক আৰু দূ�ৰত্ববাচক। অৰ্থাৎ ওচৰৰ ব্যক্তি বা বস্তুক নিৰ্দেশ কৰা সৰ্বনামবোৰ সামীপ্যবাচক আৰু দূ�ৰৰ ব্যক্তি বা বস্তুক নিৰ্দেশ কৰা সৰ্বনামবোৰ দূ�ৰত্ববাচক। যেনে—

নিৰ্দেশক সৰ্বনাম	**একবচন**	**বহুবচন**
সামীপ্যবাচক	এই, ইনি, ইহা	ইহাৰা, এসব, এইগুলি
দূৰত্ববাচক	ও, উনি, উহা	ওৰা, উহাৰা, ওগুলি, ওনাৰা

যিবোৰ সৰ্বনাম কোনো অনিৰ্দিষ্ট বস্তু বা ব্যক্তিৰ পৰিৱৰ্তে প্ৰয়োগ হয় সেইবোৰক অনিৰ্দেশক সৰ্বনাম বোলে। যেনে— কেহ, কেউ, কিছু, কাৰো ইত্যাদি। সমষ্টিবাচক বস্তু, ব্যক্তি বা ভাবৰ পৰিৱৰ্তে যিবোৰ সৰ্বনাম প্ৰয়োগ হয় সেইবোৰ সৰ্বনামক সাকল্যবাচক সৰ্বনাম বোলে। যেনে— উভয়, সব, সকল, সবাই, সব, কিছু ইত্যাদি। যিবোৰ সৰ্বনামে দুই বা ততোধিক ব্যক্তি বা বস্তুৰ মাজত সংযোগ স্থাপন কৰে সেইবোৰক সম্বন্ধবাচক সৰ্বনাম বোলে। যেনে— যে, যাহা,

যিনি, যাহাৰা, যেগুলি, ইত্যাদি। কোনো কথা জানিবৰ বাবে ইচ্ছা প্ৰকাশ কৰি যিবোৰ সৰ্বনাম প্ৰয়োগ কৰা হয় সেইবোৰেই প্ৰশ্নবাচক সৰ্বনাম। যেনে— কে, কি, কোন, কাহা, কাহেৰ, কিসব, কাৰা আদি। কাৰো সহায় নোলোৱাৰ ভাবটো বিশেষভাৱে প্ৰকট কৰি তুলিবৰ বাবে যিবোৰ সৰ্বনাম প্ৰয়োগ কৰা হয় তেনেবোৰ সৰ্বনামক আত্মবাচক সৰ্বনাম বোলে। যেনে— নিজ, স্বয়ং, আপনি আদি। পৰস্পৰৰ অৰ্থে বা স্বেচ্ছাই অৰ্থে যিবোৰ সৰ্বনাম প্ৰয়োগ কৰা হয় সেইবোৰ সৰ্বনামক ব্যক্তিহাৰিক সৰ্বনাম বোলে। যেনে— নিজে নিজে, আপনা-আপুনি আদি।

বাংলা ভাষাৰ সৰ্বনামৰ ক্ষেত্ৰত দুটামান বিশেষত্ব পৰিলক্ষিত হয়। ব্যক্তিবাচক সৰ্বনামৰ ক্ষেত্ৰত দ্বিতীয় পুৰুষত তিনিটা ৰূপ পোৱা যায়। তদুপৰি এই সৰ্বনামকেইটাৰ তিৰ্যক ৰূপৰ পিচত বিভক্তি সংযোগ হোৱা পদ্ধতিটোও মন কৰিবলগীয়া।

- **ক্ৰিয়া ঃ** বাংলা ভাষাৰ ক্ৰিয়াপদৰ বিষয়ে আলোচনা কৰিবলৈ হ'লে ক্ৰিয়াপদৰ অন্তৰ্গত ক্ৰিয়ামূল বা ধাতু, ক্ৰিয়াৰ প্ৰকাৰ, ক্ৰিয়াৰ কাল, ক্ৰিয়াৰ ভাব, ক্ৰিয়াৰ বাচ্য— ইত্যাদি বিষয়বোৰ আলোচনাৰ অন্তৰ্ভুক্ত হয়।

  বাংলা ভাষাত ধাতুৰ সংখ্যা ডেৰ হাজাৰৰো অধিক হ'ব বুলি পণ্ডিতসকলে অনুমান কৰিছে। প্ৰকৃতি আৰু উৎপত্তিৰ ফালৰ পৰা বাংলা ভাষাৰ ধাতুসমূহক সুনীতি কুমাৰ চেটাৰ্জীয়ে দুটা ভাগত ভাগ কৰিছে। যথা — মৌলিক বা মুখ্য ধাতু আৰু সাধিত বা গৌণ ধাতু।

  বাংলা ভাষাৰ মৌলিক ধাতুসমূহক — তদ্ভৱ ধাতু, সংস্কৃতৰ পাচনী ধাতুৰ পৰা উদ্ভূত ধাতু, তৎসম আৰু অৰ্দ্ধতৎসম ধাতু আৰু সংশয়াত্মক ধাতু— এই চাৰিটা ভাগত ভাগ কৰা হৈছে। বাংলা ভাষাৰ তদ্ভৱ ধাতুবোৰ দুই ধৰণৰ— সাধাৰণ ধাতু {√কৰ (কৃ), √পড় (পঠ)}, আৰু উপসৰ্গযুক্ত ধাতু{√উপজ (উদ্ √পদ) }আদি। বাংলা ভাষাৰ কিছুমান ধাতু সংস্কৃতত প্ৰয়োগ হোৱা পাঁচনী ক্ৰিয়া ৰূপৰ পৰা আহিছে, যেনে — √গাল (গালয়তি), √মাৰ (মাৰয়তি)। বাংলা ভাষাত কিছুমান সংস্কৃত ধাতু যিটো ৰূপত আছিল তেনেদৰেই ব্যৱহাৰ হৈছে আৰু কিছুমান সংস্কৃতৰ পৰা কিছু পৰিবৰ্তিত ৰূপত ব্যৱহাৰ হৈছে। এইবোৰক তৎসম আৰু অৰ্দ্ধতৎসম ধাতু বোলা হয়। বাংলা ভাষাত প্ৰয়োগ হোৱা এনে ধাতুৰ নিদৰ্শন হ'ল— √স্মৰ, √গৰ্জ, √বন্দ, √বৰ্জ ইত্যাদি। বাংলা ভাষাত কিছুমান ধাতু আছে যিবোৰ ধাতু সংস্কৃতৰ পৰা অহা নহয়। এই ধাতুবোৰৰ মূল জনা নাযায়। অজ্ঞাত মূলৰ এই ধাতুবোৰক দেশী ধাতু বোলা হয়। নিদৰ্শন স্বৰূপে— √এড়, √কুঁদ, √খাট, √খুঁট আদি।

  মুখ্য ধাতুৰ লগত এক বা একাধিক প্ৰত্যয় যোগ কৰি যিবোৰ ধাতু গঠন কৰা হয় তাকে সাধিত ধাতু বোলে। বাংলা ভাষাৰ সাধিত ধাতুসমূহক আকৌ — পাঁচনী ধাতু, নাম ধাতু, যৌগিক ধাতু, ধ্বন্যাত্মক ধাতু আৰু সংশয়াত্মক ধাতু— এই পাঁচোটা ভাগত ভাগ কৰিব পাৰি।

  বাংলা ভাষাৰ ক্ৰিয়াসমূহক কেইবা ধৰণেও ভাগ কৰিব পাৰি। বাক্যৰ ক্ৰিয়া সম্পূৰ্ণ হোৱা-নোহোৱাৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি বাংলা ভাষাৰ ক্ৰিয়াসমূহক সমাপিকা ক্ৰিয়া আৰু

অসমাপিকা ক্রিয়া— এই দুটা ভাগত ভাগ কৰা হৈছে। মন কৰিবলগীয়া যে বাংলা ভাষাত -ইয়া (খা + ইয়া = খাইয়া), -ইলে (খা + ইলে = খাইলে), -ইতে (কহ্ + ইতে = কহিতে) প্রত্যয়ৰ যোগত অসমাপিকা ক্রিয়া গঠন হোৱা দেখা যায়। আনহাতে ক্রিয়াৰ কর্ম থকা-নথকাৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি বাংলা ভাষাৰ ক্রিয়াবোৰক সকর্মক ক্রিয়া আৰু অকর্মক ক্রিয়া এই দুটা ভাগত ভগোৱা হৈছে। তদুপৰি বাংলা ভাষাৰ কিছুমান ক্রিয়াৰ দুটা কর্ম থাকে। এটা মুখ্য কর্ম আৰু আনটো গৌণ কর্ম। ক্রিয়া সম্পন্ন হোৱা-নোহোৱাৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি ক্রিয়াবোৰক আস্ত্যর্থক ক্রিয়া (হোৱা অর্থ বুজালে) আৰু নাস্ত্যর্থক ক্রিয়া (নোহোৱা, নকৰা, নঘটা আদি অর্থ প্রকাশ কৰিলে)— এই দুটা ভাগত ভাগ কৰা হৈছে।

বাংলা ভাষাত এনে কিছুমান ক্রিয়া আছে যিবোৰ ক্রিয়াৰ সকলো কাল আৰু পুৰুষত ৰূপ নহয়। এই ক্রিয়াবোৰক অনিয়মিত ক্রিয়া বোলে। এনে কেইটামান ক্রিয়া হ'ল— আস, যা, আছ, বট, কৰ, আ, নহ আদি। যেনে— (ক) আমি যাইলাম, (খ) আপুনি আসব, (গ) আমি কইলাম (ঘ) বৃষ্টি এল (ঙ) আপুনি নয় ইত্যাদি।

যি সময়ত ক্রিয়া অনুষ্ঠিত হয় ক্রিয়াৰ সেই সময়কে কাল বোলে। বাংলা ভাষাত ক্রিয়াৰ কাল তিনি প্রকাৰৰ— বর্তমান, অতীত আৰু ভৱিষ্যৎ। বর্তমান কালৰ দুটা ৰূপ পোৱা যায়— নিত্য বর্তমান আৰু চলিত বর্তমান। অতীত কালৰো মূলতঃ দুটা ৰূপ — সাধাৰণ বা নিত্য অতীত কাল আৰু চলিত অতীত কাল পোৱা যায় যদিও সম্ভাব্য অতীত কাল বুলি আৰু এটা ভাগ পোৱা যায়। যি ক্রিয়াই অতীতত কোনো এটা কাম সম্পন্ন হোৱা বা সম্পন্ন হোৱাৰ সম্ভাৱনা থকা বুজায় তেনে ক্রিয়াৰ কালক সম্ভাব্য অতীত কাল বোলে। সম্ভাব্য অতীত কালৰ ক্রিয়া বুজাবলৈ বাংলা ভাষাত 'ত' প্রত্যয় যোগ কৰা হয়। যেনে— আমি হতাম, আমৰা সকালে নদীৰ ধাৰে বেড়াতাম।

যি বিশিষ্ট ভংগীৰ দ্বাৰা সমাপিকা ক্রিয়াৰ কার্য কেনেদৰে ঘটিছে তাক বুজিব পাৰি সেই বিশিষ্ট ভংগীকে ক্রিয়াৰ ভাব বোলা হয়। বাংলা ভাষাত ক্রিয়াৰ ভাব তিনি প্রকাৰৰ— নির্দেশক ভাব, অনুজ্ঞা ভাব আৰু সংযোজক ভাব। ঠিক সেইদৰে বাংলা ভাষাত বাচ্য চাৰি প্রকাৰৰ— কর্তৃবাচ্য, কর্মবাচ্য, ভাববাচ্য আৰু কর্ম-কর্তৃবাচ্য।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ৫ ঃ বাংলা ভাষাৰ নির্দেশক সর্বনামবোৰ কেইটা আৰু কি কি ভাগত ভগাব পাৰি?

.....

প্রশ্ন নং ৬ ঃ বাংলা ভাষাৰ মৌলিক ধাতুসমূহক কেইটা আৰু কি কি ভাগত ভাগ কৰা হয়?

.....

৮.৪ উড়িয়া ভাষাৰ ৰূপতত্ত্ব

ৰূপতাত্ত্বিক দিশত উড়িয়া ভাষাৰো কিছুমান সুকীয়া বৈশিষ্ট্য আছে। এই স্বকীয় বৈশিষ্ট্যবোৰেই উড়িয়া ভাষাক সমগোত্রীয় আন ভাষাৰ পৰা পৃথক কৰিছে। উড়িয়া ভাষাৰ ৰূপতত্ত্বৰ কেইটিমান বিশেষ দিশ সম্পৰ্কে তলত আলোচনা কৰা হ'ল—

- **বচন ঃ** উড়িয়া ভাষাতো বচন দুবিধ — একবচন আৰু বহুবচন। উড়িয়া ভাষাতো এই দুয়োবিধ বচন বুজোৱা উপায়বোৰ বেলেগ বেলেগ হোৱা দেখা যায়।

  সাধাৰণতে 'টা' বা 'টি' প্ৰত্যয় যোগ কৰি, যেনে— পিলাটা দুষ্ট, ফুলটি সুন্দৰ; সেইদৰে গোটিএ, গোটাএ, গোটিক আদি যোগ কৰি একবচনৰ ৰূপ কৰা হয়, যেনে— ৰাম গোটিএ ভাল পিলা।

  উড়িয়া ভাষাত বহুবচনৰ অৰ্থ প্ৰকাশ কৰিবলৈ কিছুমান প্ৰত্যয় যোগ কৰা হয়। এই প্ৰত্যয়সমূহৰ কিছুমান সংস্কৃতমূলীয় আৰু কিছুমান অনা-সংস্কৃতমূলীয়। উড়িয়া ভাষাৰ কিছুমান বহুবচন বুজোৱা প্ৰত্যয় হ'ল— মণ্ডল (তাৰকামণ্ডল), ব্ৰুন্দ (ছাত্ৰব্ৰুন্দ), ৰাশি (ধনৰাশি), মালা (মেঘমালা), গুড়িক (ধানগুড়িক) আদি। কেতিয়াবা শব্দৰ দ্বিত্ব প্ৰয়োগৰ দ্বাৰা, যেনে— বড় বড় ঘৰ; আৰু কেতিয়াবা প্ৰত্যয়হীনভাৱেও উড়িয়া ভাষাত বহুবচন বুজোৱা হয়। যেনে— আকাশৰে পক্ষী উৰে।

  সংস্কৃতৰ দ্বিবচন উড়িয়া ভাষাতো লুপ্ত হয়। দ্বিবচন বুজাবলৈ উড়িয়া ভাষাত 'দুই' ৰূপটি ব্যৱহাৰ কৰা হয়। নিদৰ্শন স্বৰূপে— দুইটি পিলা, দুইটি লোক আদি। প্ৰসংগক্ৰমে উল্লেখযোগ্য যে উড়িয়া ভাষাৰ বচন ব্যাকৰণগত বিষয়। এই ভাষাত একবচন আৰু বহুবচনৰ ক্ৰিয়া ৰূপৰ মাজত পাৰ্থক্য দেখা যায়। নিদৰ্শনস্বৰূপে— সে অছি (একবচন), সেমানে অচ্ছন্তি (বহুবচন)।

- **লিংগ ঃ** উড়িয়া ভাষাত তিনিবিধ লিংগ (পুংলিংগ, স্ত্ৰীলিংগ, ক্লীবলিংগ) পোৱা যায়। অৱশ্যে এই ভাষাতো ক্লীবলিংগ পুংলিংগৰ লগত একাকাৰ হৈ যোৱাত পুংলিংগ আৰু স্ত্ৰীলিংগ— এই দুবিধ লিংগহে পোৱা যায়। উড়িয়া ভাষাত লিংগ নিৰ্ণয়ৰ কেইবাটাও উপায় আছে।

  পুৰুষ আৰু স্ত্ৰীবাচক সুকীয়া ৰূপৰ প্ৰয়োগ কৰি, যেনে — দিঅৰ - ননন্দ, পুত্ৰ - কন্যা; লিংগ নিৰপেক্ষ শব্দৰ আগত পুংলিংগবাচক 'অন্দিৰা' আৰু স্ত্ৰীলিংগবাচক 'মাই' শব্দ ব্যৱহাৰ কৰি (যেনে— অন্দিৰা কুকুৰ - মাই কুকুৰ) লিংগ বিভাজন কৰা হয়।

  পুংলিংগবাচক শব্দৰ লগত বিভিন্ন স্ত্ৰীপ্ৰত্যয় সংযোগ কৰি স্ত্ৰীলিংগৰ ৰূপ কৰা হয়। উড়িয়া ভাষাত কেইবাটাও স্ত্ৰী প্ৰত্যয় পোৱা যায়। সেইবোৰ হ'ল— আ, ই, ঈ, নি, নী, ইনি, উনী, উলী, ইআনী ইত্যাদি। নিদৰ্শনস্বৰূপে— বৎস - বৎসা (আ), শলা - শালী (ঈ/ই), মালিক - মালিকিয়ানী (ইআনী) ইত্যাদি। উড়িয়া ভাষাত দুই-এটা নিত্য পুংলিংগবাচক আৰু নিত্য স্ত্ৰীলিংগবাচক শব্দৰ প্ৰয়োগ পোৱা যায়, যথা— হলুআ, ভেণ্ডিআ (নিত্য পুংলিংগবাচক), বিধবা, সৌতুনী (নিত্য স্ত্ৰীলিংগবাচক) আদি।

- **নিৰ্দিষ্টতাবাচক প্ৰত্যয় ঃ** উড়িয়া ভাষাত নিৰ্দিষ্টতাবাচক প্ৰত্যয়ৰ প্ৰয়োগ সীমিত। 'টা' বা 'টি'

প্ৰত্যয়ৰ ব্যৱহাৰ অধিক যদিও আৰু কিছুমান প্ৰত্যয়ৰ প্ৰয়োগ হয়, যথা — হল, পল, খণ্ড, বিৰা, জোৰ, জোৰি, পট, ফৰ্দ, জাক ইতাদি। ইয়াৰ পৰাই ধাৰণা কৰিব পাৰি উড়িয়া ভাষাত নিৰ্দিষ্টতাবাচক প্ৰত্যয়ক প্ৰয়োগ যথেষ্ট সীমিত।

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন নং ৭ ঃ দ্বিবচন বুজাবলৈ উড়িয়া ভাষাত কি ৰূপটি ব্যৱহাৰ কৰা হয়?

.....

প্ৰশ্ন নং ৮ ঃ উড়িয়া ভাষাত নিত্য পুংলিংগবাচক আৰু নিত্য স্ত্ৰীলিংগবাচক শব্দৰ দুটাকৈ উদাহৰণ দিয়ক।

.....

- **বিশেষণ আৰু বিশেষণৰ তুলনা ঃ** উড়িয়া ভাষাৰ বিশেষণবোৰক বিশেষ্যৰ বিশেষণ, বিশেষণীয় বিশেষণ, সৰ্বনামীয় বিশেষণ আৰু ক্ৰিয়া বিশেষণ আদি ভাগত ভগাব পাৰি। উড়িয়া ভাষাত বিশেষ্যৰ বিশেষণ কেইবা প্ৰকাৰৰো, যথা — গুণবাচক, অৱস্থাবচক, সংখ্যাবাচক আৰু পৰিমাণবাচক। মন কৰিবলগীয়া যে উড়িয়া ভাষাত আৰু কেই প্ৰকাৰৰ বিশেষণ পোৱা যায়। সেই কেইবিধ বিশেষণ হ'ল— সম্বন্ধ বিশেষণ, ধ্বন্যাত্মক বিশেষণ, অব্যয় বিশেষণ।

  উড়িয়া ভাষাত দুটা বস্তু বা ব্যক্তি নাইবা বহু ব্যক্তি বা বস্তুৰ তুলনা কৰিবলৈ দুটা পদ্ধতি অৱলম্বন কৰা হয়। এটা হ'ল সংস্কৃতীয়া আৰু আনটো হ'ল খাটী উড়িয়া। সংস্কৃতত দুটাৰ মাজত তুলনা কৰিবলৈ 'তৰ' আৰু 'ঈয়স' প্ৰত্যয় যোগ কৰা হয় আৰু বহুতৰ মাজত তুলনা কৰিবলৈ 'তম' আৰু 'ইষ্ঠ' প্ৰত্যয় সংযোগ কৰা হয়। সংস্কৃতৰ এই প্ৰত্যয়কেইটা সংযোগ কৰি উড়িয়া ভাষাতো বিশেষণৰ তাৰতম্য বুজোৱা হয়। যেনে—

  উচ্চ — উচ্চতৰ — উচ্চতম

  সুন্দৰ — সুন্দৰতৰ — সুন্দৰতম

  উড়িয়া ভাষাত দুটা বস্তু বা ব্যক্তি আৰু বহু বস্তু বা ব্যক্তিৰ তুলনা কৰিবলৈ হ'লে 'ঠাৰু' যোগ দিয়া হয়। এই ভাষাত প্ৰত্যয় সংযোগৰ ফলত বিশেষণৰ কোনো পৰিবৰ্তন নহয়। ই সদায় অপৰিবৰ্তিত হৈ থকা দেখা যায়। যেনে— যদুঠাৰু মধু শান্ত, ৰূপঠাৰু সোণা বহুত বেশী মূল্যবান।

- **কাৰক আৰু শব্দবিভক্তি ঃ** উড়িয়া ভাষাৰ ৰূপতত্ত্বত কাৰক আৰু শব্দবিভক্তিয়ে এক বিশেষ স্থান লাভ কৰিছে। উড়িয়া ভাষাতো কাৰক ছয় প্ৰকাৰৰ— কৰ্তা, কৰ্ম, কৰণ, সম্প্ৰদান, অপাদান আৰু অধিকৰণ। এই ছবিধ কাৰকৰ উপৰিও সম্বন্ধ পদ নামৰ আন এবিধ পদ পোৱা যায়।

  উড়িয়া ভাষাত এই কাৰককেইবিধ চিনাক্ত কৰি উলিয়াবৰ বাবে কেইটামান শব্দবিভক্তি আছে। সেইকেইটা হ'ল— প্ৰথমা বিভক্তি, দ্বিতীয়া বিভক্তি, তৃতীয়া বিভক্তি, চতুৰ্থী বিভক্তি,

পঞ্চমী বিভক্তি, সপ্তমী বিভক্তি আৰু ষষ্ঠী বিভক্তি (সম্বন্ধ পদ বুজাবলৈ)। এই কাৰক আৰু শব্দবিভক্তিৰ তালিকাখন এনে ধৰণৰ—

কাৰক	শব্দবিভক্তি	বিভক্তিৰ চিন/অনুসর্গ
কর্তা কাৰক	প্রথমা	ϕ, এ
কর্ম কাৰক	দ্বিতীয়া	ϕ, কু
কৰণ কাৰক	তৃতীয়া	ৰে, দ্বাৰা
সম্প্রদান/নিমিত্ত কাৰক	চতুর্থী	কু
অপাদান কাৰক	পঞ্চমী	ৰু, ঠাৰু
অধিকৰণ কাৰক	সপ্তমী	ৰে
সম্বন্ধ পদ	ষষ্ঠী	ৰ, অংকৰ

উড়িয়া ভাষাতো কাৰকৰ অর্থ প্রকাশ কৰিবলৈ শব্দবিভক্তিৰ লগতে অনুসর্গ সংযোগ কৰা হয়।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ৯ ঃ উড়িয়া ভাষাত দুটা বস্তু বা ব্যক্তি আৰু বহু বস্তু বা ব্যক্তিৰ তুলনা কৰিবলৈ হ'লে কি যোগ দিয়া হয়?

.....

- **সর্বনাম আৰু সর্বনামীয় ৰূপ ঃ** উড়িয়া ভাষাৰ সর্বনামসমূহক — ব্যক্তি বা পুৰুষবাচক, নির্দেশক, অনির্দেশক, প্রশ্নবাচক, সম্বন্ধবাচক, নিজ বাচক আদি ভাগত ভাগ কৰা হয়।

পুৰুষবাচক সর্বনামে পুৰুষ অনুযায়ী ব্যক্তিক বুজায়। উড়িয়া ভাষাত প্রথম, দ্বিতীয়, তৃতীয়— এই তিনিবিধ পুৰুষ পোৱা যায়। আকৌ দ্বিতীয় পুৰুষৰ তুচ্ছ, মান্য আৰু অধিক মান্য— এই তিনিটা ৰূপ পোৱা যায়। উড়িয়া ভাষাৰ ব্যক্তিবাচক সর্বনামৰ তালিকাখন তলত পুৰুষ অনুযায়ী উল্লেখ কৰা হ'ল—

পুৰুষবাচক সর্বনাম	একবচন	তির্যক ৰূপ	বহুবচন	তির্যক ৰূপ
প্রথম পুৰুষ	মুঁ	মো আমভেমানে	আমে	আম্
দ্বিতীয় পুৰুষ				
তুচ্ছ	তু	তো	তুমে	
মান্য	তুমে	তুম্	তুম্হেমানে তমেমানে	
অধিক মান্য	আপন	আপন	আপনমানে	
তৃতীয় পুৰুষ		সে	তা	সে মানে

উড়িয়া ভাষাৰ পুৰুষবাচক সর্বনামসমূহত শব্দবিভক্তি যোগ কৰিলে মূল ৰূপটোৰ কিছু পৰিবর্তন হোৱা দেখা যায়। অর্থাৎ মূল ৰূপৰ লগত প্রত্যয় বা বিভক্তি সংযোগ কৰিলে একোটা অতিৰিক্ত স্বৰ বা ব্যঞ্জন সংযোগ হয়। এই অতিৰিক্ত ৰূপবোৰেই হৈছে তির্যক ৰূপ। উড়িয়া ভাষাৰ পুৰুষবাচক সর্বনামৰ তির্যক ৰূপকেইটা হ'ল— মো, আম্, তো, তুম্, আপন, তা আদি।

উড়িয়া ভাষাৰ নির্দেশক সর্বনাম দুই ধৰণৰ— সামীপ্যবাচক বা দূৰত্ববাচক। সামীপ্যবাচক সর্বনামে (ইএ, এই— একবচন; এইসবু, এইগুড়িক — বহুবচন) ওচৰৰ বস্তু বা ব্যক্তিক নির্দেশ কৰে আৰু দূৰত্ববাচক সর্বনামে (সেইটো, সেই —একবচন; সেইগুড়িক, সেইসবু — বহুবচন) দূৰৰ বস্তু বা ব্যক্তিক নির্দেশ কৰে।

অনির্দেশক কোনো বস্তু বা ব্যক্তিৰ পৰিবর্তে এই অনির্দেশক সর্বনাম প্রয়োগ হয়; যেনে— কেহি, কিছি (একবচন), কেহি (বহুবচন)। কোনো কথা জানিবৰ ইচ্ছা কৰি ব্যৱহাৰ কৰা সর্বনামবোৰ হ'ল প্রশ্নবাচক সর্বনাম; যেনে— কিএ, কণ (একবচন), কেউগুড়িক, কেউমানে, কণ কণ, কণসবু ইত্যাদি। সম্বন্ধবাচক সর্বনামে দুই বা ততোধিক ব্যক্তি বা বস্তুৰ মাজত সম্পর্ক স্থাপন কৰে; যেনে— যেউ (একবচন), যেউঁমানে (বহুবচন)। নিজ বা আত্মবাচক সর্বনামৰ দ্বাৰা কাৰো সহায় নোলোৱাৰ ভাবটো বুজোৱা হয়; যেনে— আপন, নিজে (একবচন), নিজে নিজে (বহুবচন)।

উড়িয়া ভাষাৰ সর্বনামৰ কেতবোৰ বিশেষত্ব হ'ল— ইয়াৰ ব্যক্তিবাচক সর্বনামৰ তির্যক ৰূপ পোৱা যায়। দ্বিতীয় পুৰুষত তিনিটা ৰূপ পোৱা যায়। সেইদৰে সর্বনামৰ বহুবচনত 'মানে' আৰু 'গুড়িক' প্রত্যয় সংযোগ হয়।

- **ক্রিয়া ঃ** উড়িয়া ভাষাৰ ৰূপতত্ত্বত ক্রিয়াৰ ভূমিকা গুৰুত্বপূর্ণ। ক্রিয়াবিভক্তি সংযোগ কৰি ক্রিয়াপদ গঠন কৰা হয়। ক্রিয়াপদ গঠন হওতে ক্রিয়াৰ কাল আৰু তিনিওটা পুৰুষে প্রধান ভূমিকা গ্রহণ কৰে।

উড়িয়া ভাষাৰ ধাতুসমূহক প্রকৃতি আৰু উৎসৰ ফালৰ পৰা দুটা ভাগত ভাগ কৰা হৈছে— মৌলিক ধাতু আৰু সাধিত ধাতু। মৌলিক ধাতুসমূহ পুনৰ চাৰিটা ভাগত বিভক্তি— তদ্ভৱ ধাতু, সংস্কৃত পাঁচনী ধাতুৰ পৰা উদ্ভূত ধাতু, তৎসম আৰু অর্দ্ধতৎসম ধাতু আৰু সংশয়াত্মক ধাতু।

উড়িয়া ভাষাৰ তদ্ভৱ ধাতুবোৰ দুটা ভাগত বিভক্ত — সাধাৰণ ধাতু (√কৰ, √নাচ, √কহ) আৰু উপসর্গযুক্ত ধাতু (√আগম, √বিকাশ, √আচৰ)। উড়িয়া ভাষাতো কিছুমান ধাতু সংস্কৃত পাঁচনী ক্রিয়াৰ পৰা উদ্ভৱ হৈছে; যেনে— √মাৰ (মাৰয়তি), √হান (হানয়তি) ইত্যাদি। উড়িয়া ভাষাত কিছুমান ধাতু সংস্কৃতত যেনেদৰে আছিল তেনেদৰেই ব্যৱহাৰ হৈছে আৰু কিছুমান অপৰিবর্তিত ৰূপত ব্যৱহাৰ হৈছে। তেনে ধাতুৰ নির্দশন হ'ল — হস, √চুম্ব, √গর্জ (তৎসম ধাতু); √পৰশ, √গৰজ, √বৰষ (অর্দ্ধতৎসম ধাতু)।

উড়িয়া ভাষাত কিছুমান ধাতুৰ মূল জনা নাযায়। এনে ধাতুবোৰক সংশয়াত্মক ধাতু বোলা হয়, যেনে— √আঁচ, √কাচ, √আণ্ট ইত্যাদি।

উড়িয়া ভাষাৰ সাধিত ধাতুসমূহক পাঁচোটা ভাগত ভগাব পাৰি— পাঁচনী ধাতু, নামধাতু, যৌগিক ধাতু, ধ্বন্যাত্মক ধাতু আৰু সংশয়াত্মক ধাতু।

উড়িয়া ভাষাত ক্রিয়া সম্পন্ন হোৱা-নোহোৱাৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি ক্রিয়াসমূহক সমাপিকা আৰু অসমাপিকা এই দুটা ভাগত ভাগ কৰা হৈছে। ক্রিয়াৰ কৰ্ম থকা-নথকাৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি ক্রিয়াসমূহক সকৰ্মক আৰু অকৰ্মক এই দুটা ভাগত ভাগ কৰা হৈছে। এই দুবিধ ক্রিয়াৰ উপৰি উড়িয়া ভাষাত কিছুমান ক্রিয়া আছে যিবোৰৰ দুটা কৰ্ম থাকে। নিদর্শনস্বৰূপে— বাপা মাঙ্কু পুৰাণ শুনাউছন্তি, শিক্ষক ছাত্রমানঙ্কু ব্যাকৰণ পঢ়াউছন্তি ইত্যাদি। ক্রিয়া সম্পন্ন হোৱা-নোহোৱাৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি উড়িয়া ভাষাৰ ক্রিয়াবোৰক আস্ত্যর্থক (হোৱা অর্থ প্রকাশক) আৰু নাস্ত্যর্থক (নোহোৱা, নকৰা, নঘটা অর্থ প্রকাশক) এই দুটা ভাগত ভগাব পাৰি।

বাংলা ভাষাৰ দৰে উড়িয়া ভাষাতো কিছুমান ক্রিয়াৰ সকলো কাল আৰু পুৰুষত ৰূপ নহয়। এইবোৰেই অনিয়মিত ক্রিয়া। যেনে— কৰ ধাতু (কামটা কৰ), আছ ধাতু (এথাকু আছ), হো ধাতু (পিলামানে ধীৰে ধীৰে বড় হোৱন্তি), যা ধাতু (এথু যা), নে ধাতু (বহিটা নে) ইত্যাদি।

উড়িয়া ভাষাৰ ক্রিয়াৰ কালক প্রধানতঃ তিনিটা ভাগত ভাগ কৰা হৈছে — বর্তমান, অতীত আৰু ভৱিষ্যৎ কাল। বর্তমান কাল দুই ধৰণৰ— নিত্য বা সাধাৰণ বর্তমান আৰু চলিত বা সম্পন্ন বর্তমান। অতীত কাল-ও দুই প্রকাৰৰ— সাধাৰণ অতীত আৰু চলিত বা সম্পন্ন অতীত। ইয়াৰ উপৰিও সম্ভাব্য অতীত (ক্রিয়াই অতীতত এটা কাম সম্পন্ন হোৱাৰ সম্ভাৱনা থকা বুজায়) বুলি এটা ভাগ আছে। আনহাতে উড়িয়া ভাষাৰ ভৱিষ্যৎ কালক সাধাৰণ ভৱিষ্যৎ, অসম্পন্ন ভৱিষ্যৎ আৰু সম্ভাব্য ভৱিষ্যৎ— এইকেইটা ভাগত ভগাব পাৰি।

বাংলা ভাষাৰ দৰে উড়িয়া ভাষাৰ ক্রিয়াৰ ভাব তিনি প্রকাৰৰ— নির্দেশক, অনুজ্ঞা আৰু সংযোজক ভাব। উড়িয়া ভাষাতো ক্রিয়াৰ বাচ্য চাৰি প্রকাৰৰ— কর্তৃবাচ্য, কর্মবাচ্য, ভাববাচ্য আৰু কর্ম-কর্তৃবাচ্য।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ১০ ঃ উড়িয়া ভাষাত দ্বিতীয় পুৰুষৰ কেইটা ৰূপ পোৱা যায়?

.....

প্রশ্ন নং ১১ ঃ উড়িয়া ভাষাতো ক্রিয়াৰ বাচ্য কেই প্রকাৰৰ আৰু কি কি?

.....

.....

৮.৫ অসমীয়া, বাংলা আৰু উড়িয়া ভাষাৰ ৰূপতত্ত্বৰ তুলনামূলক বিচাৰ

ইতিমধ্যে আপুনি অসমীয়া, বাংলা আৰু উড়িয়া ভাষাৰ ৰূপতত্ত্বৰ এক সামগ্ৰিক ধাৰণা লাভ কৰিলে। অসমীয়া, বাংলা, উড়িয়া— এই তিনিটা ভাষাৰ ৰূপতাত্ত্বিক দিশৰ আলোচনা কৰিলে এটা কথা পৰিলক্ষিত হয় যে আটাইকেইটা ভাষাৰ মাজত ৰূপতত্ত্বৰ বিভিন্ন দিশত কিছুমান সাদৃশ্য আৰু কিছুমান বৈসাদৃশ্য আছে। তলত তিনিও ভাষাৰে ৰূপতাত্ত্বিক দিশৰ সাদৃশ্য আৰু পাৰ্থক্যসমূহ উল্লেখ কৰা হ'ল—

- অসমীয়া, বাংলা আৰু উড়িয়া এই তিনিও ভাষাতে বচন দুবিধ— একবচন আৰু বহুবচন। তিনিওটা ভাষাতে দ্বিবচনৰ প্ৰয়োগ নাই যদিও 'দুই' বুজোৱা শব্দেৰে আটাইকেইটা ভাষাতে দ্বিবচন বুজোৱা হয়। তিনিও ভাষাতে একবচন আৰু বহুবচন বুজাবলৈ বিভিন্ন প্ৰত্যয় সংযোগ কৰা হয় যদিও তিনিও ভাষাতো প্ৰয়োগ হোৱা প্ৰত্যয়সমূহৰ মাজত কিছু পাৰ্থক্য আছে। অৱশ্যে সংস্কৃতমূলীয় প্ৰত্যয়সমূহ তিনিওটা ভাষাতে একে। আনহাতে উড়িয়া ভাষাত বচন ব্যাক�ৰণগত বিষয়। কিন্তু অসমীয়া আৰু বাংলা ভাষাত বচন ব্যাকৰণগত নহয়।
- অসমীয়া, বাংলা আৰু উড়িয়া এই তিনিওটা ভাষাতে পুংলিংগ আৰু স্ত্ৰীলিংগ এই দুবিধ লিংগ পোৱা যায় আৰু তিনিওটা ভাষাৰে লিংগ অৰ্থৰ ওপৰত নিৰ্ভৰশীল। তিনিওটা ভাষাতে লিংগ নিৰূপণৰ উপায়বোৰ প্ৰায় একেই। মাত্ৰ তিনিও ভাষাতে প্ৰয়োগ হোৱা শব্দ বা প্ৰত্যয়সমূহ সুকীয়া সুকীয়া। তিনিওটা ভাষাতে কিছুমান নিত্য পুংলিংগবাচক আৰু নিত্য স্ত্ৰীলিংগবাচক শব্দৰ প্ৰয়োগ পোৱা যায় যদিও উড়িয়া ভাষাৰ তুলনাত অসমীয়া আৰু বাংলা ভাষাত এনে শব্দৰ প্ৰয়োগ অধিক দেখা যায়।
- অসমীয়া, বাংলা আৰু উড়িয়া— এই তিনিও ভাষাতে নিৰ্দিষ্টতাবাচক প্ৰত্যয়ৰ প্ৰয়োগ আছে আৰু 'টা', 'টি' আদি দুটামান নিৰ্দিষ্টতাবাচক প্ৰত্যয় তিনিওটা ভাষাতে একে হোৱা দেখা যায়। অৱশ্যে তিনিওটা ভাষাতে কিছুমান সুকীয়া সুকীয়া নিৰ্দিষ্টতাবাচক প্ৰত্যয়ৰ প্ৰয়োগ পোৱা যায় আৰু সেইবোৰে ভাষিক স্বকীয়তা প্ৰতিপন্ন কৰে। নিৰ্দিষ্টতাবাচক প্ৰত্যয় প্ৰয়োগৰ ক্ষেত্ৰত বাংলা আৰু উড়িয়া ভাষাৰ তুলনাত অসমীয়া ভাষাত যথেষ্ট চহকী। এক কথাত ক'ব পাৰি — অসমীয়া ভাষাত নিৰ্দিষ্টতাবাচক প্ৰত্যয়ৰ প্ৰয়োগৰ ক্ষেত্ৰত যি বিচিত্ৰতা দেখা যায় সেই বৈচিত্ৰ্য আন আধুনিক ভাৰতীয় আৰ্যভাষাত পোৱা নাযায়।
- অসমীয়া, বাংলা, উড়িয়া— এই তিনিওটা ভাষাতে বিভিন্ন বিশেষণ শব্দৰ প্ৰয়োগ আছে আৰু তিনিওটা ভাষাৰে এই বিশেষণবোৰক কেইবাটাও ভাগত ভগাব পাৰি। ক্ৰিয়া বিশেষণ গঠনৰ ক্ষেত্ৰত বাংলা ভাষাত বৈচিত্ৰ্য দেখা যায়। তিনিওটা ভাষাতে বিশেষণৰ তুলনা কৰিবলৈ দুটা পদ্ধতি অৱলম্বন কৰা হয়— এটা সংস্কৃতীয়া, আনটো নিজা। বিশেষণৰ তুলনা কৰোঁতে তিনিওটা ভাষাৰে নিজস্ব পদ্ধতিৰ ক্ষেত্ৰত বিচিত্ৰতা পৰিলক্ষিত হয়। অৱশ্যে উড়িয়া ভাষাৰ তুলনাত অসমীয়া আৰু বাংলা ভাষাত বিশেষণৰ তাৰতম্যৰ ক্ষেত্ৰত অধিক বৈচিত্ৰ্য দেখা যায়। উড়িয়া ভাষাত বিশেষ বৈচিত্ৰ্য নাই বুলিবই পাৰি।

- অসমীয়া, বাংলা আৰু উড়িয়া ভাষাত ছবিধ কাৰক আৰু এবিধ সম্বন্ধ পদ পোৱা যায়। তিনিওটা ভাষাতে কাৰক আৰু সম্বন্ধ পদ চিনি উলিয়াবৰ বাবে শব্দবিভক্তি আৰু অনুসর্গ ব্যৱহাৰ কৰা হয়। কিছুমান কাৰকৰ অর্থ প্রকাশ কৰিবলৈ তিনিওটা ভাষাতে শূন্য বিভক্তিৰ প্রয়োগ এটা মন কৰিবলগীয়া বিশেষত্ব। বাংলা আৰু উড়িয়া ভাষাৰ সম্প্রদান কাৰকৰ বিপৰীতে অসমীয়া ভাষাত নিমিত্ত কাৰকৰ ব্যৱহাৰ আছে। অসমীয়া ভাষাত অপাদান কাৰক আছে যদিও পঞ্চমী বিভক্তিৰ প্রয়োগ নাই। অপাদান কাৰকৰ অর্থ প্রকাশ কৰিবলৈ অসমীয়া ভাষাত ষষ্ঠী 'ৰ'ৰ পাছত 'পৰা' পৰসর্গ সংযোগ কৰা হয়। আনহাতে বাংলা আৰু উড়িয়া ভাষাত অপাদান কাৰক আৰু পঞ্চমী বিভক্তি দুয়োটাই আছে।
- অসমীয়া, বাংলা আৰু উড়িয়া— এই তিনিওটা ভাষাতে প্রয়োগ হোৱা সর্বনামসমূহক কেইবাটাও ভাগত ভাগ কৰিব পাৰি। তিনিওটা ভাষাতে যথেষ্ট ব্যক্তিবাচক সর্বনামৰ প্রয়োগ আছে আৰু এই ব্যক্তিবাচক সর্বনামবোৰৰ তিনিওটা ভাষাতে তির্যক ৰূপ পোৱা যায়। তিনিওটা ভাষাতে বচন অনুযায়ী সর্বনামৰ ৰূপবোৰ বেলেগ বেলেগ। তিনিওটা ভাষাতে দ্বিতীয় পুৰুষৰ সর্বনামৰ ক্ষেত্রত তুচ্ছ, মান্য আৰু অধিক মান্য— এই তিনিটা ৰূপ পোৱা যায়। সর্বনামৰ ক্ষেত্রত বাংলা আৰু উড়িয়া ভাষাতকৈ অসমীয়া ভাষা অধিক চহকী।
- ক্রিয়াৰূপৰ ক্ষেত্রত অসমীয়া, বাংলা আৰু উড়িয়া ভাষাৰ মাজত বহুতো সাদৃশ্য আছে। তিনিওটা ভাষাতে ধাতুসমূহৰ শ্রেণীবিভাজন একেই। আনকি ধাতুসমূহৰ মাজতো মিল লক্ষ্যণীয়। মাত্র অজ্ঞাতমূলৰ (সংশয়াত্মক) ধাতুসমূহৰ মাজতহে পার্থক্য দেখা যায়। তিনিওটা ভাষাৰে ক্রিয়াৰ প্রকাৰৰ ক্ষেত্রত সাদৃশ্য দেখা যায়। মাত্র ক্রিয়া ৰূপবোৰ গঠন হোৱা ক্রিয়া বিভক্তিবোৰ ভিন্ ভিন্। ক্রিয়াৰ কালৰ ক্ষেত্রত তিনিওটা ভাষাৰে শ্রেণী বিভাজন প্রায় একে হোৱা দেখা যায়। মাত্র ভৱিষ্যৎ কালৰ ক্ষেত্রত উড়িয়া ভাষাত কিছু পার্থক্য পৰিলক্ষিত হয়। ভৱিষ্যৎ কালৰ ক্ষেত্রত অসমীয়া ভাষাৰ প্রথম পুৰুষত কাল নির্দেশক 'ম' ৰূপটো সংযোগ হয়, কিন্তু বাংলা আৰু উড়িয়া ভাষাত 'ব' ৰূপটো লগ লগা দেখা যায়। ক্রিয়া ভাব আৰু বাচ্যৰ ক্ষেত্রত তিনিওটা ভাষাৰ মাজত যথেষ্ট সাদৃশ্য দেখিবলৈ পোৱা যায়।

গতিকে একে মূলৰ পৰা উদ্ভৱ আৰু বিকাশ লাভ কৰা অসমীয়া, বাংলা আৰু উড়িয়া ভাষাৰ ৰূপতাত্ত্বিক দিশত যথেষ্ট সাদৃশ্য আছে। অৱশ্যে তিনিওটা ভাষাতে এনে কিছুমান বৈশিষ্ট্য পৰিলক্ষিত হয় যিবোৰে আটাইকেইটা ভাষাৰে স্বকীয়ত্ব প্রতিপন্ন কৰে। উড়িয়া আৰু বাংলা ভাষাৰ তুলনাত অসমীয়া ভাষাই আর্যভিন্ন ভাষাৰ প্রভাৱত ৰূপতাত্ত্বিক দিশত কিছু বিচিত্রতা লাভ কৰিছে। অর্থাৎ অসমীয়া ভাষাৰ ৰূপতত্ত্বই বিভিন্ন দিশত আর্যভিন্ন উপাদান আহৰণ কৰিছে আৰু এইবোৰে সমগোত্রীয় বাংলা আৰু উড়িয়া ভাষাৰ তুলনাত অসমীয়া ভাষাক সুকীয়া বৈশিষ্ট্যৰে সমুজ্জ্বল কৰি তুলিছে।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ১২ ঃ অসমীয়া, বাংলা আৰু উড়িয়া— এই তিনিওটা ভাষাতে প্রয়োগ হোৱা সর্বনামসমূহৰ এটি তুলনামূলক আলোচনা দাঙি ধৰক। (৭০ টা শব্দৰ ভিতৰত)

.....

.....

.....

.....

.....

.....

৮.৬ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

- বাংলা আৰু উড়িয়া ভাষাৰ ৰূপতত্ত্ব অন্তর্গত বিভিন্ন দিশৰ এক সামগ্রিক তথা বিস্তৃত আলোচনা উদাহৰণসহ দেখুওৱা হৈছে।
- বাংলা আৰু উড়িয়া ভাষাৰ ৰূপতাত্ত্বিক দিশৰ লগত অসমীয়া ভাষাৰ ৰূপতত্ত্বৰ কি কি ক্ষেত্রত সাদৃশ্য আৰু বৈসাদৃশ্য আছে সেইখিনি দাঙি ধৰিবলৈ চেষ্টা কৰা হৈছে।
- এই তুলনামূলক অধ্যয়টোৰ পৰা অসমীয়া, বাংলা আৰু উড়িয়া ভাষা গাঁথনিক দিশত কিমান ওচৰ চপা সেই কথাও প্রতিপাদিত হৈছে।

৮.৭ অধিক জানিবলৈ

অসমীয়া গ্রন্থ ঃ

১) গোস্বামী, উপেন্দ্রনাথ (১৯৮৫); *প্রত্ন অসমীয়া ভাষাৰ ৰূপতাত্ত্বিক বিশ্লেষণ;* গুৱাহাটী ঃ অসম সাহিত্য সভা।

২) গোস্বামী, উপেন্দ্রনাথ (১৯৯৭); *অসমীয়া ভাষাৰ ব্যাকৰণ;* গুৱাহাটী ঃ মণি-মাণিক প্রকাশ।

৩) গোস্বামী, উপেন্দ্রনাথ (২০০০); *অসমীয়া ভাষাৰ উদ্ভৱ সমৃদ্ধি আৰু বিকাশ;* গুৱাহাটী ঃ বৰুৱা এজেন্সি।

৪) গোস্বামী, গোলোকচন্দ্র (১৯৯৩); *অসমীয়া ব্যাকৰণৰ মৌলিক বিচাৰ;* গুৱাহাটী ঃ বীণা লাইব্রেৰী।

৫) গোস্বামী, গোলোকচন্দ্র (২০০০); *অসমীয়া ব্যাকৰণৰ প্রবেশ;* গুৱাহাটী ঃ বীণা লাইব্রেৰী।

৬) নেওগ, মহেশ্বৰ (১৯৯৯); *নিকা অসমীয়া ভাষা;* গুৱাহাটী ঃ লয়ার্ছ বুক ষ্টল।

৭) পাঠক, ৰমেশ (২০০০); *অসমীয়া ভাষাৰ ইতিহাস;* গুৱাহাটী ঃ অসম অকাডেমিক চেণ্টাৰ।

৮) পাঠক, ৰমেশ (১৯৮৮); *ব্যাকৰণ আৰু প্রাকৃতি বিজ্ঞান;* গুৱাহাটী ঃ বীণা লাইব্রেৰী।

৯) পাটগিৰি, দীপ্তি ফুকন (১৯৯৯); *আধুনিক অসমীয়া ব্যাকৰণ;* গুৱাহাটী ঃ বুক হাইভ।

১০) পাটগিৰি, দীপ্তি ফুকন (২০০৪); *অসমীয়া বাংলা আৰু উড়িয়া ভাষা ঃ তুলনামূলক অধ্যয়ন;* গুৱাহাটী ঃ বনলতা।

১১) বৰা, লীলাৱতী শইকীয়া (২০০৬); *অসমীয়া ভাষাৰ ৰূপতত্ত্ব;* গুৱাহাটী ঃ বনলতা।

বাংলা গ্রন্থ ঃ

১২) গোস্বামী, কৃষ্ণপদ (২০০১); *বাংলা ভাষাতত্ত্বের ইতিহাস;* কলকাতা ঃ করুনা প্রকাশনী।

১৩) ঘোষ, জগদীশ এবং অনিলচন্দ্র (২০০৩); *আধুনিক বাংলা ব্যাকরণ ও রচনা;* কলকাতা ঃ প্রসিডেন্সী লাইব্রেরী।

১৪) চট্টোপাধ্যায়, সুনীতি কুমার (১৯৮৯); *বাংলা ভাষা প্রসঙ্গে;* কলকাতা ঃ জিজ্ঞাসা এজেন্সিজ লিমিটেড।

১৫) চক্রৱর্তী, বামনদেৱ (২০০৩); *উচ্চতর বাংলা ব্যাকরণ;* কলকাতা ঃ অক্ষয় মালঞ্চ।

১৬) চাকী, জ্যোতিভূষণ (১৯৯৬); *বাংলা ভাষার ব্যাকরণ;* কলকাতা ঃ আনন্দ পাব্লিচার্স প্রাইভেট লিমিটেড।

১৭) মজুমদার, পরেশচন্দ্র (১৯৮৭); *আধুনিক ভারতীয় ভাষা প্রসঙ্গে;* কলকাতা ঃ দে'জ পাব্লিশিং।

১৮) মুখোপাধ্যায়, বৈদ্যনাথ (১৯৯৬); *বাংলা মাধ্যমিকী;* কলকাতা ঃ প্রান্তিক প্রকাশন।

১৯) শ, রামেশ্বৰ (১৯৯৬); *সাধারণ ভাষাবিজ্ঞান ও বাংলা ভাষা;* কলকাতা ঃ পুস্তক বিপণি।

২০) সেন, সুকুমাৰ (১৯৯৯); *ভাষাৰ ইতিবৃত্ত;* কলকাতা ঃ আনন্দ পাব্লিশার্স প্রাইভেট লিমিটেড।

উড়িয়া গ্রন্থ ঃ

২১) প্রধান, কৃষ্ণচন্দ্র (২০১২); *সাৰস্বত ব্যৱহাৰিক উড়িয়া ব্যাকৰণ;* কটক ঃ সত্যনাৰায়ণ বুক ষ্ট'ৰ, বিনোদ বিহাৰী।

ইংৰাজী গ্রন্থ ঃ

২২) Bhattacharjy, K. (1993). *Bengali-Oriya Verb-Morphology : A Constructive Study.* Calcutta: Das Gupta Co. Pvt. Ltd.

২৩) Chatterji, S. K. (1979). *Origin and Development of the Bengali Language.* London: George Allen & Unwin

২৪) Dutta Baruah, P. N. (1978). *A Comparative Analysis of the Morphological Aspects of Assamese and Oriya.* (Ph. D. Thesis). Guwahati: Gauhati University.

২৫) Kakati, B (2007). *Assamese Its Formation and Development.* Guwahati: L.B.S. Publication.

৮.৮ অগ্রগতিৰ খতিয়ান

১ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ কৰে।

২ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ টুক, টুকু, গাছ, গাছি।

৩ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ খাটী বাংলা ভাষাত বিশেষণৰ তাৰতম্য বুজাবৰ বাবে কোনো প্রত্যয় যোগ নহয়।

৪ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ বাংলা ভাষাত সম্বন্ধ পদক ধৰি ৭ বিধ শব্দবিভক্তি পোৱা যায়।

৫ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ বাংলা ভাষাৰ নির্দেশক সর্বনামবোৰ দুটা ভাগত বিভক্তি— সামীপ্যবাচক আৰু দূৰত্ববাচক।

৬ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ বাংলা ভাষাৰ মৌলিক ধাতুসমূহক — তদ্ভৱ ধাতু, সংস্কৃতৰ পাচনী ধাতুৰ পৰা উদ্ভূত ধাতু, তৎসম আৰু অর্দ্ধতৎসম ধাতু আৰু সংশয়াত্মক ধাতু— এই চাৰিটা ভাগত ভাগ কৰা

৭ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ দ্বিবচন বুজাবলৈ উড়িয়া ভাষাত 'দুই' ৰূপটি ব্যৱহাৰ কৰা হয়।

৮ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ হলুআ, ভেণ্ডিআ (নিত্য পুংলিংগবাচক), বিধবা, সৌতুনী (নিত্য স্ত্রীলিংগবাচক)।

৯ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ উড়িয়া ভাষাত দুটা বস্তু বা ব্যক্তি আৰু বহু বস্তু বা ব্যক্তিৰ তুলনা কৰিবলৈ হ'লে 'ঠাৰু' যোগ দিয়া হয়।

১০ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ উড়িয়া ভাষাৰ দ্বিতীয় পুৰুষত তিনিটা ৰূপ পোৱা যায়।

১১ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ উড়িয়া ভাষাতো ক্রিয়াৰ বাচ্য চাৰি প্রকাৰৰ— কর্তৃবাচ্য, কর্মবাচ্য, ভাববাচ্য আৰু কর্ম-কর্তৃবাচ্য।

১২ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ অসমীয়া, বাংলা আৰু উড়িয়া— এই তিনিওটা ভাষাতে প্রয়োগ হোৱা সর্বনামসমূহক কেইবাটাও ভাগত ভাগ কৰিব পাৰি। তিনিওটা ভাষাতে যথেষ্ট ব্যক্তিবাচক

সর্বনামৰ প্রয়োগ আছে আৰু এই ব্যক্তিবাচক সর্বনামবোৰৰ তিনিওটা ভাষাতে তির্যক ৰূপ পোৱা যায়। তিনিওটা ভাষাতে বচন অনুযায়ী সর্বনামৰ ৰূপবোৰ বেলেগ বেলেগ। তিনিওটা ভাষাতে দ্বিতীয় পুৰুষৰ সর্বনামৰ ক্ষেত্রত তুচ্ছ, মান্য আৰু অধিক মান্য— এই তিনিটা ৰূপ পোৱা যায়। সর্বনামৰ ক্ষেত্রত বাংলা আৰু উড়িয়া ভাষাতকৈ অসমীয়া ভাষা অধিক চহকী।

৮.৯ আৰ্হি প্রশ্ন

বস্তুধর্মী প্রশ্ন

প্রশ্ন ১ ঃ তলত দিয়া প্রশ্নসমূহৰ উত্তৰ লিখক—

ক) সাধিত ধাতু কাক বোলে?

খ) ক্রিয়াৰ ভাব বুলিলে কি বুজায়?

গ) বাংলাৰ বিশেষ্যৰ বিশেষণ কেই প্রকাৰৰ আৰু কি কি?

চুটি প্রশ্ন (১৫০ টা শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ লিখক)

প্রশ্ন ১ ঃ অসমীয়া, বাংলা আৰু উড়িয়া ভাষাৰ সাধিত ধাতুসমূহৰ গঠন সম্পর্কে আলোচনা কৰক।

প্রশ্ন ২ ঃ অসমীয়া, বাংলা আৰু উড়িয়া ভাষাৰ ক্রিয়াভাব সম্পর্কে এটি তুলনা দাঙি ধৰক।

প্রশ্ন ৩ ঃ অসমীয়া বাংলা আৰু উড়িয়া ভাষাৰ বচনবাচক প্রাকৃতিসমূহৰ বিষয়ে এটি তুলনামূলক আলোচনা যুগুত কৰক।

ৰচনাধর্মী প্রশ্ন (৩০০-৫০০ টা শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ লিখক)

প্রশ্ন ১ ঃ অসমীয়া, বাংলা আৰু উড়িয়া ভাষাৰ লিংগৰ স্বৰূপ কেনেধৰণৰ। তিনিওটা ভাষাৰে লিংগ নির্ণয়ৰ ক্ষেত্রত দেখা দিয়া মিল-অমিলবোৰ ফঁহিয়াই বুজাই লিখক।

প্রশ্ন ২ ঃ অসমীয়া, বাংলা আৰু উড়িয়া ভাষাৰ বিশেষণৰ প্রকাৰভেদ সম্পর্কে লিখি তিনিওটা ভাষাৰে বিশেষণৰ তাৰতম্যৰ পার্থক্যসমূহ উল্লেখ কৰক।

প্রশ্ন ৩ ঃ অসমীয়া, বাংলা আৰু উড়িয়া ভাষাৰ শব্দ বিভক্তিৰ এটি তুলনামূলক আলোচনা দাঙি ধৰক।

প্রশ্ন ৪ ঃ অসমীয়া, বাংলা আৰু উড়িয়া ভাষাৰ ব্যক্তিবাচক সর্বনামসমূহৰ মিল-অমিল দেখুৱাই এটি আলোচনা আগবঢ়াওক।

*** ***** ***

প্ৰসঙ্গ পুথি

অসমীয়া গ্ৰন্থ ঃ

১) কাকতি, বাণীকান্ত (১৯৯৬); *অসমীয়া ভাষাৰ গঠন আৰু বিকাশ;* (হাজৰিকা, বিশ্বেশ্বৰ অনু.); ৰৰপেটা ঃ বাণীকান্ত কাকতি জন্ম শতবাৰ্ষিকী উদ্‌যাপন সমিতি (প্ৰথম প্ৰকাশ ১৯৪১)।

২) কোঁৱৰ, অৰ্পণা (২০০৮); *ভাষাবিজ্ঞান উপক্ৰমণিকা;* গুৱাহাটী ঃ বনলতা।

৩) গোস্বামী, উপেন্দ্ৰনাথ (২০০০); *অসমীয়া ভাষাৰ উদ্ভৱ, সমৃদ্ধি আৰু বিকাশ;* গুৱাহাটী ঃ বৰুৱা এজেঞ্চি।

৪) গোস্বামী, উপেন্দ্ৰনাথ (১৯৯৭); *অসমীয়া ভাষাৰ ব্যাকৰণ;* গুৱাহাটী ঃ মণি-মাণিক প্ৰকাশ।

৫) গোস্বামী, উপেন্দ্ৰনাথ (১৯৯৩); *ভাষা-বিজ্ঞান;* গুৱাহাটী ঃ মণি-মাণিক প্ৰকাশ।

৬) গোস্বামী, গোলোকচন্দ্ৰ (১৯৯৯); *অসমীয়া ব্যাকৰণৰ মৌলিক বিচাৰ;* গুৱাহাটী ঃ বীণা লাইব্ৰেৰী।

৭) গোস্বামী, গোলোকচন্দ্ৰ (১৯৯৬); *অসমীয়া বৰ্ণপ্ৰকাশ,* গুৱাহাটী ঃ বীণা লাইব্ৰেৰী।

৮) গোস্বামী, গোলোকচন্দ্ৰ (২০০৮); *ধ্বনিবিজ্ঞানৰ ভূমিকা;* গুৱাহাটী ঃ বীণা লাইব্ৰেৰী।

৯) ঠাকুৰ, নগেন (১৯৯৭); *পৃথিৱীৰ বিভিন্ন ভাষা;* গুৱাহাটী ঃ জ্যোতি প্ৰকাশন।

১০) ঠাকুৰ, নগেন আৰু ডেকা, খগেশসেন (সম্পাঃ) (২০০২); *ভাষা-চিন্তা-বিচিত্ৰা;* গুৱাহাটী ঃ পূৰেৰুণ।

১১) ডেকা, খগেশসেন (২০০২); *ব্যাকৰণ ঃ প্ৰাচ্য আৰু পাশ্চাত্য;* গুৱাহাটী ঃ জ্যোতি প্ৰকাশন।

১২) দত্ত বৰুৱা, ফণীন্দ্ৰ নাৰায়ণ (২০০৬); *আধুনিক ভাষাবিজ্ঞানৰ পৰিচয়;* গুৱাহাটী ঃ বনলতা।

১৩) দত্ত বৰুৱা, ফণীন্দ্ৰ নাৰায়ণ (২০০৬); *প্ৰয়োগ ভাষাবিজ্ঞানৰ ৰূপৰেখা;* গুৱাহাটী ঃ বনলতা।

১৪) দেৱী, প্ৰণীতা (২০০৭); *ভাষা বিজ্ঞানৰ জিলিকনি;* নলবাৰী (সৰুনৰ্দী) ঃ হীৰেন্দ্ৰনাথ শৰ্মা (প্ৰকাশক)।

১৫) পাঠক, ৰমেশ (১৯৯১); *ভাষাবিজ্ঞানৰ ভূমিকা;* গুৱাহাটী ঃ অশোকৰ বুক ষ্টল।

১৬) পাদুন, নাহেন্দ্ৰ (সম্পাঃ)(১৯৯৩); *ভাষাৰ তত্ত্বকথা;* গুৱাহাটী ঃ বাণী মন্দিৰ।

১৭) পাটগিৰি, দীপ্তি ফুকন (১৯৯১); *ভাষাতত্ত্ব;* গুৱাহাটী ঃ বনলতা।

১৮) পাটগিৰি, দীপ্তি ফুকন (২০০৯); *ভাষা-সাহিত্য-জিজ্ঞাসা;* গুৱাহাটী ঃ পূৰ্বাঞ্চল প্ৰকাশ।

১৯) বৰা, লীলাৱতী শইকীয়া (২০১১); *অসমীয়া ভাষাৰ ৰূপতত্ত্ব;* গুৱাহাটী ঃ বনলতা।

২০) বৰা, লীলাৱতী শইকীয়া আৰু পাটগিৰি, দীপ্তি ফুকন (সম্পাঃ) (২০০৩); *ভাষা-জিজ্ঞাসা;* গুৱাহাটী ঃ বনলতা।

২১) বৰা, সত্যনাথ (১৯৯৮); *বহল ব্যাকৰণ;* গুৱাহাটী।

২২) বৰুৱা, হেমচন্দ্র (১৯৯৮); *অসমীয়া ব্যাকৰণ;* ডিব্রুগড় ঃ ডিব্রুগড় বিশ্ববিদ্যালয়।

২৩) বৰুৱা, বিৰিঞ্চি কুমাৰ (২০০১); *অসমীয়া ভাষা আৰু সংস্কৃতি;* নলবাৰী ঃ জার্ণল এম্পা'ৰিয়াম।

২৪) ভৰালী, দেবানন্দ (১৯৯৩); *অসমীয়া ভাষাৰ মৌলিক বিচাৰ;* গুৱাহাটী ঃ লয়ার্ছ বুক ষ্টল।

২৫) মহন্ত, বিপুল কুমাৰ (১৯৯২); *ভাষাবিজ্ঞানৰ পৰিচয়;* ডিব্রুগড় ঃ বনলতা।

২৬) মেধি, কালিৰাম (১৯৯৯); *অসমীয়া ব্যাকৰণ আৰু ভাষাতত্ত্ব;* গুৱাহাটী ঃ লয়ার্ছ বুক ষ্টল।

২৭) মৰল, ভগৱান (১৯৯৮); *আধুনিক ভাষাবিজ্ঞান;* গুৱাহাটী ঃ পঞ্চজ্যোতি প্রকাশ।

২৮) হাজৰিকা, লক্ষী (২০০৬); *ভাষাবিজ্ঞান আৰু অসমীয়া ভাষাবিজ্ঞান পৰিচিতি;* গুৱাহাটী ঃ আশা বুক ষ্টল।

বাংলা গ্রন্থ ঃ

২৯) গোস্বামী, কৃষ্ণপদ (২০০১); *বাংলা ভাষাতত্ত্বের ইতিহাস;* কলকাতা ঃ করুনা প্রকাশনী।

৩০) ঘোষ, জগদীশ এবং অনিলচন্দ্র (২০০৩); *আধুনিক বাংলা ব্যাকরণ ও রচনা;* কলকাতা ঃ প্রসিডেন্সী লাইব্রেরী।

৩১) চট্টোপাধ্যায়, সুনীতি কুমাৰ (১৯৯৬); *বাংলা ভাষাতত্ত্বের ভূমিকা;* কলকাতা ঃ কলকাতা বিশ্ববিদ্যালয়।

৩২) চট্টোপাধ্যায়, সুনীতি কুমার (১৯৮৯); *বাংলা ভাষা প্রসঙ্গে;* কলকাতা ঃ জিজ্ঞাসা এজেন্সিজ লিমিটেড।

৩৩) চক্রৱর্তী, বামনদেৱ (২০০৩); *উচ্চতর বাংলা ব্যাকরণ;* কলকাতা ঃ অক্ষয় মালঞ্চ।

৩৪) চাকী, জ্যোতিভূষণ (১৯৯৬); *বাংলা ভাষার ব্যাকরণ;* কলকাতা ঃ আনন্দ পাব্লিচার্স প্রাইভেট লিমিটেড।

৩৫) মজুমদার, পরেশ চন্দ্র (১৯৮৭); *আধুনিক ভারতীয় ভাষা প্রসঙ্গে;* কলকাতা ঃ দে'জ পাব্লিশিং।

৩৬) মজুমদার, পরেশ চন্দ্র (১৯৯৩); *বাঙলা ভাষা পরিক্রমা (দ্বিতীয় খণ্ড);* কলকাতা ঃ দে'জ পাব্লিশিং।

৩৭) মুখোপাধ্যায়, বৈদ্যনাথ (১৯৯৬); *বাংলা মাধ্যমিকী;* কলকাতা ঃ প্রান্তিক প্রকাশন।

৩৮) শ, রামেশ্বৰ (১৯৯৬); *সাধারণ ভাষাবিজ্ঞান ও বাংলা ভাষা;* কলকাতা ঃ পুস্তক বিপণি।

৩৯) সেন, সুকুমাৰ (১৯৯৯); *ভাষাৰ ইতিবৃত্ত;* কলকাতা ঃ আনন্দ পাব্লিশার্স প্রাইভেট লিমিটেড।

উড়িয়া গ্রন্থ ঃ

৪০) প্রধান, কৃষ্ণচন্দ্র (২০১২); *সাৰস্বত ব্যৱহাৰিক উড়িয়া ব্যাকৰণ;* কটক ঃ সত্যনাৰায়ণ বুক ষ্ট'ৰ, বিনোদ বিহাৰী।

ইংৰাজী গ্ৰন্থ ঃ

৪১) Anozie, C. C. (2007). *General Linguistics : An Introduction*. Enugu: Tashiwa Network Ltd.

৪২) Bally, C. & Sechehaye, A. (ed.)(1959). *Course in General Linguistics.* New York: Philosophical Library.

৪৩) Bhattacharjy, K. (1993). *Bengali-Oriya Verb-Morphology : A Constructive Study.* Calcutta: Das Gupta Co. Pvt. Ltd.

৪৪) Bloomfield, L. (1994). *Language*. Delhi: Motilal Banarasidass.

৪৫) Chatterji, S. K. (1979). *The Origin and Development of the Bengali Language.* London: Georege Allen & Unwin.

৪৬) Crystal, D. (1997). *The Encyclopedia of Language*. Cambridge: CUP.

৪৭) Dutta Baruah, P. N. (1978). *A Comparative Analysis of the Morphological Aspects of Assamese and Oriya (Ph.D. Thesis).* Guwahati: Gauhati University.

৪৮) Gleason (Jr.)(1978). *An Introduction to the Descriptive Linguistics.* Lisbon: Calouste Gulbenkian Foundation.

৪৯) Goswami, G. (1982). *Structure of Assamese.* Guwahati: Gauhati University.

৫০) Hockett, C. F. (1970). *A Course in Modern Linguistics*. New Delhi: Oxford & IBH Publishing Co. Pvt. Ltd..

৫১) Kakati, B. (2007). *Assamese : Its Formation and Development.* Guwahati: Lawyers Book Stall.

৫২) Taraporewalla. I. J. S. (1962). *Elements of the Science of Language.* Calcutta: Calcutta University.

৫৩) Matthews, P. H. (2002). *Morphology.* Cambridge: CUP.

৫৪) Yule, G. (1996). *The Study of Language*. Cambridge: CUP.